

ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2427 - 2508

นางสาวสาลิณี มานะกิจ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-53-2782-4

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

HISTORY OF BAN THARAE CATHOLIC COMMUNITY
CHANGWAT SAKON NAKHON, 1884-1965

Miss Salinee Manakit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2005

ISBN 974-53-2782-4

นางสาวสาลินี มานะกิจ: ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่
จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2427 - 2508. HISTORY OF BAN THARAE CATHOLIC COMMUNITY
CHANGWAT SAKON NAKHON, 1884-1965, อ.ที่ปรึกษา:ศ.ดร. ปิยนาด บุนนาค, จำนวนหน้า
176. ISBN 974 -53-2782-4

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
คาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนครในช่วงพ.ศ. 2427 - 2508 และศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว และศึกษาถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชน
คาทอลิกบ้านท่าแร่มีความเข้มแข็งและได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของที่ทำการอัครสังฆมณฑลใน
พ.ศ. 2508

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่เกิดจากการรวมตัวของชาวเวียดนามคาทอลิก
และพวกทาสที่มีชนชั้นนารีฝรั่งเศสได้ตัวมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความ
เปลี่ยนแปลง ในชุมชน คือ การอพยพเข้ามาของชาวเวียดนามช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชนและช่วง
หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวคือ การอพยพ
เข้ามาของชาวเวียดนามทำให้ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ขยายตัวและมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ แต่
นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งผลต่อสถานภาพของนักบวชในชุมชนและทำให้
ประชาชนบางส่วนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ ส่วนปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้รับเลือกเป็น
ที่ตั้งของที่ทำการของอัครสังฆมณฑล ก็คือ ความมั่นคงของชุมชนในด้านศาสนา การศึกษา และ
เศรษฐกิจ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา...ประวัติศาสตร์..... ลายมือชื่อนิสิต..... *ศ/ ส*
สาขาวิชา...ประวัติศาสตร์..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... *ปิยนาด บุนนาค*
ปีการศึกษา.. 2548.....

4580233622: MAJOR HISTORY

KEY WORD: BAN THARAE/ CATHOLIC COMMUNITY/ ARCHDIOCESE

SALINEE MANAKIT. HISTORY OF BAN THARAE CATHOLIC COMMUNITY

CHANGWAT SAKON NAKHON, 1884-1965. THESIS ADVISOR: PROF.PIYANART

BUNNAG, Ph.D., 176 pp. ISBN 974 -53- 2782-4

This thesis aims to study the origins of and changes in Ban Tharae Catholic Community, Changwat Sakon Nakhon, during 1884-1965. Moreover, it studies the causes resulting in changes affecting this community. In addition, it analyzes the significant factors which gave strength to the community, selected as an Archdiocese in 1965.

The result of the study indicates that Tharae Catholic Community, derived from a mixture of Catholic Vietnamese and slaves bought by French Missionaries from King Rama V. The main causes leading to community change were the Vietnamese immigrants who arrived early on and after World War I, and the nationalist policy of Field Marshal P. Pibulsonggram. All in all, The Vietnamese immigrants caused Tharae Catholic Community's expansion and economic prosperity but the administration of Field Marshal P. Pibulsonggram brought about the status change of catholic priests in the community, and made some people convert to Buddhism. However, the factor which led to this community being chosen as the place for the administration of an Archdiocese was the strength of the community in religion, education and the economy.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department....History.....Student's signature..... *Salu Man*

Field of study...History.....Advisor's signature..... *Piyant Bunnag*

Academic year...2005.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือและได้รับกำลังใจจากบุคคลหลายท่าน ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาท บุนนาคซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาช่วยเหลือเอาใจใส่ เป็นกำลังใจ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์กับผู้เขียนเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี เจริญพงศ์ คุณวารุณี ไอลถารมย์ และอาจารย์ ดร. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ ที่กรุณาใช้เวลาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งอาจารย์และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของภาควิชาประวัติศาสตร์ที่คอยให้กำลังใจตลอดมา รวมทั้งขอกราบขอบพระคุณอาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ อาจารย์พวงา ฤทธิรงค์ ผู้เป็นครูที่ให้โอกาสทางการศึกษา รวมทั้งอาจารย์เอกรินทร์ พึ่งประชา และอาจารย์กุลศิริ อรุณภาคย์ พี่และเพื่อนร่วมงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่คณะโบราณคดีที่ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ มาได้ด้วยดี

ขอขอบคุณณัฐพร พุทธิพล ปณิธิ สมชาย เข้มมพร อภิชา อำนวยวิทย์ จุลจักรและกฤษณ์เพื่อนร่วมรุ่นที่ช่วยเหลือผู้เขียนเป็นอย่างมากในการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์ รวมทั้งน้ำใจและความห่วงใยที่มีให้เสมอมา ขอขอบคุณแอม รุ่นน้องที่คณะโบราณคดีที่คอยไถ่ถามช่วยพิมพ์ และเป้ ลูกศิษย์ที่ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนามในการทำวิทยานิพนธ์ รวมทั้งขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ หอสมุดกลาง ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ในการค้นคว้าข้อมูล

ขอขอบคุณชาวท่าแร่ทุกท่านที่กรุณาเอื้อเฟื้อให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างมากแก่ผู้เขียน บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล ชิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยคำ อาจารย์นิคม กายราช อาจารย์ผ่องศรี พรหม-อารักษ์ อาจารย์นิทัศน์ เสมอพิทักษ์ คุณยายเทวา จินदान้อม คุณยายกาไสย ยงบรรทม และชาวท่าแร่ทุกท่านที่ล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพ่อ แม่ ผู้เป็นกำลังใจสำคัญยิ่งของผู้เขียน และยาย น้ำปัญญา นำน้อง เตียร ยอร์ช อาร์ม ล้วนเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นกำลังใจ ให้ความช่วยเหลือ และเป็นแรงผลักดันให้ผู้เขียนได้มีวันนี้ ความดีที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ย่อมเป็นผลงานร่วมกันของทุกท่านที่ได้กล่าวมา และท้ายที่สุดผู้เขียนขออุทิศวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่บาทหลวงยอแซฟ กอมบุริเออ และชาวท่าแร่ทุกท่านซึ่งล้วนมีส่วนในการเป็นผู้รังสรรค์ประวัติศาสตร์ของ “ท่าแร่” ให้ยังโลดแล่นอยู่จนถึงปัจจุบัน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
บทที่ 2 การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทยช่วง พ.ศ. 2110 – พ.ศ. 2427.....	15
2.1 การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	15
2.2 การเผยแพร่ศาสนาสมัยกรุงธนบุรี.....	27
2.3 การเผยแพร่ศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงก่อนพ.ศ. 2424.....	28
2.4 การเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสานในพ.ศ. 2424 – 2427.....	35
บทที่ 3 ช่วง 5 ทศวรรษแรกของการก่อตั้งชุมชน (พ.ศ. 2427 – 2482).....	51
3.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน.....	51
3.2 สาเหตุในการก่อตั้งชุมชน.....	51
3.3 องค์ประกอบสำคัญของชุมชน.....	55
3.3.1 กลุ่มคนในชุมชน.....	55
3.3.2 การประกอบอาชีพของคนในชุมชน.....	61
3.3.3 ประเพณีที่สำคัญในชุมชน.....	68
3.3.4 ลักษณะทางการปกครองของชุมชน.....	71
3.4 ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในชุมชน.....	73
3.4.1 การขยายตัวของชุมชน.....	73
3.4.2 ความมั่นคงของชุมชน.....	81
ก. ความมั่นคงทางด้านศาสนา.....	82
ข. ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ.....	85
ค. ความมั่นคงทางการศึกษา.....	87
ง. ความมั่นคงทางการเมือง.....	91

3.5 ปัญหาและอุปสรรคในการก่อตั้งชุมชน.....	92
3.5.1 สาเหตุของปัญหา.....	92
3.5.2 ความพยายามในการแก้ปัญหา.....	100
ก. ความพยายามในการแก้ปัญหาของเจ้าหน้าที่กรมการเมือง.....	100
ข. ความพยายามในการแก้ปัญหาของบาทหลวง.....	102
3.5.3 ผลของการแก้ปัญหา.....	106
บทที่ 4 ช่วงเผชิญกับเบียดเบียนศาสนา (พ.ศ. 2483 – 2487).....	109
4.1 ความหมายของการเบียดเบียนศาสนา.....	109
4.2 สาเหตุของการเบียดเบียนศาสนาในช่วง พ.ศ. 2483 – 2487.....	110
4.3 ภาวะการเบียดเบียนศาสนาในประเทศไทยจากหลักฐานของพระศาสนจักร.....	113
4.4 บ้านท่าแร่กับการเผชิญภาวะของการเบียดเบียนศาสนา.....	122
4.5 ความพยายามในการแก้ปัญหาของคนในชุมชน.....	126
4.6 ผลกระทบต่อชุมชน.....	132
บทที่ 5 ช่วงการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน (พ.ศ. 2488 – 2508).....	135
5.1 การพัฒนาทางการศึกษา.....	135
5.2 การพัฒนาสถานภาพของชุมชนสู่ความเป็นศูนย์กลางการปกครอง ของศาสนาคาทอลิกในภาคอีสาน.....	146
5.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพของคนในชุมชน.....	153
5.4 การขยายตัวของชุมชน.....	156
บทที่ 6 บทสรุป.....	160
รายการอ้างอิง.....	164
ภาคผนวก.....	170
ภาคผนวก ก แผนผังแสดงบ้านท่าแร่ช่วง 5 ทศวรรษแรกของชุมชน.....	171
ภาคผนวก ข แผนที่แสดงเขตการปกครองของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง.....	172
ภาคผนวก ค แผนที่สังเขปแสดงที่ตั้งคริสตชุมชน อัครสังฆมณฑล ท่าแร่ – หนองแสงปี พ.ศ. 2543.....	173
ภาคผนวก ง ประวัติบาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ เจ้าอาวาสองค์แรกของ วัดมหาพรหมมีคาแอล (พ.ศ. 2428 – 2480).....	174
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	176

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1	171
ภาพที่ 2	172
ภาพที่ 3	173

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานนั้น ช่วงเวลาที่น่าสนใจช่วงหนึ่ง คือ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในภาคอีสานหลายเหตุการณ์ เช่น การปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของภาคอีสาน การเกิดเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญระหว่าง พ.ศ. 2444 – 2445 ซึ่งเป็นปฏิกริยาต่อต้านอำนาจรัฐของชาวอีสานและต่อมาถูกปราบปรามได้สำเร็จ

นอกจากเหตุการณ์ที่กล่าวยกเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้แล้ว เหตุการณ์หนึ่งที่มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชาวพื้นเมืองรวมทั้งคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอีสานจำนวนไม่น้อย ก็คือ การเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ของมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2424 เป็นต้นมา

การเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทย ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹ เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 การเผยแพร่ศาสนาที่ยุดชะงักลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง มาเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรีสืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

¹ชื่อ “โรมันคาทอลิก (Roman Catholic)” มาจากประเพณีที่ถือเอากรุงโรมเป็นศูนย์กลางของคริสตศาสนา เป็นที่ตั้งของสำนักสันตะปาปา ส่วนคำว่า “คาทอลิก” หมายถึง สากล คริสตศาสนิกชนนิกายโรมันคาทอลิกถือว่าตนเองเป็นนิกายที่รักษาไว้ซึ่งประเพณี ความเชื่อ และคำสั่งสอนที่ได้รับมาจากพระเยซูคริสต์เจ้าอย่างซื่อสัตย์ เป็นผู้ที่รักษาและทำให้ความเชื่อเจริญก้าวหน้าตลอดมาในประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมาจากต้นกำเนิดเมื่อสองพันปีมาแล้ว (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนาคริสต์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), หน้า 78 - 79.)

¹ดูรายละเอียดในบทที่ 2.

ใน พ.ศ. 2399 ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสนธิสัญญามงติญี (Montigny) กับฝรั่งเศส เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสมีสิทธิเท่าเทียมกับประเทศตะวันตกอื่นๆ ที่ติดต่อค้าขายกับไทยในขณะนั้น มาตราที่ 3 ของสนธิสัญญานี้มีใจความสำคัญว่า คณะมิชชันนารีฝรั่งเศสมีเสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนา มีเสรีภาพในการสร้างโบสถ์และอาคารที่เกี่ยวกับศาสนา รวมทั้งสามารถเดินทางอย่างมีอิสระเต็มที่ในดินแดนทั้งหมดของราชอาณาจักรสยาม² สนธิสัญญาดังกล่าวนี้ มีผลทำให้การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศสเป็นไปโดยสะดวกยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการเผยแพร่ศาสนาก็ยังจำกัดอยู่แต่ในเมืองหลวงและหัวเมืองใกล้เคียงเท่านั้น เนื่องจากขาดแคลนบุคลากรและปัญหาอุปสรรคในการเดินทาง เช่น ความทุรกันดารของเส้นทางคมนาคม สัตว์ร้ายชุกชุม และการเผยแพร่ระบอบของเชื้อมาเดเรีย

ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2424 ได้มีความพยายามในการส่งมิชชันนารีออกไปเผยแพร่ศาสนาในภาคเหนือและภาคใต้แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กรมการเมือง ดินแดนหัวเมืองอีสานจึงเป็นพื้นที่ใหม่ที่มิชชันนารีต้องการเข้ามาเผยแพร่ศาสนา³ ประกอบกับในปี พ.ศ. 2412 สำนักวาติกันที่กรุงโรม ประเทศอิตาลีมีนโยบายให้มิชชันนารีในประเทศไทยไปเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว ซึ่งยังเป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แต่ทางมิสซังสยาม* ยังไม่ได้ดำเนินการแต่อย่างใด เนื่องจากประมุขของมิสซังในขณะนั้น คือ พระสังฆราชดีอปองต์ (Dopond) ได้มรณภาพไปแล้วเสียก่อน

การเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสาน ประสบความสำเร็จในสมัยของพระสังฆราชฌอง หลุยส์ เวย์ (Jean Louis Vey) ในสมัยนี้เมื่อมีความพร้อมในด้านบุคลากรแล้ว ทางมิสซัง

²อาเดรียง โลเนย์, สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส, แปลโดย ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2528), หน้า 164.

³พรณี พลไชยขา, “บทบาทของมิชชันนารีโรมันคาทอลิกในอีสาน ปี พ.ศ. 2424-2496,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546), หน้า 29 – 60.

*มิสซัง (mission) เป็นคำในภาษาโปรตุเกส หมายถึง เขตการปกครองของพระศาสนจักรในดินแดนที่ศาสนาคริสต์ยังไม่เป็นปึกแผ่น นักบวชชาวพื้นเมืองยังต้องอาศัยมิชชันนารีจากต่างประเทศเป็นสำคัญ ส่วนมิสซังสยามนั้น สำนักวาติกันที่กรุงโรมสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 2212 และแต่งตั้งพระสังฆราชลาโน (Laneau) เป็นประมุของค์แรกของมิสซังสยาม

สยามจึงได้ส่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศส 2 ท่าน พร้อมคณะผู้ติดตามให้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานใน พ.ศ. 2424

คณะเผยแพร่ศาสนาในครั้งนั้น มีบาทหลวงกงสตัง ฌอง โปรดม (Constand Jean Prodhomme) ทำหน้าที่เป็นผู้วางแผนการเผยแพร่ศาสนาและบาทหลวงซาเวียร์ เกโก (Xavier Guego) เป็นผู้สอนคำสอน โดยกำหนดให้อุบลราชธานีเป็นจุดเริ่มแรกในการเผยแพร่ศาสนา เนื่องจากมีความพร้อมในหลายประการรวมทั้งเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอุบลฯ ในขณะนั้น ได้เชิญชวนพระสังฆราชเวียให้ส่งพระสงฆ์ไปยังเมืองของท่านเพื่อช่วยพัฒนาบ้านเมือง⁴

จุดเริ่มแรกของการเผยแพร่ศาสนาในอีสาน คือ ที่บ้านบึงกะแตว อุบลราชธานี จากนั้นจึงเริ่มขยายไปตามลำน้ำโขงแถบเมืองนครพนม สกลนคร มุกดาหาร หนองคาย เวียงจันทน์และเมืองต่างๆในอีสาน

การเข้ามาปฏิบัติงานของมิชชันนารีนอกจากหน้าที่หลักคือการสอนศาสนาแล้ว มิชชันนารีได้ใช้รูปแบบและวิธีการต่าง ๆ เพื่อชักชวนให้ประชาชนหันมาศรัทธาและเข้ารับในศาสนา เช่น การให้ความคุ้มครองแก่คนที่เข้ารับเป็นคาทอลิกจากการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานของรัฐ การดำเนินงานด้านสังคมสงเคราะห์โดยการจัดตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล และที่น่าสนใจคือ การจัดตั้งชุมชนคาทอลิกเพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้ภิกษุโรมันคาทอลิกแพร่หลายในอีสาน

การจัดตั้งชุมชนคาทอลิก มิชชันนารีมีวิธีดำเนินการ คือ “เมื่อมีคนมาเข้ารับมิชชันนารีก็จะรวบรวมเอาผู้ที่เข้ารับมาอยู่ในที่แห่งเดียวกัน เมื่อหาทำเลที่เหมาะสมแล้วก็จะตั้งเป็นชุมชนเอกเทศ เป็นเขตเฉพาะที่สามารถควบคุมและปกครองได้ ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม”⁵ ชุมชนที่ตั้งขึ้นนี้มีลักษณะเด่น คือ “...ถือวัฒนธรรมตาม “แบบฝรั่ง” ซึ่งมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากคนไทยทั่วไป มิชชันนารีถือว่าชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชน

⁴โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมนำความรอดสู่อีสานบ้านเฮา (อุบลราชธานี : ม.ป.ท.), หน้า 6.

⁵พรณี พลไชยชา, “บทบาทของมิชชันนารีโรมันคาทอลิกในอีสาน ปี พ.ศ. 2424-2496,” หน้า 118 -119.

ศักดิ์สิทธิ์และเป็นเป้าหมายการเผยแพร่ศาสนาในสมัยนั้น เรียกว่า “กลุ่มคริสต์ชนพื้นฐาน (Basic Christian Community)” ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการขยายจำนวนคาทอลิกให้เพิ่มขึ้นต่อไป”⁶

การจัดตั้งชุมชนคาทอลิกของมิชชันนารีดังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษา เพราะช่วยให้เข้าใจวิธีการเผยแพร่ศาสนา รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาคริสต์กับวิถีชีวิตของประชาชนในอีสานที่ประกอบด้วยคนหลากหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งแง่มุมดังกล่าวนี้แทบจะไม่เคยได้มีการบันทึกในเอกสารของทางราชการหรือได้รับการศึกษาเชิงวิชาการมากนัก ดังนั้นหากมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจังแล้วก็น่าจะได้มุมมองที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นภาพ “คน” และสภาพสังคมอีสานที่ก้าวเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้มากพอสมควร

ในจำนวนชุมชนคาทอลิกนับร้อยที่ถูกตั้งขึ้นในอีสานนั้น มีชุมชนคาทอลิกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจ ทั้งในด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของคนในชุมชนรวมทั้งร่องรอยทางวัฒนธรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ให้ศึกษาได้ในปัจจุบัน คือ ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ ตำบลท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

บ้านท่าแร่หรือบ้านท่าแฮะ เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีความเป็นมายาวนาน ดังปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารของทางราชการ หลักฐานประเภทโบราณวัตถุ และหลักฐานทางศิลปกรรม เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ริมหนองหานซึ่งเป็นแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และมีปลาชุกชุม ดังนั้นบริเวณรอบๆหนองหานจึงมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่สมัยโบราณ

ในหนังสือเรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนามบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร ของอาจารย์ สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า บริเวณบ้านท่าแร่ได้พบหลักฐานเป็นไหกระดุกฝังดิน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นถิ่นเดิมของพวกข่า* เมื่อมีการตั้งชุมชนโดยชาวคริสต์ยังปรากฏมีพวกข่า

⁶ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยแสงธรรม, 2531), หน้า 85.

* ข่า หมายถึงชาวป่าชาวเขาที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองอัตตะปือ แขวงเมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาว คนกลุ่มนี้เรียกชื่อชนชาติตัวเองว่า “กวย” แต่ชาวลาวหรือไทย-ลาวเรียกว่า “ข่า” (ข่า) พวกข่าชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ในป่าดง โดดเดี่ยว เพื่อสะดวกในการหาของป่าล่าสัตว์ บ้างก็อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน ข่ามีหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ข่าสวก ข่าบรู ข่ากะเลิง พวกข่ามักถูกชาวไทยหรือชาวไทย-ลาวจับนำมาขายเป็นทาส เมื่อเมืองจำปาศักดิ์ตกไปอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสแล้ว การค้าทาสชาวข่าก็หมดสิ้นไป เพราะพบหลักฐานที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้ประกาศห้ามจับชาวป่าชาวเขามาขายเป็นทาส (ธวัช ปุณโณทก, “ตีข่า(ค้าทาส),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 4 (2542): 1426 – 1432.)

จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาชุดใหญ่กระดุกของบรรพบุรุษกลับคืนไปฝั่งลาว ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ทำให้บริเวณท่าแร่มีผู้อาศัยอยู่เป็นระยะ ๆ บางช่วงก็ร้าง เป็นเช่นนี้ตลอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 จึงเริ่มตั้งชุมชนขึ้นอย่างถาวรในปี พ.ศ. 2427⁷

การก่อตั้งชุมชนบ้านท่าแร่ มีสาเหตุจากบาทหลวงซาเวียร์ เกโกและครูตันซึ่งเป็นครูสอนคำสอน ชาวเวียดนามเข้ามาดำเนินการล้างบาปให้ผู้เข้ารับในเมืองสกลนคร และพบว่าชาวคริสต์เหล่านี้ถูกทางราชการกั้นกั้นแก่งจันต้องพากันย้ายมาตั้งเป็นชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่เพื่อหนีปัญหาดังกล่าว โดยพระสังฆราชเกียน เสมอพิทักษ์^{**} ได้กล่าวถึงประวัติการก่อตั้งบ้านท่าแร่ ไว้ว่า “คุณพ่อซาเวียร์กับครูตันได้ตัดสินใจย้ายชาวคริสต์ทั้งญวนและพื้นเมืองไปอยู่ทางฝั่งเหนือของหนองหานประมาณ 9-10 กิโลเมตรห่างจากตัวเมืองสกลนคร การตัดสินใจครั้งนั้นได้รับการรักษาเป็นความลับ คืบหน้าหนึ่งหลังวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) ครูตันได้สั่งให้ชาวคริสต์ เก็บสัมภาระข้าวของลงแพและเรือที่ได้เตรียมไว้ก่อนแล้ว กางใบให้ลมพัดมาทางทิศเหนือจนมาถึงฝั่งท่าแร่ และตั้งรกรากอยู่ที่นั่น ซึ่งต่อมาเรียกว่า “บ้านท่าแสะ” หรือบ้านท่าแร่ จนทุกวันนี้”⁸

จำนวนคนอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านท่าแร่ในครั้งนั้นมีประมาณ 20 ครอบครัว ราว 150 คน มีทั้งชาวเวียดนาม ชาวผู้ไทย^{***} และกลุ่มเผ่าพันธุ์อื่นๆ หลังจากก่อตั้ง

⁷ สุรัตน์ วรารัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนาม บ้านท่าแร่ สกลนคร (สกลนคร: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2542), หน้า 1-2.

^{*} ครูสอนคำสอน (catechist) หมายถึงฆราวาสที่ได้รับการอบรมเรื่องศาสนาเป็นอย่างดี ช่วยกันทำหน้าที่ช่วยเหลือมิชชันนารีในการสอนหลักธรรมทางศาสนาแก่บรรดาเยาวชน และผู้ที่ต้องการจะกลับใจหรือเข้ารับ (เสวี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย: สืบศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน (กรุงเทพฯ: ไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 29 - 30.)

^{**} บาทหลวงเกียน เสมอพิทักษ์ เป็นชาวท่าแร่โดยกำเนิด ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชปกครองมิสซังท่าแร่-หนองแสงตั้งแต่ปีพ.ศ. 2502 – 2523

⁸ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนคร, มรดกล้ำค่าที่บ้านท่าแร่ (สกลนคร: ม.ป.ท., 2539), หน้า 4. (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ณ ศูนย์แคธอลิก ท่าแร่ 24-25 สิงหาคม 2539).

^{***} ชาวผู้ไทยเป็นเผ่าหนึ่งในกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีมีอำนาจเหนือลาว ได้อพยพลาวเวียง ผู้ไทยเมืองทัน เมืองม่วยลงมากกรุงธนบุรี และโปรดเกล้าฯ ให้ชาวผู้ไทยไปตั้งถิ่นฐานที่เพชรบุรีและสุพรรณบุรี ส่วนผู้ไทยในภาคอีสานนั้นปรากฏหลักฐานว่าได้เกลี้ยกล่อมให้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาในภาคอีสานในสมัยหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. 2370) มีการอพยพมา

หมู่บ้านท่าแร่ขึ้นแล้วก็ได้สร้างวัดหลังแรกมีลักษณะเป็นโรงเรือนชั่วคราว ตั้งชื่อว่า วัดมหาพรหม-
มีคาแอลหนองหาร* หลังจากนั้นได้มีกลุ่มคนอพยพเข้ามาอยู่อีกเรื่อย ๆ ด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน
เช่น ถูกกดขี่จากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง หลบหนีกฎหมายและปัญหาความอดอยาก เป็นต้น
ด้วยจำนวนคนที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ชุมชนขยายตัว อีกทั้งความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้อพยพ
และบาทหลวงฝรั่งเศสทั้งในด้านการให้คำสอนและให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ในสมัยที่บาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ (Joseph Gombourier) เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก
(พ.ศ. 2428-2480) ได้มีส่วนสำคัญทำให้ชุมชนท่าแร่มีความก้าวหน้าและมั่นคงในความเชื่อ
คาทอลิก เช่น จัดวางผังหมู่บ้านและการตั้งบ้านเรือนตามหลักวิชาแบบตะวันตก จัดตั้งโรงเรียน
มหาพรหมมีคาแอลเพื่อให้นักศึกษาแก่นุตรหลานชาวท่าแร่ อบรมคริสตังชาวท่าแร่ให้เคร่งครัด
ในศาสนา ฯลฯ จึงนับได้ว่าท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเจริญและเป็นศูนย์รวม
จิตใจของชุมชน ทำให้ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่มีความเข้มแข็งมั่นคงขึ้นตามลำดับ

นอกจากประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานแล้ว ประเด็น
ที่น่าสนใจในการศึกษาชุมชนแห่งนี้ คือ ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญ
คือ กลุ่มชาวนวนที่อพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนและอพยพตามมาอีกหลายครั้งเนื่องจาก
หนีภัยความแห้งแล้ง ความอดอยากและปัญหาทางการเมืองจากเวียดนาม ชาวนวนเหล่านี้
มีความขยันอดทนและมีความสามารถทางการค้า หลายคนประกอบอาชีพจนมีฐานะร่ำรวย
อาชีพสำคัญของชาวนวนที่บ้านท่าแร่ คือ การเลี้ยงสัตว์ การทำนา การค้าหนังสัตว์ การค้าปลาร้า
และการเป็นช่างฝีมือต่าง ๆ พ่อค้าชาวนวนบางคนร่ำรวยและสร้างอาคารบ้านเรือนขนาดใหญ่
มีทั้งชนิดที่เป็นอาคารไม้และอาคารก่ออิฐในรูปแบบของสถาปัตยกรรมเวียดนาม ผสมผสานกับ
แบบฝรั่งเศสซึ่งยังคงหลงเหลือมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรือง
ทางเศรษฐกิจของชุมชนท่าแร่ในยุคสมัยหนึ่งได้เป็นอย่างดี

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ ความมั่นคงในความเชื่อทางศาสนาของคนในชุมชน
กล่าวคือ ในช่วง พ.ศ. 2483-2485 ผู้ที่นับถือศาสนาอื่นนอกเหนือจากพุทธศาสนาในประเทศไทย
ต่างได้รับผลกระทบจากนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ส่งเสริมให้ชาวไทยนับถือ
ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ที่น่าสนใจว่าผู้คนในชุมชนคาทอลิก

หลายครั้ง ตั้งบ้านเรือนอยู่ในแถบจังหวัดนครพนม สกลนคร มุกดาหาร กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี อุตรดิตถ์ และเลย
(ธวัช ปุณณมทก, “ไทยอีสาน: ประชากร,” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* 6 (2542): 1849 – 1851.)

* เขียนตามที่ปรากฏในหนังสือประวัติการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว

บ้านท่าแร่ได้รับผลกระทบจากนโยบายชาตินิยมอย่างไร และมีเหตุปัจจัยใดที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงดำรงสถานภาพของความเป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญจนกระทั่งชุมชนแห่งนี้ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของที่ทำการของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงซึ่งมีความสำคัญสูงสุดในองค์การปกครองของโรมันคาทอลิกในอีสาน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกในอีสาน เท่าที่สำรวจพบว่ามีการศึกษาไม่มากนัก และเกือบทั้งหมดศึกษาโดยคนในท้องถิ่นเอง งานที่พบมีทั้งงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกในภาพรวมและให้ความสำคัญกับบทบาทของมิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนาและงานที่ศึกษาแบบเจาะลึกถึงชุมชนคาทอลิกแต่ละชุมชน ดังต่อไปนี้

วิทยานิพนธ์

1. บทบาทของมิชชันนารีโรมันคาทอลิกในอีสาน ปีพ.ศ.2424-2496 วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา2536 ของ พรรณี พลไชยชา งานของพรรณีมุ่งเน้นการศึกษาบทบาทและการดำเนินงานของมิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนาว่ามีวิธีการและส่งผลกระทบอย่างไรต่อสังคมอีสาน มีการกล่าวถึงการตั้งชุมชนคาทอลิกบ้างในฐานะที่เป็นวิธีการหนึ่งของมิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนา แต่ไม่ได้มุ่งศึกษาในประเด็นนี้อย่างจริงจัง หลักฐานที่ใช้ในการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเอกสารทางราชการ มีการสัมภาษณ์มิชชันนารี 3 ท่าน แต่แทบจะไม่มีการใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นเลย ทำให้งานเรื่องนี้ยังไม่สามารถสะท้อนภาพของคนหรือชุมชนออกมาให้เห็นได้ แต่ที่น่าสนใจคือให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทและวิธีการของมิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนาไว้มากพอสมควร

2. พัฒนาการชุมชนคาทอลิกพื้นฐาน : ศึกษากรณีบ้านซ่งแย้ ตำบล คำเตย กิ่งอำเภอไทยเจริญ จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2541 ของวรวิทย์ บ่วงนาวา งานเรื่องนี้เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนคาทอลิกบ้านซ่งแย้ ใช้แนวทางการศึกษาเช่นเดียวกับงานพรรณี คือ เน้นบทบาทของมิชชันนารีที่มีต่อชุมชน แต่ที่น่าสนใจคือใช้ข้อมูลจากเอกสารร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์คนในชุมชน ทำให้สะท้อนภาพของท้องถิ่นออกมาให้เห็นได้ชัดเจนกว่างานของพรรณี นับเป็นงานเรื่องแรกที่ศึกษาชุมชนคาทอลิกในอีสาน

แบบเจาะลึก และเป็นแนวทางให้กับการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกแห่งอื่นต่อไป แต่เนื่องจากงานเรื่องนี้เน้นการศึกษาเชิงสังคมศาสตร์ การศึกษาพัฒนาการของชุมชนตามบริบททางประวัติศาสตร์จึงยังไม่เด่นชัดนัก

3. พิธีกรรมการเสกสุสานของชาวโรมันคาทอลิก ชุมชนบึงกะแหว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2541 ของจักรพงษ์ มะลิวัลย์ งานเรื่องนี้เป็นการศึกษาขององค์ประกอบ ขั้นตอน แนวคิดความเชื่อของพิธีกรรมการเสกสุสานของชาวโรมันคาทอลิก ชุมชนบึงกะแหว รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมดังกล่าวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์และร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรม

ผลการศึกษาของงานเรื่องนี้ให้รายละเอียดและอธิบายความหมายพิธีกรรมการเสกสุสานได้ชัดเจนในเชิงมนุษยศาสตร์ แต่จะไม่เน้นศึกษาพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในเชิงประวัติศาสตร์มากนัก อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาเชิงลึกต่อไป โดยเฉพาะการศึกษาพิธีกรรมของชุมชนคาทอลิกแห่งอื่น ๆ

4. ความสัมพันธ์ของชุมชนพุทธและคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ตำบลบ้านทัน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2456-2538 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2542 และ

5. พัฒนาการชุมชนคาทอลิกบ้านสองคน ตำบลป่งขาม อำเภอหัวน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร ระหว่างปี พ.ศ. 2430-2538 วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2542 ของนายดาบตำรวจถาวร พันธุ์สุรินทร์

งาน 2 เรื่องนี้เป็นการศึกษาเรื่องราวของชุมชนคาทอลิกโดยตรง โดยให้ภาพพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตามบริบททางประวัติศาสตร์ มีการใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นประกอบกับข้อมูลจากเอกสาร และอธิบายพัฒนาการของชุมชนตามบริบททางประวัติศาสตร์ การศึกษา 2 เรื่องดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นการเปิดมุมมองในการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ในอีสานให้มีแง่มุมที่น่าสนใจ อีกทั้งเป็นการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีชีวิตชีวา และเปิดเผยให้เห็นภาพบางส่วนของผู้คนในประวัติศาสตร์หลังจากที่ถูกละเลยมาเป็นเวลานาน อาจกล่าวได้ว่างาน 2 เรื่องนี้เป็นแนวทางในการศึกษาชุมชนคาทอลิกซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในอีสาน และเกือบทั้งหมดยังไม่ได้มีการศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์

6. บทบาทของมิชชันนารี นิกายโรมันคาทอลิก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2496-2508 วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2543 ของสุมณฑา ศรีสวัสดิ์ งานเรื่องนี้คล้ายคลึงกับงานของพรณีในแง่ของการมุ่งศึกษา บทบาทของมิชชันนารีเป็นประเด็นหลักและศึกษาในช่วงเวลาที่เชื่อมต่อกับงานของพรณีที่น่าสนใจคืองานของสุมณฑา กล่าวถึงชุมชนคาทอลิกไว้อย่างชัดเจนในฐานะที่เป็นวิธีการที่มิชชันนารีใช้ในการเผยแพร่ศาสนา โดยศึกษาการจัดตั้งชุมชนคาทอลิกหลายชุมชนในภาพกว้างๆ และมีการกล่าวถึงชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ด้วย แต่ไม่ได้ศึกษาถึงรายละเอียดของชุมชนนี้มากนัก ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือ มีการใช้ข้อมูลจากหลักฐานทั้งที่เป็นเอกสารและจากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นมาประกอบกัน ทำให้ข้อมูลมีความหลากหลายและสะท้อนภาพของท้องถิ่นได้มากขึ้นกว่างานของพรณี

งานวิจัย

1. เอกสารเนื่องในการสัมมนา เรื่อง 300 ปีความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศส ภาควิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เรื่อง ปัญหาการเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงฝรั่งเศส ในหัวเมืองอีสาน (ศึกษาเฉพาะกรณีเมืองอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร พ.ศ. 2426-2432) ของสุรรัตน์ วรางค์รัตน์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร ปีพ.ศ.2527 งานเรื่องนี้นับเป็นงานชิ้นแรกที่ศึกษาเรื่องราวการเผยแพร่ศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกในภาคอีสาน เนื้อหากล่าวถึงปัญหาที่เกิดจากการเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงฝรั่งเศสในหัวเมืองอีสาน 4 หัวเมืองอย่างกว้าง ๆ โดยใช้หลักฐานจากเอกสารของทางราชการเป็นสำคัญ แม้จะไม่ได้กล่าวถึงชุมชนคาทอลิกโดยตรง แต่ก็เป็งานที่ให้ภาพการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงฝรั่งเศสในอีสานได้มากพอสมควรและเป็นแนวทางให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาโรมันคาทอลิกในอีสานให้ลึกซึ้งต่อไป

2. เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนาม บ้านท่าแร่ สกลนคร ของสุรรัตน์ วรางค์รัตน์ โดยสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร ปีพ.ศ.2542 งานเรื่องนี้แม้จะมุ่งเน้นที่การศึกษา รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทย – เวียดนาม บ้านท่าแร่ แต่มีการปูพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีการกล่าวถึงบทบาทของกลุ่มชาวนวน และระบบเศรษฐกิจของบ้านท่าแร่ไว้ด้วย โดยข้อมูลหลักได้จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่น ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าบ้านท่าแร่เป็นชุมชนคาทอลิกที่น่าสนใจทั้งในด้านประวัติการก่อตั้งชุมชน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาคริสต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน งานชิ้นนี้เป็น

แรงบันดาลใจสำคัญและเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการค้นคว้าเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ ในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เป็นประเด็นสำคัญของการวิจัยเรื่องนี้

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีงานวิชาการอีก 2 เรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิก แม้จะไม่ใช่ชุมชนคาทอลิกในอีสาน แต่ก็ป็นงานที่ให้แนวคิดและแนวทางที่น่าสนใจ งานเรื่องแรก คือ งานวิจัยเรื่องวิวัฒนาการของหมู่บ้านมิตตคาม เอกสารการวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2525 ของกิริติ บุญเจือ งานวิจัยเรื่องนี้นับว่าเป็นงานวิชาการเรื่องแรก เท่าที่สำรวจพบในขณะนี้ที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิก โดยศึกษาประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของหมู่บ้านมิตตคามซึ่งเป็นชุมชนคาทอลิกที่เก่าที่สุดในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัย เน้นหนักการวิจัยภาคสนามมากกว่าใช้ข้อมูลจากเอกสาร โดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากทุนและเวลา มีจำกัด ผลของการวิจัยเน้นความสำคัญของเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมมากกว่าเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม และภาษา ของคนในชุมชน มีลักษณะเป็นการรวบรวมมากกว่า การวิเคราะห์ตีความข้อมูล แต่กระนั้นข้อมูลเชิงวัฒนธรรมที่ได้จากการบอกเล่าและการวิจัย ภาคสนามในงานเรื่องนี้ ก็สามารถใช้เป็นข้อมูลและเป็นแนวทางที่บุกเบิกให้มีการศึกษาให้ลึกซึ้ง ยิ่งขึ้นต่อไป

งานเรื่องที่สอง คือ วิทยานิพนธ์ สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2543 ของรุ่งนภา พรหมมณเฑียร เรื่องการอ้างชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิก ผ่านพิธีศพ : กรณีศึกษาชุมชนคาทอลิกบ้านบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม งานชิ้นนี้มีแนวคิดที่น่าสนใจ คือ แนวคิดเรื่องการอ้างชาติพันธุ์ของชาวจีนในชุมชนคาทอลิก โดยมีกรอบความคิดว่ากลุ่มชาวจีนเป็นกลุ่มที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองเอาไว้อย่างเข้มแข็ง ทั้งในระบบความเชื่อในลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าและแบบแผนประเพณี ดังนั้นการหันมานับถือศาสนาคริสต์ของกลุ่มชาวจีนจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าคนเหล่านี้จะยังคงรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของตนไว้ หรือมีการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมแบบคริสตศาสนาอย่างไร และยังคงมีความสำนึกในชาติพันธุ์ดั้งเดิมของตนอย่างไร ประเด็นการศึกษาดังกล่าวนี้ผู้วิจัยคิดว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้การศึกษาชุมชนคาทอลิกในอีสานได้ เพราะชุมชนคาทอลิกในอีสานมีหลายชุมชนที่ประกอบด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น ชาวญวน ผู้ไท ฯลฯ และยังไม่มีการศึกษาในประเด็นเรื่องการอ้างชาติพันธุ์ในกลุ่มคนเหล่านี้เลย ถ้าหากได้มีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นนี้ก็ น่าจะทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์และการพัฒนาการของชุมชนคาทอลิกในอีสานมีมุมมองที่น่าสนใจและลุ่มลึกขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่างานวิชาการเหล่านี้ แม้ว่าจะมีการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกทั้งในแบบภาพรวมและแบบเจาะลึก แต่ยังไม่มียานเรื่องใดศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่อย่างจริงจังทั้ง ๆ ที่เป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในอีสานและเป็นชุมชนคาทอลิกที่มีจำนวนสัตบุรุษมากที่สุดในประเทศไทยในปัจจุบัน ดังนั้น ด้วยความน่าสนใจของชุมชนที่มีอยู่หลายประการ แต่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจังน้อยมาก จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเรื่อง ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร ในด้านความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงตามบริบททางประวัติศาสตร์ ด้วยความคาดหวังว่าจะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในอีสานได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและเป็นแนวทางให้การศึกษาศาสตร์ท้องถิ่นอีสานต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษา

1. ความเป็นมาของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่
2. การเปลี่ยนแปลงในชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2427-2508
3. สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว
4. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนบ้านท่าแร่มีความเข้มแข็งและได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของอัครสังฆมณฑลใน พ.ศ. 2508

ขอบเขตในการวิจัย

ช่วงเวลาในการวิจัย เริ่มจากปี พ.ศ. 2427 ที่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึง พ.ศ. 2508 ที่ชุมชนบ้านท่าแร่ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของที่ทำการอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง

เนื้อหาในการวิจัย เน้นการศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนครเป็นหลัก ส่วนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในบริเวณชุมชนคาทอลิกใกล้เคียงจะกล่าวถึงเมื่อมีความสำคัญต่อประเด็นที่ต้องการศึกษาเท่านั้น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ หมายถึง พื้นที่ที่เรียกว่าหมู่ที่ 1 บ้านท่าแร่ ในช่วง พ.ศ. 2427-2508 ถ้าเทียบเป็นพื้นที่ในปัจจุบันตามการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองของตำบลท่าแร่

ได้แก่ พื้นที่ของหมู่ที่ 1 บ้านท่าแร่, หมู่ที่ 6 บ้านท่าแระสามัคคี, หมู่ที่ 7 บ้านท่าแระพัฒนา และบางส่วนของหมู่ที่ 8 บ้านสร้างแก้วสมานมิตร

มิชชันนารี, คณะธรรมทูต หมายถึง นักบวชในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ที่ทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา

คริสตัง, สัตบุรุษ, คริสต์ชน หมายถึง ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

ญวนเก่า หมายถึง ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านท่าแร่ ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2427 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ญวนใหม่ หมายถึง ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านท่าแร่ ตั้งแต่ช่วง สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484) เป็นต้นมา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนครในช่วงพ.ศ. 2427-2508
2. ทำให้ทราบถึงสาเหตุและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ในช่วงเวลาดังกล่าว
3. เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะเดียวกันต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์แบบพรรณนาวิเคราะห์จากหลักฐานที่เป็นเอกสาร ชั้นต้นและชั้นรอง เอกสารที่สำคัญ ได้แก่ เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอก รวมถึงเอกสารของฝ่ายศาสนจักร เช่น จดหมายของบาทหลวง, รายงานประจำปี, บันทึกเหตุการณ์สำคัญต่างๆ นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชน ตลอดจนใช้ข้อมูลด้านวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี และสถาปัตยกรรม มาเป็นข้อมูลในการวิจัยด้วย

สมมติฐาน

1. ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร เกิดจากการรวมตัวของชาวเวียดนามคาทอลิก และพวกทาสที่มีชนชั้นนารีฝรั่งเศสได้ตัวมาในสมัยรัชกาลที่ 5
2. สาเหตุสำคัญของ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ คือ การอพยพเข้ามาของชาวเวียดนามช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
3. การอพยพเข้ามาของชาวเวียดนามทำให้ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ขยายตัว มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ แต่ นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งผลให้ประชาชนบางส่วนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ
4. ความสัมพันธ์ที่ีระหว่างมิชชันนารีกับชุมชน ความศรัทธายึดมั่นในศาสนาและระบบเศรษฐกิจ ที่มีประสิทธิภาพของชุมชน ทำให้ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของอัครสังฆมณฑลใน พ.ศ. 2508

ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

1. การเข้าถึงข้อมูลของเอกสารบางชุดทำได้ยาก เช่น เอกสารข้อมูลของมิสซังท่าแร่ บางส่วนไม่สามารถสืบค้นได้ เนื่องจากสูญหายช่วงที่มีการเบียดเบียนศาสนา บางส่วนส่งไปที่สำนักวาติกัน ประเทศอิตาลี อีกทั้งการจัดเก็บข้อมูลของมิสซังก็ยังไม่เป็นระบบ เอกสารไม่ครบถ้วน สิ่งเหล่านี้จึงทำให้เกิดปัญหาเมื่อต้องการใช้ข้อมูลมาใช้ประกอบการอ้างอิงในการศึกษา

2. การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้เวลาค่อนข้างมาก ข้อมูลสำคัญบางอย่างก็ถูกทำลายหรือสูญหาย ในท้องถิ่นเองก็ยังไม่มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบทำให้ต้องใช้เวลามากในการสืบหาข้อมูล

3. การใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลอาจมีปัญหาในเรื่องความคลาดเคลื่อนของชื่อบุคคล , วัน เดือน ปี และความถูกต้องของเหตุการณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงพยายามแก้ปัญหาโดยการตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์กับข้อมูลจากเอกสารและที่สำคัญคือวางแผนแนวทางในการสัมภาษณ์ กล่าวคือหลังจากที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่กล่าวถึงชุมชนบ้านท่าแร่แล้วก็ได้นำมากำหนดแนวทางในการสัมภาษณ์ ดังนี้

- เลือกกลุ่มบุคคลในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ที่จะสัมภาษณ์เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มนักบวช ได้แก่ บาทหลวง ซิสเตอร์ และชาวบ้านในชุมชน โดยการสัมภาษณ์นั้นเน้นผู้ที่มีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไปที่ยังคงจดจำเรื่องราวของชุมชนในอดีตได้ และในกลุ่มชาวบ้านในชุมชนนั้น มีการสัมภาษณ์ทั้งคนพื้นเมืองและคนที่มีเชื้อสายญวน และประกอบอาชีพต่างๆกัน เพื่อให้ข้อมูลมีความหลากหลายและผิดพลาดน้อยที่สุด

- มีแนวคำถามหลักในการสัมภาษณ์ ได้แก่ เรื่องประวัติของหมู่บ้าน, กลุ่มคน, การประกอบอาชีพ, บทบาทของบาทหลวงยอแซฟ, ประเพณีสำคัญ ฯลฯ ซึ่งคำถามเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากการค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นมาแล้ว ในการถามแต่ละเรื่องจะใช้การสัมภาษณ์บุคคลอย่างน้อย 5 คนจากนั้นจะนำมาตรวจสอบกับข้อมูลจากเอกสารเพื่อให้ข้อมูลถูกต้องใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทย

ช่วง พ.ศ. 2110 – พ.ศ. 2427

หลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งชี้ว่า การเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทย เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและมีสืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การเข้ามาของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกได้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงต่อประเทศไทยในหลายด้าน เป็นต้นว่า สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ การศึกษา ในบทนี้จะได้กล่าวถึงมูลเหตุของการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกในยุคสมัยต่างๆ รวมถึงวิธีการในการเผยแพร่ศาสนา และผลกระทบที่มีต่อสังคมไทยในยุคต่างๆ ดังปรากฏเป็นหัวข้อในการศึกษาต่อไปนี้

2.1 การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก (ต่อไปจะเรียกว่าศาสนาคาทอลิก¹) ในประเทศไทยของชาติตะวันตก เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในพุทธศตวรรษที่ 21 และมีสืบเนื่องมาจนถึงพ.ศ. 2310 ในช่วงแรกเป็นการเผยแพร่ศาสนาโดยมิชชันนารีโปรตุเกส ช่วงต่อมาเป็นการเผยแพร่โดยมิชชันนารีฝรั่งเศส ซึ่งแบ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาได้ดังนี้

2.1.1 การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีโปรตุเกส

ก. สาเหตุของการเผยแพร่ศาสนา

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในประเทศไทยมี 2 ประการ คือ

1) ความก้าวหน้าด้านการเดินเรืออันเป็นผลเนื่องจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance)^{*} ในยุคนี้ประเทศต่างๆ ในยุโรปเริ่มแสวงหาเส้นทางเดินเรือเพื่อประโยชน์ทางการค้า โดยประเทศที่มีบทบาทมากในการแสวงหาเส้นทางเดินเรือในช่วงนั้น คือ โปรตุเกสและสเปน

¹โปรดดูการใช้คำว่า“ศาสนาคาทอลิก” แทนคำเต็มว่าศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ในงานวิจัยของปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกฯ, หน้า 3 – 30.

* ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาเกิดขึ้นในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 เป็นยุคที่ยุโรปหันมาให้ความสนใจฟื้นฟูศิลปวิทยาแบบกรีกโรมัน อิตาลีเป็นประเทศแรกที่เข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ จากนั้นจึงเริ่มแพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในยุโรป

2) ความต้องการของฝ่ายศาสนจักรที่ต้องการเผยแพร่ศาสนาไปยังดินแดนส่วนต่างๆของโลกเพื่อขจัดอิทธิพลของศาสนาอิสลาม ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้ฝ่ายศาสนจักรต้องอาศัยความร่วมมือจากประเทศตะวันตกที่นับถือศาสนาคาทอลิกอย่างเคร่งครัดและต้องมีศักยภาพทางการเดินเรือ ซึ่งโปรตุเกส และสเปนเป็นประเทศที่มีคุณสมบัติดังกล่าวพร้อมจึงมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาในช่วงเวลานั้น

ความร่วมมือระหว่างฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรอยู่ในรูปแบบของระบบสิทธิอุปถัมภ์ศาสนา (Padroado) โดยพระสันตะปาปาให้อำนาจในการปกครองและให้ดินแดนที่ตีชนะได้ทั้งในเวลานั้นและเวลาต่อมาแก่กษัตริย์ของประเทศตะวันตกที่ช่วยเหลือในการเผยแพร่ศาสนา โดยลักษณะของระบบ Padroado ที่นิยมทำกัน คือ ให้มิชชันนารีร่วมเดินทางไปกับกองทหารยุโรปเพื่อรับความคุ้มครอง และขยายอาณาเขตให้กว้างไกลได้เร็วขึ้น²

โปรตุเกสและสเปนเป็นประเทศที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ศาสนา อีกทั้งได้รับสิทธิอุปถัมภ์ศาสนาเช่นเดียวกัน การสำรวจโลกใหม่ควบคู่กับการเผยแพร่ศาสนาของสองประเทศนี้เป็นไปอย่างกว้างขวางและจริงจังมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งใน พ.ศ.2037 พระสันตะปาปาอเล็กซานเดอร์ที่ 6 (Pope Alexander VI) ได้เข้ามาจัดการจัดสรรผลประโยชน์ให้กับประเทศทั้งสอง โดยแบ่งพื้นที่โลกออกเป็น 2 ภาค ให้ภาคตะวันตกเป็นของสเปน และทางภาคตะวันออกเป็นของโปรตุเกส³ ด้วยข้อตกลงดังกล่าวนี้^{**} จึงทำให้โปรตุเกสมีบทบาทมากในการเผยแพร่ศาสนาในเอเชียและในที่สุดก็ได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในกรุงศรีอยุธยา

* ประเทศที่มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านมุสลิมในยุคนั้น คือ โปรตุเกส มีการก่อตั้งคณะแห่งพระคริสต์ (Order of Christ) ใน พ.ศ.1862 ซึ่งเป็นคณะทหารที่จะปกป้องพระศาสนจักรจากการรุกรานของพวกมุสลิม และในปีพ.ศ.1958 เจ้าชายเฮนรี (Henry The Navigator) ยึดเมืองเซลต้า ชายฝั่งของทวีปแอฟริกาเหนือไว้ได้ เป็นการตัดกำลังของพวกแขกมัวร์ที่กำลังข่มขู่ยุโรปและเป็นการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ให้กว้างขวางออกไป (ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “ซูเปอร์ดิซัง”: ประวัติศาสตร์คาทอลิกในประเทศไทย สมัยอยุธยา ถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์, ฉบับร่างครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: ฝ่ายประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1998), หน้า 5.)

²ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ซูเปอร์ดิซังฯ, หน้า 5.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

** ข้อตกลงดังกล่าว คือ สัญญาทอร์เดซิลลาส (Treaty of Tordesillas) พ.ศ. 2037. (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ. 1853 – 1904 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2542), หน้า 44.)

ข. วิธีการเผยแพร่ศาสนา

1) การติดต่อทางการทูต

วิธีการที่โปรตุเกสใช้ในการเผยแพร่ศาสนาเริ่มต้นจากการติดต่อทางการทูต เห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุไว้ว่า โปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อกับไทยครั้งแรกใน พ.ศ.2054 โดยส่งทูตมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและตัดปัญหายุ่งยากทางการเมือง เนื่องจากโปรตุเกสได้ยึดมะละกาในปี พ.ศ.2052 ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่อยุธยาเคยอ้างสิทธิ โปรตุเกสจึงส่งทูตเข้ามาเพื่อชี้แจงสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งส่งเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย⁴ และได้รับการต้อนรับด้วยดี แต่ยังไม่เห็นหลักฐานระบุชัดว่าในการติดต่อครั้งแรกนี้มีมิชชันนารีติดตามมาด้วยหรือไม่⁵

ต่อมาโปรตุเกสได้ส่งทูตได้ส่งทูตเข้ามาอีก 2 ครั้ง คือ ใน พ.ศ.2055 และ พ.ศ.2059 โดยในครั้งหลังนี้ได้มีการทำสัญญาทางการค้าและการศาสนาด้วย กล่าวคือ “ในพ.ศ.2059 โปรตุเกสได้ส่งดูอาร์เต โคเอลโย (Duarte Coelyo) มาเป็นทูตอีกครั้งหนึ่ง โปรตุเกสรับว่าจะส่งปืนและกระสุนปืนให้แก่ไทยและไทยรับว่าจะให้ความสะดวกแก่ชาวโปรตุเกสในการที่จะมาตั้งถิ่นฐานและทำการค้าขาย กับทั้งจะให้เสรีภาพในทางศาสนาด้วย”⁶ ผลของสัญญานี้ทำให้โปรตุเกสได้รับอนุญาตให้อาศัยและทำการค้าที่อยุธยา ตะนาวศรี มะริด ปัตตานี และนครศรีธรรมราช อีกทั้งสามารถเผยแพร่ศาสนาในอยุธยาได้ แต่ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเผยแพร่ศาสนาในยุคนั้น

ในรัชกาลของพระชัยราชาธิราช โปรตุเกสได้ส่งทหารอาสาจำนวน 100 คน ช่วยไทยรบกับพม่าที่เมืองเชียงกรานจนได้รับชัยชนะใน พ.ศ. 2081 พระชัยราชาจึงพระราชทานความดีความชอบให้ทหารโปรตุเกสตั้งบ้านเรือนและโบสถ์ที่บริเวณตำบลบ้านดิน ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เหนือปากคลองตะเคียน⁷ โบสถ์ที่สร้างขึ้นในบริเวณดังกล่าวนี้นับเป็นโบสถ์โรมันคาทอลิกหลังแรกในเมืองไทย⁸

⁴W.A.R. Wood, History of Siam (Bangkok: Chaiermint Press, 1982), p. 97.

⁵เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 83..

⁶กรมหมื่นนารายณ์ประจักษ์, ประวัติการทูตของไทย (พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2486), หน้า 9.

⁷ประชุมพงศาวดารเล่ม 15 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27) (กรุงเทพฯ: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2506), หน้า 227 – 228.

⁸สมบัติ พลายน้อย, ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: บำรุงสาสน์, 2505), หน้า 353.

หลักฐานแรกที่แสดงถึงการเข้ามาของมิชชันนารีเกิดขึ้นใน พ.ศ.2110 ระบุว่า มิชชันนารีสังกัดคณะโดมินิกัน^{*} ชาวโปรตุเกส 2 ท่านเดินทางมาจากมะละกาเข้ามากรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระมหาธรรมราชาธิราช มิชชันนารีสองท่านนี้พบว่ามิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนาให้กว้างไกลออกไปจึงขออนุญาตกษัตริย์ไทยให้มิชชันนารีจากมะละกาเข้ามาอีก ซึ่งก็ได้รับอนุญาตตามนั้น⁹

เมื่อเกิดสงคราม พ.ศ.2112 ทำให้มิชชันนารีทั้งหมดในกรุงศรีอยุธยาเสียชีวิต แต่หลังจากนั้นก็ยังมีมิชชันนารีคณะต่างๆ เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาอีกหลายครั้ง จนถึงปี พ.ศ.2205 ตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีมิชชันนารีที่กรุงสยามรวม 11 องค์ “เป็นเยซุอิต”^{**} 4 องค์ โดมินิกัน 2 องค์ ฟรังซิสกัน^{***} 2 องค์ และมิชชันนารีที่ไม่ใช่นักพรต 3 องค์ ทำการปกครองสัตบุรุษประมาณ 2,000 คน ซึ่งเป็นฝรั่งหรือครึ่งชาติเกือบทั้งสิ้น”¹⁰

2) เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองจึงจะเริ่มเผยแพร่ศาสนาโดยใช้วิธีการต่างๆ ได้แก่

^{*} คณะโดมินิกัน เกิดขึ้นในยุคโรปราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 คุณลักษณะเด่นของคณะนี้ คือ การเทศน์สั่งสอนคริสต์ชน

⁹Rev. Rocco J Leotilo, C.S.S., “The First Catholic Missionary Endeavour in Thailand” แสงธรรมปริทัศน์ 1(มกราคม-เมษายน, 2520), หน้า 90-93 อ้างถึงใน ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาทางสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 17.

^{**} คณะเยซุอิต หรือสมาคมของพระเจ้า (The Society of Jesus) ก่อตั้งโดยบาทหลวงชาวสเปน คือ ดอน อินิโก โลเปซ เดอ เกรกอรี เดอ โลโยลา ในปี ค.ศ 1540 มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ รับใช้พระเจ้าโดยการสั่งสอนศาสนาให้แก่ผู้เยาว์และคนนอกศาสนา ป้องกันความเชื่อในฝ่ายโรมันคาทอลิกจากฝ่ายโปรเตสแตนต์ เพื่อให้ประชาชนภักดีต่อองค์คริสตศาสนาสืบไป พระคณะนี้ มีการจัดรูปแบบการปกครองแบบทหาร มีลักษณะคล้ายกองทัพ อยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด บทบาทเด่นประการหนึ่งของคณะนี้ คือ ด้านการศึกษา นอกจากนี้ยังมีการส่งบาทหลวงออกไปสอนศาสนาในดินแดนต่างๆ นอกทวีปยุโรป และแสวงหาอิทธิพลในกิจการระหว่างประเทศโดยเข้าไปรับใช้ราชสำนักของขุนนางและเจ้าผู้ครองประเทศต่างๆ (ทวิศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ 1453 – 1804 เล่ม 1, หน้า 76 – 78.)

^{***} คณะฟรังซิสกันก่อตั้งโดยเซนต์ฟรังซิส (St. Francis) แห่งอัสซีซีในพุทธศตวรรษที่ 18 คณะนี้ยึดแนวทางความบริสุทธิ์ ความยากจนและความเรียบง่าย สมาชิกมีทั้งนักบวชและฆราวาสที่ถือศีลเช่นเดียวกับนักบวช เน้นการเทศน์และช่วยเหลือชาวบ้านและคนยากจน (เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า 135 – 137.)

¹⁰ประวัติศาสตร์พระศาสนจักรสากลและพระศาสนจักรในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารสาสน์, 2510), หน้า 196.

(ก) การผสมกลมกลืนกับชาวพื้นเมืองโดยการแต่งงาน วิธีดังกล่าวเป็นวิธีการที่โปรตุเกสใช้ในดินแดนที่ตนไปถึง เพราะเมื่อแต่งงานกับคนพื้นเมืองแล้วชกุงให้คู่สมรสของตนหันมานับถือศาสนาคริสต์ได้แล้ว ผลประโยชน์ด้านอื่นก็จะตามมางายขึ้น

(ข) การส่งมิชชันนารีเข้ามาชกุงคนไทยโดยตรง การเข้าไปเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนไทยนั้นมิชชันนารีใช้วิธีการต่างๆ เช่น เรียนภาษาไทยเพื่อสื่อสารคำสอนในศาสนาให้คนพื้นเมืองเข้าใจได้ และการออกไปสนทนากับประชาชนเพื่อเผยแพร่คำสอนโดยตรง

ค. ผลของการเผยแพร่ศาสนา

ถึงแม้มิชชันนารีจะพยายามใช้วิธีการต่างๆ ในการเผยแพร่ศาสนา แต่ด้วยเหตุที่ศาสนาพุทธฝังรากลึกในจิตใจของคนไทย ประกอบกับคณะมิชชันนารียังไม่เข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทยอย่างเพียงพอ ทำให้คณะมิชชันนารีไม่ประสบความสำเร็จในการชกุงให้คนไทยเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ได้ จนในที่สุดก็ต้องจำกัดตัวเองอยู่ในหมู่ชาวโปรตุเกสและพวกลูกครึ่งดังที่ปรากฏหลักฐานในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.1.2 การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศส

ก. สาเหตุของการเผยแพร่ศาสนา มี 2 ประการ ได้แก่

1) ความผันผวนของดุลอำนาจในทวีปยุโรป

ในพุทธศตวรรษที่ 21 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญซึ่งทำให้ฝรั่งเศสเข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในประเทศไทยแทนที่โปรตุเกส เหตุการณ์ดังกล่าวได้แก่ความผันผวนของดุลอำนาจในทวีปยุโรปอันเนื่องมาจากเหตุการณ์สำคัญ 2 เหตุการณ์ คือ สงคราม 30 ปี และการตั้งกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อของฝ่ายศาสนจักร กล่าวคือ

(ก) สงคราม 30 ปี

สงคราม 30 ปี (พ.ศ.2161-2191) เป็นสงครามที่มีมูลเหตุมาจากความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างนิกายคาทอลิกกับนิกายโปรเตสแตนต์ สงครามอันยืดเยื้อกินเวลาถึง 30 ปี และยุติลงด้วยสนธิสัญญาเวสฟาเลีย (Treaty of Westphalia) ในปี พ.ศ. 2191 ผลกระทบสำคัญประการหนึ่งของสงครามนี้ คือ ทำให้ฝรั่งเศสก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจใหม่ในฐานะประเทศผู้ชนะสงคราม มีอำนาจมากขึ้นทั้งด้านการเมืองและศาสนา และเป็นมหาอำนาจเดียวของยุโรปในขณะนั้นที่ให้การสนับสนุนพระศาสนจักรคาทอลิกอย่างแข็งขัน

(ข) การจัดตั้งกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อ

การจัดตั้งกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2165 โดยพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 15 (Pope Gregory XV) การจัดตั้งกระทรวงนี้มีสาเหตุมาจากระบบสิทธิอุปถัมภ์ (Padroado) โดยการมอบอำนาจการแพร่ธรรมให้ฝ่ายอาณาจักรที่ออกไปแสวงหาอาณานิคม

ต่างแดนได้สร้างปัญหาแก่พระศาสนาจักรเป็นอย่างมาก เพราะฝ่ายอาณาจักรมักใช้สิทธิ์ดังกล่าว ในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าและการเมืองมากกว่าจะมุ่งเผยแพร่วรรณธรรมอย่างจริงจัง ดังนั้นการจัดตั้งกระทรวงการเผยแผ่ความเชื่อจึงเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว คือ ให้โรมมีบทบาทมากขึ้นในการเผยแพร่วรรณธรรม เพราะต้องการให้การเผยแพร่วรรณธรรมเป็นอิสระจากการเมือง และสามารถควบคุมการดำเนินงานของมิชชันนารีได้โดยไม่ต้องผ่านประเทศมหาอำนาจ

นโยบายหลักในการแพร่ธรรมของกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อ ก็คือ ให้มีมุขนายก (พระสังฆราชคาทอลิก) เพื่อติดต่อกับกรุงโรมโดยตรง และให้มีบาทหลวงพื้นเมืองในดินแดนที่เข้าไปเผยแพร่วรรณธรรม ผลจากนโยบายดังกล่าวทำให้มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดการแพร่ธรรม ในต่างแดน และที่สำคัญ คือ การตั้งคณะมิชชันต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ในพ.ศ.2201 โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ มุ่งแพร่ธรรมในหมู่ชนชาติที่ไม่ใช่ชนชาติคาทอลิกเท่านั้น และดินแดนที่เป็นเป้าหมายสำคัญ คือ เอเชีย

อเล็กซานเดอร์ เดอ โรดส์ (Alexander de Rhodes) บาทหลวงชาวฝรั่งเศสแห่งคณะเยซุอิตซึ่งเคยมีประสบการณ์ในการเผยแพร่วรรณธรรมในเอเชียตะวันออก เสนอแนวคิดต่อกรุงโรมให้เห็นความจำเป็นในการบวชบาทหลวงพื้นเมืองเพื่อให้ทำหน้าที่เผยแพร่วรรณธรรมในดินแดนของตนเอง และให้กรุงโรมจัดส่งสังฆราชหรือผู้แทนสันตะปาปาเข้าไปรับผิดชอบในดินแดนเหล่านั้น โรมเห็นชอบกับแนวคิดดังกล่าว และในวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2201 พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 10 (Innocent X) แต่งตั้งบาทหลวงฝรั่งเศส บัลลือ (Francois Pallu) เป็นพระสังฆราชแห่งเฮลิโอบอลิส ปกครองมิชชันต่างๆในแคว้นตั้งเคียงและอีกหลายจังหวัดในประเทศจีน และแต่งตั้งบาทหลวงปีแอร์ ลังแบร์ต เดอ ลาม็อด (Piere Lambert de la Motte) เป็นพระสังฆราชแห่งเบริธ ประมุขมิชชันแคว้นโคชินไชนา และผู้ปกครอง 5 จังหวัดในประเทศจีน¹¹

2) การต้อนรับที่ดีของกรุงศรีอยุธยา

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้มิชชันนารีฝรั่งเศสเผยแพร่วรรณธรรมในกรุงศรีอยุธยา ก็คือ ท่าทีที่เป็นมิตรของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ เมื่อคณะมิชชันนารีที่ได้รับ

* เมื่อกรุงโรมตั้งกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อก็ประสบปัญหาการขาดเงินทุน ขาดบุคลากร และขาดอำนาจที่จะขยายงานออกไปในดินแดนต่างๆ ในที่สุดฝ่ายพระศาสนจักรต้องอาศัยความร่วมมือจากฝรั่งเศสซึ่งเป็นมหาอำนาจในขณะนั้นในการเผยแพร่วรรณธรรม ขณะที่ฝรั่งเศสก็ต้องการใช้ศาสนาเป็นใบเบิกทางเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและอาณานิคม ดังนั้นจึงเกิดความร่วมมือระหว่างฝ่ายพระศาสนจักรกับฝรั่งเศส ซึ่งจะได้ชัดเจนจากการตั้งคณะมิชชันต่างประเทศแห่งกรุงปารีสในครั้งนี้ (ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 30 – 32.)

¹¹ ประวัติพระศาสนจักรสากล, หน้า 198-199.

การแต่งตั้งจากกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อเดินทางมาถึงเมืองตะนาวศรีในพ.ศ.2205 โดยความตั้งใจเดิมของคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสนี้ คือ แวะกรุงศรีอยุธยาจะไปเมืองจีน และเมืองญวนเท่านั้น แต่เนื่องจากได้ข่าวว่ามี การเบียดเบียนศาสนาในประเทศนั้น จึงพักรอดู สถานการณ์อยู่ที่กรุงศรีอยุธยา¹² ปรากฏว่าคณะมิชชันนารีได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี จากสมเด็จพระนารายณ์ และทรงอนุญาตให้คณะมิชชันนารีเผยแผ่ศาสนาได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เพราะพระองค์ต้องการสถาปนาความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส เพื่อจะได้คานอำนาจของอังกฤษ และฮอลันดาซึ่งกำลังมีปัญหาขัดแย้งกับกรุงศรีอยุธยาอยู่ในขณะนั้น

การต้อนรับเป็นอย่างดีของกรุงศรีอยุธยาทำให้คณะมิชชันนารีแปลกใจ พระสังฆราช ลังแบร์ เดอ ลาม็อด ได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“ข้าพเจ้าเชื่อว่าในโลกนี้จะหาเมืองไหนที่จะมีศาสนามากอย่าง และที่อนุญาตให้ปฏิบัติตามศาสนานั้นๆ ได้เท่ากับเมืองไทย เห็นจะหา ไม่ได้แล้ว พวกที่ไม่ได้ถือศาสนาคริสต์นิกายก็ดี พวกเข้ารีตก็ดี พวกมะหะมัด กิติ ซึ่งแยกกันออกเป็นคณะเป็นหมู่ ก็ปฏิบัติศาสนาตามลัทธิของตนได้ ทุกอย่าง โดยไม่มีข้อห้ามปรามกีดขวางอย่างใดเลย”¹³

จากทำที่ดังกล่าวทำให้คณะมิชชันนารีเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเหมาะสมที่จะเป็น ศูนย์กลางของการเผยแผ่ศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าเวียดนามซึ่งขณะนั้น กำลังมีปัญหาเรื่องการเบียดเบียนศาสนา และเสนอความเห็นเรื่องนี้ไปยังกรุงโรม ในที่สุด พระสันตะปาปาคลีเมนต์ที่ 9 ก็ตกลงให้ไทยเป็นอาณาเขตแพร่ธรรมและรับผิดชอบของคณะมิชชันนารี ต่างประเทศแห่งกรุงปารีสใน พ.ศ.2208¹⁴

ข. วิธีการเผยแผ่ศาสนา

1) การขจัดอิทธิพลโปรตุเกส

เมื่อตกลงใจเริ่มงานแพร่ธรรมที่กรุงศรีอยุธยาแล้ว ปัญหาที่มิชชันนารีฝรั่งเศสได้พบ ในระยะแรกๆ ของการเริ่มเผยแผ่ศาสนา คือ เกิดความขัดแย้งกับมิชชันนารีโปรตุเกสที่เข้ามา เผยแผ่ศาสนาอยู่ก่อน รวมทั้งยังถูกคุกคามจากพ่อค้าโปรตุเกสอีกด้วย ความขัดแย้งดังกล่าว มีสาเหตุมาจากมิชชันนารีโปรตุเกสมองว่า คณะของมิชชันนารีฝรั่งเศสเป็นคณะแพร่ธรรมเถื่อน

¹² เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 23.

¹³ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 15 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27), หน้า 240.

¹⁴ Siam The Catholic Encyclopedia, Vol XIII : Universe edition, (London: The Encyclopedia Press, Inc, 1913), p. 766 อ้างถึงใน ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางพัฒนางานสังคมของ พระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 35.

เพราะไม่มีเอกสารใดๆ แจ้งให้ทราบถึงการเข้ามาของมิชชันนารีฝรั่งเศส อีกทั้งความขัดแย้งทางวิธีการเผยแพร่ศาสนาภายใต้ระบบ Padroado ของมิชชันนารีโปรตุเกสที่มักทำนอกคำสั่งจากกรุงโรม ประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่น นักบวชเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า จนกระทั่งกรุงโรมต้องมอบอำนาจการเผยแพร่ศาสนาแก่คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสเพื่อแก้ปัญหาที่ค้างค้ำมานาน ดังนั้นการเข้ามาของมิชชันนารีฝรั่งเศสจึงถูกมองว่า เป็น “สายลับ” ที่จะคอยรายงานความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของมิชชันนารีโปรตุเกสไปยังกรุงโรม จึงเกิดความต้องการที่จะกีดกันมิชชันนารีฝรั่งเศสออกไปจากกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นในด้านผลประโยชน์ทางการค้าก็เป็นสาเหตุความขัดแย้งอีกประการหนึ่ง เพราะพ่อค้าชาวโปรตุเกสไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสเป็นคู่แข่งทางการค้าของตนในกรุงศรีอยุธยา จากปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวในที่สุดกรุงโรมแก้ปัญหาโดยการสถาปนามิสซังสยามขึ้นใน พ.ศ. 2212 และมอบหมายให้พระสังฆราช บิลลีโอ และพระสังฆราช ลังแบร์ ลามอตต์ แต่งตั้งพระสังฆราชองค์หนึ่งให้เป็นประมุขของมิสซังสยาม ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งคือ พระสังฆราชลาโนซึ่งต่อมาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาในกรุงศรีอยุธยา การสถาปนามิสซังสยามทำให้มิชชันนารีโปรตุเกสมีบทบาทในการเผยแพร่ศาสนาน้อยลงเรื่อยๆ และมิชชันนารีฝรั่งเศสได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ตั้งแต่นั้นมา

2) การโน้มน้าวพระมหากษัตริย์หรือผู้นำให้หันมานับถือศาสนาคริสต์

การใช้วิธีการนี้เพื่อพสกนิกรในประเทศจะได้หันมาเปลี่ยนศาสนาตามกษัตริย์ของตน วิธีการดังกล่าวนี้ มิชชันนารีใช้มาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการเผยแพร่ศาสนา เมื่อคณะมิชชันนารีเข้ามากรุงศรีอยุธยาและมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์เป็นครั้งแรกก็ได้พยายามชักชวนให้พระองค์นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ผลของการเข้าเฝ้าครั้งนี้คือ

“...สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงตั้งพระทัยฟังคำอธิบายของสังฆราชในเรื่องศาสนาแต่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเชื่อตรงต่อศาสนาที่พระองค์ได้เคยนับถือมาแต่เดิมจึงได้ทรงผิดว่าการที่จะให้พระองค์เข้ารับนั้นให้รอไว้เวลาอื่นก่อน”¹⁵

ถึงแม้สมเด็จพระนารายณ์จะไม่ทรงเปลี่ยนศาสนาตามคำชักชวน แต่ก็ได้ทรงพระราชทานสิ่งของที่ดิน รวมทั้งเสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนาแก่มิชชันนารี เพราะทรงต้องการรักษาสัมพันธไมตรีที่ดีกับฝรั่งเศสเพื่อคานอำนาจของอังกฤษและฮอลันดา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ มิชชันนารีได้มีโอกาสเข้าเฝ้าหลายครั้งจนสนิทสนมกับพระองค์ นอกจากความพยายามในการโน้มน้าวพระทัยให้เปลี่ยนศาสนาแล้ว มิชชันนารียังมีบทบาทในการ

¹⁵ประชุมพงศาวดาร เล่ม 15 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27) , หน้า 245 - 246.

ถ่ายทอดวิทยาการแบบตะวันตกสู่ราชสำนักด้วย* เช่น วิทยาการด้านดาราศาสตร์ ด้านการก่อสร้าง โดยผลสำเร็จอย่างสูงของมิชชันนารีก็คือ สามารถชักจูงให้ไทยกับฝรั่งเศส มีความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการได้สำเร็จ โดยไทยส่งราชทูตไปฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2223 แต่ไปไม่ถึงเพราะเรืออัปปางจึงส่งไปอีกครั้งใน พ.ศ.2226 ปลายปี พ.ศ.2228 พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) ส่งคณะทูตคณะแรก นำโดย เซอวาลิเอร์ เดอชอมองต์ (Chevalier de Chaumont) มาเจริญสัมพันธไมตรี “นอกเหนือจากความพยายามที่จะสนับสนุนการเผยแพร่งานศาสนาแล้ว ราชทูตคณะนี้ก็มีเจตนาที่จะหาวิธีเพื่อผนวกกรุงสยามเป็นอาณานิคม และไม่มีวิธีใดดีไปกว่าการทำให้กษัตริย์กรุงสยาม “เข้ารีต”¹⁶ แต่ปรากฏว่าความพยายามของคณะทูตไม่ประสบความสำเร็จ

ใน พ.ศ.2231 ฝรั่งเศสส่งทูตเข้ามาเป็นครั้งที่ 2 ในครั้งนี้ฝรั่งเศสถึงกับส่งทหารและอาวุธเข้ามาถึงไทยเพื่อเป็นทหารรักษาพระองค์ พร้อมกับวางแผนยึดไทยด้วยกองกำลัง¹⁷ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเลวร้ายลง จนถึงขั้นแตกหักเมื่อพระเพทราชายึดอำนาจและขับไล่ฝรั่งเศสออกไป หลังจากนั้นการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็เสื่อมลงไป รวมถึงความเสื่อมของการเผยแพร่งานศาสนาคาทอลิกในเมืองไทยด้วย

3) การเข้าหาประชาชน

นอกจากกลุ่มคนชั้นสูง คือ กษัตริย์และชนชั้นปกครองแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ อันได้แก่ ไพร่ ทาส ชาวบ้านในชนบท ตลอดจนนักโทษในคุกก็เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเผยแพร่งานศาสนา มิชชันนารีใช้วิธีการต่างๆ ในการเผยแพร่งานศาสนาให้คนกลุ่มนี้ เช่น การสอนคำสอนในศาสนา การช่วยรักษาพยาบาล และการโปรดศีลล้างบาปให้คนเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์

4) การตั้งสามเณรลัยและโรงเรียน

สามเณรลัย (seminary) จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดคนพื้นเมืองให้เป็นบาทหลวงเพื่อทำการเผยแพร่งานศาสนาในหมู่ชนพื้นเมืองด้วยตนเอง ส่วนการตั้งโรงเรียนนั้นนอกจากเพื่อสั่งสอนวิชาความรู้แล้ว สิ่งที่มีมุ่งหวังก็คือ“เพื่อให้คนพื้นเมืองอยู่ใกล้ชิดกับบาทหลวง ได้รับความรู้คริสต์ศาสนาและวิทยาการแบบชาวยุโรป ซึ่งจะทำให้คนพื้นเมืองเปลี่ยนทัศนคติและนำไปสู่

* มิชชันนารีที่มีบทบาทด้านนี้ คือ มิชชันนารีคณะเยซุอิต ซึ่งเข้ามาได้เดียวกับคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดฯ ให้คณะเยซุอิตเป็นที่ปรึกษาในราชสำนัก เนื่องจากเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ เช่น การแพทย์ ดาราศาสตร์ การก่อสร้าง และการคำนวณ เป็นต้น

¹⁶ เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า 83.

¹⁷ อาเดรียง โจนีย์, สยามและมิชชันนารีฝรั่งเศส, หน้า 88.

การเปลี่ยนแปลงศาสนาในที่สุด ดังนั้นเมื่อมิชชันนารีออกไปแพร่ธรรมและสามารถตั้งหลักแหล่งได้ในที่ใดจึงมักสร้างโรงเรียนติดอยู่กับวัดด้วยเสมอไป”¹⁸

วิธีการตั้งสามเณรวัดและโรงเรียนของมิชชันนารีเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการศึกษาที่เด็กผู้หญิงมีโอกาสได้เรียนหนังสือเช่นเดียวกับเด็กผู้ชาย ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย โดยโรงเรียนชายแห่งแรกในกรุงศรีอยุธยา คือ ที่บ้านพลัด (Banplahet) ซึ่งมิชชันนารีขอร้องพระราชทานที่ดินจากสมเด็จพระนารายณ์เพื่อสร้างวัดและโรงเรียน

โรงเรียนชายที่บ้านพลัดประกอบด้วยนักเรียนหลายชาติ หลายภาษา และมีคนไทยมาเรียนอยู่ด้วย วิชาที่สอนมุ่งเน้นความรู้ในคริสตศาสนาเป็นหลักเป็นสำคัญ เช่น พระคัมภีร์เก่าและพระคัมภีร์ใหม่ ปรัชญาและเทวศาสตร์ ศาสตร์ด้านอื่นก็มีเรียนด้วย เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ โดยการเรียนการสอนทั้งหมดนั้นใช้ภาษาลาตินเป็นภาษากลาง

ส่วนโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงนั้น ตั้งขึ้นเพื่อผลิตนักบวชหญิงเป็นสำคัญ สำนักชีที่กรุงศรีอยุธยาเปิดเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ 2215 สังฆราชลัมแบร์ต เดอ ลามอตต์ตั้งคณะนักบวชหญิงชื่อว่า “ภคินีรักไม้กางเขน” นักบวชหญิงเหล่านี้มีหน้าที่ช่วยเหลือบาทหลวงในเขตงานและเลือกผู้ที่มีความสามารถที่สุดเป็นครูเพื่อสอนผู้หญิงด้วยกัน วิชาที่เรียนได้แก่ “การอ่าน, การเขียน, ร้องเพลง, เลขคณิตวิธีเบื้องต้น, การจัดการในบ้าน, การทำครัว, งานบ้าน สำหรับผู้หญิงสูงอายุเน้นการดูแลบ้าน และทั้งหมดมีการเรียนถามตอบปัญหาทางศาสนา”¹⁹ ส่วนหลักฐานอื่นที่กล่าวถึงอารามแห่งนี้มีน้อยมาก ทำให้เราไม่ทราบถึงกลุ่มคนที่เข้ามาเป็นนักบวชจำนวนของนักบวชหญิง รวมทั้งบทบาทด้านอื่นนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น

5) การแพร่ธรรมสัญญาและการตั้งชุมชนคาทอลิก

การแพร่ธรรมสัญญา หมายถึง วิธีการที่มิชชันนารีออกเดินทางเผยแผ่ศาสนาไปยังถิ่นต่างๆ แสวงหาผู้ที่ไม่เชื่อให้กลับมาเชื่อในพระเจ้า เป็นวิธีการที่กระทรวงเผยแผ่ความเชื่อให้ความสำคัญมากเพราะสามารถทำให้ศาสนาคริสต์แพร่หลายไปยังดินแดนต่างๆ มิชชันนารีที่มีบทบาทเด่นในการแพร่ธรรมสัญญา คือ สังฆราชลาโน ประมุขของมิสซังสยาม ท่านได้เดินทาง

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73 -74.

¹⁹ หนังสือบางเล่มเรียกว่า บ้านปลาเห็ด

¹⁹ Joseph Van Khoi, Christian Missionaries and Thai Education, P.H.D Dissertation, (St. Louis University, 1972), p.73 อ้างถึงใน ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 78.

ไปแพร่ธรรมที่บางกอก พิษณุโลก และเป็นผู้คิดริเริ่มส่งมิชชันนารีออกไปแพร่ธรรมที่ภาคอีสาน และประเทศลาว

หลังจากการแพร่ธรรมสำเร็จแล้วสิ่งที่ตามมาก็คือ การตั้งชุมชนคาทอลิก โดยมิชชันนารีจะรวบรวมผู้ที่มีความเชื่อในศาสนาคาทอลิกให้เข้ามาอยู่รวมกัน ก่อตั้งเป็นชุมชนคาทอลิก โดยมิชชันนารีจะสร้างจิตสำนึกและทัศนคติของชีวิตขึ้นใหม่ในชุมชนที่ก่อตั้งขึ้น และมีแนวทางการดำเนินชีวิตโดยถือวัฒนธรรมตามแบบฝรั่ง ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตของคนไทยทั่วไป มิชชันนารีถือว่าชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเป้าหมายในการเผยแผ่ศาสนา

ชุมชนคาทอลิกแห่งแรกของมิชชันนารีฝรั่งเศส คือ บ้านพลัด (Bangplahet) มิชชันนารีเรียกว่า “ค่ายเซนต์โยเซฟ” ชุมชนแห่งนี้เป็นที่ดินซึ่งสมเด็จพระนารายณ์พระราชทานให้ ในชุมชนนี้มีวัดสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมิชชันนารีได้สร้างสามเณรอาลัย และโรงพยาบาลอีกด้วย

ด้วยวิธีการแพร่ธรรมสำเร็จและตั้งชุมชนคาทอลิก ทำให้การเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีขยายตัวมากขึ้น ปรากฏว่าใน พ.ศ.2225 ภายหลังจากการเผยแผ่ศาสนาเพียง 20 ปี มิชชันนารีสามารถตั้งชุมชนคาทอลิกได้ถึง 6 แห่ง²⁰

หลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มิชชันนารีถูกจำกัดบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเข้าไปมีส่วนพัวพันในความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสตามที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น ถึงแม้อยู่ในภาวะการเบียดเบียนศาสนา มิชชันนารีก็ยังเผยแผ่ศาสนาในวิธีการเท่าที่สามารถทำได้ เช่น เยี่ยมคนคุก ล้างบาปให้เด็กโกล้ตาย แจกจ่ายยา และรักษาพยาบาล สภากากรรมเช่นนี้ดำเนินไปจนถึงเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2310 มิชชันนารีบาดเจ็บล้มตาย บางส่วนถูกกวาดต้อนเป็นเชลยไปพม่า การเผยแผ่ศาสนาจึงต้องหยุดชะงักลงในช่วงเวลานั้น ก่อนที่จะกลับมาฟื้นฟูใหม่อีกครั้งในสมัยกรุงธนบุรีดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

* ลักษณะการตั้งชุมชนคาทอลิกที่เรียกว่า “ค่าย” เป็นไปตามสภาพของสังคมอยุธยาในสมัยนั้น ที่ชาวต่างชาติมักจะอยู่รวมกันเป็นค่ายเฉพาะตน (ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ซูแปร์ตีซังฯ, หน้า 5.)

²⁰ อาเดรียง โคนีย์, สยามและมิชชันนารีฝรั่งเศส, หน้า 90.

ค. ปัญหาและอุปสรรคของการเผยแพร่ศาสนา

1) ความขัดแย้งกับมิชชันนารีโปรตุเกส

ปัญหาความขัดแย้งกับมิชชันนารีโปรตุเกสเป็นปัญหาในระยะแรกๆ ของการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศส แต่ในที่สุดสำนักวาติกันที่กรุงโรมก็แก้ปัญหานี้ได้โดยการสถาปนามิสซังสยามให้ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการเผยแพร่ศาสนาในกรุงศรีอยุธยา ทำให้ปัญหาความขัดแย้งกับมิชชันนารีโปรตุเกสยุติลงตามที่กล่าวรายละเอียดไว้ในตอนต้นแล้ว

2) ปัญหาการเบียดเบียนศาสนาตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในรัชกาลของพระเพทราชาเป็นต้นมา มิชชันนารีมิได้ใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์อีกต่อไป เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับการที่ฝรั่งเศสเข้ามาคุกคามไทย ในยุคนี้อมิชชันนารีไม่ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาและถูกเบียดเบียนศาสนาอย่างมาก เห็นได้จากการสอบสวนมิชชันนารีและการตั้งแผ่นดินไหวตรงกับประตูปะตูโบสถ์คาทอลิกในกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2273 แผ่นดินนั้นจารึกข้อความสั้นๆ สี่ประการ ได้แก่

- ห้ามมิให้ใช้ตัวหนังสือเขมรหรือหนังสือไทยสำหรับไปเขียนหนังสือซึ่งสอนศาสนาคริสเตียน^{*}
- ห้ามมิให้พวกมิชชันนารีเทศนาสั่งสอนเป็นภาษาไทย
- ห้ามมิให้ไทย มอญ ลาว ซึ่งถือศาสนาอันประเสริฐของไทย แม้จะยากจนอย่างไรก็ดีไปยืมข้าวของเงินทองจากพวกมิชชันนารี และห้ามมิให้ไปขอเช่าวัด
- ห้ามมิให้พวกมิชชันนารีแต่งหนังสือซึ่งตีเตียนและคัดค้านศาสนาไทย²¹

การกำหนดข้อห้ามดังกล่าวเท่ากับห้ามเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนไทยและกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมใกล้เคียงกับไทย ทำให้มิชชันนารีต้องเปลี่ยนกลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ศาสนาจากคนไทย มอญและลาว มาเป็นกลุ่มชาวจีนและเวียดนามและคนกลุ่มนี้ได้กลายเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีในเวลาต่อมา

นอกจากข้อห้ามที่จารึกไว้ในแผ่นดินแล้ว ในพระราชกำหนดเก่าเมื่อพ.ศ. 2206 ยังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า “แต่นี้สืบไปเมื่อนี้ ห้ามอย่าให้ไทยมอญลาวลอบลักไปช่องเสพเมถุน ด้วยแขกฝรั่งอังกฤษคลุมลายู ซึ่งถือฝ่ายมิชชันนารี เพื่อจะมีให้ทวยราษฎรไปสู่อบายทุกข์

^{*} เหตุผลที่ห้ามใช้ตัวหนังสือเขมรเขียนหนังสือสอนศาสนาคริสเตียน น่าจะเป็นเพราะตัวหนังสือเขมรใช้จารึกตัวอักษรในศาสนาพุทธ จึงห้ามไม่ให้ใช้ในการจารึกศาสนาอื่นรวมทั้งศาสนาคริสต์ด้วย

²¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 22 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36(ต่อ) 37 และ 38) (กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา, 2511), หน้า 115 -116.

ให้อยู่ตามสัมมาทิฐิ อย่าให้ระคนปนกัน...ถ้าผู้ใดมิพึงลอบลักไปช่องเสพเมถุนธรรมด้วยผู้ถือ มิจฉาทิฐิ พิจารณาสืบสาวจับได้ จะเอาตัวผู้ซึ่งช่องเสพด้วยผู้ถือมิจฉาทิฐิเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต ฝ่าย พ่อแม่ญาติพี่น้องซึ่งมิได้กำชับห้ามปรามเป็นโทษด้วยตามใกล้เคียง²² ข้อกำหนดดังกล่าวแม้จะ ไม่ได้ระบุโดยตรงว่าห้ามคนไทยเสพเมถุนกับผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ แต่ข้อห้ามการเสพเมถุนกับ ฝรั่งเศสอังกฤษซึ่งเป็นชาตินับถือศาสนาคริสต์ ข้อห้ามนี้จึงมีนัยยะถึงการห้ามร่วมประเวณีกับคนที่ นับถือศาสนาคริสต์ด้วยเช่นกัน และสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐที่จะควบคุมคนไทยใน การติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาซึ่งรวมถึงผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ด้วย และน่าจะเป็นสาเหตุ หนึ่งที่ทำให้การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่คนไทยเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้นในตอนปลายสมัยกรุงศรี- ออยุธยา

หากพิจารณาจำนวนคนไทยที่นับถือศาสนาคาทอลิกในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่เพียง เล็กน้อยนั้น อาจสรุปได้ว่า การเผยแพร่ศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ได้รับผลสำเร็จ ซึ่งคงมี สาเหตุจากความมั่นคงของศาสนาพุทธในสังคมไทย รวมทั้งการที่มีชนชั้นนารีเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การเมือง แต่สิ่งที่น่าสนใจมากกว่าความสำเร็จหรือล้มเหลวในการเผยแพร่ศาสนา ก็คือ บทบาท ในการถ่ายทอดวิทยาการด้านต่างๆสู่สังคมไทย รวมทั้งการให้ความสงเคราะห์ด้านการ รักษาพยาบาล การจัดตั้งโรงเรียน สิ่งเหล่านี้ทำให้มิชชันนารีได้รับการยอมรับในสังคมไทยแม้จะ ไม่ประสบความสำเร็จในด้านการเผยแพร่ศาสนาก็ตาม

2.2 การเผยแพร่ศาสนาสมัยกรุงธนบุรี

ก. สาเหตุของการเผยแพร่ศาสนา

หลังจากอยู่ในภาวะระส่ำระสายจากครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2310 มิชชันนารี ฝรั่งเศสได้เริ่มกลับมาเผยแพร่ศาสนาอีกครั้งในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี ใน พ.ศ.2312 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูศาสนาคาทอลิกที่หยุดชะงักลงในตอนเสียกรุง- ศรีอยุธยา มิชชันนารีได้รับการต้อนรับด้วยดีจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระองค์ได้พระราชทาน ที่ดินและอนุญาตให้มิชชันนารีสร้างโบสถ์ได้

สถานการณ์ในเวลานั้นชาวคาทอลิกมีเหลืออยู่ไม่มากกว่าหนึ่งพันคน เนื่องจาก ส่วนมากเสียชีวิต บางคนก็ถูกเนรเทศ โบสถ์ที่อยู่ของบาทหลวงและโรงเรียนก็ถูกเผาทำลาย เพราะสงคราม ดังนั้นการเผยแพร่ศาสนาจึงต้องเริ่มต้นใหม่โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ บาทหลวง กอร์ (Corre)

²² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 (พระนคร: องค์การคำคุณุสสภา, 2505 – 2507), หน้า 98 – 99.

ข. วิธีการเผยแพร่ศาสนา

วิธีการที่ใช้ในการเผยแพร่ศาสนาในสมัยนี้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการเข้าหาพระมหากษัตริย์ และเข้าหาประชาชน ส่วนวิธีการอื่น เช่น การจัดตั้งโรงเรียน การแพร่ธรรมสัญจร และการตั้งชุมชนคาทอลิกไม่ได้ใช้มากนักเนื่องจากข้อจำกัดในด้านบุคลากรของมิชชันนารี

ค. ปัญหาและอุปสรรคของการเผยแพร่ศาสนา

1) ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร

ในสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้มิชชันนารีเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก บางส่วนก็หนีไปอยู่ที่อื่น ส่งผลให้เมื่อจะดำเนินการฟื้นฟูศาสนาในสมัยกรุงธนบุรีต้องประสบปัญหาสำคัญคือขาดแคลนบุคลากรที่จะดำเนินงาน การเผยแพร่ศาสนาในช่วงนี้จึงทำได้ไม่เต็มที่

2) ความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์

ในระยะแรกความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีกับสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นไปด้วยดี พระองค์พอพระทัยในการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับมิชชันนารีในเรื่องศาสนาคาทอลิก แต่ระยะต่อมาเกิดความขัดแย้งกันในหลายเรื่อง แต่เรื่องที่เป็นสาเหตุสำคัญ คือ ความขัดแย้งเรื่องชาวคาทอลิกไม่เข้าร่วมในพระราชพิธีของราชการที่ขัดต่อหลักศาสนา เช่น นายทหารที่นับถือคาทอลิกไม่ยอมเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ความขัดแย้งดังกล่าวร้ายแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดมิชชันนารีถูกกลืนโทษและถูกเนรเทศออกจากราชอาณาจักรในปี พ.ศ.2322²³

การเผยแพร่ศาสนาในสมัยนี้ไม่ประสบผลสำเร็จนักเพราะปัญหาขาดแคลนบุคลากรและความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ การเผยแพร่ศาสนาต้องหยุดชะงักเมื่อมิชชันนารีถูกเนรเทศออกนอกอาณาจักร มิชชันนารี 2 คนที่ถูกเนรเทศได้เดินทางกลับเข้ามาอีกใน พ.ศ.2325 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของความวุ่นวายในกรุงธนบุรี ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าตากสินถูกสำเร็จโทษและสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์แรกแห่งราชวงศ์จักรีและทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เองที่ศาสนาคาทอลิกได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.3 การเผยแพร่ศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงก่อน พ.ศ. 2424

ก. สาเหตุของการเผยแพร่ศาสนา

เหตุผลสำคัญที่ทำให้มิชชันนารีกลับมาเผยแพร่ศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มี 2 ประการ คือ ต้องการฟื้นฟูศาสนาที่ประสบปัญหาในปลายสมัยกรุงธนบุรี และเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังปรากฏหลักฐานว่า "...ทรงส่ง

²³ อาเดรียง โคนีย์, สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส, หน้า 135.

พระราชสาส์นไปที่มาเก๊าอันเป็นศูนย์กลางสำคัญของอำนาจโปรตุเกส เพื่อขอมิชชันนารีกลับมาเมืองไทย”²⁴ เหตุที่ทรงมีพระราชประสงค์เช่นนั้นก็เพราะทรงต้องการจะฟื้นฟูความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก โดยเฉพาะในด้านการค้าหลังจากที่ซบเซาไปนานในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี

ก่อนหน้าที่จะมีพระราชสาส์นไปที่มาเก๊า ได้มีมิชชันนารีโปรตุเกสเข้ามาในเมืองไทยเพื่อดูแลชาวคริสต์ที่เริ่มจะรวมตัวกัน ส่วนมิชชันนารีฝรั่งเศสที่ออกจากเมืองไทยไปในตอนปลายสมัยกรุงธนบุรีนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้ทรงส่งคนไปเชิญให้กลับมากรุงเทพฯ เช่นกัน ในระยะแรกเมื่อมิชชันนารีฝรั่งเศสกลับมากรุงเทพฯ ก็ต้องประสบปัญหาความขัดแย้งกับมิชชันนารีโปรตุเกสที่พยายามจะทำหน้าที่ดูแลชาวคริสต์ตั้งที่มีอยู่ในขณะนั้นจนถึงพ.ศ. 2351 ความขัดแย้งก็ยุติลงเมื่อไม่มีบาทหลวงโปรตุเกสในเมืองไทยอีก²⁵

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ไทยยังต้องทำสงครามกับพม่ารวมทั้งญวนและเขมร สิ่งที่น่าสนใจ ก็คือ “...สถานการณ์ดังกล่าว แง่หนึ่งก็เป็นประโยชน์แก่ชาวคริสต์ เพราะมีคนต่างชาติที่เป็นคริสต์อพยพเข้ามาในเมืองไทยอีกเป็นจำนวนมาก จากญวนและเขมร และพวกอพยพเหล่านี้เองที่เป็นบรรพบุรุษและรากฐานของชาวคริสต์ในรัตนโกสินทร์...”²⁶

ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีกับฝ่ายปกครองนั้น ไม่มีการเปิดเผยในศาสนาเหมือนในยุคที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงอนุญาตให้ข้าราชการที่เป็นคริสต์ได้รับการยกเว้นการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา²⁷ มีบันทึกของบาทหลวงการ์โนลด์กล่าวถึงการเผยแพร่ศาสนาในช่วงนั้นไว้ว่า “ขณะนี้การถือศาสนาคริสต์มีอิสระเต็มที่ที่กรุงเทพฯ เพราะข้อห้ามคนไทยถือศาสนาคริสต์ตั้งตั้งแต่ก่อนนั้นยังมีอยู่ แต่รัฐบาลมิได้แสดงความเป็นศัตรูตรงกันข้ามกลับแสดงความอารีอรรอบด้วยซ้ำ คริสต์ตั้งของเรามีชื่อว่ามีใจจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินมาก เขาได้เป็นทหารรักษาพระองค์”²⁸

ใน พ.ศ. 2373 มิชชันนารีฝรั่งเศสคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส 4 คน ได้เข้ามาในเมืองไทย หนึ่งในจำนวนนี้ คือ บาทหลวงปัลเลอกัวส์ (Pallegoix) ซึ่งต่อมาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขยายงานเผยแพร่ศาสนาในเมืองไทย

²⁴ เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 124.

²⁵ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 125 – 128.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

²⁸ Adrien Launay, History dela Mission de Siam 1662-1811 (Paris: ม.ป.ท.), p. 358 อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 129.

เมื่อเข้ามากรุงเทพฯ นั้น บาทหลวงบิลเลอกัวส์มีอายุ 36 ปี ท่านได้เริ่มเรียนภาษาไทยและภาษาบาลีจนมีความรู้ในภาษาทั้งสองเป็นอย่างดี และสามารถแต่งหนังสือได้หลายเล่ม เช่น พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ละติน-ไทย และไทย-ละติน ฝรั่งเศส-อังกฤษ นอกจากนี้ท่านยังมีความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คือ ฟิสิกส์ เคมี และดาราศาสตร์อีกด้วย²⁹ ในพ.ศ.2384 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราช ประมุขของมิสซังสยาม

เมื่อตอนที่บาทหลวงบิลเลอกัวส์เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ตอนแรกๆ นั้น ท่านเป็นเจ้าของวาสนปกครองวัดคอนเซพชันในหมู่บ้านมิตตคาม ในช่วงนี้ท่านมีโอกาสได้รู้จักสนิทสนมกับเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาสในบริเวณใกล้เคียงกับวัดคอนเซพชัน โดยบาทหลวงบิลเลอกัวส์กับเจ้าฟ้ามงกุฎได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ด้านต่างๆ อยู่เสมอจนสนิทสนมกันภายหลังเมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎลาผนวชและขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ก็ยังโปรดฯ ให้พระสังฆราชบิลเลอกัวส์เข้าเฝ้าฯ อยู่เสมอๆ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายเปิดประเทศเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาชาติอย่างกว้างขวาง เช่น อังกฤษ อเมริกา โปรตุเกส ฮอลันดา ส่วนฝรั่งเศสนั้นหลังจากความสัมพันธ์ทางการทูตได้ยุติลงหลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ก็ได้กลับมีขึ้นในรัชกาลนี้ โดยใน พ.ศ.2399 ฝรั่งเศสได้ส่งมงติเนียนีเป็นราชทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีซึ่งก็ได้รับการต้อนรับด้วยดี

ผลของการเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตกที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การทำสนธิบารวริงระหว่างไทยกับอังกฤษใน พ.ศ.2398 สนธิสัญญาฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นแม่แบบที่ทำให้ประเทศตะวันตกต้องการทำสนธิสัญญากับไทยเช่นเดียวกับอังกฤษ ในปีต่อมาฝรั่งเศสได้ขอทำสนธิสัญญากับไทย และในฐานะที่ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ได้การสนับสนุนพระศาสนจักรคาทอลิกอย่างเต็มที่มาโดยตลอด จึงเป็นโอกาสที่มิชชันนารีในเมืองไทยขอพึ่งอิทธิพลฝรั่งเศสเพื่อให้ความสะดวกในการเผยแพร่ศาสนาในเมืองไทย โดย “พวกบาทหลวงในเมืองไทยได้มีหนังสือขอรับรองไปว่า แม้ว่าในขณะนั้นจะได้รับความอนุเคราะห์จากไทยเป็นอย่างดีก็ตาม เหตุการณ์ก็ไม่แน

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

* ใน พ.ศ.2384 โรมแบ่งมิสซังสยามออกเป็น 2 เขต คือ เขตตะวันออก หมายถึงราชอาณาจักรไทยและลาว อยู่ในความรับผิดชอบของสังฆราชบิลเลอกัวส์ เขตตะวันตก หมายถึง เกาะสุมาตรา มลายู และภาคใต้ของพม่า สังฆราชกูร์วอนีเป็นผู้รับผิดชอบ (เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 144 – 145.)

ยอมผันแปรได้ จึงขอให้ใส่มาตราในสัญญาเพื่อคุ้มครองการสนทนาของบาทหลวงให้สามารถ
อบรมสั่งสอนโดยไม่ถูกขัดขวางให้ตั้งโบสถ์ โรงเรียน และโรงพยาบาลได้”³⁰

สนธิสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศสเรียกว่า สนธิสัญญามงติเนียนี มีการเซ็นสัญญาเมื่อ
15 สิงหาคม พ.ศ.2399³¹ สัญญาฉบับนี้เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสมีสิทธิเท่าเทียมกับประเทศอื่นๆ
ที่ไทยทำสัญญาด้วย ในมาตราที่ 3 เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี มีใจความว่า

“คนฝรั่งเศสสามารถปฏิบัติภารกิจทางศาสนาอย่างเปิดเผย และมีเสรีภาพ
เต็มที่ในดินแดนทั้งหมดของราชอาณาจักรสยาม และมีสิทธิสร้างโบสถ์ในถิ่น
ที่เจ้าหน้าที่ระบุไว้ว่าเป็นบริเวณที่สร้างได้ภายหลังที่มีการปรึกษาหารือกับ
กงสุลฝรั่งเศสแล้ว

คณะมิชชันนารีฝรั่งเศสสามารถเผยแพร่ศาสนาและสั่งสอนได้ สร้างโบสถ์
บ้านเณร หรือโรงเรียน โรงพยาบาล และอาคารอื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาที่ได้ก่ได้
ในดินแดนของราชอาณาจักรสยาม โดยปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ

คณะมิชชันนารีสามารถเดินทางอย่างมีอิสระเต็มที่ในดินแดนทั้งหมดของ
ราชอาณาจักรสยาม นอกเหนือไปจากผู้ถือจดหมายรับรองจากกงสุลฝรั่งเศส
หรือถ้าในระหว่างที่ท่านไม่อยู่ มีพระสังฆราชรับรอง และมีการประทับตราของ
ผู้ปกครองแคว้นนั้นๆ”³²

สนธิสัญญามงติเนียนีทำให้การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีเป็นไปโดยสะดวกและ
กว้างขวางมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานของมิชชันนารี ได้แก่
“ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับท่านบิลเลอกัวส์ ประกอบกับความสัมพันธ์
ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกจำนวนมากกว่าสมัยก่อนๆ และการที่พระจอมเกล้าฯ ทรงสนิทสนม
กับทั้งบาทหลวงฝรั่งเศสและมิชชันนารีอเมริกัน ได้ทรงเรียนรู้วิชาการต่างๆ จากท่านเหล่านั้น
จึงได้มีบรรยากาศที่ให้เสรีภาพในการรับถือศาสนาและการเผยแพร่ศาสนาไปทั่วราชอาณาจักร”³³

ข. วิธีการเผยแพร่ศาสนา

ในสภาวะการณ์ที่เอื้ออำนวยเช่นนี้ มิชชันนารีได้ใช้วิธีการต่างๆ เช่นเดียวกับสมัย
กรุงศรีอยุธยาในการเผยแพร่ศาสนา ที่สำคัญได้แก่

³⁰ หม่อมหลวง มานิจ ชุมสาย, ประวัติศาสตร์ ญวน-ไทย ในเรื่องเขมร-ลาว รวบรวมจากเอกสาร
กระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลฝรั่งเศส (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญผล, 2522) หน้า 7.

³¹ อาเดรียง โคนีย์, สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส, หน้า 163.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

³³ เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทยฯ, หน้า 144.

1) การโน้มน้าวให้พระมหากษัตริย์มานับถือศาสนา

วิธีการนี้มีตัวอย่างที่ชัดเจน คือ มิชชันนารีได้ชักชวนให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มานับถือศาสนาคาทอลิกหลายครั้ง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จดังมีกล่าวไว้ในเอกสารของ มิชชันนารีตอนหนึ่งว่า “เจ้าฟ้ามงกุฎทรงสนทนาเรื่องศาสนาเกือบจะโดยเฉพาะ พระองค์ทรง สาราภาพว่าศาสนาคาทอลิกนั้นดีเลิศ แต่สำหรับพระองค์แล้ว แม้ว่าจะมีความตั้งใจจริง พระองค์จะสามารถเข้าถือศาสนาคาทอลิกได้ก็ต่อเมื่อชาวสยามปลดพระองค์ออกจากราชบัลลังก์ หรือตัดคอพระองค์เท่านั้น”³⁴ เหตุการณ์ดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีความ มั่นคงในพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่ “แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงสถาบันพุทธศาสนา สถาบันกษัตริย์ และสถาบันชาติ ว่า มีความเกี่ยวพันอย่างแน่นแฟ้นอย่างแยกไม่ออกอีกด้วย”³⁵ และไม่ใช่เฉพาะ ฝ่ายคาทอลิกเท่านั้นที่พยายามชักจูงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนศาสนา ฝ่ายโปรเตสแตนต์ก็พยายามเช่นนั้นด้วย แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน

2) การแพร่ธรรมสัญญาและการตั้งชุมชนคาทอลิก

การแพร่ธรรมสัญญาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือการแพร่ธรรมสัญญาในภาค กลางที่เกิดขึ้นในสมัยของพระสังฆราชบัลเลอแก้วส์ เหตุที่มิชชันนารีออกไปเผยแผ่ศาสนา ยัง เมืองต่างๆ ในภาคกลางได้ในช่วงนี้ เพราะมีมิชชันนารีจำนวนมากขึ้นและความสะดวกเนื่องจาก สนธิสัญญาอมงตินยี่นั่นเอง ตัวอย่างของกลุ่มคริสตังที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ เช่น กลุ่มคริสตังที่นครชัยศรี (นครปฐม) บางนกแขวก (สมุทรสงคราม) ดอนกระเบื้อง (ราชบุรี) แปรจิว (ฉะเชิงเทรา) และปากน้ำ (สมุทรปราการ)

นอกจากชุมชนคาทอลิกที่เกิดจากการแพร่ธรรมสัญญาแล้ว ชุมชนคาทอลิกบางแห่งก็ เกิดขึ้นจากทางราชการรวบรวมชาวต่างชาติและราษฎรที่นับถือศาสนาคาทอลิกให้มาอยู่รวมกัน เช่น กรณีของหมู่บ้านมิตตคาม³⁶ ซึ่งเป็นชุมชนคาทอลิกที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพฯ หมู่บ้านนี้มีมา ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยโปรดพระราชทานที่แห่งนี้ให้เป็นที่ตั้งค่ายทหารอาสา ชาวโปรตุเกสที่นับถือคาทอลิก ครั้นถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรง โปรดเกล้าฯ ให้ชาวเขมรที่นับถือคาทอลิกเข้ามาอยู่ โดยชาวเขมรเหล่านี้ไทยกวาดต้อนมาเมื่อครั้ง ไปรบที่เวียงจันทน์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสงครามกับญวนเพื่อ แยกการมีอิทธิพลในดินแดนเขมร โปรดเกล้าฯ ให้ชาวญวนคริสต์ที่ไทยกวาดต้อนมาไปอยู่ที่

³⁴ประวัติพระศาสนาจักรสากลฯ อ้างถึงใน คาทอลิกกับสังคมไทยฯ, หน้า 155.

³⁵ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 123.

³⁶หมู่บ้านนี้อยู่ที่สามเสนบริเวณระหว่างวัดราชาธิวาสกับโรงพยาบาลวชิระในปัจจุบัน

หมู่บ้านมิตตคาม และในระยะหลังก็มีชาวไทยและชาวจีนเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้ด้วย³⁷ จะเห็นได้ว่าในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ คริสต์ศาสนิกชนส่วนใหญ่เป็นชาวเขมรและชาวญวนที่นับถือศาสนาคาทอลิกมาแต่เดิม ที่เป็นคนไทยยังมีจำนวนน้อย

3) การจัดตั้งโรงเรียน

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเผยแผ่แพร่ศาสนาที่เจริญเติบโตต่อเนื่องมาจากรัชกาลก่อน ผลงานเด่นของมิชชันนารี คือ การตั้งโรงเรียนซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปสังคมไทยในด้านการศึกษาในช่วงเวลานั้น โรงเรียนที่จัดตั้งโดยมิชชันนารี เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ เปิดในปี พ.ศ.2448 และโรงเรียนซางตาครู้สคอนแวนต์ เปิดในปี พ.ศ.2499 เป็นต้น

นอกจากวิธีการหลักๆ ที่กล่าวมาแล้ว มิชชันนารีก็ได้ใช้วิธีอื่นๆ ในการเผยแผ่ศาสนา เช่น ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนด้วยการรักษาพยาบาล การก่อสร้างสิ่งต่างๆ เป็นต้น

ค. ปัญหาและอุปสรรคของการเผยแผ่ศาสนา

1) ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร

มิชชันนารีต้องการขยายการดำเนินงานให้กว้างขวางออกไป แต่ต้องประสบปัญหาสำคัญ คือ ขาดแคลนบุคลากร ประกอบกับเกิดความยุ่งยากทางการเมืองในยุโรป คือ การปฏิวัติฝรั่งเศส พ.ศ.2332 และสงครามระหว่างชาติต่างๆ ในยุคของนโปเลียน จึงหาคนที่จะบวชเป็นบาทหลวงและเดินทางไปเป็นมิชชันนารีได้ยาก มีหลักฐานว่าใน พ.ศ.2356 มิชชันนารีในเมืองไทยมีจำนวนน้อยมาก คือ "...มีบาทหลวงฝรั่งเศสสององค์ อิตาลีเลียนองค์หนึ่ง และบาทหลวงไทยห้าองค์เท่านั้น โดยทั้งหมดนี้ต้องดูแลชาวคริสต์ที่วราชอาณาจักร..."³⁸ ในภาวะการณ์ดังกล่าวการเผยแผ่ศาสนาจึงยังคงอยู่ในวงจำกัดและเป็นปัญหาในการขยายงานเผยแผ่ศาสนา มาจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

2) ปัญหาความมั่นคงในพุทธศาสนาของคนไทย

ความมั่นคงในพุทธศาสนาของคนไทยนับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารี นอกจากนี้สำหรับคนไทยแล้วการเข้ารับศาสนาใหม่นั้นเหมือนกับเป็นการทรยศต่อประเพณีเดิมของตน ต่อญาติพี่น้อง ตัดขาดจากสังคมเดิม เพราะต้องออกจากที่ที่เคยอยู่ไปอยู่ร่วมกับคริสตังคนอื่นๆ ในชุมชนคาทอลิก

³⁷ กীরติ บุญเจือ, วิวัฒนาการของหมู่บ้านมิตตคาม (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 5 - 14.

³⁸ เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 130.

ด้วยเหตุที่การชักจูงคนไทยให้มาเข้ารีตเป็นไปได้ยาก กลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ศาสนาจึงมุ่งไปที่คนต่างชาติ โดยเฉพาะคนจีนในช่วงนั้นมีความเป็นอยู่ลำบาก พลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน เสื่อฝืนหมอนใบ อยู่กันเป็นกลุ่มๆ มีระบบครอบครัวที่เหนียวแน่น หากคนหนึ่งในครอบครัว โดยเฉพาะหัวหน้าเข้ารีต ญาติพี่น้องก็จะเข้ารีตด้วยทั้งหมด เมื่อมิชชันนารีไปเยี่ยมเยียนสั่งสอนศาสนาและให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ คนจีนก็พร้อมที่จะเข้ารีตและขยายวงจากครอบครัวหนึ่งไปยังอีกครอบครัวหนึ่ง ส่วนคนญวนนั้นก็มีสถานภาพความเป็นอยู่และแนวคิดคล้ายคลึงกับคนจีน และจำนวนไม่น้อยเป็นคริสตังแต่ครั้งที่อยู่เมืองญวนแล้ว เมื่อมาอยู่เมืองไทยก็ยังคงเป็นคริสตังต่อไปตามเดิม ด้วยเหตุดังกล่าวนี้คนจีนและคนญวนจึงกลายเป็นกลุ่มคนสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์และสมัยต่อมา

ง. ผลของการเผยแพร่ศาสนา

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยของพระสังฆราชปัลเลอกัวส์เป็นยุคที่มีสังฆราชคาทอลิกเติบโตขึ้นและก้าวสู่ยุคใหม่อย่างแท้จริงมีจำนวนคริสตังและวัดวาอารามต่างๆ เพิ่มขึ้น ตลอดจนผลงานต่างๆ ที่ท่านสร้างไว้ก็เป็นประโยชน์ทั้งในหมู่ชาวคาทอลิกและชาวไทยโดยทั่วไป เมื่อท่านมรณภาพในพ.ศ.2405นั้นจึงเป็นความสูญเสียยิ่งใหญ่ของพระศาสนจักรและสังคมไทย โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีศพพระราชทานแก่พระสังฆราชปัลเลอกัวส์อย่างยิ่งใหญ่งดงาม

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากที่พระสังฆราชปัลเลอกัวส์มรณภาพแล้ว งานเผยแพร่ศาสนาได้เจริญเติบโตมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในต่างจังหวัด เพราะทางยุโรปได้ส่งมิชชันนารีมาเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก และเพราะเสรีภาพทางศาสนาอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้ผลงานทางด้านสังคมสงเคราะห์ของมิชชันนารี เช่น ตั้งโรงเรียน การรักษาพยาบาล และการก่อสร้างต่างๆ ก็เป็นที่ชื่นชมแก่คนไทยทั่วไป³⁹ แต่ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ถึงแม้จำนวนคริสตังจะเพิ่มมากขึ้น คนที่เข้ามานับถือศาสนาคาทอลิกส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มคนต่างชาติ เช่น คนจีน คนญวน ส่วนคนไทยนั้นยังมีน้อย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความพยายามเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีในหมู่คนไทยยังต้องประสบปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความมั่นคงในศาสนาพุทธซึ่งเป็นปัญหาสำคัญเช่นเดียวกับในสมัยที่ผ่านมา

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

มิชชันนารีของศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ที่น่าจะประสบปัญหาในลักษณะนี้เช่นกัน ดังปรากฏหลักฐานว่าการเผยแพร่ศาสนาต้องมุ่งไปที่กลุ่มคนจีนเป็นส่วนใหญ่ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828 – 1958 (พระนคร: สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1958 (พ.ศ.2501)), หน้า 15 – 25.

2.4 การเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสานใน พ.ศ. 2424 – 2427

ในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การแพร่ธรรมสัญจรยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในภาคกลางเท่านั้น ในสมัยพระสังฆราชปัลเลอกัวซ์ได้มีความพยายามที่จะส่งมิชชันนารีไปเผยแพร่ศาสนาทางภาคเหนือที่เชียงใหม่และภาคใต้ที่ภูเก็ต แต่ความพยายามนั้นประสบความล้มเหลว และเนื่องจากจำนวนมิชชันนารีมีน้อย จึงไม่สามารถที่จะลงพยายามใหม่⁴⁰

ความพยายามแพร่ธรรมสัญจรในภูมิภาคที่ห่างไกลเริ่มขึ้นอย่างจริงจังอีกครั้งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพร่ธรรมสัญจรในภาคอีสานซึ่งได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองของอีสานหลายประการ โดยมีประเด็นสำคัญในการศึกษาดังต่อไปนี้

ก. สาเหตุของการเผยแพร่ศาสนา

มีสาเหตุสำคัญ 3 ประการที่ทำให้เกิดการเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสาน คือ

1) นโยบายของสำนักวาติกัน

สำนักวาติกันที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี มีนโยบายต้องการให้มิชชันนารีในประเทศไทยไปเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาวซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิก นโยบายนี้เริ่มมีใน พ.ศ. 2412 ในพระสังฆราชดีปองด์ (Dupond) แต่ปรากฏว่าท่านมรณภาพไปก่อนที่จะได้ดำเนินการ พระสังฆราชองค์ต่อมาคือท่าน ยัง หลุยส์ เวย์ จึงเป็นผู้รับหน้าที่สืบต่อมาและดำเนินการส่งธรรมทูตไปแพร่ธรรมในอีสานใน พ.ศ. 2424

2) มีความพร้อมด้านบุคลากร

ความจริงแล้วได้เคยมีความพยายามส่งมิชชันนารีออกไปเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและลาวตั้งแต่ครั้งพระสังฆราชลาโนในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มิชชันนารีที่ถูกส่งไปแพร่ธรรมครั้งนั้นถึงแก่กรรมเสียก่อนจะไปถึงประเทศลาว ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการส่งมิชชันนารีไปอีกแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากมีอุปสรรคหลายประการ เช่น ขาดเส้นทางคมนาคม การแพร่ระบาดของเชื้อมาเลเรีย น้ำเป็นพิษ และสัตว์ร้ายชุกชุม⁴¹ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่มิชชันนารีต้องพบเจอในการเดินทางผ่านป่าที่บดพญาไฟเข้าสู่อีสาน และอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือขาดแคลนบุคลากรทำให้ไม่สามารถส่งมิชชันนารีเข้าไปเผยแพร่ศาสนาในดินแดนที่ห่างไกลได้บ่อยๆ พอถึงตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ทางยุโรปได้ส่งมิชชันนารีเข้ามาเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรน้อยลง และสามารถส่งมิชชันนารีไปแพร่ธรรมในภาคอีสานได้

⁴⁰ประวัติพระศาสนจักรสากลฯ, หน้า 488.

⁴¹โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมฯ, หน้า 6.

3) ความสะดวกเนื่องจากสนธิสัญญาเมืองตินยี

ข้อตกลงในสนธิสัญญาเมืองตินยีใน พ.ศ. 2399 ทำให้การเดินทางแพร่ธรรมสัญญาของมิชชันนารีเป็นไปได้สะดวกมากขึ้น เพราะสามารถเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาได้ทั่วราชอาณาจักร รวมทั้งการไปเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานด้วย

จากปัจจัยทั้ง 3 ประการทำให้เกิดการเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสาน แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว จะกล่าวถึงบริบททางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี กล่าวคือ ในช่วงที่มีการเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสานนั้นไทยกำลังเผชิญปัญหาการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสซึ่งกำลังพยายามเข้ามามีอำนาจในอินโดจีนในขณะนั้น⁴² เมื่อฝรั่งเศสมุ่งมั่นในการล่าอาณานิคมได้ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของมิชชันนารีฝรั่งเศส เพราะ

“ตราบไตที่มิชชันนารีฝรั่งเศสในฐานะที่เป็นชาวฝรั่งเศสและศาสนาคาทอลิกยังคงเป็นศาสนาประจำชาติฝรั่งเศสอยู่ ตราบนั้นการสนับสนุนและเกื้อหนุนการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศสก็ยังคงมีอยู่ ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสยังคงรักษาอิทธิพลทางการเมืองและบทบาทการเผยแพร่ศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเข้ามาแทนที่โปรตุเกสและสเปน”⁴³

การเผยแพร่ศาสนาในลักษณะดังที่กล่าวมานี้มีพื้นฐานของจิตสำนึกของชาวตะวันตกที่ว่า การเผยแพร่พระวรสารเป็นส่วนหนึ่งในภารกิจของเขาในการเกิดมาเป็นคนขาว (Whiteman Burden) ที่คิดว่าวัฒนธรรมของตนเองดีกว่า เห็นอกว่า จึงจำเป็นต้องเข้าไปช่วยเหลือชาติที่อ่อนแอกว่า ดังนั้น “โดยภาพรวมแล้วการเผยแพร่ศาสนาและลัทธิจักรวรรดินิยมจึงดูเหมือนว่ามีได้แยกจากกันแต่อย่างใด”⁴⁴

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อแนวทางการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศสในดินแดนต่างๆ การเผยแพร่ศาสนาถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหรือแนวทางของฝรั่งเศสในการแสวงหาอาณานิคม ภาพลักษณ์ของมิชชันนารีจึงต้องพัวพันกับการเมืองอย่าง

⁴²โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพ็ญศรี ติ๊ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม) (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2544), หน้า 47 – 52.

⁴³Stephen Neill, A History of Christian Missions, หน้า 250, อ้างถึงใน ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางพัฒนางานสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 111.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

หลีกเลี่ยงไม่ได้และทำให้ภารกิจของมิชชันนารีถูกมองในแง่ลบว่ามีผลประโยชน์ทางการเมืองแอบแฝงอยู่เบื้องหลัง ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการทำงานของมิชชันนารีในเมืองไทยด้วยเช่นกัน การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศสถูกจับตามองด้วยความระมัดระวังจากกลุ่มชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะการเผยแพร่ศาสนาในแถบภาคอีสานอันเป็นที่ล่อแหลมในการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเนื่องจากอยู่ใกล้เวียดนามและเขมรซึ่งในเวลานั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศสแล้ว* ด้วยเหตุนี้การเผยแพร่ธรรมส์ของมิชชันนารีในภาคอีสานจึงต้องประสบปัญหาหลายประการจากความขัดแย้งระหว่างมิชชันนารีและกลุ่มผู้ปกครองในภาคอีสาน ดังที่จะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

การเผยแพร่ศาสนาสู่ภาคอีสานเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2424 ในสมัยของพระสังฆราชเวย์ ซึ่งในช่วงที่พระสังฆราช หลุยส์ เวย์ เริ่มดำรงตำแหน่งประมุขของมิสซังสยามในปีพ.ศ. 2419 นั้น ไทยเริ่มหวาดระแวงท่าทีของฝรั่งเศส การส่งมิชชันนารีไปเผยแพร่ศาสนาจึงต้องเพิ่มความรอบคอบและรัดกุมมากขึ้นเพื่อไม่ให้ข้าราชการไทยสงสัยหรือเคลือบแคลงในการปฏิบัติงานของพวกเขา ดังที่ปรากฏในเอกสารของศาสนจักรตอนหนึ่งว่า

“ในการส่งธรรมทูตนี้ ท่านเวย์มีความเชื่อมั่นในความคุ้มครองของพระเป็นเจ้าอย่างยิ่ง เพราะว่าสถานการณ์บ้านเมืองไม่ดีนัก ในปี 2426 ทหารฝรั่งเศสได้เข้ารุกรานตั้งเกีย และยกทัพไปยังแดนลาวที่ฝรั่งเศสเตรียมจะยึดครองโดยอ้างว่าลาวเป็นเมืองขึ้นของตั้งเกีย ในปี 2427 สยามได้ส่งกองทัพเข้าไปในลาวตามคำขอร้องของกษัตริย์แห่งหลวงพระบาง เพื่อดำเนินและขับไล่พวกฮ่อที่รุกรานเขตแดนจากจีนเข้ามาในลาว กองทัพฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ได้ออกหนังสือเดินทางสำหรับคุณพ่อทั้งสองทั้งๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับการส่งธรรมทูตไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งนี้⁴⁵

“คุณพ่อทั้งสอง” ที่ถูกกล่าวถึงนี้ คือ บาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส 2 ท่านที่ได้รับมอบหมายให้ไปแพร่ธรรมยังภาคอีสาน ได้แก่ บาทหลวงกงสตัน ฌอง โปรดม^{**}

* ฝรั่งเศสยึดดินแดนเวียดนามตอนใต้ใน พ.ศ. 2405 ยึดเขมรใน พ.ศ. 2406 และยึดเวียดนามได้ทั้งประเทศใน พ.ศ. 2427

⁴⁵โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมฯ, หน้า 7.

** บาทหลวงโปรดมเคยได้รับมอบหมายให้ไปดูแลคริสตังที่กรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2419 ในครั้งนั้นท่านและบาทหลวงเปโรได้เริ่มขยายการแพร่ธรรมไปยังแก่งคอย สระบุรี และได้เดินทางไปแพร่ธรรมถึงโคราช การปฏิบัติงานยังไม่ประสบผลสำเร็จ บาทหลวงโปรดมก็มีปัญหาสุขภาพเสื่อมโทรมจนต้องกลับมาพักรักษาตัว

เป็นหัวหน้าคณะเดินทาง ท่านอายุ 32 ปี ขณะนั้นท่านเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ได้ 6 ปีแล้ว อีกท่านหนึ่งคือ บาทหลวงเซเวียร์ เกโก อายุ 26 ปีเป็นผู้ช่วยท่านโปรดมและทำหน้าที่สอนคำสอน ท่านเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ได้ 2 ปี และมีพระสังฆราชเวย์เป็นผู้ช่วยสอนภาษาไทยให้ นอกจากนี้ บาทหลวง 2 รูปนี้แล้ว คณะแพร่ธรรมยังประกอบด้วยสามเณรทองซึ่งเป็นสัตตบุรุษวัดสามเสน บุคคลที่เหลือเป็นลูกศิษย์หรือผู้ช่วยที่จะติดตามไปในการแพร่ธรรมครั้งนี้⁴⁶

ข. วิธีการเผยแพร่วิทยาการ

การเผยแพร่วิทยาการสู่ภาคอีสาน มิชชันนารีใช้วิธีการต่างๆ ดังนี้ คือ

1) การเข้าหาผู้ปกครองหรือผู้นำของท้องถิ่น

การเดินทางครั้งนี้พระสังฆราช เวย์ กำหนดให้เมืองอุบลราชธานีเป็นจุดหมายปลายทางของการแพร่ธรรม โดยตกลงกันว่าถ้าหากไม่สามารถตั้งกลุ่มคริสตชนขึ้นที่นั่นได้ คณะธรรมทูตจะต้องเดินทางกลับกรุงเทพฯ ก่อนที่ฤดูฝนจะมาถึง⁴⁷

เหตุที่เมืองอุบลราชธานีกลายเป็นเป้าหมายของการแพร่ธรรม เนื่องจากเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ ข้าหลวงเมืองอุบลฯ ในขณะนั้นเคยรู้จักกับมิชชันนารี “ และเคยพูดให้เข้าใจว่าถ้าพวกมิชชันนารีมาตั้งในที่ซึ่งอยู่ในความปกครองของท่าน ท่านจะรับด้วยความพอใจ ความจริงเจ้าองค์นี้ ไม่เคยคิดจะสมัครเป็นคริสตังเลย แต่ท่านคิดว่าพวกมิชชันนารีซึ่งมีความซื่อสัตย์ต่อรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสมอจะเป็นหลักสำคัญของท่านสำหรับสู้กับผู้ที่ปฏิเสธไม่ยอมรับนับถืออำนาจของท่าน แม้ว่าอำนาจนั้นท่านจะได้รับมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ขณะนั้นที่เมืองอุบลฯ มีตระกูลที่เรืองอำนาจอยู่ตระกูลหนึ่ง เคยครองถืออำนาจแต่นานปีมาแล้ว ตระกูลนี้เป็นที่รักใคร่ของราษฎรมาก และปฏิเสธไม่ยอมรับนับถือข้าหลวงใหม่ที่ส่งมา”⁴⁸ ด้วยเหตุนี้ คณะธรรมทูตจึงคิดว่าน่าจะได้รับการต้อนรับที่ดีที่เมืองอุบลฯ

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่มิชชันนารีต้องการไปที่เมืองอุบลฯ เป็นแห่งแรก น่าจะเป็นเพราะต้องการให้นำนาวให้ข้าหลวงเมืองอุบลฯ ยอมรับนับถือศาสนาคาทอลิก เพราะถ้าหาก

ที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2423 (เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแพร่วิทยาการในภาคอีสานและประเทศลาว, แปลโดย พระอัครสังฆราชเกียน เสมอพิทักษ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2527), หน้า 23 – 24.)

⁴⁶โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรม, หน้า 5.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸หมายถึง เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ ข้าหลวงที่ส่วนกลางส่งไปปกครองเมืองอุบลราชธานี ในขณะนั้น

⁴⁸ประวัติพระศาสนจักรสากลฯ, หน้า 493.

ประสบผลสำเร็จก็จะสามารถเผยแพร่ศาสนาไปยังราษฎรได้ง่ายขึ้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้เป็นวิธีการสำคัญที่มีชนชั้นนารีใช้ในการเผยแพร่ศาสนาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว

2) การแพร่ธรรมสัตถุจร การเข้าหาประชาชนและการตั้งชุมชนคาทอลิก

ด้วยเหตุที่ภาคอีสานเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ การเผยแพร่ศาสนาจึงต้องใช้การแพร่ธรรมสัตถุจรเป็นวิธีหลัก เมื่อแพร่ธรรมสัตถุจรไปที่ใดที่มีประชาชนอยู่ก็จะเผยแพร่คำสอนในศาสนาหรือให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ และหากที่ใดมีผู้เลื่อมใสมาเข้าวัดมากก็จะตั้งเป็นชุมชนคาทอลิกขึ้น ทั้ง 3 วิธีดังกล่าวดำเนินไปควบคู่กันหรือใช้วิธีใดวิธีหนึ่งก็ได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น ดังจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

(ก) การแพร่ธรรมสัตถุจร

เป็นวิธีหลักในการเผยแพร่ศาสนาตั้งแต่เริ่มออกจากกรุงเทพฯ โดยการเดินทางเริ่มขึ้นในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2424 คณะแพร่ธรรมออกเดินทางโดยใช้เรือไปจนถึงแก่งคอย จากนั้นเปลี่ยนเป็นการเดินทางข้ามป่าดงดิบ โดยใช้ม้า วัว และเกวียนบรรทุกสัมภาระ เดินทางผ่านโคราช เมืองชนบท ขอนแก่น กาฬสินธุ์ กมลาไสย ร้อยเอ็ด ยโสธร อำนาจเจริญ ในการเดินทางต้องพบกับความยากลำบากและอุปสรรคนานาประการ และในที่สุดคณะธรรมทูตก็เดินทางมาถึงเมืองอุบลฯ ในวันอาทิตย์ที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2424 จากกรุงเทพฯ ถึงอุบลฯ การเดินทางกินเวลาถึง 102 วัน⁴⁹

เมื่อคณะธรรมทูตมาถึงอุบลฯ ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ขณะนั้นข้าหลวงไปรษณีย์ที่กรุงเทพฯ ผู้ช่วยข้าหลวงจึงได้เชิญคณะธรรมทูตไปพักอยู่ในห้องด้านหนึ่งของศาลากลางเป็นการชั่วคราว ศาลากลางแห่งนี้ใช้เป็นศาลสำหรับตัดสินคดีความด้วย การที่ได้มาพักที่ศาลานี้จึงเป็นประโยชน์ต่อคณะธรรมทูตที่มีโอกาสได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายบ้านเมือง

(ข) การเข้าหาประชาชนโดยสอนคำสอนทางศาสนาและให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ

ในเดือนมิถุนายนปีพ.ศ. 2424 ขณะที่คณะของบาทหลวงยังพักอยู่ที่ศาลาว่าการเมืองอุบลฯ ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ บาทหลวงโปรดมได้ช่วยไถ่ทาส จำนวน 18 คน ทาสดังกล่าวนี้ถูกพวกกุกลา** จับมาขายที่อุบลฯ เมื่อท่านทราบเรื่องว่ามีกุกลาจับทาสมาขายก็ช่วยเหลือโดยการ

⁴⁹ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานฯ, หน้า 29.

* ทาสพวกนี้เป็นชาวพวนจากแคว้นเชียงขวางในลาวที่อพยพหนีการรุกรานจากพวกฮ่อเข้ามาอยู่ในเขตแดนอีสาน พ่อค้าชาวกุกลาจะจับตัวพวกอพยพเหล่านี้เอาไปขายตามลุ่มน้ำโขงจนถึงเขมร

** กุกลา หมายถึงชนชาติตองสูและไทใหญ่ที่เดินทางค้าขายอยู่ในภาคอีสาน สินค้าของชาวกุกลาส่วนใหญ่เป็นช้าง งาช้าง เขาสัตว์ โค กระบือ พวกเขาจะนำสินค้าเร่ขายตามหมู่บ้าน ไปพักอาศัยอยู่ตาม

“...นำเรื่องพ่อค้าทาสนี้ไปฟ้องที่ศาลของอาญาทันที โดยตั้งข้อกล่าวหา 2 ประเด็น ประเด็นแรก คือ กรณีลักพาคนอิสระมาขาย ประเด็นที่สอง เขาได้แอบอ้างว่า กระทำไปโดยได้รับอำนาจจากบาทหลวง แต่อาญา และข้าหลวงไม่ได้ตัดสินคดีให้ อาจจะเป็นเพราะเกรงกลัวอิทธิพลของพวกกุลา หรืออาจจะได้รับผลประโยชน์จากการค้ำนั้น คุณพ่อโปรดมเองมีความมั่นใจว่าท่านได้ปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมายแล้ว จึงไปปลดปล่อยคนที่ถูกล่ามโซ่ และปล่อยเขาให้เป็นอิสระ อีกทั้งยังบังคับให้พ่อค้าคืนเงิน 144 บาทที่ได้รับเอาไปจากพวกเขาด้วย”⁵⁰

ทาสทั้ง 18 คนที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระได้มาขออยู่ในความคุ้มครองของคณะบาทหลวง โดยมาขอพำนักอยู่ใกล้ๆ พวกท่าน ต่อมาทาสกลุ่มนี้ได้เป็นผู้สมัครเรียนคำสอนเป็นกลุ่มแรกในอุบลฯ ชาวการช่วยทาสให้เป็นอิสระของคณะบาทหลวงได้แพร่สะพัดไปทั่วอีสานอย่างรวดเร็ว เมื่อบาทหลวงเดินทางไปที่ใด พวกทาสในถิ่นนั้นมักมาขอความช่วยเหลือจากบาทหลวงให้เป็นทนายขอให้ศาลปล่อยพวกตนเป็นอิสระเสมอ ต่อมาการไต่ทาสนี้ได้กลายเป็นบทบาทสำคัญของคณะธรรมทูตในอีสานและกลายเป็นแรงดึงดูดที่ทำให้คนสนใจเข้ามานับถือศาสนาคาทอลิกมากขึ้น

ศาลาวัดรายทาง ระหว่างเดินทางก็นำสินค้าใส่ถุงพาดหลังโคห้อย 2 ข้าง เรียกว่า โคต่าง หรือไม้ก็หาบสินค้าเดินไป พ่อค้าชาวกุลาก็เดินทางเป็นหมู่คณะ บางคณะอาจจะมีถึง 100 คน มีพ่อค้าชาวกุลากันจำนวนมากที่ได้แต่งงานและอยู่เป็นหลักแหล่งในท้องถิ่นอีสาน ชาวกุลาท้องเที่ยวค้าขายในภาคอีสานมาจนถึงตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 กิจการค้าของชาวกุลาก็ค่อยๆ สูญหายไป เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น รูปแบบเศรษฐกิจในสยามและพม่าเปลี่ยนแปลงไป การคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น และต้องเผชิญการแข่งขันทางการค้ากับพ่อค้าชาวจีน ชาวจีน และแขก (บุญจิตต์ ชูทรงเดช, “กุลา: ขบวนการค้า,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน 1 (2542): 257 – 263.)

* อาญาในที่นี้ หมายถึง ลักษณะการปกครองตามแบบลาวซึ่งใช้กันในหัวเมืองอีสานก่อนปฏิรูปการปกครอง ตำแหน่งที่สำคัญ คือ อาญาสี่ มี 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าเมือง มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการสั่งราชการบ้านเมือง อุปฮาดหรืออุปราช มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่กรมการตำแหน่งรองลงไป ราชวงศ์ มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีความ และราชบุตร โดยทั่วไปมักเป็นบุตรหลานของเจ้าเมือง หรือหากผู้ใดมีความดีความชอบในราชการ เจ้าเมืองอาจเสนอชื่อให้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นราชบุตร ราชวงศ์ได้ (สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์, ประวัติศาสตร์สกุลนคร (สกุลนคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร, 2537, หน้า 15 – 16.)

⁵⁰ เกลาดีอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 16.

(ค) การตั้งชุมชนคาทอลิกโดยการรวมกลุ่มชาวคริสตังให้มาอยู่เป็นชุมชนเดียวกัน
 ชุมชนคาทอลิกแห่งแรกในอีสานตั้งขึ้นโดยคณะธรรมทูต กล่าวคือ หลังจากอยู่ที่
 ศาลาว่าการเมืองอุบลฯ มาได้ระยะหนึ่ง ทางฝ่ายปกครองเมืองอุบลฯ ก็จัดการให้คณะธรรมทูต
 ไปอยู่ที่ที่ดินทางทิศตะวันตกของเมือง ที่แห่งนี้เคยเป็นหมู่บ้านแต่ถูกทิ้งร้างเพราะอยู่กลางป่า
 ดงดิบทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ หมู่บ้านนี้ชื่อว่า “บุงกะเทว” ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล
 คณะบาทหลวงเริ่มสร้างบ้านบนที่ดินของวัดเก่าที่พระภิกษุทิ้งร้างไปเพราะมีคำร่ำลือว่าที่แห่งนี้
 มีผีดุชุกชุม ส่วนผู้เรียนคำสอนซึ่งเป็นพวกทาสที่บาทหลวงช่วยให้เป็นอิสระก็ถางป่าและปลูก
 กระท่อมอยู่ใกล้ๆบริเวณนั้น คณะธรรมทูตได้ย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม
 พ.ศ. 2424 “ ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าวันดังกล่าวเป็นวันที่ ” บุงกะเทว ” กลายเป็นศูนย์แรกของกลุ่ม
 คริสตังในภาคอีสาน และต่อมาที่แห่งนี้ได้เป็นศูนย์ที่ตั้งของมิสซังใหม่ รวมทั้งเป็นที่พักของ
 บาทหลวงทุกคนก่อนจะเดินทางไปเผยแผ่ธรรมในที่ต่างๆและเป็นที่พักเมื่อกลับจากการตระเวน
 เผยแพร่ศาสนาด้วย”⁵¹ หมู่บ้านบุงกะเทวเมื่อแรกตั้งนั้นมีคริสตังอยู่ประมาณ 30 คน

การแพร่ธรรมสัตบุรุษ การช่วยเหลือประชาชน และการตั้งชุมชนคาทอลิกที่กล่าว
 ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้นยังคงเป็นวิธีการที่มิชชันนารีใช้ตลอดมาในการเผยแผ่ศาสนาในภาค
 อีสานและส่งผลให้มีคนมาเข้ารับเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

หลังจากตั้งหลักแหล่งที่บุงกะเทวได้ไม่นาน คณะธรรมทูตก็ต้องจัดคณะเดินทางไป
 ไปกรุงเทพฯ (ต้องไปเป็นประจำทุกปี) เพื่อรายงานถึงสถานการณ์การแพร่ธรรมต่อพระสังฆราช
 รับฟังคำแนะนำของท่าน ขากลับก็นำเสบียงและสัมภาระที่จำเป็นพร้อมทั้งบุคลากร เช่น
 บาทหลวงและครูสอนคำสอน กลับมาด้วย ผู้ที่เดินทางไปกรุงเทพฯในครั้งแรกนั้น คือ บาทหลวง
 ไปรอดม ส่วนบาทหลวงเกโกอยู่ปฏิบัติงานที่บุงกะเทว

ภารกิจในปีแรกๆที่บุงกะเทวนั้น ได้แก่ การสอนคำสอนแก่ผู้ที่สมัครมาเรียนศาสนา
 อันถือเป็นหน้าที่หลัก ต่อมาใน พ.ศ. 2426 คณะบาทหลวงก็ได้สร้างบ้านเด็กกำพร้าและเป็น
 โรงเรียนคริสตังหลังแรกของภาคอีสาน⁵² โดยให้หญิงสองคนพี่น้องซึ่งเคยเป็นทาสเป็นผู้ดูแล
 ในปีเดียวกันนี้เอง เมื่อบุงกะเทวมีความมั่นคงและเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นแล้ว คณะธรรมทูต
 ได้เริ่มเดินทางขึ้นไปสำรวจทางอีสานตอนเหนือ เพื่อดูว่ามีผู้สนใจอยากเรียนศาสนาคาทอลิกบ้าง
 หรือไม่ ถ้ามีช่องทางก็จะได้ตั้งชุมชนคาทอลิกขึ้นในที่ต่างๆ โดยก่อนหน้าจะออกเดินทาง มีพวก
 ลาวภูเทืองจากทางอีสานเหนือมาเชื้อเชิญให้คณะบาทหลวงไปเผยแผ่ศาสนาที่หนองคาย

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

คณะธรรมทูตที่เดินทางไปครั้งนี้ คือ บาทหลวงโปรดม บาทหลวงเกโก ครูสอนคำสอนชาวเวียดนามชื่อ ครูทัน พร้อมกับทาสบางคนซึ่งเพิ่งได้เป็นอิสระออกเดินทางไปอีสานเหนือโดยใช้กองเกวียนไปจนถึงมุกดาหารแล้วลงเรือต่อไปตามลำน้ำโขงเพื่อเดินทางต่อไปยังหนองคาย

ในระหว่างการเดินทางคณะบาทหลวงได้พบคริสตังชาวญวนที่นครพนมจำนวน 21 คน คริสตังกลุ่มนี้หนีการเบียดเบียนศาสนาคริสต์ในเวียดนามในสมัยจักรพรรดิ ตือ ดัก (Tu Duc) และอยู่ในนครพนมได้ประมาณ 30 ปีมาแล้ว⁵³ คริสตังชาวญวนได้ต้อนรับคณะบาทหลวงด้วยความยินดียิ่งและแจ้งให้คณะบาทหลวงทราบว่ายังมีชาวญวนอีกจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ในสกลนคร ญวนกลุ่มนี้ส่วนมากเป็นคนจนถูกขูดรีดจากผู้มีอำนาจ บางคนตกเป็นทาสจึงขอความช่วยเหลือมายังบาทหลวง แต่เนื่องจากคณะบาทหลวงต้องเดินทางต่อไปที่หนองคายจึงยังไม่สามารถไปเยี่ยมพวกญวนเหล่านั้นได้ จากนั้นก็ออกเดินทางไปหนองคาย เมื่อได้เรียนรู้ถึงสภาพภูมิประเทศและเห็นว่าสามารถจะใช้เป็นที่รวมกลุ่มของคริสตังได้แล้วคณะบาทหลวงก็ลงเรือกลับมานครพนม จากนั้นก็อยู่สอนศาสนาให้แก่ชาวญวนคริสตังและคนที่สนใจมาเรียนศาสนาที่นครพนมเป็นระยะเวลาหนึ่งก็เดินทางกลับอุบลฯ ระหว่างที่เดินทางกลับคณะบาทหลวงได้มีโอกาสช่วยไถ่ทาสจำนวนหนึ่งจากเมืองนครพนมและเมืองมุกดาหารให้เป็นอิสระ มีทาสบางส่วนได้ติดตามคณะบาทหลวงกลับมาเมืองอุบลฯ ด้วย เมื่อคณะแพรวธรรมกลับถึงเมืองอุบลฯ ในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2426 นั้น ปรากฏว่า

“ข่าวการมาถึงของพวกคุณพ่อและคณะครั้งนี้เลื่องลือไปทั่วเมืองอุบลฯ หลายคนมีความชื่นชมยินดีกับการที่พวกคุณพ่อช่วยคนตกทุกข์ได้ยาก รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ ได้ประกาศให้ปลดปล่อยทาสเป็นอิสระหลายปีมาแล้ว และข้าหลวงที่ทางกรุงเทพฯ ส่งมาให้เป็นผู้ปกครองอีสานได้รับคำสั่งให้เอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ ให้ปฏิบัติตามคำสั่งนี้โดยเคร่งครัด ข้าหลวงเมืองอุบลฯ เวลานั้นคือหลวงภักดีณรงค์ได้มาที่บึงกะแตเป็นการส่วนตัวเพื่อแสดงความยินดีต่อพวกคุณพ่อ”⁵⁴

เดือนเมษายน พ.ศ. 2427 คณะธรรมทูตก็ออกเดินทางไปอีสานเหนือเป็นครั้งที่ 2 เมื่อถึงนครพนมได้อยู่กับคริสตังที่นั่นเป็นระยะเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นบาทหลวงโปรดมกับครูทัน (ครูสอนคำสอนชาวเวียดนาม) และคริสตังสองสามคนจากนครพนม ได้เดินทางไปสกลนครเพื่อเยี่ยมเยียนคริสตังชาวญวนที่หนีการเบียดเบียนศาสนาจากเวียดนามและจัดตั้งกลุ่มคริสตังขึ้น

⁵³โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมฯ, หน้า 61.

⁵⁴เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานฯ, หน้า 50.

ที่สกลนครถ้าเป็นไปได้ ส่วนบาทหลวงเกโกยังอยู่กับคริสตังที่นครพนม ปรากฏว่า คณะบาทหลวงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากชาวญวนทั้งที่เป็นและไม่เป็นคริสตัง และยังมีทาสจำนวนหนึ่งที่ได้รับการไถ่แล้วยินดีเข้านับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้นบาทหลวงโปรดมจึงตั้งกลุ่มคริสตังที่สกลนคร หลังจากพักอยู่กับพวกคริสตัง 1 เดือน บาทหลวงโปรดมก็เดินทางกลับนครพนม ต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2427 บาทหลวงโปรดมเดินทางไปสกลนครพร้อมกับบาทหลวงเกโก ในหนังสือประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาวกล่าวถึงกลุ่มคริสตังที่สกลนครตอนหนึ่งว่า “ ในรายงานประจำปี ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453) คุณพ่อโปรดมได้บันทึกไว้ว่า “ กลุ่มคริสตังสกลนครเริ่มก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) และในวันที่ 8 กันยายนของปีเดียวกันก็ได้มีการโปรดศีลล้างบาปให้คริสตังใหม่กลุ่มแรก ภายในวัดน้อยที่ตั้งชั่วคราวระหว่างหนองหานและตัวเมือง”⁵⁵ ต่อมาบาทหลวงโปรดมได้มอบหมายให้บาทหลวงเกโกกับครูทัน เป็นผู้ดูแลกลุ่มคริสตังที่สกลนคร ส่วนท่านเดินทางกลับอุบลฯ

ค. ปัญหาและอุปสรรคของการเผยแผ่ศาสนา

ปัญหาที่มิชชันนารีต้องเผชิญในการเผยแผ่ศาสนา ก็คือ ปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่กรมการเมือง กล่าวคือ

การตั้งกลุ่มคริสตังที่สกลนครของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสในครั้งนี้ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนคร เนื่องจากมีไพร่และทาสหลบหนีเข้ามาถือศาสนาคริสต์กับบาทหลวงเพื่อหลีกเลี่ยงการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานของรัฐ การขัดแย้งดังกล่าวส่งผลให้เจ้าหน้าที่กรมการเมืองพยายามขัดขวางการก่อตั้งชุมชนคริสตังที่เมืองสกลนครด้วยวิธีการต่างๆ เป็นต้นว่า “...ฝ่ายของรองเจ้าเมืองได้พยายามใช้ทุกวิธีการเพื่อก่อวินและเพื่อให้พวกเขาย้ายหนีจากที่ตรงนี้ บางคืนก็มีการปาหลังคา บ้านด้วยก้อนหิน ต่ำเสีย ๆ หาย ๆ แม้ในบ้านของคุณพ่อ จนคุณพ่อเกโกเชื่อว่าจะนำเรื่องเหล่านี้ไปร้องเรียนต่อกงสุลฝรั่งเศสแต่ฝ่ายต่อต้านก็พยายามใช้วิธีการอื่น ๆ เช่น กักบริเวณ ซึ่งหมายความว่า ห้ามมิให้ชาวบ้านขายของกินของใช้ให้กับคุณพ่อและพวกคริสตังใหม่”⁵⁶

* บริเวณวัดน้อยที่กล่าวถึงนี้สันนิษฐานว่า คือ บริเวณที่ตั้งโรงพยาบาลนิตยสถานราษฎร์ใน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ปัจจุบันโรงพยาบาลนิตยสถานนี้เลิกกิจการแล้ว แต่ตัวตึกที่เป็นโรงพยาบาลนิตยสถานยังอยู่

⁵⁵ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 56.

⁵⁶ โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย (ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปี 1910), แปลโดย สมบัติถาวร (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2542), หน้า 292.

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองยังคงดำเนินต่อไป แต่ก็ยังมีคนเข้ามาขอสมัครเรียนศาสนาที่บาทหลวงเพิ่มมากขึ้นมีทั้งชาวญวน, คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ^{*}, ชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองมหาชัยกองแก้วที่ลวบรวมทั้งพวกไพร่และทาสของเจ้าหน้าที่กรมการเมือง คนเหล่านี้เห็นว่าเมื่อเข้ามาเรียนศาสนาคริสต์ก็จะได้รับความช่วยเหลือจากบาทหลวงให้พ้นจากความเดือดร้อนต่างๆ

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนครตามที่กล่าวมานี้ ในที่สุดทำให้เกิดการอพยพของบาทหลวงและชาวคริสต์สังคมนครเพื่อหนีการก่อกวนของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองไปตั้งชุมชนใหม่บริเวณอีกฟากหนึ่งของหนองหาน ชุมชนนั้นคือ ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ซึ่งเป็นหัวข้อในการศึกษาวิจัยครั้งนี้และจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในบทที่ 3

ง. ผลของการเผยแพร่ศาสนา

ไม่ว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของชาวบ้านจะเป็นอย่างไรก็ตาม คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในอีสานประสบความสำเร็จมีใช้น้อย เห็นได้จากการที่มีชุมชนคาทอลิกเกิดขึ้นหลายชุมชนอันเป็นผลจากการเผยแพร่ศาสนาในช่วงแรกนี้ เช่น บ้านนุ่งกะเทว และบ้านนาดูน อุบลราชธานี, บ้านคำเก็ม นครพนม และบ้านท่าแร่ สกลนคร เป็นต้น

จ. ลักษณะสำคัญของการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสาน

จากที่กล่าวมาข้างต้น หากพิจารณาในภาพรวมแล้ว การเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในช่วงแรก (พ.ศ. 2424 – 2427) มีปัญหาอุปสรรคและลักษณะสำคัญที่พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1) ปัญหาและอุปสรรคของการเผยแพร่ศาสนา

ปัญหาในการเผยแพร่ศาสนาในแถบอีสานเหนือจะแตกต่างกับที่เมืองอุบลฯ กล่าวคือ การเผยแพร่ศาสนาในอีสานเหนือ คณะธรรมทูตต้องประสบปัญหามากกว่าการเผยแพร่ศาสนา

* ชาวอีสานเชื่อว่า ผีปอบเกิดจากบุคคลที่เรียนวิชาเวทมนตร์หรือคาถาอาคมจนมีอาคมกล้า บุคคลเหล่านี้ไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามที่อาจารย์กำหนดไว้ นำวิชาไปใช้ในทางที่ผิดข้อห้ามก็จะถูกชาวบ้านกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ ความเชื่อเรื่องผีปอบนี้ นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาได้อธิบายว่า เป็นการพิพากษาของสังคมโดยเจ้าตัวไม่ได้รับทราบโดยตัดสินว่าผู้ที่มีอุปนิสัยโดดเดี่ยว ไม่ชอบพูดจาวิสาสะกับเพื่อนบ้านว่าเป็นผีปอบ ส่วนความเชื่อเรื่องผีปอบไปสิงตามร่างผู้อื่นนั้น หากมีผู้ใดถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ สังคมจะตรวหน้าไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย เป็นเหตุให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องโดดเดี่ยวตนเอง เช่น ย้ายบ้านเรือนไปสร้างอยู่ห่างหมู่บ้านบ้าง ไม่พูดจากับใครบ้าง เก็บตัวบ้าง ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวยิ่งเป็นผลให้เกิดการเก็บกดมากขึ้น จนมีพฤติกรรมต่างไปจากวิถีปกติของคนทั่วไป (สุภณ สมจิตศรีปัญญา, “ผีปอบ: ความเชื่อ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542): 2813 -2815.)

ที่เมืองอุบลฯ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ การขัดขวางจากเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกนนครที่เมืองสกนนคร รองเจ้าเมืองห้ามมิให้ผู้คนติดต่อกับคุณพ่อมิฉะนั้นจะถูกลงโทษ แต่ที่เมืองอุบลราชธานีมีนโยบายที่แตกต่างกัน ดังที่ปรากฏอยู่ในจดหมายของบาทหลวงยอร์ช ดาแบง (George Dabin) ตอนหนึ่งว่า “พวกภูเทืองจำนวนมากได้มาหาและขอให้พวกเราช่วยพวกเขาอยู่ด้วย โดยสัญญาว่าจะเรียนศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ พวกเขาหลายคนได้รับการช่วยเหลือโดยที่เจ้าเมืองจังหวัดได้เห็นและได้รู้ แต่ไม่ได้ตำหนิอะไร และยิ่งกว่านั้นเมื่อปีที่แล้ว คือ ปีค.ศ. 1883 ก่อนที่ผมจะเดินทาง ท่านยังได้เขียนหนังสือมาหาและบอกให้ผมรับเอาพวกภูเทืองและภูลาวที่อยากมาอยู่กับผมทั้งหมด”⁵⁷

ส่วนที่เมืองสกนนครเมื่อคณะบาทหลวงไปตั้งกลุ่มคริสต์ชนก็ถูกขัดขวาง ถูกกลั่นแกล้ง จนในที่สุดกลุ่มคริสต์ชนก็ต้องย้ายไปตั้งหลักแหล่งที่ท่าแร่ตามที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น การที่เกิดความขัดแย้งเช่นนี้ คณะบาทหลวงตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะมีสาเหตุจาก

(ก) ความเกี่ยวข้องกับการเมือง

มิชชันนารีถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสซึ่งกำลังคุกคามไทยอยู่ในเวลานั้น ด้วยเหตุนี้ทำให้ “รัฐบาลสยามเห็นพวกเราเป็นผู้นำมาซึ่งการยึดครองแบบฝรั่งเศสและความคิดนี้ดูเหมือนจะมีเค้าตรงกับสิ่งที่พวกเขาได้เห็นนั้น เกิดขึ้นจริงในอ่าวตังเกี๋ย ไม่ว่าจะเป็ภาษาที่พวกเขาใช้ตามหน้าหนังสือพิมพ์ หรือการวางท่าทีของรัฐบาลของเรา สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้รัฐบาลสยามเชื่อมั่นว่าจะเป็นเช่นนั้นจริง”⁵⁸ ที่น่าสนใจก็คือ เสียงเล่าลือเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่อ่าวตังเกี๋ยก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่แตกต่างกัน โดย “ที่เมืองอุบลราชธานีและบ้านอำนาจทุกอย่างยังคงเหมือนเดิม แต่ทางด้านเมืองสกนนคร และละคร หรือนครพนมนั้น เสียงเล่าลือเรื่องอ่าวตังเกี๋ยเป็นเรื่องที่ฮือฮาพอสมควรทีเดียว และนั่นดูเหมือนจะเป็น

⁵⁷จดหมายบาทหลวงดาแบง ลงวันที่ 20-09-1884 A.M.E , Vol. 895, folio 369 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 294.

หลังจากที่ฝรั่งเศสยึดเวียดนามตอนใต้ในพ.ศ. 2405 ก็เริ่มขยายอิทธิพลในภูมิภาคอินโดจีนมากขึ้นเรื่อยๆ ดินแดนที่เป็นเป้าหมายต่อไปของฝรั่งเศสคือเขมรและลาว โดยอ้างสิทธิ์ว่าดินแดนทั้งสองเคยเป็นของเวียดนามมาก่อน เมื่อเวียดนามเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสแล้วดินแดนดังกล่าวก็ต้องเป็นของฝรั่งเศสด้วยการดำเนินการต่างๆ ของฝรั่งเศสเพื่อครอบครองเขมรและลาวส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางอำนาจของไทยที่เคยมีเหนือดินแดนเขมรและลาวในช่วงเวลานั้น โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพ็ญศรี ด้ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย, หน้า 40 – 52.

⁵⁸จดหมายบาทหลวงดาแบง ลงวันที่ 21-1-1886 A.M.E., Vol. 895, folio 406 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 295.

เสียงข่มขู่ที่เราได้ยินอยู่ในหูของพวกเขาด้วย”⁵⁹ ปฏิกริยาที่แตกต่างกันนี้ เป็นไปได้ว่ามีเรื่องของสภาพทางภูมิศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะสกลนครและนครพนมอยู่ทางอีสานเหนือใกล้ชิดกับเขมรและเวียตนามซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสมากกว่าเมืองอุบลฯ ที่อยู่ห่างออกไปพื้นที่ในเขตอีสานเหนือจึงดูเหมือนล่อแหลมต่อการคุกคามของฝรั่งเศสมากกว่าและส่งผลให้ความหวาดระแวงของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในแถบนี้จึงมีมากกว่าเมืองอุบลฯ

(ข) การสูญเสียผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่กรมการเมือง

เมื่อราษฎรเข้านับถือศาสนาคาทอลิกทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับจากระบบเกณฑ์แรงงานและการเก็บส่วย เพราะระบบการเกณฑ์แรงงานนั้นเกี่ยวข้องกับส่วยที่ต้องส่งมอบให้รัฐบาลกลาง เช่น แต่ละเมืองมีคนที่ถูกเกณฑ์แรงงาน 3000 คนหนึ่งในสามของพวกนี้ต้องส่งส่วยให้รัฐบาล พวกที่เหลือต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานโยธาของหลวงและนอกจากนั้นพวกเจ้านายก็มีสิทธิที่จะเอาคนส่วนหนึ่งไปใช้งานส่วนตัวได้ เช่น กรณีของเมืองสกลนครนั้น “โปรดเกล้าฯ เมืองสกลนคร รับผิดชอบผลเร็ว(หมากแห้ง) คือ มีตัวเลขที่เป็นชายฉกรรจ์ 3000 คน ให้ผูกส่วย 2000 คน ยกให้เจ้าเมืองกรมการเมือง 1000 คน...ส่วนตัวเลข 1000คนนั้น พระราชทานให้เป็นเลขหนาย เจ้าเมืองกรมการเมืองได้แบ่งตัวเลขแก่กันเป็นส่วนดังนี้ คือ เจ้าเมืองได้ 60 คน กรมการเมืองในตำแหน่ง 4 นาย คือ อุปฮาด 50 คน ราชวงศ์ 40 คน ราชบุตร 30 คน...เลขหนายต้องเสียเงินประจำปีให้แก่กรมการเมืองผู้เป็นนายของตน คนหนึ่งปีละ 4 บาท ไม่ต้องถูกเกณฑ์อย่างอื่น หรือจะใช้แรงงานทำการต่างๆ มีการสร้างบ้านปลูกเรือนเป็นต้นก็ให้ใช้แรงงานได้ แต่ให้คิดค่าแรงคนหนึ่งไม่ให้เกินคนละ 4 บาท”⁶⁰ อันที่จริงระบบดังกล่าวใช้กันมานานเป็นเรื่องปกติในสังคมไทย แต่มิชชันนารีมองว่าเป็นเรื่องการใช้อำนาจอย่างไม่ถูกต้องของเจ้าหน้าที่ ดังนั้นเมื่อมีราษฎรมาเข้ารับศีลเป็นคริสตัง จึงไม่ยอมให้พวกคริสตังไปทำงานโยธาและไม่ให้จ่ายภาษีที่ต้องส่งไปที่กรุงเทพฯ จนกลายเป็นความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในที่สุด

(ค) ความแตกต่างทางความคิดในเรื่องการเข้าร่วมพระราชพิธีของทางราชการ

มิชชันนารีบางท่าน ไม่อนุญาตให้ข้าราชการที่เป็นคริสตังเข้าร่วมพระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เพราะเห็นว่าในการเข้าร่วมพิธีดังกล่าวต้องมีการกราบไหว้พระพุทธรูป

⁵⁹จดหมายบาทหลวงโปรดม ลงวันที่ 29-4-1886 A.M.E. , Vol. 895, folio 4146 อ้างถึงในโรแบร์ กอสเต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 295.

⁶⁰สุรัตน์ วรราชศิริ (บรรณาธิการ), ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร (สกลนคร: สโมสรไลออนส์ สกลนคร, 2524), หน้า 16 -17.

ซึ่งถือเป็นการประพาศิทธิคติหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ พฤติกรรมดังกล่าวนี้ทำให้เจ้าหน้าที่มองว่าพวกคริสตังไม่เคารพขนบประเพณีของบ้านเมือง

อย่างไรก็ตามแม้จะมีปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวนี้ แต่ปรากฏว่ามีราษฎรในอีสานเหนือมาเข้ารับมากกว่าเมืองอุบลฯ ด้วยเหตุนี้ทำให้มีมิชชันนารีบางท่านตั้งข้อสงสัยว่าการที่เจ้าหน้าที่ของเมืองอุบลฯ มีที่ท่าที่เป็นมิตรและไม่ขัดขวางการปฏิบัติงานของมิชชันนารี อาจเป็นเพราะมีจุดประสงค์แอบแฝงอยู่เบื้องหลัง นั่นคือ "...ที่เมืองอุบลราชธานี แม้ว่าท่านจะช่วยเราจัดการกับคนของพวกภูเทือง จะเป็นไปได้ไหมที่ท่านจะมีความประสงค์อย่างลับๆ อะไรสักอย่างหนึ่งที่จะห้ามมิให้พวกที่อยากมาหาพวกเรา ไม่ให้มาหาพวกเราในอนาคต กระผม ยังแยกแยะไม่ถูกเลยในเรื่องนี้..."⁶¹ ข้อสันนิษฐานที่อาจจะเป็นไปได้ ก็คือ "ท่าที่อันเอื้ออาทรที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองมีต่อผู้คนทั่วไป บางทีอาจจะเป็นเพื่อจำกัดบารมีของบรรดามิสชันนารี อันจะมีผลทำให้คนมารับศีลล้างบาปน้อยลง ในขณะที่การขัดขวางอย่างออกหน้าออกตาของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่สกลนครและนครพนม กลับทำให้บรรดามิสชันนารีมีบารมีต่อชาวบ้านที่ถูกพวกหัวหนังกดขี่เพิ่มขึ้น..."⁶² อย่างไรก็ตามประเด็นดังกล่าวนี้ควรจะได้มีการศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด

2) วิธีการเผยแพร่ศาสนา

วิธีการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานคล้ายคลึงกับในภาคกลาง คือ ใช้วิธีการเดินทางไปยังที่ต่างๆ เพื่อเข้าหาประชาชนก่อน เมื่อสามารถชักชวนคนเข้านับถือศาสนาได้มากพอสมควรแล้ว ก็จะจัดตั้งเป็นชุมชนคาทอลิกเพื่อใช้เป็นฐานในการเผยแพร่ศาสนาไปยังแหล่งอื่นๆ ต่อไป แต่ข้อแตกต่างจากภาคกลางก็คือ ในภาคอีสานไม่มีผู้นับถือศาสนาคาทอลิกอยู่แล้ว อีกทั้งเส้นทางการคมนาคมก็ทุรกันดาร เส้นทางที่ใช้ในการแพร่ธรรมต้องบุกป่าฝ่าดง ไข้มา วัณโรค ภัยแล้ง เป็นพาหนะในการเดินทาง แต่ส่วนใหญ่มิชชันนารีจะใช้ลำน้ำโขงเป็นเส้นทางเดินทาง เพราะสะดวกกว่าและ "บนฝั่งทั้งสองมีผู้คนอาศัยอยู่มากกว่าข้างในแผ่นดินซึ่งมีแต่ป่าดง มีที่บุกเบิก

* หมายถึง บุตรของพระยาภักดีณรงค์ข้าหลวงเมืองอุบลฯ ขณะนั้นท่านทำหน้าที่รักษาราชการแทนบิดาที่ไปราชการที่เมืองจำปาศักดิ์ ท่านผู้นี้ส่งหนังสือออกไปชักชวนให้พวกภูเทือง ภูลาวมาหา โดยสัญญาว่าจะให้เงิน ให้ควายเพื่อให้พวกเขาสร้างเนื้อสร้างตัว

⁶¹จดหมายบาทหลวงดาแบง ลงวันที่ 04-11-1884 A.M.E.,Vol. 895,folio 374. อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า294.

⁶²เรื่องเดียวกัน.

บ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น”⁶³ ดังนั้นการปฏิบัติงานของมิชชันนารีในอีสานจึงลำบากกว่าในภาคกลางมาก

3) บทบาทเด่นของมิชชันนารี

บทบาทเด่นของมิชชันนารีในภาคอีสาน คือ การช่วยปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระ บทบาทด้านนี้ทำให้มีคนสนใจมาเข้ารับเพิ่มขึ้น คริสตังกลุ่มแรกของภาคอีสานก็คือทาส 18 คนที่มิชชันนารีช่วยให้เป็นอิสระจากพ่อค้าชาวสุลา จากนั้นก็มีพวกทาสมาขอความช่วยเหลือจากมิชชันนารีอยู่เสมอ อาจกล่าวได้ว่าการช่วยปลดปล่อยทาสมีส่วนสำคัญในการเพิ่มจำนวนคริสต์ชนในอีสาน

บทบาทเด่นอีกประการหนึ่งของมิชชันนารี คือ การทำลายความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจของชาวบ้าน สภาพของสังคมอีสานสมัยที่มิชชันนารีเริ่มเข้ามาเผยแพร่ศาสนานั้น “...อาจถือได้ว่า ชาวภาคอีสานและคนในประเทศลาวเกือบทุกคนถือผีและอยู่ใต้อิทธิพลของผี”⁶⁴ ตามทัศนะของมิชชันนารีความเดือดร้อนของชาวบ้านเกิดจากความเชื่อเรื่องผี เพราะชาวบ้านต้องเสียเงินทองสิ่งของในการเซ่นไหว้ผีเหล่านั้น อำนาจร้ายของผีที่ชาวบ้านเคยเชื่อว่าเป็นที่มาของโรคภัยไข้เจ็บและความอัปโชคทั้งปวง แท้จริงแล้วคือภาระของชาวบ้านในการเซ่นไหว้ผีนั่นเอง⁶⁵ การขับไล่ผีมีทั้งที่มิชชันนารีเข้าไปสั่งสอนเองและที่ชาวบ้านมาขอร้องให้มิชชันนารีช่วย เพราะ “เมื่อพวกคุณพ่อได้อยู่มาหลายปีแล้ว ชาวบ้านก็มาเห็นว่า พวกที่ถือศาสนาคุณพ่อนี้ไม่เคยนำสัตว์สิ่งของไปบูชาถวายผีเลย และเขาไม่เห็นกลัวผีด้วย ฉะนั้น จึงมีหมู่บ้านทั้งบ้านหรือหลายๆครอบครัวมาขอเข้าศาสนาคุณพ่อเพื่อพ้นจากการรบกวนของผี”⁶⁶ บทบาทในการขจัดความเชื่อเรื่องภูตผีจึงมีส่วนสำคัญในการเพิ่มจำนวนคาทอลิกในอีสานได้อีกทางหนึ่ง

4) กลุ่มเป้าหมายของการเผยแพร่ศาสนา

กลุ่มคนที่เข้ามานับถือศาสนาส่วนใหญ่แล้ว คือ บรรดาคนยากจนที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาต่างๆ มีทั้งพวกทาสที่ถูกจับมาขาย ทาสของเจ้านาย ไพรที่ไม่อยากถูกเกณฑ์แรงงาน คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ ชาวญวน รวมไปถึงคนที่มีคติความต่าง ๆ คนเหล่านี้เมื่อได้รับความเดือดร้อนก็จะมาพึ่งพามิชชันนารี “... โดยหวังว่าเราจะช่วยผ่อนความยากลำบากของพวกเขาจากหนักให้เป็นเบาได้...หลายคนมาหาเพื่อขอเรียนคำสอน

⁶³ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 47.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

⁶⁵ ปรีชา จินตเสวีวงศ์, แนวทางการพัฒนางานสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก, หน้า 140.

⁶⁶ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 73-74.

โดยมุ่งหวังว่าจะได้รับผลประโยชน์ทางวัตถุ อีกบางพวกก็เพราะอยากได้ยินเรื่องศาสนาศักดิ์สิทธิ์ของพวกเราก็มีความนิยมชมชอบ...”⁶⁷

กรณีของเมืองสกนนครที่มีราษฎรมาขอพึ่งมิชชันนารีกันมากนั้นเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนถึงจุดประสงค์ที่แท้จริงของการมาหามิชชันนารี เพราะ

“สิ่งที่โน้มน้าวพวกชาวบ้านให้มาหาพวกเรานั้น ไม่ใช่ เป็นเพราะความปรารถนา “เหนือธรรมชาติ” ที่จะเอาวิญญาณของตนให้รอดโดยการได้รู้จักพระเจ้า ชาวบ้านจำนวนมากที่เดียวที่เห็นว่าพวกเราเป็นคนมีอำนาจเหนือพวกเจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่งในแถบนี้ และพวกนี้ก็อยากจะมีพวกเราเป็นเกราะกันมิให้พวกเขาต้องชำระภาษีหรือต้องสนับสนุนงานโยธาที่ค้าคอกพวกเขาอยู่จนถึงตอนนี้พวกเราจึงได้พยายามชี้แจงให้ผู้คนเหล่านี้ได้เข้าใจอย่างชัดแจ้งว่าพวกเรามีได้มาที่นี่เพื่อเก็บภาษีหรือใช้จ่ายภาษีแต่อย่างใด แต่มาเพื่อจะให้วิญญาณของพวกเขาได้รับแสงสว่าง และได้รู้จักพระเจ้า และสำหรับพวกเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ พวกเราขอห้ามด้วยกำลังและเคร็ดติของเรามีให้พวกเขาทำร้ายชาวบ้านอย่างไม่ยุติธรรมอีกในกาลข้างหน้า”⁶⁸

กล่าวโดยสรุปแล้วการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้มิชชันนารีจะพยายามใช้วิธีการต่างๆ ในการเผยแพร่ศาสนา แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จในการชักจูงคนไทยให้เข้ารับ ทั้งนี้เนื่องจากศาสนาพุทธที่ฝังรากลึกในจิตใจของคนไทย สิ่งที่ประสบความสำเร็จมากกว่าก็คือการถ่ายทอดวิทยาการด้านต่างๆ สู่อสังคัมไทย ส่วนการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานช่วง พ.ศ. 2424 – 2427 ถือได้ว่าประสบความสำเร็จ เพราะมีจำนวนคริสตังและชุมชนคาทอลิกเกิดขึ้นหลายชุมชน เหตุผลสำคัญที่ทำให้คนมาเข้ารับถือศาสนาคาทอลิก คือ ความเดือดร้อนจากการเก็บส่วยและเกณฑ์แรงงานเมื่อมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่ศาสนาและให้ความคุ้มครองช่วยเหลือแก่คริสตังจึงเป็นทางออกสำคัญให้ผู้คนหลบหนีจากปัญหาดังกล่าว

⁶⁷จดหมายบาทหลวงดาแบง ลงวันที่ 24-04-1886 A.M.E., Vol. 895, folio 414 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 294.

⁶⁸จดหมายบาทหลวงดาแบง A.M.E., Vol. 895, folio 423 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 295.

ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ก็เป็นชุมชนหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของการเผยแพร่ศาสนา
สู่ภาคอีสาน ความขัดแย้งระหว่างมิชชันนารีกับเจ้าหน้าที่กรมการเมืองกลายเป็นสาเหตุสำคัญ
ของการก่อตั้งชุมชน และหลังจากตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2427 ชุมชนบ้านท่าแร่ได้มีพัฒนาการ
มาตามลำดับจนกลายเป็นชุมชนคาทอลิกที่มั่นคงและสำคัญแห่งหนึ่งในภาคอีสาน โดยช่วงเวลา
ที่สำคัญมากในการวางรากฐานความมั่นคง คือ ช่วง 5 ทศวรรษแรกของการก่อตั้งชุมชน ดังจะได้
กล่าวถึงประเด็นการศึกษาโดยละเอียดในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

5 ทศวรรษแรกของการก่อตั้งชุมชน (พ.ศ. 2427 – 2482)

ระยะ 55 ปีแรกของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ นับได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญมาก เพราะมีเหตุการณ์สำคัญหลายประการเกิดขึ้น ตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน รวมถึงความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้พัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญแห่งหนึ่งในอีสาน โดยมีประเด็นสำคัญในการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

บริเวณที่เป็นที่ตั้งชุมชนบ้านท่าแร่ นั้นมีลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ นั่นคือ ด้านทิศใต้ของชุมชนอยู่ติดกับหนองหานซึ่งส่งผลต่อทิศทางการขยายตัวของชุมชนที่ต้องอยู่ในแนวตะวันตกตะวันออก¹ ขนานไปกับหนองหาน นอกจากนี้ยังส่งผลต่อความเหมาะสมในการเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วย เพราะหนองหานเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่มีน้ำตลอดปี มีลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยมคางหมู พื้นที่รับน้ำฝนของหนองหานมีขนาดประมาณ 1,500 ตารางกิโลเมตร² เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิดและเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน กล่าวได้ว่าลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่อยู่ติดกับหนองหานทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมในการเป็นที่อยู่อาศัย และน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่เป็นแรงดึงดูดใจที่ทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนนั้นนอกเหนือจากสาเหตุที่ต้องการเข้ามาขอความช่วยเหลือจากบาทหลวง ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

3.2 สาเหตุในการก่อตั้งชุมชน

หลักฐานจากเอกสารและจากคำบอกเล่าของคนในชุมชนส่วนใหญ่กล่าวถึงสาเหตุในการก่อตั้งชุมชนไว้ตรงกัน คือ มีสาเหตุจากความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่กรมการเมือง กล่าวคือ ในพ.ศ. 2427 บาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาเผยแพร่ศาสนาที่เมืองสกลนคร ต่อมาเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนคร

¹โปรดดูแผนผังของชุมชนในภาคผนวก ก

²ลือชัย ครุฑน้อย, "ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาเมืองกับแหล่งน้ำ: กรณีศึกษา เมืองสกลนคร – หนองหาน, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 124 – 125.

เนื่องจากมีไพร่และทาสของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองหลบหนีไปเข้ารีตอยู่กับบาทหลวงเพื่อหลบหนี การเสียส่วยและเกณฑ์แรงงาน ในที่สุดเมื่อจำนวนคริสต์ชนเพิ่มมากขึ้นทำให้ไม่สะดวกในการ จัดหาที่ดินเพื่อพักอาศัยและทำกินสำหรับคนเหล่านั้น ประกอบกับถูกกดดันแก้งจากเจ้าหน้าที่ บ้านเมืองทำให้เกิดความคิดที่จะหาทำเลที่ตั้งหมู่บ้านคริสต์ชนใหม่ บาทหลวงเกโกกับครูทัน จึงตัดสินใจย้ายชาวคริสต์ทั้งชาวญวนและชาวพื้นเมืองไปอยู่ทางฝั่งเหนือของหนองหาน การตัดสินใจครั้งนี้ได้รับการไว้เป็นความลับ จนถึงคืนวันหนึ่งในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2427 บาทหลวงเกโก ครูทัน และกลุ่มคริสต์ชน ได้จัดทำแพใหญ่ด้วยเรือเล็ก และไม่ใฝ่ผูกติดกันบรรทุก ทั้งคนและสัมภาระลงแพ กางใบให้ลมพัดมาทางทิศเหนือจนมาถึงฝั่งท่าแร่ และตั้งรกรากอยู่ที่ นั้นเป็นต้นมา และขณะที่อพยพมากลุ่มคริสต์ชนได้ภาวนาวิงวอนอัครเทวดามีคาแอล (Saint Michael)* ให้ช่วยคุ้มครองก็ได้รับความปลอดภัยทุกประการ ดังนั้นจึงนับถืออัครเทวดามีคาแอล เป็นองค์อุปถัมภ์ของบ้านท่าแร่ตั้งแต่นั้นมา³

เมื่อแรกที่กลุ่มคริสต์ชนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ท่าแร่^{**} นั้น บริเวณนี้ยังเป็นป่ารกทึบ อุดมไปด้วยสัตว์ต่างๆ ในหนังสืออนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปีกล่าวถึงสภาพของท่าแร่ในระยะแรกๆ ไว้ว่า “ได้ฟังเล่าแก่เล่าให้ฟังว่า อาณาบริเวณที่ตั้งบ้านท่าแร่ เมื่อครั้งอพยพมาตั้งถิ่นฐาน ในปีพ.ศ. 2427 นั้น ยังเป็นป่ารกมีต้นไม้สูงใหญ่ขึ้นอยู่ทั่วไป หนองหานยังไม่มีขอบเขตกว้างขวาง อย่างเดี๋ยวนี้ ในฤดูฝนฝนตกน้ำมาก น้ำหนองหานขึ้นหนองหานก็จะมีบริเวณกว้าง พอดกหน้าแล้งน้ำหนองหานจะแห้งลงมาก เนื่องจากไม่มีประตูกั้นน้ำ น้ำหนองหานจะลดลงและ

*นักบุญไมเคิล (St. Michael) ชื่อของนักบุญไมเคิลมีความหมายว่า“ไม่มีผู้ใดเหมือนพระเจ้าเป็น เจ้า” ตามคติทางคริสต์ประมุขเทวทูตไมเคิลเป็นแม่ทัพของเหล่าชาวสวรรค์ เป็นผู้พิทักษ์ชนชาติยิว และ คริสต์จักรในลกมนุษย์ รวมทั้งมีหน้าที่ปกป้องผู้ที่ได้รับการไถ่บาปจากพญามารเข้าสู่ศาสนาด้วย รูปนักบุญไมเคิลเห็นได้ในงานยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นรูปหนุ่มน้อยหน้าตาแดงงาม และมักสวมเสื้อ เกราะพร้อมอาวุธคู่กาย มีดาบ หอก และโล่ ปีกสีรุ้งสว่างยื่นออกมาจากไหล่ และอาจสวมมงกุฎประดับอัญมณีด้วย (จอร์จ เฟอร์กูสัน, เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลโดย กุลวดี มกราภิรมย์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542), หน้า 141 – 142.)

³หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จ. สกลนคร, มรดกล้ำค่าที่บ้านท่าแร่, หน้า 4.

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งจากการอ่านข้อมูลในใบบอก กล่าวคือ ในระยะแรก ๆ นั้น ในใบบอกจะเรียกชุมชนคริสต์ตั้งริมหนองหานแห่งนี้ว่า “ดอนบ่อ” จนถึง พ.ศ. 2432 จึงมีชื่อว่า “ท่าแร่” ปรากฏ ในใบบอก ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าบริเวณที่ตั้งของชุมชนท่าแร่^{*} ในสมัยโบราณเรียกว่า ดอนบ่อ จนเมื่อมีการตั้ง ชุมชนใน พ.ศ. 2427 คนที่เข้ามาอยู่เห็นว่าในบริเวณนี้มีหินลูกรังอยู่มาก ซึ่งคนอีสานเรียกว่าหินแร่ จึงได้จัดตั้งชื่อ หมู่บ้านว่า ท่าแร่ ตามที่รู้จักกันในปัจจุบัน

ตีนหนองหานจะห่างจากบ้านประมาณ 2 – 3 กิโลเมตร รอบ ๆ หนองหานก็จะมีป่าหญ้าสูงท่วมหัว มีป่าที่ขึ้นเป็นหย่อม ๆ เป็นที่อาศัยของนกน้ำนานาชนิด”⁴ ด้วยสภาพเช่นนี้ คริสต์ชนกลุ่มแรกที่มาอยู่จึงต้องหักร้างถางพงสร้างกระท่อมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย จากนั้นก็สร้างวัดหลังแรกตั้งชื่อว่า “วัดมหาพรหมมีคาแอล หนองหาร” เรื่องการอพยพในครั้งนี้บาทหลวงโปรดอมไม่ทราบเลย ต่อมาท่านได้ให้บาทหลวงจอร์จ ดาแบง ไปเยี่ยมกลุ่มคริสตชนที่สกลนคร เมื่อบาทหลวงดาแบงไปที่สกลนครก็รู้สึกงงกันไปหมดที่ไม่ได้พบกลุ่มคริสตชนที่สกลนคร จึงพากันมาที่ท่าแร่และได้พบกับกลุ่มคริสตชนซึ่งเพิ่งจะมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นั่น “เมื่อคุณพ่อดาแบงมาถึงท่าแร่ เวลานั้นเป็นระยะต้นเดือนมกราคม ท่านไปพบเห็นว่าบ้าน 2 - 3 หลังพร้อมกับโรงเรียนที่ใช้เป็นวัดเท่านั้นซึ่งได้สร้างเสร็จแล้ว ส่วนผู้คนซึ่งมีจำนวนประมาณ 150 คนนั้น นอนในเพิงที่มุงด้วยหญ้าแฝกอยู่กับพื้นดิน ส่วนคุณพ่อปีแอร์เอกกอฟองได้บันทึกไว้ว่า เมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชนบ้านท่าแร่นั้น มีคนญวนคริสตังหรือคริสตังสำรอง 10 ครอบครัว และคนไทยอีสานที่เป็นทาสซึ่งได้ไถ่มาอีก 10 ครอบครัว ซึ่งยังเป็นคริสตังสำรองอยู่”⁵

ช่วงปีแรกของการก่อตั้งชุมชน บาทหลวงเกโก เดินทางไป ๆ มา ๆ ระหว่างบ้านท่าแร่กับบ้านคำกั้ม นครพนม เพื่อดูแลกลุ่มคริสตชนทั้ง 2 แห่งนี้ ต่อมาใน พ.ศ. 2428 บาทหลวงโปรดอมได้แต่งตั้งให้บาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ ** ซึ่งเป็นสงฆ์ชาวฝรั่งเศสให้เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดท่าแร่ ขณะที่ท่านมีอายุเพียง 23 ปี

ต่อมาบาทหลวงเกโกย้ายจากคำกั้มไปที่เกาะดอนโค่นในประเทศลาวเพื่อดูแลคริสตชนที่นั่น ส่วนบาทหลวงโปรดอมในฐานะที่เป็นหัวหน้าคณะธรรมทูตในอีสานก็ต้องเดินทาง

⁴อนุสรณ์ท่าแร่ครบรอบ 100 ปี (สกลนคร: ม.ป.ท.,2527), หน้า 52.

* คริสตังสำรอง หมายถึง ผู้ที่เตรียมตัวเป็นคริสตชน ใช้เวลาประมาณ 1 ปีในการเรียนคำสอนและเรียนรู้พิธีกรรมในศาสนา

⁵เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน , หน้า 57 – 58.

** บาทหลวงกอมบูริเออ ที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “คุณพ่อยอแซฟ” หรือบางคนก็เรียกว่า “คุณพ่อยอแซ” นั้น เป็นบุคคลที่เรียกได้ว่าเป็นผู้วางรากฐานความเจริญให้กับชุมชนแห่งนี้อย่างแท้จริง ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าแร่จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2480 จึงได้ลาออกจากตำแหน่ง ตลอดระยะเวลา 52 ปี บาทหลวงยอแซฟได้สร้างคุณประโยชน์มากมายแก่ชาวท่าแร่ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความมั่นคง เจริญก้าวหน้าจนกลายเป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภาคอีสานจนถึงปัจจุบัน โปรดดูประวัติย่อของบาทหลวงยอแซฟเพิ่มเติมในภาคผนวก ค

ไปเยี่ยมเยียนกลุ่มคริสตชนในที่ต่างๆ และแสวงหาที่ที่เหมาะสมสำหรับตั้งกลุ่มคริสตชนใหม่ต่อไป

กล่าวได้ว่าการก่อตั้งชุมชนแห่งนี้ สะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคมอีสานในช่วงนั้น อย่างน้อย 2 ประการ อย่างแรก คือ การเกณฑ์แรงงานและการเก็บส่วยของรัฐคงเป็นสิ่งที่สร้างความเดือดร้อนให้กับราษฎรเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อมีบาทหลวงเข้ามาเผยแผ่ศาสนาและให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่มาเข้ารับศีลจึงเป็นช่องทางสำคัญให้ไพร่และทาสหลบหนีการเกณฑ์แรงงานและการเก็บส่วยรวมทั้งปัญหาความเดือดร้อนต่างๆที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ามาอยู่กับบาทหลวง

อีกปัญหาหนึ่งที่สะท้อนให้เห็น คือ พฤติกรรมของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่พยายามขัดขวางการเผยแผ่ศาสนาของบาทหลวงนั้นอาจเป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ดำเนินไปโดยพลการโดยมิได้รับคำสั่งโดยตรงจากรัฐซึ่งอาจเป็นเพราะสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้จากการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงาน หรือเป็นเพราะความแตกต่างด้านความคิดระหว่างเจ้าหน้าที่กับบาทหลวงตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 สิ่งสำคัญก็คือ พฤติกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศสโดยเฉพาะในช่วงประมาณ 10 ปีแรกของการเผยแผ่ศาสนาในภาคอีสานซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อปัญหาและอุปสรรคของชุมชน

ช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชน บาทหลวงยอแซฟได้จัดวางผังหมู่บ้านและการตั้งบ้านเรือนตามหลักวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งมีกล่าวถึงไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานวชิรสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอล บ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนครไว้ตอนหนึ่งว่า

“คุณพ่อในยุคคนั้นมีความปรียาเห็นการณ์ไกล จัดตั้งบ้านท่าแร่ตามหลักวิชาพัฒนาการ คือ ตัดถนนหนทางตรงแนวบริเวณวัดอารามอยู่ตรงกลางหมู่บ้าน จัดให้สัตตบุรุษตั้งบ้านเรือนอยู่สองฟาก คือ ด้านตะวันออกและตะวันตกอยู่กันเป็นหมวดหมู่ เป็นคุ่ม ดังนี้ ด้านตะวันออกของวัดจัดให้พวกชาวเหนือ (ไทยเหนือ) อาศัย มีขุนบรจจ (บิดา นายฮ้อยแสง) เป็นหัวหน้า คุ่มนี้เรียกว่า คุ่มกลาง, ต่อออกไปเป็นคุ่มท่าแร่ โดยมากเป็นชนจากสกลนคร อาศัยอยู่ มีขุนพิทักษ์ (บิดากำนันอิม) เป็นหัวหน้าคุ่ม ปัจจุบันพวกที่ใช้นามสกุลเสมอพิทักษ์, ยงบรรทม เป็นลูกหลาน ทางด้านตะวันตกเป็นที่อาศัยสำหรับพวกญวน มีหลวงประเทศ และหมื่นเดช เป็นหัวหน้าคุ่ม ปัจจุบันผู้ที่ใช้

นามสกุล ไสรินทร์, อุดมเดช, กายราช, สกนธวัฒน์, ศรีวรกุล เป็นลูกหลาน ต่อกออกไปเป็นคุ่มที่มาจากมุกดาหาร(บ้านหว่าน) ใช้ชื่อว่าคุ่มป่าหว่าน มีขุนขจรเป็นหัวหน้าคุ่ม...”⁶

ชาวบ้านหลายคนเล่าให้ฟังว่า หลังจากที่ตั้งหมู่บ้านเสร็จแล้ว ก็มีการทำรั้วตายเป็นรั้วที่เอาท่อนไม้สูงประมาณ 2-3 เมตร มาปักเรียงติดกันรอบหมู่บ้านเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย และเสือแมวเสือดาวจะมาขโมยเปิดไถ่ไปกิน รั้วดังกล่าวมีประตูเปิด-ปิดและชาวบ้านจัดเปลี่ยนกันเป็นยามเฝ้าที่ประตูนี้ด้วย⁷ สันนิษฐานว่าการทำรั้วตายนี้น่าจะเป็นแนวคิดของคุณพ่อยอดแซฟ ด้วยเช่นกัน น่าเสียดายว่าภายหลังเมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้น รั้วดังกล่าวนี้ก็ถูกชาวบ้านรื้อเอาไปทำฟืนบ้าง เอาไปสร้างบ้านบ้างจนไม่เหลือร่องรอยให้ศึกษาได้ในปัจจุบัน

3.3 องค์ประกอบสำคัญของชุมชน

หลังจากก่อตั้งในปี พ.ศ. 2427 แล้ว ชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายประการจนกลายเป็นชุมชนคาทอลิกขนาดใหญ่และสำคัญแห่งหนึ่งในภาคอีสาน โดยองค์ประกอบสำคัญของชุมชน มีดังนี้ คือ

3.3.1 กลุ่มคนในชุมชน

ประชากรในชุมชนบ้านท่าแร่ประกอบด้วยกลุ่มคน 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่

ก. **กลุ่มคนลาวหรือคนพื้นเมือง** คนกลุ่มนี้ ประกอบด้วย พวกย้อ ผู้ไทย กะเลิง กะลั๊ว คนในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่อพยพมาจากทางตอนใต้ของลาว เช่น เมืองมหาชัย เมืองวัง

⁶อนุสรณ์งานพิธีสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอล บ้านท่าแร่ อ.เมือง จ.สกลนคร และงานพิธีสมโภชศีลอนุกรมของคุณพ่ออันตน คำผิง กายราช กับคุณพ่อปอล คำจวน ศรีวรกุล (ม.ป.ท, ม.ป.ป), หน้า 2-3.

⁷สัมภาษณ์ ผู้เฒ่า ศรีซาวรรณ, 28 มิถุนายน 2547.

ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสานอธิบายความหมายของย้อ กะเลิง กะลั๊ว ไว้ดังนี้

ย้อ หรือ ไทยย้อ เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในจังหวัดสกลนครและนครพนม ถ้าหากพิจารณาจากสำเนียงพูดจะแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ย้อสกลนครและย้อท่าอุเทน ย้อบ้านแพง จังหวัดนครพนม ไทยย้อทั้งสองกลุ่มมาจากเมืองหงสา แขวงไชยบุรี ประเทศลาวเมื่อพ.ศ. 2357 สมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. 2370) พวกย้อถูกกวาดต้อนไปอยู่เมืองปงลึง เมืองคำเกิด เมืองคำม่วน และเมืองมหาชัยกองแก้วในลาว จากนั้นย้อบางส่วนได้อพยพมาอยู่ในภาคอีสานของไทย โดยบางส่วนอพยพเข้ามาอยู่แถบเมืองสกลนครและนครพนม

เมืองเซโปน เมืองนอง เมืองพิน สาเหตุที่คนเหล่านี้อพยพมาเนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพ.ศ. 2370 เกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ในการปราบกบฏครั้งนี้อุปฮาดตรีเจา (คำสาย) ราชวงศ์ (คำ) และท้าวจุลณี (อิน) ได้พาครอบครัวชาวไพร่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสกลทวาปี (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสกลนคร) แล้วให้ข้ามโขงไปเกลี้ยกล่อมกวาดต้อนครอบครัวจากเมืองมหาชัย และเมืองอื่นๆ มาอยู่ที่เมืองสกลทวาปีเป็นจำนวนมาก⁸

ในพ.ศ.2376 - 2388 ไทยและญวนทำสงครามแย่งชิงอิทธิพลในดินแดนเขมร ในครั้งนี้กองทัพไทยได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่าง ๆ ทางฝั่งซ้ายให้มาอยู่ตามเมืองทางฝั่งขวา เพื่อเป็นการตัดกำลังไม่ให้ญวนได้ประโยชน์จากผู้คนในหัวเมืองฝั่งซ้าย

ทั้งสองเหตุการณ์ทำให้มีผู้คนจากทางตอนใต้ของลาวอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานของไทยเป็นจำนวนมากรวมทั้งที่เมืองสกลนครด้วย และคนเหล่านี้ได้กลายเป็นคนพื้นเมืองอีสานในเวลาต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อบาทหลวงโปรตุเกสและบาทหลวงเกโกมาเผยแพร่ศาสนาที่เมืองสกลนคร คนพื้นเมืองเหล่านี้จำนวนหนึ่งสมัครเข้าเรียนศาสนากับบาทหลวงและอพยพมาอยู่ที่ท่าแร่ด้วย อาจารย์นัทสน์ เสมอพิทักษ์ เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี ตอนหนึ่งว่า “...ลู่ฮาด ยงบรรทม เล่าว่าตอนที่อพยพมาจากเมืองมหาชัยนั้น ไม่ได้เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองสกลนคร แต่จะตั้งบ้านเรือนอยู่แถบบ้านนาอ้อย บ้านจิวค้อน บ้านดงชุมข้าว เมื่อคุณพ่อไปแพร่ธรรม เกิดความศรัทธาจึงอพยพตามมา...”⁹

บาทหลวงยอแซฟได้วางผังหมู่บ้าน โดยจัดให้กลุ่มคนพื้นเมืองเหล่านี้ปลูกบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดในบริเวณที่เรียกว่า คุ่มกลาง และคุ่มท่าแร่ คนเหล่านี้เป็นบรรพบุรุษ

กะเลิง เป็นชาเผ่าหนึ่ง มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแขวงสุวรรณเขต แขวงคำม่วนในลาว อพยพมาอยู่ในภาคอีสานในสมัยรัชกาลที่ 3 ปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่แถบเทือกเขาภูพาน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร บางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่แถบจังหวัดนครพนมและมุกดาหาร

กะโล้หรือโซ้ เป็นชนเผ่าหนึ่งในกลุ่มวัฒนธรรมมอญ - เขมร มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองมหาชัยกองแก้ว และเมืองคำม่วน ประเทศลาว อพยพเข้ามาอยู่ภาคอีสานหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่แถบอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร บางส่วนของจังหวัดนครพนม มุกดาหาร และกาฬสินธุ์ (ธวัช ปลูกโดนทก, “ไทยอีสาน: ประชากร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 6 (2542): 1853 - 1860.)

⁸ อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 18.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

ของตระกูลเก่าแก่ในท่าแร่ ได้แก่ ผู้ที่ใช้นามสกุลเสมอพิทักษ์, ทองอินตั้ง, ยงบรรทม, อินธิเสน, ชัมเมฆ, ยงคำชา เป็นต้น

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนนี้ได้แก่ ขุนพิทักษ์(เป็นต้นตระกูลเสมอพิทักษ์) ท่านได้รับการแต่งตั้งจากทางการให้เป็นผู้ปกครองบ้านท่าแร่ ชาวบ้านเรียกท่านว่า “ตาแสงเปี้ย” “ตาแสง” แปลว่า กำนัน “เปี้ย” เป็นภาษาลาวแปลว่า ง่อย เนื่องจากท่านเป็นง่อยในบั้นปลายชีวิต หลังจากนั้นก็มีกำนันปกครองสืบต่อกันมาอีกหลายคน เป็นที่น่าสังเกตว่า คนในตระกูลเสมอพิทักษ์ได้เป็นกำนันอีก 2 คน คือ ขุนท่าแร่รักษา (อิม เสมอพิทักษ์) และกำนันกิม เสมอพิทักษ์ จากการสอบถามชาวบ้านเล่าว่าคนในตระกูลเสมอพิทักษ์ ได้รับการเคารพนับถือในหมู่บ้าน เพราะเป็นคนดี ซื่อสัตย์ ไม่คดโกง จึงได้เป็นกำนันถึง 3 คน มากกว่าคนในตระกูลอื่นๆ¹⁰

ข. กลุ่มคนญวน ในช่วง 5 ทศวรรษแรกคนญวนที่อยู่ในชุมชนท่าแร่ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ

1) **กลุ่มญวนเก่า** คนกลุ่มนี้อพยพเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่ตั้งแต่แรกตั้งชุมชน โดยอพยพจากเวียดนามเข้ามาอยู่ที่เมืองสกลนครก่อน สาเหตุที่อพยพมาจากเวียดนามเนื่องจากหนีปัญหาการต่อต้านศาสนาคาทอลิกในเวียดนาม กล่าวคือ ในประเทศเวียดนามมีการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในพ.ศ. 2207 โดยมีซันนารีชาวฝรั่งเศส แต่ศาสนาคาทอลิกในเวียดนามถูกต่อต้านจากผู้ปกครองหลายยุคหลายสมัยเนื่องจากเกรงว่าชาวตะวันตกจะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการยึดครองประเทศ ในรัชกาลพระเจ้าเทียวตรีและในรัชกาลพระเจ้าตือดึกมีการต่อต้านศาสนาคาทอลิกรุนแรงยิ่งขึ้น คณะมิชชันนารีถูกฆ่า เหตุการณ์นี้ทำให้ชาวเวียดนามที่เป็นคริสตังอพยพข้ามแม่น้ำโขงมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมาอยู่แถบเมืองนครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี และบางพวกได้อพยพมาอยู่ที่เมืองสกลทวาปี

นอกจากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีชาวญวนที่ได้อพยพเข้ามาเมื่อครั้งสงครามอานามสยามยุทธที่ไทยทำสงครามขยายอิทธิพลแข่งกับเวียดนามในเขมร ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพไทยกวาดต้อนเกลี้ยกล่อมครัวเมืองต่างๆทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งบ้านเมืองอยู่ในภาคอีสาน ซึ่งผู้ที่อพยพเข้ามาในครั้งนั้นมีชาวญวนรวมอยู่ด้วย ด้วยเหตุการณ์นี้จึงทำให้มีครอบครัวชาวญวนกระจายอยู่ทั่วไปตามหัวเมืองอีสาน

¹⁰ สัมภาษณ์ ชอบ ตงกระพงษ์, 3 กรกฎาคม 2547.

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2427 บาทหลวงโปรดม เดินทางมาสกจนครเพื่อเยี่ยมคริสตังชาวญวน และ เดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน บาทหลวงเกโก พาคริสตังจากเมืองสกจนคร อพยพมาอยู่ที่ท่าแร่ ก็ปรากฏว่ามีครอบครัวชาวญวนอพยพมาด้วย 10 ครอบครัว ต่อมาบาทหลวงยอแซฟจัดให้กลุ่มชาวญวนอาศัยอยู่ทางตะวันตกของวัด ในบริเวณที่เรียกว่า “คุ้มแก้ว” คนญวนกลุ่มนี้คือต้นตระกูลของผู้ที่ใช้นามสกุล อุดมเดช ไสรินทร์ สกลธวัชน์ ศรีวรกุล และกายราชในปัจจุบัน

คนญวนในท่าแร่แม้จะมีจำนวนน้อยกว่าคนพื้นเมืองแต่ก็นับได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทมากในชุมชนโดยเฉพาะบทบาททางด้านเศรษฐกิจ เนื่องด้วยความขยันขันแข็งและอดทนในการประกอบอาชีพ ประกอบกับมีความสามารถในการค้าขาย ทำให้ชาวญวนหลายคนประสบความสำเร็จ เป็นพ่อค้า มีฐานะร่ำรวย มีเงินสร้างบ้านเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน และได้บริจาคเงินช่วยเหลือกิจการของวัด รวมทั้งช่วยเหลือสาธารณกุศลด้านอื่น ๆ

คนญวนเก่าที่มีบทบาททางเศรษฐกิจในท่าแร่ได้แก่ องเลื่อง ไสรินทร์ (อง แปลว่า ปู่, ตา) และพ่อค้า 4 พี่น้อง ตระกูลอุดมเดช คือ องบัง (คำสอน) องเด (คำสิงห์) องเฟื่อง (คำมี) และองเงิน (คำหล้า) พระครูสิทธิการโกศล เจ้าอาวาสวัดแจ้งแสงอรุณในตัวเมืองสกจนครซึ่งเป็นผู้ที่เคยได้ยินปู่ย่าตายายเล่าเรื่องพ่อค้าญวนเก่าที่ท่าแร่ เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าคหบดีชาวญวนเหล่านี้มีฐานะเป็นปึกแผ่นจนถึงขนาดที่คนญวนในตัวเมืองสกจนคร ต้องมาขอยืมเงินจากบุคคลเหล่านี้¹¹

นอกจากบทบาททางเศรษฐกิจแล้ว กลุ่มพ่อค้าญวนเก่ายังมีบทบาทในการช่วยเหลือกิจการทางศาสนาและการศึกษาในชุมชน เห็นได้จากในพ.ศ. 2469 องเลื่อง องบัง องเด ได้บริจาคเงินซื้อระฆังใบใหญ่ 2 ใบ ถวายให้กับวัดท่าแร่ซึ่งยังคงใช้งานสืบมาจนถึงปัจจุบัน และในพ.ศ. 2481 องบัง องเด และองเลื่อง ร่วมกับนายฮ้อยแสง ได้บริจาคทุนทรัพย์สร้างอาคารเรียนของโรงเรียนมหาพรมมีคาแอลฝ่ายมัธยม เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอาคารเรียนชั้นประถม คือ อาคารมหาพรมมีคาแอล¹²

ความขยันขันแข็งของคนญวนนับเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้คนพื้นเมืองยึดเป็นแบบอย่าง และเริ่มหันมาค้าขาย เมื่อหมดจากฤดูทำนา¹³

¹¹ สัมภาษณ์ พระครูสิทธิการโกศล, 23 มิถุนายน 2547.

¹² อนุสรณ์ท่าแร่ครบรอบ 100 ปี, หน้า 20.

¹³ สัมภาษณ์ ตัน ยงบรรทม, 18 กรกฎาคม 2547.

คุณสมบัติดีเด่นอีกประการหนึ่งของชาวญวน คือ ความเคร่งศาสนา คนญวนจะมั่นคงในความเชื่อคาทอลิกมาก พวกเขาพ่อค้าญวนแม้จะมีภารกิจมากมาย แต่ก็ต้องตื่นเช้ามีดทุกวันเพื่อไปทำพิธีมิสซาที่โบสถ์ก่อนจะไปประกอบกิจการงานอย่างอื่น

พวกเขาพ่อค้าญวนรุ่นเก่า เช่น องบัง องเด องเสื่อง มักมีลักษณะค่อนข้างอนุรักษ์นิยม เช่น สวดในพิธีทางศาสนาเป็นภาษาญวน และสอนให้ลูกหลานพูดภาษาญวนด้วย¹⁴

2) กลุ่มคนญวนที่อพยพเข้ามาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ฝรั่งเศสกลับมายึดครองเวียดนามในพ.ศ. 2463 และปกครองด้วยความกดขี่ทารุณ ประกอบกับเกิดปัญหาความแห้งแล้งอดอยาก ทำให้ชาวเวียดนามอพยพหนีเข้ามาอยู่ในลาวและกัมพูชาเป็นจำนวนมาก บางส่วนก็เข้ามาอยู่ในภาคอีสานของไทย คนญวนที่อพยพเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่ในระยนี้คงมีเป็นจำนวนมากพอสมควร และทำให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้น กลุ่มคนญวนที่อพยพมาช่วงนี้ได้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางตะวันตกของวัดถัดจากคุ้มป่าหว่าน เรียกว่า คุ้มบ้านใหม่ คนญวนกลุ่มนี้ชาวท่าแร่เรียกว่า ญวนเก่า เช่นเดียวกับคนญวนกลุ่มแรกที่เข้ามาเมื่อแรกตั้งชุมชน

คนญวนที่อพยพเข้ามารุ่นหลังนี้ เช่น องเหียม (นายจ่านงค์ พงศ์พิศ) อพยพมาจากหมู่บ้าน ไตรเล จังหวัด เหง่ดิน ซึ่งอยู่ทางตอนกลางของเวียดนาม เขียนเล่าให้ลูกหลานฟังถึงชีวิตของตนว่า ตอนที่อพยพมาเมืองไทย มีอายุประมาณ 8 – 9 ขวบ เดินทางเข้ามาพร้อมกับพ่อแม่และน้องชาย ใช้เวลา เดินทาง 11 วันจากเวียดนามมาถึงท่าแขก ประเทศลาว แล้วข้ามแม่น้ำโขงไปพักอยู่ที่หนองแสง จ.นครพนม ประมาณ 1 ปีก่อนที่จะมาอยู่ที่ท่าแร่ เมื่อโตเป็นหนุ่มก็ทำงานหลายอย่างด้วยความขยันอดทนเพื่อสร้างฐานะให้มั่นคง¹⁵

ความขยันขันแข็ง อดทน เป็นคุณสมบัติเด่นของชาวญวนทุกยุคทุกสมัย ชาวญวนรุ่นหลังประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น รับจ้าง ค้าขาย เป็นช่างไม้ ช่างปูน ฯลฯ สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวจนมีฐานะดีขึ้น และส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนมั่นคงขึ้นด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นเมืองกับคนญวน

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคนในชุมชนแห่งนี้ ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นเมืองและคนญวน เอกสารของพระศาสนจักรกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

¹⁴ สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 27 มิถุนายน 2547.

¹⁵ เสรี พงศ์พิศ, ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต (ม.ป.ท., เจริญวิทย์การพิมพ์, 2543), หน้า 17 – 30.

“ในตอนแรกเริ่มนั้น เขตวัดท่าแร้วรวมเอาสองชุมชนเข้าด้วยกันคือพวกลาวกับพวกเวียดนาม ซึ่งในสมัยนั้นเรียกกันว่าพวกอันนัม อีกครั้งหนึ่งเป็นพวกลาว พวกแรกจะค่อนข้างวุ่นวาย และปกครองยาก ขยันมากกว่าและจริงจังมากกว่าพวกลาว พวกหลังนี้มีขนบธรรมเนียมที่ค่อนข้างอ่อนโยนและเป็นกันเอง”¹⁶

ด้วยความแตกต่างทางด้านอุปนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนสองกลุ่มนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ในระยะแรกไม่ค่อยราบรื่นนัก แต่ก็ไม่ได้ขัดแย้งกันรุนแรง รูปแบบความสัมพันธ์ที่ไม่สู้ราบรื่น จะออกมาในลักษณะของการไม่นิยมแต่งงานระหว่างคนญวนกับคนพื้นเมือง เพราะคนญวนมองว่าคนเหล่านี้ไม่ขยันทำมาหากิน ขณะที่คนพื้นเมืองก็มองว่าคนญวนชอบเอาไรต์เอาเปรียบ ตัวอย่างของความขัดแย้งอีกอย่างหนึ่ง คือ ในงานฉลองวัดทุกปี มักมีเรื่องกระทบกระทั่งกันระหว่างคุ้มคนญวนกับคุ้มของคนพื้นเมือง อย่างไรก็ตามความขัดแย้งดังกล่าวได้คลี่คลายลงตามเวลาที่ผ่านไป เพราะมีสิ่งยึดเหนี่ยวเหมือนกันนั่นคือศาสนาคาทอลิก อีกทั้งมีการติดต่อสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ มากขึ้น เช่น การร่วมประกอบกิจกรรมในศาสนา การช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ ในระยะหลังจึงเริ่มมีการแต่งงานระหว่างคนสองกลุ่มนี้ โดยยายกาไสย ยงบรรทม เล่าว่า ตน (ญวน) แต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนลาว ในปี พ.ศ. 2479 นับเป็นการแต่งงานระหว่างคนญวนและคนลาวเป็นคู่แรกๆ ในบ้านท่าแร้ว¹⁷

นอกจากความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานแล้ว ความสัมพันธ์ของคนญวนกับคนพื้นเมืองยังอยู่ในรูปแบบของนายจ้าง – ลูกจ้าง โดยคนพื้นเมืองมักมาเป็นลูกจ้างพ่อค้าญวนรุ่นเก่า เช่น รับจ้างขับเกวียนขนสินค้าไปขายโคราช รับจ้างเลี้ยงวัว รับจ้างทำงานบ้าน¹⁸ เป็นต้น

ในปัจจุบันคนทั้งสองกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและต่างคิดว่าตนเป็นคนไทยเหมือนกัน ไม่ได้แบ่งแยกว่าเป็นญวนหรือเป็นลาวเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนอื่น

คนในชุมชนท่าแร้วมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนอื่นทั้งที่เป็นคริสตังและเป็นพุทธในหลายลักษณะ เช่น ความสัมพันธ์ด้วยการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จะพบบ่อย เพราะบ้านท่าแร้วมีเศรษฐกิจดีเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น ดังนั้นจึงมีคนในชุมชนอื่นมารับจ้างทำงานให้ กลุ่มพ่อค้าญวนเก่า ที่พบมากคือรับจ้างขับเกวียนบรรทุกของไปขายที่โคราช คนที่มารับจ้าง

¹⁶โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 353.

¹⁷สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 16 กรกฎาคม 2547.

¹⁸สัมภาษณ์ บัวไหล ไตงกาโพง, 17 กรกฎาคม 2547.

มาจากชุมชนที่อยู่รอบนอกออกไป เช่น บ้านปากอูน(นครพนม) บ้านอากาศอานวย(สกลนคร) นอกจากนี้พ่อค้าญวนก็ยังมีการติดต่อทำการค้ากับพ่อค้าญวนในเมืองสกลนคร เวลาไปค้าขายที่โคราชพ่อค้าญวนเหล่านี้ก็จะรวมกันไปเป็นกลุ่มๆ¹⁹ ความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานก็เป็นอีกลักษณะที่พบบ่อยโดยคนที่เข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชนมักจะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคาทอลิกเหมือนคู่สมรสของตน เวลาบ้านท่าแร่มีงานประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น งานฉลองวัด ก็มักจะมีคนจากชุมชนอื่นมาร่วมด้วยเสมอซึ่งมีทั้งชาวพุทธและคาทอลิก²⁰

3.3.2 การประกอบอาชีพของคนในชุมชน

อาชีพของชาวท่าแร่มีอยู่หลายชนิด แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

ก. อาชีพหลัก มีดังนี้ คือ

การทำนา นับเป็นอาชีพหลักของชาวท่าแร่ทั้งคนพื้นเมืองและคนญวน ในหนังสือ เรือนพักอาศัย ชาวไทย – เวียดนาม บ้านท่าแร่ ฯ กล่าวถึงการทำนาของคนท่าแร่ว่า แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ "...กลุ่มที่ทำนาปลูกข้าวเพื่อบริโภค หากมีเหลือก็ขายเอาเงินไปซื้อสินค้าอื่น ๆ ที่ต้องการ อีกกลุ่มหนึ่งคือทำนาและซื้อข้าวขาวในหมู่บ้าน ไส้กองเกวียนบรรทุกไปขายต่างถิ่นเป็นระยะทางไกล ๆ รวมทั้งนายฮ้อยกองเกวียนที่รับจ้างขนข้าวและสินค้าอื่นๆไปขายยังโคราชซึ่งเป็นแหล่งสำคัญในเวลานั้น..."²¹

กลุ่มพ่อค้ารุ่นเก่า เช่น องบัง องเด องเลื่อง สมัยหนุ่ม ๆ ยังไม่ร่ำรวยก็ทำนาต่อมาอายุประมาณ 30 ปีกว่าจึงเริ่มมีฐานะดีขึ้น²² เมื่อมีฐานะเป็นปึกแผ่นแล้วพ่อค้ารุ่นเก่าเหล่านี้ล้วนมีที่ปลูกข้าวไว้ขาย ออกซื้อข้าวจากชาวนามาเก็บตุนไว้ในยุ้งฉางขนาดใหญ่ เพื่อนำออกไปขายตามหัวเมืองไกล ๆ โดยมีตลาดสำคัญ คือ โคราช พ่อค้าคนจีนเป็นคนรับซื้อ ต่อมานครพนมซึ่งเป็นแหล่งส่งข้าวไปให้โรงสีไฟที่ลาวได้กลายเป็นตลาดรับซื้อข้าวที่สำคัญ พ่อค้ารุ่นหลัง ๆ เช่น นายจันทร์เพ็ง อุดมเดช ลูกเขยขององเลื่องก็เป็นพ่อค้าข้าวที่สร้างฐานะจากการทำนาและซื้อขายข้าว

¹⁹ สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 3 กรกฎาคม 2547.

²⁰ สัมภาษณ์ บุญปลุก กายราช, 28 มิถุนายน 2547.

²¹ สุรัตน์ วรางค์รัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย-เวียดนามฯ, หน้า 67.

²² สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 27 มิถุนายน 2547.

การประมง เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ริมหนองหาน ซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยปลานานาชนิด อาชีพประมงจึงเป็นอาชีพหลักอีกอย่างหนึ่งของชาวท่าแร่ ในอดีตก่อนที่จะมีการสร้างประตูน้ำก่ำ ในพ.ศ.2484 นั้น ปลาในหนองหานมีมากถึงขนาดที่ชาวบ้านเลือกจับแต่ปลาตัวใหญ่ๆ มากิน และจับโดยใช้มือม โดยไม่ต้องใช้เครื่องมืออื่น ๆ ก็ได้เหลือกิน ในช่วงเดือน 6 เป็นฤดูที่ปลาผสมพันธุ์วางไข่ ชาวบ้านเรียกว่า “ปลาขึ้น” ปลาจะขึ้นมาตามน้ำตื้น ๆ ชาวบ้านจะใช้มีดฟันเลือกเอาตัวใหญ่ ๆ ตอนกลางคืนก็จุดไฟไปส่องปลามาทำปลาร้า ปลาแห้ง²³

ปลาที่จับได้เหลือจากกินแล้วก็นำมาแบ่งให้ญาติพี่น้อง บางคนก็นำไปขาย ผู้ที่ทำอาชีพ ประมงมีทั้งคนพื้นเมือง คนญวน เช่น นายหนู หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “องเฮียน” ต้นตระกูลศรีวรกุลก็เป็นผู้หนึ่งที่ทำอาชีพประมง

หลังจากที่มีการสร้างประตูน้ำก่ำแล้ว ทำให้ระบบนิเวศน์ของหนองหานเปลี่ยนแปลงไปมาก ปลาไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้ ปลาจึงมีจำนวนลดน้อยลงกว่าในอดีต แต่อาชีพจับปลาของคนท่าแร่ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ไม่มากเหมือนที่เคยเป็นมา

ข. อาชีพเสริม เมื่อหมดฤดูทำนา ชาวบ้านทั้งคนญวนและคนพื้นเมืองนิยมประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ให้ครอบครัว อาชีพที่นิยมทำกัน ได้แก่

การค้าขาย หลังจากหมดฤดูทำนา เมื่อเข้าหน้าแล้งคนท่าแร่จะพากันเอาของบรรทุกเกวียนไปขายยังหัวเมืองไกล ๆ ในระยะแรก ๆ การค้าขายส่วนใหญ่เป็นอาชีพของคนญวน ต่อมาคนพื้นเมืองก็หันมาค้าขายตามคนญวนบ้างเพราะเห็นว่ามีรายได้ดี แต่ก็ทำเฉพาะในหน้าแล้งเท่านั้นเพราะสะดวกในการเดินทางที่ต้องรอนแรมไปในที่ห่างไกลเป็นเวลานานนับเดือน สัตว์ที่ใช้ลากเกวียนนิยมใช้วัว การเดินทางใช้เส้นทางบก เวลาไปค้าขายแต่ละครั้งมักรวมกันไปหลาย ๆ คน เกวียนอย่างน้อย 5-10 เล่มเพราะกลัวโจรผู้ร้าย ส่วนพ่อค้ารายใหญ่ ๆ นั้นไปค้าขายแต่ละครั้งมีเกวียนหลายสิบเล่ม ในการเดินทางจะมีหัวหน้าควบคุมกองเกวียน เรียกว่า “นายฮ้อย” ในท่าแร่มีนายฮ้อยหลายคน เช่น นายฮ้อยแสง นายฮ้อยใส พวกพ่อค้าญวนรุ่นเก่า เช่น องบั้ง องเด องเลื่อง ชาวบ้านก็เรียกนายฮ้อยเช่นกัน

²³ อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 53.

เมืองสำคัญที่เป็นศูนย์กลางการค้าของภาคอีสานในระยะแรก ก็คือ เมืองโคราช ซึ่งทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น หลังจากมีการสร้างทางรถไฟเสรีจในปีพ.ศ.2443²⁴ พ่อค้าชาวจีนในโคราชจะรับซื้อสินค้าที่มาจากที่ต่าง ๆ ในอีสานก่อนที่จะส่งลงมากรุงเทพฯ ไปจำหน่ายให้พ่อค้ากองเกวียนอีกทอดหนึ่ง²⁵ ในระยะหลัง พ.ศ. 2476 เมืองขอนแก่นมีเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปถึงทำให้กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าในอีสานอีกแห่งหนึ่ง ชาวท่าแร่ก็เอาสินค้าไปขายที่เมืองขอนแก่นมากกว่าโคราช เพราะการเดินทางสะดวกและใกล้กว่า

สินค้าที่ชาวท่าแร่เอาไปขายที่โคราช คือ พวกของป่าต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ พวกหนังสัตว์ (หนังวัว หนังควาย)ตากแห้ง เมื่อขายสินค้าหมดแล้วพวกพ่อค้าญวนรุ่นเก่าก็จะซื้อสินค้าจากโคราชกลับไปขายที่ท่าแร่ด้วย สินค้าที่นิยมซื้อกลับมาขายก็เป็นพวกฝ้ายเส้น ไม้ขีดไฟ สบู่ และเครื่องใช้ต่าง ๆ²⁶

การค้าหนังวัว-ควาย นับเป็นจุดเด่นของการค้าของบ้านท่าแร่ ทำให้กลุ่มพ่อค้ามีฐานะมั่นคงโดยเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าญวนรุ่นเก่า โดยพ่อค้าเหล่านี้จะรับซื้อหนังจากชาวบ้านแถบอำเภอกุสุมาลย์และอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดสกลนคร นำมาผ่านกระบวนการฟอกหนัง ก่อนที่จะนำไปขาย แห้งที่พ่อค้านำหนังไปขายนอกจากโคราชแล้ว ก็คือร้านแม่นุ่มในตลาดเมืองสกลนครซึ่งเป็นร้านที่รับซื้อของป่าทุกชนิด และร้านพิบูลย์ธรรม(ข้างวัดป่าสุทธาวาสในปัจจุบัน) แต่ผู้ที่ทำหนังส่งขายที่ร้านแม่นุ่มเมืองสกลนครมาก่อนใคร น่าจะเป็น นายทองสา แดงสีท่า ซึ่งผลิตหนังส่งให้ร้านซื้อหนังมากที่สุด โดยหนังที่จะนำไปขายนั้นต้องผ่านกระบวนการฟอกหนัง ซึ่งเป็นวิธีการทำหนังให้สะอาดด้วยการนำเกลือมาโรยให้ทั่วแผ่นหนัง ก่อนนำมาพับใส่ภาชนะเก็บไว้ รวบรวมให้มีจำนวนมากแล้วจึงนำไปขาย หนังแบบนี้เรียกว่าหนังเค็ม หรือนำหนังแผ่นมาชุบน้ำเกลือเส้นใยต่าง ๆ ออกแล้วจึงนำไปแช่น้ำเกลือประมาณ 7 วัน จากนั้นนำมาผึ่งแดดให้แห้ง แล้วนำส่งขายเรียกว่า หนังแห้ง อีกแบบหนึ่งเรียกว่าหนังกบ โดยนำแผ่นหนังมาชุบน้ำให้บาง แล้วทาด้วยน้ำยาฆ่าหนัง ทำให้ขนสัตว์ไม่หลุดร่วงและไม่มีแมลงมากัดกิน²⁷

²⁴โปรดดูรายละเอียดใน ชุมพล แนวจำปา, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูล ตอนบน พ.ศ 2443 – 2468,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

²⁵สุรัตน์ วรารัตน์และคณะ, ประวัติศาสตร์สกลนคร (สกลนคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร,2537), หน้า 97.

²⁶สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 27 มิถุนายน 2547.

²⁷สุรัตน์ วรารัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนาม, หน้า 71 -72.

นอกจากกลุ่มพ่อค้าญวนรุ่นเก่าแล้ว การขายหนังยังทำสืบต่อกันมาในคนญวนรุ่นหลัง เช่น นายจ๋านงค์ พงศ์พิศ (องเหยียม) ที่อพยพมาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในหมู่คนพื้นเมือง ก็มีทำบ้าง เช่น นายเลียน พาพรหมฤทธิ์ ชาวพื้นเมืองเชื้อสายกะเลิงก็เป็นผู้หนึ่งที่ทำหนังส่งขายที่ร้านพิบูลย์ธรรม ส่วนหนังดิบที่นำมาฟอกนั้นออกไปซื้อแถบอำเภอโพธิ์ไพลศาลและอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร²⁸

การค้ำหนังในระยะหลังเสื่อมความนิยมลง ซึ่งน่าจะเป็นเพราะวัตถุดิบ คือ หนังวัวหนังควายหายากมากขึ้น ประกอบกับต้องใช้ทุนรอนไม่น้อยในการซื้อหนังมารวมไว้ก่อนนำไปขาย จึงทำให้มีผู้ประกอบการอาชีพนี้ค่อยๆ ลดลงกว่าในอดีต

การค้าปลาร้า เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ชาวท่าแร่นิยมกัน ขณะนี้ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าการค้าปลาร้าเริ่มมีในช่วงใด ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพอจะสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเริ่มประมาณ ช่วง พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา ที่ อาจารย์สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ กล่าวไว้ในหนังสือเรือนพักอาศัยชาวไทย-เวียดนามฯ ว่า “การค้าปลาร้าทางไกลเป็นที่นิยมกันในหมู่พ่อค้ารุ่นเก่า เช่น องเด (นายคำสิงห์ อุดมเดช)...”²⁹ นั้นน่าจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพราะจากการสอบถามหลานของสาวองเด คือ นางสาวกาญจนา กายราช และนางกาไสย ยงบรรทม ลูกสาวบุญธรรมขององเผื่อง (นายคำมี) ต่างก็บอกว่า พ่อค้ารุ่นเก่า เช่น องบั้ง องเด ยังไม่มีการขายปลาร้า จนมาถึงรุ่นหลานขององเดจึงนิยมขายปลาร้ากันมาก

อาชีพขายปลาร้า ทำกันทั้งในหมู่คนพื้นเมืองและคนญวน พ่อค้าปลาร้ารายใหญ่ เช่น นายคำเพชร กายราช (สามีของนางสาวกาญจนา หลานสาวองเด) สำหรับปลาร้าที่พ่อค้านำมาขายนั้นนิยมไปซื้อปลาร้าจากบ้านปากอูน บ้านปากยาม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม เนื่องจากอยู่ติดแม่น้ำโขงมีปลาหลากชนิดขายราคาถูก และเนื้อปลามีรสชาติดีกว่าปลาหนองหาน ปลาร้าที่ซื้อมาบางครั้งก็ต้องนำมาปรุงให้มีสีและรสชาติดีขึ้น โดยการใส่ข้าวคั่ว น้ำเกลือ ผสมรำ และแป้ง³⁰ ส่วนภาชนะที่ใส่ปลาร้าไปขายนั้น ใช้ไม้ต่อเป็นลังยาว ๆ ลักษณะคล้ายโลงศพ แล้วเอาชันยาตามร่องไม้ไม่ให้มีรูรั่ว พ่อค้าใช้ภาชนะดังกล่าวนี้ใส่ปลาร้าบรรจุทุกเที่ยวไปขายถึงกาฬสินธุ์ ขอนแก่น³¹

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

³⁰ สัมภาษณ์ สำนัญญ กายราช, 5 พฤษภาคม 2547.

³¹ สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 5 พฤษภาคม 2547.

ในการไปขายปลาร้า พวกพ่อค้าจะรวมกันไปเป็นกองเกวียน มีตั้งแต่ 4 – 5 เล่ม ไปจนถึงหลายสิบเล่ม มีนายฮ้อยเป็นหัวหน้าคุมกองเกวียนไป เดินทางจากท่าแร่ไปทางบ้านธาตุ - ดอนโพธิ์สามต้น - ดอนตะไง๊ะ - ตาจุ่ม - ดงชุมข้าว ก็ถึงเทือกเขาภูพานใช้เวลาเดินทางข้ามภูพาน 2 วัน เวลานอนตอนกลางคืนก็เอาเกวียนล้อมเป็นวงก่อไฟไว้กลางวง คนและสัตว์อยู่ในวงล้อม ทั้งนี้เพื่อป้องกันโจรและสัตว์ร้าย จากนั้นเดินทางต่อไปทางทุ่งนาบ้านนาคำ - บ้านลาดกะเซอ - บ้านคำเพิม - สร้างค้อ ก็ถึงทางแยกที่จะเดินทางไปกาฬสินธุ์ได้ ที่ที่นิยมไปขายปลาร้ากันคือที่อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ปลาร้าตัดขายเป็นกิโล ๆ ละ 5 บาท (ซื้อมากิโลละ 2.50 บาท) ขายปลาร้าหมดก็กลับบ้าน³² รวมระยะเวลาที่เดินทางไปขายปลาร้าแต่ละครั้งนานนับเดือน

อาชีพขายปลาร้าเป็นที่นิยมกันมาระยะเวลาหนึ่ง จนถึงประมาณปีพ.ศ.2513 การขายปลาร้าก็หมดสมัยนิยมเนื่องจากการคมนาคมสะดวกสบายขึ้น ประหยัดทั้งเวลาและทุนทรัพย์ การค้าปลาร้าโดยการบรรทุกกองเกวียนแบบเก่าจึงได้เลิกรากันไป³³

การรับจ้างบรรทุกพินบ่อตะกั่วหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แก่พินเมืองบ่อ” (แก่ แปลว่า ขน) เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่สำคัญของชาวท่าแร่ในช่วงประมาณพ.ศ.2477 – 2483 กล่าวคือ ในช่วง พ.ศ.2474 มีบริษัทของชาวฝรั่งเศสเข้ามาดำเนินการทำบ่อตะกั่วในลาว ในการถลุงแร่ตะกั่วจำเป็นต้องใช้พินสำหรับต้มน้ำให้เดือดเป็นไอน้ำเพื่อไปหมุนเครื่องจักรกลไฟฟ้าที่ใช้ในการแยกสลายแร่ตะกั่ว ด้วยเหตุนี้บริษัทแห่งนี้จึงต้องใช้พินจำนวนมาก รวมทั้งพาหนะสำหรับขนพินจากป่าไปส่งโรงงานซึ่งแรงงานของคนลาวในบริเวณนั้นมีไม่พอ³⁴

เจ้าหน้าที่ของบริษัทดังกล่าวได้มาหาบาทหลวงขอแซฟให้ช่วยหาเกวียนให้ไปขนพินส่งโรงงานถลุงแร่ตะกั่วโดยได้ค่าแรงสูง ท่านจึงแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ปรากฏว่ามีชาวท่าแร่สนใจเป็นจำนวนมาก ท่านได้ให้กงตาบา เชียงบุรี (กงตา หมายถึง หัวหน้า) กับนายฮ้อยโสเป็นหัวหน้านำกองเกวียนของชาวบ้านท่าแร่ประมาณ 70 – 80 เล่มออกเดินทางไปทางศรีสงคราม แล้วข้ามแม่น้ำโขงที่ท่าอุเทน จ.นครพนม โดยเอาเกวียนลงเรือ ส่วนวัวผูกติดกันให้ว่ายน้ำลอยตามเรือ ขึ้นฝั่งแล้วเดินทางต่ออีก ประมาณ 40 กม. ก็ถึงเหมืองของบริษัทฝรั่งเศส มีคนงานรับจ้างชุดแร่อยู่ที่นั่นเป็นพัน ชาวท่าแร่มีหน้าที่ขนพินที่มีคนตัดไว้แล้วในป่าให้บริษัท

³² สัมภาษณ์ เลียน พาพรหมฤทธิ์, 4 กรกฎาคม 2547.

³³ อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 27.

³⁴ สุรัตน์ วรางค์รัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย-เวียดนามฯ, หน้า 65.

โดยได้ค่าจ้างชน 1 กีบต่อลูกบาศก์เมตรซึ่งนับว่าเป็นค่าแรงที่สูงเพราะในตอนนั้นเงินกีบมีค่าถึง 1.50 บาท³⁵

การไปรับจ้างชนพื้นนี้ ชาวท่าแร่จะไปกันตอนหน้าแล้งในราวเดือน 11 พอถึงเดือน 6 เดือน 7 ก็กลับมาทำนา โดยอุปสรรคสำคัญในการทำงานก็คือ ไข้ป่า ชาวท่าแร่บางคนเป็นไข้ป่า ต้องกลับมาขอยาจากคุณพ่อฝรั่งที่ท่าแร่รักษาตัว

บ่อตะกั่วในลาว บ่อแรก เรียกว่า บ่อพุงจิว อีกบ่อหนึ่งเป็นบ่อใหม่ เรียกว่า บ่อแห้ง ชาวท่าแร่ไปแกพื้นเมืองบ่อประมาณ 6 ปี (ไปเฉพาะหน้าแล้ง) เมื่อค่าเงินกีบตกเหลือ 1 กีบ ต่อ 50 สตางค์ ก็พากันเลิกอาชีพนี้ แม้ว่าอาชีพดังกล่าวจะเป็นอาชีพที่ทำในระยะเวลาไม่นาน แต่ก็นับว่าได้สร้างฐานะให้กับคนท่าแร่ได้ไม่น้อย เช่น นายฮ้อยโส (นายโส อินธิเสน) เป็นผู้หนึ่งที่มีฐานะดีเพราะทำอาชีพนี้

จากการสอบถามชาวบ้านทราบว่า พวกพ่อค้าญวนรุ่นเก่าบางคน เช่น องเลื่อง ก็ส่งภเวียงของตนให้ลูกน้องคุมไปรับจ้างชนพื้นด้วยเช่นกัน แต่ตัวท่านไม่ได้ไปเอง เพราะขณะนั้นมีอายุมากแล้ว³⁶

การปั้นโอ่ง เป็นอาชีพที่นิยมทำกันในกลุ่มคนพื้นเมือง บริเวณที่มีการปั้นโอ่งกันมาก คือ บริเวณคุ้มท่าแร่ อาชีพนี้มีมาตั้งแต่ระยะแรก ๆ ของการตั้งชุมชน โอ่งที่ปั้นมีขนาดไม่ใหญ่นัก เล็กกว่าโอ่งมังกรในปัจจุบัน นอกจากโอ่งแล้วก็มีกรปั้นภาชนะดินเผาอื่น ๆ เช่น หม้อไห ด้วย ดินที่ใช้ปั้นโอ่งนั้น ชาวบ้านไปขุดที่ห้วยน้ำลากบ้านเชียงเครือที่อยู่ติดกับบ้านท่าแร่ ส่วนเปลือกไม้ที่ใช้ในการเผาโอ่ง เอามาจากแถบอำเภอกุสุมาลย์ เมื่อปั้นและเผาโอ่งเสร็จแล้ว ก็จะเอาบรรทุกภเวียงไปขายบริเวณอำเภอใกล้เคียง หรือบางครั้งก็นำไปแลกข้าวเปลือก ข้าวสาร หรือผลิตผลทางการเกษตรต่าง ๆ³⁷ อาชีพปั้นโอ่งของชาวท่าแร่เพิ่งเลิกทำไปเมื่อประมาณ 20 กว่าปีมานี้เอง เพราะวัตถุดิบหายากขึ้นและความนิยมสู้อิงจากราชบุรีที่นำมาขายในอีสานไม่ได้

อาชีพที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นอาชีพของผู้ชายบ้านท่าแร่ สำหรับผู้หญิงนอกจากทำนา จับปลาในหนองหาน ทอผ้า ดูแลบ้านเรือนซึ่งเป็นหน้าที่หลักแล้ว เมื่อหมดฤดูทำนาผู้หญิง

³⁵ เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต, หน้า 23 -24.

³⁶ สัมภาษณ์ เทวา จินดาน้อม, 30 มิถุนายน 2547.

³⁷ สัมภาษณ์ อุดลย์ ตระกูลมา, 13 กรกฎาคม 2547.

ชาวพื้นเมืองมักนิยมหาบของเดินลัดหนองหานยามหน้าแล้งเอาไปขายที่ตัวเมืองสกลนคร เช่น ยายลัดดา มังกาย เล่าให้ฟังว่า สมัยสาว ๆ เคยเดินหาบมะม่วงลัดหนองหานไปขายแถวบ้านพัก พวกข้าราชการในเมืองสกลนครซึ่งในปัจจุบันคือบริเวณสนามมิ่งเมือง³⁸ บางคนก็หาบข้าวเหนียวไปขายโรงเหล้าในเมืองสกลนคร³⁹ เวลาหาบของไปขายก็ไปกัน 2 – 3 คน ออกเดินทางตั้งแต่ตอนดึกถึงเมืองสกลก็เข้าพอดี ก่อนจะเข้าเมืองจะหยุดพักที่โพนสาวเอ้ แต่งตัว หวีผม จัดเสื้อผ้าให้เรียบร้อยแล้วจึงหาบของไปขายในเมือง⁴⁰ นอกจากหาบของไปขายในเมืองแล้ว บางคนก็หาบของขายตามบ้านคนในท่าแร่ด้วย ที่บริเวณหน้าบ้านนงบังมีชาวบ้านหาบของกินไปขายหลายเจ้าเปรียบเสมือนตลาดน้อย ๆ เลยทีเดียว สำหรับผู้หญิงชาวญวนนั้นมักอยู่ช่วยค้าขายในร้านของพ่อแม่ ไม่ต้องหาบของไปขายในเมืองสกลเหมือนผู้หญิงชาวพื้นเมือง

นอกจากนี้ยังมีบางอาชีพที่ทำงานเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าญวนเท่านั้นคือการออกเงินให้กู้ ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้อย่างมากแก่ผู้ทำ เวลาชาวบ้านมายืมเงินจากพ่อค้าญวนก็ต้องเสียดอกเบี้ย หากไม่สามารถใช้คืนได้ก็จะถูกยึดที่นา เช่น กรณีของตาเลี่ยน พาพรหมฤทธิ์ เคยไปยืมเงินของเดแล้วไม่มีเงินใช้คืนจึงถูกยึดนาไป 2 แปลง⁴¹ พ่อค้าญวนเช่น องบัง องเด องเลื่อง ล้วนมีไร่นามากมายซึ่งส่วนใหญ่ได้จากการยึดจากลูกหนี้ที่มายืมเงินเหล่านั้นนั่นเอง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความสามารถทางการค้าและความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพของชาวท่าแร่โดยเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าญวนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าชุมชนใกล้เคียง โดยอาชีพที่ทำรายได้ให้มาก คือ การค้าข้าวเปลือก การค้าหนัง การออกเงินกู้ อาชีพเหล่านี้สร้างความมั่งคั่งให้กับพ่อค้าญวนรุ่นเก่าจนมีเงินสร้างบ้านเป็นตึกแบบฝรั่งเศษได้ แม้จะไม่มีหลักฐานเป็นสถิติตัวเลขที่จะมายืนยันแต่หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ยังเหลืออยู่ในชุมชนก็แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ความขยันขันแข็งของพ่อค้าชาวท่าแร่นั้นเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในอีสาน จนถึงกับมีคำกล่าวที่ไม่ขอเกิดเป็นวัวที่ท่าแร่ เพราะต้องทำงานหนัก ต้องบรรทุกของไปขายยังหัวเมืองไกลๆ ไม่มีเวลาหยุดพักนั่นเอง

³⁸ สัมภาษณ์ ลัดดา มังกาย, 2 กรกฎาคม 2547.

³⁹ สัมภาษณ์ บัวพา อุบพงค์, 10 กรกฎาคม 2547.

⁴⁰ สัมภาษณ์ ลัดดา มังกาย, 2 กรกฎาคม 2547.

⁴¹ สุรัตน์ วราภรณ์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนามฯ, หน้า 68.

3.3.3 ประเพณีที่สำคัญในชุมชน

ในชุมชนบ้านท่าแร่มีการยึดถือปฏิบัติตามขนบประเพณี 2 ลักษณะ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต⁴² เช่น ประเพณีการเกิด การแต่งงาน การตาย และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญในศาสนาคาทอลิก⁴³ เช่น วันสมโภชปัสกาพระเยซูเจ้าทรงกลับคืนพระชนมชีพ วันสมโภชพระนางมารีย์ ฯลฯ แต่ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงเฉพาะงานประเพณีที่คนในชุมชนให้ความสำคัญมาก 3 งาน ได้แก่

งานประเพณีบุญฉลองวัด เป็นประเพณีที่มามีมาตั้งแต่แรก ๆ ของการก่อตั้งชุมชน โดยถือเอาวันที่ 8 เดือนพฤษภาคมของทุกปีเป็นวันฉลองวัดมหาพรหมมีคาแอล ในอนุสรณ์ท่าแร่ครบรอบ 100 ปี กล่าวไว้ว่า

“ก่อนวันงานประมาณ 2 – 3 วัน ชาวบ้านก็จะช่วยกันเตรียมถนนหนทาง ทำซุ้มประตู ประตูประดับวัดและอาคารบ้านเรือน ในขณะเดียวกันก็เตรียมข้าวของอาหารการกิน ขนมมณเอยต่าง ๆ ไว้ต้อนรับแขกกันอย่างกุกักจ้อหนุ่มสาวก็จะเตรียมจัดหาเสื้อผ้า อาหารที่เห็นว่าสวยงามที่สุด เพื่อใช้แต่งในวันนั้น ญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้เคียงหรือที่ไปทำมาหากินที่อื่น พอใกล้ถึงวันงานก็จะกลับมาบ้านเพื่อร่วมฉลองด้วย

พอถึงเช้าวันงาน ก็จะมีพิธีทางศาสนาที่วัดโดยชาวบ้านจะเข้าร่วมกันมากมายจนล้นหลาม เสร็จพิธีในวัดแล้วก็จะมีการแห่ศีลมหาสนิที่ไปรอบบ้าน เสร็จพิธีทางศาสนาแล้ว ทุกบ้านก็จะสนุกสนานเฮฮาร้องรำทำเพลงกันทั่วไป ในขณะเดียวกันแต่ละคุ้มก็จัดทำต้นเงิน... เพื่อนำไปถวายวัด... พอตกบ่ายแต่ละคุ้มก็จะแห่ต้นเงินของคุ้มตัวเองมุ่งลงไปที่วัด โดยแห่ไปตามถนนใหญ่กลางบ้านและจัดขบวนฟ้อนรำเป็นที่สนุกสนาน ในบางครั้งก็จะมีการปะทะกันระหว่างคุ้มต่อคุ้มบาดเจ็บบ้างพอสนุกสนานเป็นเรื่องธรรมดา พอถึงวัดก็จะแห่รอบบ้านคุณพ่อเจ้าวัด 3 รอบแล้วจึงมอบให้วัด พอตกกลางคืน ก็จะมีมหรสพครบถ้วน มีการละเล่น ต่าง ๆ เช่น การชกมวยไทย...”⁴⁴

⁴²โปรดดูรายละเอียดใน อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 22 – 24.

⁴³โปรดดูรายละเอียดในปฏิทินคาทอลิกปี 2005, หน้า 2 และ หน้า 14 – 37.

⁴⁴อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 24-25.

รูปแบบของการจัดงานฉลองวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่น ต้นเงินที่ชาวบ้านแต่ละคุ้มทำขึ้นเพื่อนำไปถวายวัดนั้น สมัยก่อนเรียกว่า“ต้นผึ้ง” เพราะดอกไม้ที่นำมาประดับตกแต่งนั้น ทำมาจากขี้ผึ้งจริงๆ วิธีทำต้นผึ้งจะตัดต้นกล้วยมาปักในภาชนะ แล้วเคียวขี้ผึ้งให้เหลว นำมะละกามาทำเป็นรูปดอกไม้ เอาจุ่มลงในขี้ผึ้ง เอาขมิ้นเหลืองเป็นเกสร แล้วเสียบใส่ต้นกล้วยจัดให้เป็นพุ่ม เอาเงินหรือสิ่งของใส่ไปด้วยแล้วเอาไปถวายวัด ทางวัดก็จะเอาขี้ผึ้งไปหล่อเป็นเทียนใช้ในวัดเหมือนเทียนพรรษาของคนไทย⁴⁵ ภายหลังขี้ผึ้งหายากขึ้นจึงได้ทำเป็นต้นเงิน โดยเอาธนบัตรและดอกไม้ประดิษฐ์มาเสียบต้นกล้วยจัดให้เป็นพุ่ม ซึ่งได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับงานมหรสพนั้นในอดีตจัดให้มีการเล่นละครในศาสนา โดยผู้แสดงก็คือเด็กนักเรียน เวทีแสดงก็อยู่ในบริเวณสนามหน้าโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลนั่นเอง⁴⁶

สาระสำคัญที่แท้จริงของงานฉลองวัดอยู่ที่การนำต้นเงินไปถวายวัดเพื่อเป็นการโมทนาคุณขอขอบคุณพระเจ้าที่ได้โปรดประทานพรให้ตนอยู่ดีมีสุขในตลอดช่วงฤดูแล้ง แล้ววิงวอนขอให้พระเจ้าโปรดอวยพรให้อยู่ดีมีสุขทั้งกายและใจตลอดในช่วงฤดูทำนา เพราะหลังจากงานบุญฉลองวัดแล้วชาวบ้านก็จะเริ่มต้นทำนากัน⁴⁷ ดังนั้นงานฉลองวัดจึงเป็นประเพณีเพื่อความ เป็นสิริมงคลก่อนจะเริ่มฤดูการทำนานั้นเอง ซึ่งในประเพณีนี้ตอนที่นำต้นเงินไปถวายวัดก็จะมีพันธุ์ข้าวเปลือกใส่กระบุงตั้งไว้ให้บทหลวงเสกให้ก่อนจะนำไปเพาะปลูกด้วย

งานวันจุดเทียนระลึกถึงบรรพบุรุษ ชาวบ้านเรียกว่าวันได้เทียน งานนี้จัดในวันที่ 2 พฤศจิกายนของทุกปี งานนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานที่ชาวท่าแร่ให้ความสำคัญมากงานหนึ่ง ลูกหลานชาวท่าแร่ไม่ว่าจะไปตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ที่ไหน ก็จะกลับมาบ้านท่าแร่ เพื่อเคารพ วิญญาณบรรพบุรุษในวันได้เทียนนี้

งานจะเริ่มในวันที่ 1 พฤศจิกายน ถือว่าเป็นวันฉลองนักบุญทั้งหลาย (All Saints' Day) เป็นการรำลึกถึงนักบุญที่ได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการ เพื่อให้พี่น้องคริสต์ชนรำลึกถึงนักบุญเหล่านี้ ถือเป็นวันสำคัญทางพระศาสนจักร วันที่ 2 พฤศจิกายน เป็นวันระลึกถึงวิญญาณบรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว (All Souls' Day) (ในปัจจุบันถ้าวันที่ 2 พฤศจิกายนไม่ตรงกับวันหยุด ทางวัดก็สามารถพิจารณาเลื่อนวันได้ เพื่อความสะดวกของผู้มาประกอบพิธี) ตอนเย็นของวันที่ 1 จะมีพิธีกรรมที่สุสานซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ป่าศักดิ์สิทธิ์ โดยจะมีการประกอบพิธี

⁴⁵ สัมภาษณ์ ผูน ศรีชาววรรณ, 28 มิถุนายน 2547.

⁴⁶ สัมภาษณ์ บุญปลุก กายราช, 28 มิถุนายน 2547.

⁴⁷ สัมภาษณ์ ขอบ ตงกระพงษ์, 10 กรกฎาคม 2547.

มิสซา ใครที่อยากจุดเทียนหรือไปวางดอกไม้ที่หลุมศพบรรพบุรุษก็ไปคืนนั้นได้ ก่อนหรือหลังพิธีมิสซาก็ได้แล้วแต่ความสะดวก รุ่งขึ้นวันที่ 2 พี่น้องสัตตบุรุษ ก็จะไปจุดเทียนบนหลุมศพบรรพบุรุษแต่เช้ามีดประมาณตี 4 หรือ ตี 5 จุดสำคัญของพิธีนี้คือให้สัตตบุรุษไปโหมทนาขอคุณพระเป็นเจ้าในพิธีมิสซา ดังนั้นจึงขอให้สัตตบุรุษทำพิธีจุดเทียนวางบนหลุมศพให้เสร็จก่อน 6 โมงครึ่ง เวลา 6 โมงครึ่งบาทหลวงจะประกอบพิธีมิสซา หลังเสร็จพิธีมิสซา บาทหลวงที่มาพร้อมประกอบพิธีจะเสกน้ำเศกเดินพรหมไปตามหลุมศพ สัตตบุรุษที่มีหลุมศพของญาติพี่น้องอยู่ตรงไหนก็จะมาที่หลุมศพนั้นก่อนจะแยกย้ายกันกลับ เวลาประมาณ 9.00 น. พิธีกรรมทุกอย่างก็เสร็จเรียบร้อย⁴⁸

ประเพณีแห่ดาวในวันคริสต์มาส ตรงกับวันที่ 24 ธันวาคมของทุกปี งานจะเริ่มตั้งแต่ตอนเย็นของวันที่ 24 ธันวาคม ชาวบ้านจะเตรียมทำขนม เช่น ข้าวต้มมัดเพื่อไปทำบุญที่วัดในวันที่ 25 ตอนที่ทำขนมนี้หนุ่มสาวในหมู่บ้านจะได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน และช่วยกันทำขนม เวลาเที่ยงคืนวันที่ 24 บาทหลวงจะตีระฆังให้ชาวบ้านไปร่วมพิธีมิสซาที่โบสถ์ เสร็จพิธีแล้วก็แยกย้ายกันกลับบ้าน ตอนเช้าวันที่ 25 มีการประกอบพิธีมิสซาอีกครั้งหนึ่ง ตอนเย็นวันที่ 25 มีพิธีแห่ดาว โดยชาวบ้านจะนำวัสดุมาประดิษฐ์เป็นรูปดาวขนาดใหญ่ และตกแต่งด้วยเทียนจัดเป็นขบวนแห่ไปรอบหมู่บ้าน โดยในขบวนนั้นก็จะมีเด็ก ๆ แต่งตัวเป็นบุคคลในเหตุการณ์ตอนที่พระเยซูเจ้าบังเกิด ตอนค่ำมีการแสดงละครในศาสนาเป็นเรื่องราวประวัติของพระเยซูเจ้า⁴⁹ การแห่ดาวของชาวท่าแร่ นับเป็นประเพณีที่น่าชมและถือเป็นงานใหญ่งานหนึ่งของหมู่บ้าน

งานประเพณีดังที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างทั้ง 3 งานนี้ ล้วนเป็นงานสำคัญที่มีจัดในหมู่คริสต์ชนทั่วโลก แต่งานที่ทำแร่ถือเป็นงานสำคัญเพราะในการจัดงานแต่ละครั้งมีคริสต์ชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมากและมีการจัดสืบต่อกันมาเป็นเวลานานจากเริ่มก่อตั้งชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในความเชื่อคาทอลิกของคนในชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปนับร้อยปี และมีข้อสังเกตที่สำคัญ 2 ประการเกี่ยวกับงานประเพณีเหล่านี้ ประการแรก คือ การผสมผสานระหว่างความเชื่อในศาสนาคาทอลิกเข้ากับขนบประเพณีของท้องถิ่น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การแห่ต้นเงินในงานฉลองวัด การแห่ต้นเงินนั้นพบเห็นได้ทั่วไปในประเพณีงานบุญของชาวอีสาน และการให้บาทหลวงเสกข้าวเปลือกก่อนที่

⁴⁸ สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 18 กรกฎาคม 2547.

⁴⁹ สัมภาษณ์ บุญปลุก กายราช, 28 มิถุนายน 2547.

จะนำไปเพาะปลูกในงานเดียวกันนี้ก็เป็น การแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวอีสานที่ผสมผสาน อยู่ในพิธีกรรมทางศาสนาได้เป็นอย่างดี

ประการที่สอง คือ การแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีและสำนึกร่วมของความเป็นคนใน ชุมชนเดียวกันเห็นได้จาก การที่คนท่าแร่ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็มักจะกลับมาเข้าร่วมประเพณีดังกล่าว ของชุมชน ซึ่งสิ่งนี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นอยู่เสมอ

3.3.4 ลักษณะทางการปกครองของชุมชน

นอกจากกลุ่มคน , การประกอบอาชีพ และงานประเพณีซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ ชุมชนแล้ว ยังมีองค์ประกอบหนึ่ง คือ การปกครองในชุมชนซึ่งมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

ก. การปกครองของพระศาสนจักร

ด้วยเหตุที่บ้านท่าแร่เป็นชุมชนคาทอลิก ศาสนาจึงเป็นแนวทางหลักในการดำเนิน ชีวิตของชุมชนรวมทั้งในด้านการปกครองด้วย กล่าวคือ บาทหลวงจะมีบทบาทในฐานะของการ เป็นผู้นำชุมชนนอกเหนือจากการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เห็นได้จากการที่บาทหลวงมีบทบาท ปกป้องคนในชุมชนจากปัญหาต่างๆ ที่เป็นความขัดแย้งกับทางราชการซึ่งจะกล่าวรายละเอียดใน หัวข้อ 3.5 นอกจากนี้บ้านท่าแร่ยังมีฐานะเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งในการเผยแพร่ศาสนาใน ภาคอีสานตอนเหนือ ดังมีกล่าวไว้ในหนังสือย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมนำความรอดสู่ อีสานบ้านเฮา ตอนหนึ่งว่า “ในปีพ.ศ. 2428 อีสานเหนือมีศูนย์กลางเกิดขึ้น 2 แห่ง คือ ท่าแร่และ คำแก้ว (จังหวัดนครพนม) จาก 2 จุดนี้ได้เกิดชุมชนคริสตังในรัศมี 100 กิโลเมตร มีหลายหมู่บ้าน รอบๆ ท่าแร่ได้เกิดเป็นกลุ่มคริสตังด้วยเช่นกัน...”⁵⁰ กล่าวคือ เมื่อบาทหลวงก่อตั้งชุมชนท่าแร่ขึ้น มาแล้ว ชุมชนนี้ก็กลายเป็นฐานสำคัญในการปฏิบัติงานแพร่ธรรมในแถบอีสานเหนือ และ ก่อให้เกิดชุมชนคริสตังตามมาอีกหลายชุมชน เช่น นาโพธิ์(พ.ศ.2431) ช้างมิ่ง(พ.ศ.2434) โพนสูง(พ.ศ.2435) โดยผู้มีบทบาทในการแพร่ธรรมก็คือบาทหลวงยอแซฟเจ้าอาวาสวัดท่าแร่ ด้วยสถานภาพของความเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการแพร่ธรรม บ้านท่าแร่จึงได้รับความสนใจ จากองค์การปกครองของพระศาสนจักร เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งกับทางราชการขึ้นใน ชุมชน บุคลากรที่สำคัญของพระศาสนจักรก็จะให้ความช่วยเหลือปกป้องชุมชน ดังนั้นจึงอาจ กล่าวได้ว่านอกจากบ้านท่าแร่จะมีบาทหลวงเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในทางศาสนาของชุมชนแล้ว บ้านท่าแร่ก็ยังได้รับการดูแลจากองค์การปกครองของ พระศาสนจักรด้วย และสิ่งนี้เป็นปัจจัย สำคัญที่ทำให้ชุมชนนี้มีความมั่นคงทางการเมืองดังจะกล่าวถึงในหัวข้อที่ 3.4.2

⁵⁰โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรม, หน้า 26 – 27.

ข. การปกครองของทางการ

การปกครองอีกแบบหนึ่งคือการปกครองของทางราชการ กล่าวคือ เมื่อแรกเริ่มก่อตั้งชุมชน บาทหลวงยอแซฟจัดให้ชาวบ้านอยู่กันเป็นคุ้ม แต่ละคุ้มมีหัวหน้าปกครองซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้ว หัวหน้าคุ้มแต่ละคุ้มคงมีฐานะเหมือนเป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาทำแร่ได้ยกฐานะเป็นตำบลตามรูปแบบการปกครองแบบใหม่ จึงมีกำนันเป็นผู้ปกครอง กำนันคนแรกคือขุนพิทักษ์ จากนั้นก็มีกำนันสืบต่อกันมา⁵¹ คือ

1. หลวงแก้วสุวรรณ (กำนันกำย)	6. กำนันเครือ กิ่งไก่อ
2. ขุนพรหมสุภา	7. กำนันชาน บุตรโค
3. ขุนท่าแร่รักษา (อิม เสมอพิทักษ์)	8. กำนันกิม เสมอพิทักษ์
4. กำนันนา ควรมตตา	9. กำนันสมบุรณ์ ยงดี
5. กำนันสวัสดิ์ เดชาเลิศ	10. กำนันชอบ ตงกระพงษ์

แม้จะมีกำนันเป็นผู้ปกครองของชุมชนอย่างเป็นทางการ แต่ผู้ที่มีบทบาทเป็นเสมือนผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งก็คือ บาทหลวงเจ้าอาวาสวัดท่าแร่ ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยการปลูกฝังความเชื่อคาทอลิกและเป็นผู้เป็นที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความเคารพเชื่อฟังคอยช่วยเหลือชาวบ้านในด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ , ช่วยไกล่เกลี่ยคดีความต่างๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้บาทหลวงมีบทบาทเป็นเสมือนผู้นำอีกคนหนึ่งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบาทหลวงยอแซฟ กอมมูริเออ ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อ 3.4.2 และจากหลักฐานบันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้าของวัดท่าแร่แสดงให้เห็นว่าบาทหลวงน่าจะมีบทบาทเด่นชัดกว่าผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองเพราะเวลาทางราชการต้องการแจ้งข่าวหรือเรื่องสำคัญก็จะมีหนังสือแจ้งมายังบาทหลวงเจ้าอาวาสวัดท่าแร่ให้ช่วยดำเนินการแจ้งเรื่องราวให้ชาวบ้านทราบ แทนที่จะแจ้งมายังกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการโดยตรง

การทำแร่มีการปกครองทั้งแบบทางราชการคือมีกำนันเป็นผู้ดูแลชุมชนและแบบของทางพระศาสนาจักรที่มีบาทหลวงเป็นผู้นำทางศาสนา และการปกครองทั้งสองแบบมีการประสานกันน่าจะเป็นพื้นฐานให้ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านการเมืองและดำรงอยู่มาได้แม้จะต้องเผชิญปัญหาความขัดแย้งกับทางราชการ

⁵¹ อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 31.

3.4 ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในชุมชน

ในช่วง 5 ทศวรรษแรกมีความเปลี่ยนแปลงสำคัญ 2 ประการที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่

3.4.1 การขยายตัวของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนประการแรก คือ การขยายตัวของชุมชนเนื่องจากมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า การขยายตัวของชุมชนแห่งนี้แบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ

ก. ช่วง 10 ปีแรกของการตั้งชุมชน

การขยายตัวของชุมชนในช่วง 10 ปีแรกเป็นไปอย่างรวดเร็ว สาเหตุหลักที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น คือ ต้องการความช่วยเหลือด้านต่างๆ จากบาทหลวง กลุ่มคนที่อพยพเข้ามา มี 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1) **กลุ่มคนพื้นเมืองที่ต้องการความช่วยเหลือจากบาทหลวง** กรณีที่พบมากคือ ทาสหลบหนีการเกณฑ์แรงงาน , โพรที่หลีกเลี้ยงการเสียส่วย , โจรผู้ร้ายที่หลบหนีการจับกุมของฝ่ายบ้านเมือง ในสมุดบันทึกเหตุการณ์สำคัญของบาทหลวงที่เรียกว่า บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้าได้บันทึกเหตุการณ์ที่มีคนอพยพเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่เนื่องจากเหตุผลที่กล่าวมาไว้หลายครั้ง เช่น

ตัวอย่างที่ 1

“เพี้ยพรหมดวงศรี, นายทอง บ้านห้วยแคน ลักเอากระบือเผือก 2 ตัวแม่ลูกของนายขาว บ้านนาบัว ครั้นศาลเกาะกุมตัว ก็ลักหนีมาอยู่กับท่านบาทหลวง ดังนี้ กรมการจึงมีหนังสือมาขอเอาเพี้ยพรหมดวงศรีและนายทอง เพื่อนำไปชำระความยังศาลต่อไป”⁵²

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵¹เพี้ย เป็นตำแหน่งในระบบการปกครองแบบอาญาสี่ที่ใช้ปกครองในหัวเมืองอีสานสมัยก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นตำแหน่งชั้นรองลงมาจากตำแหน่งอาญาสี่ซึ่งได้แก่ เจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ธวัช ปุณโณทก, “อาญาสี่: ระบบการปกครอง,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 15 (2542): 5209 – 5215.)

⁵²บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 25 ลงวันที่ - / 8 / 1888, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ –หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ตัวอย่างที่ 2

“นายลื้อ ผู้ร่ำรวยเงิน 12 บาทของทำวชัยเสนเมืองสกลฯ แล้วหนีมาบ้านท่าแร่ มาอาศัยบ้านนายโงนและอำแดงนิจผู้พี่สาวพี่เขย , นายโงนและอำแดงนิจรู้ว่าอ้ายลื้อลักเงินเขามา แต่ก็ช่วยปิดบังไว้ให้ , บัดนี้อ้ายลื้อถูกจับไปขังไว้ , มันจึงขัดพี่เขยพี่สาว เพราะฉะนั้นกรมการเมืองสกลนครได้ให้พันนาเมืองจันทร์ ถือนั่งสือมายังท่านบาทหลวง เพื่อขอเอาตัวนายโงนและอำแดงนิจเข้าไปว่าความตามกฎหมาย”⁵³

ตัวอย่างที่ 3

“ทำวสุวรรณสารผู้ว่าที่ราชบุตรเมืองสกลนคร บอกว่าแต่ก่อนอำแดงเพ็งชายตัวเป็นทาสของเพี้ยอินทะปัญญา อยู่มาอินทะปัญญาชายอิเพ็งให้ทำวสุวรรณสาร บัดนี้อิเพ็งหลบตัวหนีมาอยู่กับท่านบาทหลวง ดังนั้นทำวสุวรรณสารจึงมีหนังสือมาขอตัวอิเพ็งไปทำงานตามเดิม”⁵⁴

นอกจากไพร่และทาสเมืองสกลนครที่อพยพมาอยู่ท่าแร่แล้ว ยังมีทาสจากเมืองอื่นอพยพเข้ามาอยู่ที่นี่ด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่า ใน พ.ศ. 2428 มีทาสจากเมืองมุกดาหารที่บาทหลวงโปรดมช่วยเหลือให้เป็นอิสระด้วยการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าทีกรมการเมือง และครอบครัวเหล่านี้ขอติดตามบาทหลวงโปรดมไปด้วย “...ดังนั้นคุณพ่อจึงตัดสินใจที่จะพาพวกเขาไปอยู่ที่ท่าแร่ หลังจากที่คุณพ่อออกมาบิรเออได้มาถึงท่าแร่ได้ไม่กี่วัน คุณพ่อโปรดมได้มาถึงพร้อมทั้งทาส 190 คนที่คุณพ่อได้ช่วยให้เป็นอิสระ เหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นเหตุการณ์ยิ่งใหญ่ของมิสซังลาว”⁵⁵

กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนด้วยสาเหตุเหล่านี้เกิดขึ้นมากในช่วงประมาณ 10 ปีแรกของการตั้งชุมชนและมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ชุมชนขยายตัวขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็กลายเป็น

⁵³บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 70 ลงวันที่ 18 / 8 / 1891, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁵⁴บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 19 ลงวันที่ - / 7 / 1888, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁵⁵สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ประวัติ ข้อมูลและการดำเนินงาน (สกลนคร: สมศักดิ์การพิมพ์, 2543), หน้า 87.

ปัญหาสำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่บ้านเมืองกับบาทหลวงซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อ 3.5

2) **กลุ่มคนญวน** หลังจากมีคนญวนที่ติดตามบาทหลวงมาเมื่อแรกตั้งชุมชนแล้ว มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีคนญวนอพยพมาอยู่ที่ท่าแร่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ไม่มีสิ่งชี้ชัดว่าเข้ามาเพราะเหตุใด อาจสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นเพราะความเลื่อมใสในศาสนาคริสต์ตั้ง เพราะคนญวนส่วนใหญ่เคยเข้ารีตมาจากเวียดนามแล้ว บางส่วนก็อาจเป็นเพราะตามมาอยู่กับญาติพี่น้องที่อพยพมาอยู่เมื่อครั้งแรกตั้งชุมชน อย่างไรก็ตามการอพยพเข้ามาในช่วงแรกๆนี้ยังมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับกลุ่มคนพื้นเมือง

การเข้ามาของกลุ่มคนพื้นเมืองและคนญวนตามที่กล่าวมามีส่วนทำให้ชุมชนขยายตัวขึ้นมาก ดังจะแสดงให้เห็นในตารางที่ประมวลขึ้นจากข้อมูลในใบบอกของเจ้าหน้าที่เมืองสกลนครที่แจ้งไปยังส่วนกลาง⁵⁶ ช่วงวันที่ 2 – 5 พฤศจิกายน พ.ศ 2432 ดังนี้

ผู้ที่เข้าเรียนศาสนา กับ บาทหลวงฝรั่งเศส	จำนวน (คน)	วัน เดือน ปี ที่ระบุในใบบอก
เลขคองเมืองโพธิสารนิคม	65	25 พ.ย ร.ศ. 108 (พ.ศ.2432)
เลขเมืองพรรณานิคม	441	25 พ.ย ร.ศ. 108 (พ.ศ.2432)
เลขคองเมืองจำปาชลบท	98	25 พ.ย ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432)
เลขคองเมืองสกลนคร	815	2 พ.ย จ.ศ.1251 (พ.ศ. 2432)
ทาสลูกชะเลยอพยพไปอยู่บ้านดอนบ่อ	837	2 พ.ย จ.ศ.1251 (พ.ศ. 2432)

⁵⁶สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต/33 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ เรื่อง ราษฎรเมืองสกลนคร นครพนม เข้ารีตถือศาสนาบาดหลวงมาก ตัวเลขแลกรรยาค่าทาสหนีไปอยู่กับบาดหลวง เจ้าเมืองจะเกณฑ์ให้ราชการแลเก็บส่วยบาดหลวงขัดขวางไว้ (4 ก.พ 109 – 5 ก.พ 109).

ญวนคงเมืองสกลนคร	98	2 พ.ย จ.ศ. 1251 (พ.ศ. 2432)
เลขเมืองมุกดาหาร	212	2 พ.ย จ.ศ. 1251 (พ.ศ. 2432)
ข้าพู่ทึง	218	2 พ.ย จ.ศ.1251 (พ.ศ. 2432)
เลขคงเมืองภูวดลสว่าง	760	2 พ.ย จ.ศ. 1251 (พ.ศ. 2432)
รวม	3,544	

จากจำนวนคน 150 คนเมื่อแรกตั้งชุมชนในพ.ศ 2427 เวลาผ่านไป 5 ปี จำนวนคนเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 3,544 คน แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีการขยายตัวอย่างมาก โดยเฉพาะช่วง 10 ปีแรกของการตั้งชุมชน

ข. ช่วง พ.ศ. 2436 - 2462

เมื่อถึงปีพ.ศ. 2436 มีปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่ทำให้คนมาเข้ารีตถือศาสนาคาทอลิกน้อยลง ได้แก่

ปัจจัยประการแรก คือ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่สยามเกิดกรณีพิพาทและต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส เหตุการณ์นี้ส่งผลให้ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในลาวและภาคอีสานของไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัฐบาลกลาง เจ้าหน้าที่กรมการเมืองท้องถิ่น และฝรั่งเศส กล่าวคือรัฐบาลอ้างสาเหตุการคุกคาม

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เกิดจากสาเหตุที่ฝรั่งเศสพยายามดำเนินการยึดดินแดนทั้งหมดบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยใช้ข้ออ้างว่าเวียดนามเคยมีอำนาจเหนือลาวมาก่อน เมื่อเวียดนามตกเป็นของฝรั่งเศสแล้วลาวจึงต้องตกเป็นของฝรั่งเศสด้วย ไทยพยายามคัดค้านโดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาสนับสนุนแต่ไม่สำเร็จ ระหว่างนั้นได้เกิดการปะทะกันตามแนวชายแดนจนขยายตัวถึงขั้นวิกฤตเมื่อฝรั่งเศสใช้เรือรบ 2 ลำมาปิดล้อมอ่าวไทยพร้อมทั้งยึดจันทบุรีไว้เพื่อให้ไทยยอมตกลงตามข้อเสนอของฝรั่งเศส ในที่สุดไทยก็ต้องยอมทำสนธิสัญญายกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพ็ญศรี ติ๊ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทยฯ, หน้า 50 – 70.

ของฝรั่งเศสเข้าไปควบคุมการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นมากขึ้น ส่วนเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นก็ต้องพยายามปกป้องไม่ให้คนของตนเข้าไปอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศสนอกจากในแง่ของการปกป้องผลประโยชน์ของชาติแล้วยังมีนโยบายในแง่ของการปกป้องผลประโยชน์ของตนที่ถูกลดทอนลงไปเรื่อยๆโดยส่วนกลาง ส่วนผลในแง่การเผยแพร่ศาสนานั้นในหนังสือย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมนำความรอดสู่อีสานบ้านเฮา กล่าวไว้ว่าวิกฤตการณ์ร.ศ. 112 มีผลให้การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศสประสบปัญหา เพราะ “ทำให้มิชชันนารีฝรั่งเศสถูกมองว่าเป็นชาติศัตรู ส่งผลให้คนไทยเข้ามานับถือศาสนาคาทอลิกน้อยลง ระยะเวลาต่อมาอาจจะมีผู้เข้ารับศีลล้างบาปบ้าง แต่ไม่ใช่ทั้งหมดบ้านหรือเป็นกลุ่มใหญ่อย่างแต่ก่อน ส่วนเจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็คอยกีดกันไม่ให้พลเมืองเข้าศาสนาคริสต์ เพราะเกรงว่าหากเกิดสงครามกัน คริสต์ชนจะเข้ากับฝ่ายฝรั่งเศส”⁵⁷ บ้านท่าแร่ก็ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าวด้วยเช่นกันเพราะทำให้มีคนมาเข้ารับศีลน้อยลง

ปัจจัยประการที่สอง คือ การปฏิรูปการปกครองในภาคอีสานของส่วนกลางเริ่มลงตัวประสบความสำเร็จมากขึ้น สามารถลดบทบาทและอิทธิพลข้าราชการท้องถิ่น อีกทั้งการปรับปรุงการปกครองโดยการนำกฎหมายแบบใหม่มาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลิกทาสที่มีผลบังคับใช้อย่างจริงจังในช่วงนี้ทำให้ปัญหาที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่-ทาสที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของข้าราชการท้องถิ่นลดน้อยลง⁵⁸ เมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนน้อยลง การเข้ารับโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความช่วยเหลือจากบาทหลวงจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นอีกต่อไป ในเอกสารของพระศาสนจักรกล่าวถึงสภาวะดังกล่าวนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

⁵⁷โรแบร์ กอสเต, ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรม, หน้า 28.

การปฏิรูปการปกครองในภาคอีสานเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในราว พ.ศ. 2434 โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเสด็จมาเป็นข้าหลวงมณฑลลาวฝ่ายเหนือ ทรงมีอำนาจสูงสุดในฐานะข้าหลวงต่างพระองค์ ช่วงนี้ได้มีการปรับปรุงการปกครองในอีสานหลายประการ เช่น ปรับปรุงระบบการเก็บส่วย ระบบทาส เพื่อเป็นการลดผลประโยชน์ของเจ้าเมืองและให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมมากขึ้น ทั้งเพื่อป้องกันมิให้ไพร่และทาสหลบหนีไปเข้ากับบาทหลวง ที่สำคัญคือการลดอำนาจเจ้าเมืองโดยการส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปคอยควบคุมการบริหารของเจ้าเมือง จนถึง พ.ศ. 2445 ส่วนกลางยกเลิกระบบผู้ว่าราชการเมือง โดยให้เจ้าเมืองทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาข้าหลวงประจำเมืองเท่านั้น (สุรัตน์ วรวงค์รัตน์, ประวัติศาสตร์สกนนคร, หน้า 20 – 28)

⁵⁸โปรดดูรายละเอียดใน ไพฑูรย์ มีกุล, การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรตดิ้ง, 2517), หน้า 63 -138.

“...พระคุณเจ้า (หมายถึงพระสังฆราชก็่ออัสซ ประมุขมิสซังลาวในขณะนั้น-ผู้วิจัย) ยังเสริมอีกว่าที่ศาสนามีความเจริญน้อยนั้นยังเป็นเพราะบรรดาเจ้านายชาวสยามต้องการลงหลักปักฐานที่นี่โดยอาศัยกฎหมายที่ยืมมาจากยุโรป และซึ่งเป็นเหมือนการปิดกั้นประโลมใจสำหรับชาวบ้านชาวเมืองที่เพิ่งสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ของตนได้เพียงเมื่อเร็ว ๆ นี้เท่านั้น บรรดาชาวต่างศาสนาไม่เห็นความจำเป็นในการที่จะต้องมาหาพวกเราเพื่อมาขอความคุ้มครองอย่างแต่ก่อนเท่าอีก และเรียนรู้หนทางที่จะนำพวกเขาไปสู่ความสุขได้โดยการอยู่ร่วมกัน และดังนั้นแหละจึงมีคนเรียนคำสอนน้อยและมีผู้ใหญ่มารับศีลล้างบาปน้อย”⁵⁹

สภาพเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อบ้านท่าแร่ด้วยดังมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า

“ไม่มีคนกลับใจมากมายนักแต่คนที่กลับใจเมื่อตอนที่มีภาวะข้าวยาก หนักแพงจะไปอยู่ที่ไหน คุณพ่อคองบูรีเออ (Combourieu) ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบชุมชนท่าแร่ซึ่งมีคริสตังมากกว่าสองพันคนในปี 1903 (พ.ศ. 2446) ได้เห็นคริสตังนับสิบครอบครัวหนีออกไปจากชุมชนท่าแร่ในแต่ละสัปดาห์ คุณพ่อเป็นห่วงเรื่องการหมดความอาลัยอาวรณ์ต่อคริสต์ศาสนามาก “เราไม่สามารถห้ามไม่ให้พวกเขาอพยพออกไปหาคนต่างศาสนาได้เลย” คุณพ่อพูดพลางถอนหายใจ”⁶⁰

ใน พ.ศ. 2449 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการภาคอีสาน และได้เสด็จมาที่ชุมชนท่าแร่ด้วย ในครั้งนั้นทรงบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า “...บาทหลวงโยเซฟ คอบบูรีเออ ซึ่งมาสอนศาสนาอยู่ 22 ปีเศษแล้วกับบาทหลวงผู้ช่วยอีกคนได้มาคอยรับ... ที่วัดบาทหลวงท่าแร่ มีญวนเข้ารีต 166 คน พื้นเมือง 1504 คน”⁶¹

⁵⁹A.M.E., จดหมายลงวันที่ 15 /10 /1901 Vol. 900, folio 3 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 352.

⁶⁰เรื่องเดียวกัน.

⁶¹สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ 4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลอุดร และมณฑลอิสานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า 40 - 41.

ภาวะที่มีคนมาเข้ารับรีตน้อยลงกินระยะเวลาประมาณ 26 ปี ทำให้การขยายตัวของชุมชนในช่วงนี้มีไม่มากนัก สันนิษฐานว่าการขยายตัวในช่วงนี้น่าจะเกิดจากการแต่งงานระหว่างคนในบ้านท่าแร่กับคนต่างศาสนาจากชุมชนอื่นซึ่งส่วนใหญ่จะเข้ามาอยู่ในบ้านท่าแร่และเปลี่ยนมานับถือศาสนาคาทอลิกตามคู่สมรสของตน การขยายตัวในช่วงนี้คงเป็นไปอย่างช้าๆ ไม่รวดเร็วเหมือนในช่วงแรกๆของการตั้งชุมชน

ค. ช่วง พ.ศ. 2463 -2482

ในช่วงนี้การขยายตัวของชุมชนเกิดขึ้นมากกว่าในช่วงที่ 2 สาเหตุสำคัญ ก็คือการอพยพเข้ามาของชาวญวน ในหนังสือการแพร่ธรรมในประเทศไทยกล่าวไว้ว่า มีรายงานช่วงปี พ.ศ. 2452 – 2453 แสดงให้ทราบว่า มีชาวญวนจำนวนมากเข้ามาอยู่ในอีสาน แต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าชาวญวนเหล่านั้นเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่บ้างหรือไม่ จากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนประกอบกับหลักฐานจากงานเขียนของบาทหลวงในชุมชนมักกล่าวว่า การอพยพเข้ามาของชาวญวนเกิดขึ้นมากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก่อนหน้านั้นคงมีเข้ามาบ้าง แต่ไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงเลือกปี พ.ศ.2463 ตามที่ปรากฏในหลักฐานของชุมชนเป็นตัวกำหนดแบ่งช่วงในการขยายตัวของชุมชน

การอพยพเข้ามาครั้งสำคัญเกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เนื่องจาก พ.ศ. 2463 ฝรั่งเศสกลับมายึดครองเวียดนาม และปกครองอย่างเข้มงวดคดีที่ประกอบกับเกิดปัญหาแห้งแล้งอดอยากทำให้ชาวญวนอพยพเข้ามาอยู่ในลาว บางส่วนได้เข้ามาอยู่ทางภาคอีสานของไทย แถบจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร หนองคาย และอุดรธานี และ ส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่กับญาติพี่น้องชาวญวนที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นี่มาก่อน มีหลักฐานกล่าวไว้ว่า “...เชื่อว่า มีชาวญวนจากบ้านไทรเล อำเภอกันลือศ จังหวัดเหงัน มาอยู่บ้านท่าแร่ก่อนแล้ว

* จากการสอบถามบาทหลวง ขวัญ ถิ่นวัลย์ ผู้ดูแลเอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ทราบว่า ไม่พบรายงานประจำปีจำนวนสัตบุรุษของบ้านท่าแร่ ช่วง พ.ศ. 2436 – 2481 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เอกสารดังกล่าวอาจสูญหายช่วงที่มีการเบียดเบียนศาสนา ส่วนต้นฉบับอาจถูกส่งไปที่สำนักมิสซังต่างประเทศกรุงปารีสซึ่งไม่สามารถสืบค้นได้ในขณะนี้ ดังนั้นการขยายตัวของชุมชนในช่วงนี้จึงใช้การวิเคราะห์จากหลักฐานอื่นๆ โดยไม่ใช้หลักฐานจำนวนตัวเลขประชากรมายืนยัน ยกเว้นจำนวนประชากรบางปีที่มีกล่าวอ้างถึงในเอกสารของพระศาสนจักร เช่น เรื่องประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานฯ ของ บาทหลวงเกลาดิอุส บาเย

ดังนี้ นายจ่านงค์ พงศ์พิศ กล่าวว่ามีคนรุ่นเก่าตนอยู่ที่บ้านท่าแร่ก่อนตนจะเดินทางมาที่ท่าแร่ หลังสงครามโลกครั้งที่ 1”⁶²

ความวุ่นวายทางการเมืองในเวียดนามช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 อาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวญวนอพยพเข้ามา เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวในเวียดนามเกิดขบวนการชาตินิยมหลายกลุ่มที่ต่อต้านฝรั่งเศส โดยมีโฮจิมินห์เป็นผู้นำ ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ถูกฝรั่งเศสปราบปรามอย่างรุนแรง ความวุ่นวายทางการเมืองดังกล่าวมีผลให้ชาวเวียดนามอพยพหนีออกนอกประเทศ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในหมู่บ้านที่มีการเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสก็อาจได้รับความยุ่งยากจากปัญหาทางการเมืองเหล่านี้ และ “...เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้คนที่ยอพยพมาจากจังหวัดเหง่ฮันซึ่งในปัจจุบันแยกเป็นฮาดินและเหง่ฮิน เข้ามาอยู่ที่ท่าแร่จำนวนไม่น้อย เมืองเหง่ฮันเป็นบ้านเกิดโฮจิมินห์ หัวหน้าขบวนการกู้ชาติที่สำคัญของเวียดนามในขณะนั้น และบ้านเกิดของโฮจิมินห์ก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านไทรเลเพียง 50 – 60 ก.ม เท่านั้น”⁶³

นอกจากปัญหาทางการเมืองที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัญหาความแห้งแล้งอดอยากในเวียดนามเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนญวนอพยพมาอยู่ที่ท่าแร่เห็นได้จากกลุ่มชาวญวนส่วนใหญ่ที่บ้านท่าแร่ไม่ได้มาจากเมืองใหญ่ เช่น เมืองเว้ หรือฮานอย แต่เป็นชาวนาจากเขตเวียดนามตอนกลาง เช่น เมืองวินห์ ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ แต่แห้งแล้ง และอดคัดัดสน⁶⁴ ชื่อเสียงของเมืองไทยว่าเป็นดินแดนที่สมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของชาวญวน การเดินทางมาเมืองไทยนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก นายจ่านงค์ พงศ์พิศ เล่าว่า ขณะนั้นตนอายุประมาณ 8 - 9 ขวบ เดินทางมากับครอบครัว ออกจากเมืองวินห์ในเวียดนามเข้าสู่ลาวในแขวงคำม่วน ท่าแขก จากนั้นข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ที่หนองแสง นครพนมได้ 1 ปี จึงได้เข้ามาอยู่ที่บ้านท่าแร่ ใช้เวลาเดินทางจากเวียดนามถึงนครพนม 11 วัน⁶⁵

ชาวญวนที่เข้ามาอยู่ที่บ้านท่าแร่ช่วงนั้นมีเป็นจำนวนมาก ทำให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้น โดยทิศทางการขยายตัวของชุมชนจะขยายตัวออกไปทางด้านตะวันออกของวัดท่าแร่

⁶²สัมภาษณ์ จ่านงค์ พงศ์พิศ, 28 มิถุนายน 2541 อ้างถึง ใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนามฯ, หน้า 8.

⁶³เสรี พงศ์พิศ, จากวันนั้นถึงวันนี้ที่พระองค์ทรงเมตตา (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, ม.ป.ป), หน้า 34 -35 อ้างถึงใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนามฯ, หน้าเดียวกัน.

⁶⁴เรื่องเดียวกัน.

⁶⁵สัมภาษณ์ จ่านงค์ พงศ์พิศ, 28 มิถุนายน 2541 อ้างถึง ใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนามฯ, หน้า 8.

ดังมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า "...หลัง ค.ศ 1920 (พ.ศ 2463) ท่าแร่ได้ขยายตัวยาวออกไปทางตะวันตก เมื่อพวกญวนใหม่มาอยู่ท่าแร่เป็นจำนวนมากขึ้น ได้ขยายต่อออกไปอีกเรียกว่า บ้านใหม่ ..." ⁶⁶

นอกจากกลุ่มชาวญวนแล้ว ก็ยังมีคนกลุ่มอื่นๆเข้ามาอยู่ที่ท่าแร่ด้วยเหตุผลจากการแต่งงานกับคนในชุมชน หรือการเข้ามารับจ้างเป็นแรงงานให้กลุ่มพ่อค้าญวนรุ่นเก่าของคนจากหมู่บ้านอื่นก็น่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้นเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนบ้านท่าแร่ทั้ง 3 ช่วงเวลา ก็คือ ปัจจัยด้านการเมืองจากภายนอก เห็นได้จากปัญหาความเดือดร้อนจากระบบการเก็บส่วยและเกณฑ์แรงงานทำให้คนอพยพเข้ามาในชุมชนมากในช่วงแรก ขณะที่ช่วงที่ 2 นั้น ปัญหาจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และผลของการปฏิรูปการปกครองส่งผลให้การขยายตัวเป็นไปได้น้อย ส่วนการขยายตัวในช่วงที่ 3 เกิดจากปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองและความแห้งแล้งอดอยากในเวียดนาม ส่งผลให้มีคนญวนอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานและส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่ท่าแร่ทำให้ชุมชนขยายตัวเพิ่มมากขึ้นกว่าในช่วงที่ 2

นอกจากปัจจัยที่กล่าวมาแล้ว ความเหมาะสมทางสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนที่ตั้งอยู่ติดหนองหานซึ่งอุดมสมบูรณ์ ไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิดก็น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ผู้คนที่ต้องการเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ด้วยเช่นกัน

การที่มีประชากรเข้ามาอยู่ในชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากจะทำให้ชุมชนขยายตัวแล้ว คนเหล่านี้ยังเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าในหลายด้าน ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.4.2 ความมั่นคงของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ก็คือ ความมั่นคงของชุมชนที่เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากเมื่อแรกก่อตั้ง จากชุมชนแรกเริ่มที่มีเพียงกระท่อมเป็นที่พักอาศัย มีวัดที่มีลักษณะเป็นโรงเรียนชั่วคราวสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา ใช้ระยะเวลา 55 ปีจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หมู่บ้านมีแผนผังเป็นระเบียบ มีวัด มีโบสถ์ที่สร้างอย่างสวยงาม มีโรงเรียนสำหรับการศึกษาแก่ลูกหลานชาวท่าแร่ ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะพ่อค้าญวนรุ่นเก่านั้นฐานะดีจนสามารถสร้างบ้านเป็นตึกแบบฝรั่งเศส

⁶⁶ อนุสรณ์งานพิธีสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอลฯ, หน้า 3.

ได้ และพ่อค้าในเมืองสกลนครต้องมาขอกู้เงินจากบุคคลเหล่านี้ไปลงทุนทำการค้า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานให้เห็นถึงความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของชุมชนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

หลังจากวางแผนผังหมู่บ้านแล้ว บาทหลวงยอแซฟได้ร่วมมือกับชาวบ้านพัฒนาชุมชนแห่งนี้จนมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงในชุมชนนี้แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่

ก. ความมั่นคงทางด้านศาสนา

ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการสร้างความมั่นคงทางศาสนาให้กับชุมชนก็คือ บาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ ตลอดระยะเวลา 52 ปีของการเป็นเจ้าของอาวาสท่านเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งทั้งในการสร้างถาวรวัตถุให้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและปลูกฝังความศรัทธายึดมั่นในศาสนาให้แก่คนในชุมชน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1) การสร้างถาวรวัตถุ

ผลงานสำคัญในการสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาของบาทหลวงยอแซฟ คือ การสร้างวัดท่าแร่หลังที่ 2 แทนหลังแรกที่เป็นโรงเรือนชั่วคราวซึ่งมีกล่าวถึงไว้ในหนังสืออัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสงว่า มีหลักฐานปรากฏในสำเนาจดหมายออกและคดีความเลขที่ 29 ที่บาทหลวงกอมบูริเออและขุนพิทักษ์ประเทศ ตาแสง (ผู้ใหญ่บ้าน) ท่าแร่เขียนไปถึงพระยาประจันตประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนครและกรรมการเมืองท่านอื่น ๆ เพื่อแจ้งให้ทราบถึงความประสงค์ที่จะรื้อวัดเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมและสร้างหลังใหม่ขึ้น พร้อมกับขออนุญาตให้ป่าไผ่ราษฎรบ้านท่าแร่ได้รับงดเว้นจากงานราชการเพื่อจะได้พร้อมใจกันก่อสร้างพระวิหารใหม่ซึ่งจะทำโครงสร้างถาวรเป็นผนังก่ออิฐถือปูน พระวิหารหลังนี้ใช้เวลานานหลายปีในการก่อสร้างจนเสร็จสมบูรณ์มีพิธีเสกและเปิดโดยบาทหลวงโปรดม อุปสังฆราชมิสซังลาวในขณะนั้นในโอกาสฉลองวัดเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2449⁶⁷ ในปีถัดมาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จตรวจเยี่ยมมณฑลอีสานเป็นเวลา 3 เดือน ระหว่างเส้นทางจากนครพนมไปเมืองสกลนคร ทรงหยุดแวะเยี่ยมมิชชันนารีที่บ้านท่าแร่ ดังมีหลักฐานกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

“วันที่ 14 มกราคม เวลารุ่ง...เดินทางต่อไปถึงทางแยกที่ตัดใหม่ไปท่าแร่ แยกจากทางสายโทรศัพท์มาถึงตำบลบ้านท่าแร่มีราษฎรมาคอยรับอีก

⁶⁷ สาราญ วงศ์เสียม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 110-111.

เป็นอันมาก แลที่นี้มีวัดโรมันคาทอลิกเรียกชื่อว่า “เซนต์ไมเคิล” โบสถ์ก่อผนังด้วยศิลาแลง เพราะตำบลท่าแร่มีศิลาแลงมาก บาทหลวงโยเซฟ คอบบุรีเออ ซึ่งมาสอนศาสนาอยู่ 22 ปีเศษแล้วกับบาทหลวงผู้ช่วยอีก 2 คนได้มาคอยรับ...”⁶⁸

ในการเสด็จเยือนครั้งนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงถ่ายภาพวัดหลังใหม่ไว้ด้วยทำให้เราได้มีโอกาสเห็นความโอ้อ่าสวยงามของวัดหลังที่ 2 เมื่อแรกสร้าง การเสด็จประพาสครั้งนี้มีความสำคัญประการหนึ่งคือ “...การประพาสครั้งนี้ บรรดามิสชันนารีคิดว่าได้ทำให้บรรดาเจ้าหน้าที่ต่างๆ ที่เมืองสกลนครเข้าใจบรรดามิสชันนารีมากขึ้น เพราะแต่ก่อนไม่เคยได้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเลยกับมิสซัง”⁶⁹ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2468 – 2469 ได้ดำเนินการบูรณะปรับปรุงโครงสร้างวัดใหม่ ด้วยการทុบหอสอง 2 หอด้านหลัง และเสริมหอด้านหน้าวัดให้ใหญ่ขึ้นเพื่อใช้แขวนระฆังใบใหญ่ 2 ใบที่ได้รับการถวายจากคหบดีชาวท่าแร่⁷⁰

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงการจัดวางผังหมู่บ้านรวมทั้งการสร้างและบูรณะวัดหลังที่ 2 แสดงให้เห็นถึงความสามารถของบาทหลวงยอแซฟทางด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งคำจารึกบนหลุมฝังศพของท่านก็มีการจารึกคำว่า “สถาปนิก” ไว้ด้วยและในเอกสารหลายฉบับของมิสซังท่าแร่ก็ระบุว่าท่านมีบทบาทสำคัญในการก่อสร้างวัดที่หนองแสงและคำเก็ม จังหวัดนครพนมด้วย อีกทั้งหมู่บ้านอื่นที่คุณพ่อยอแซฟมีส่วนสำคัญในการก่อตั้ง เช่น บ้านทุ่งมน บ้านข้างมิ่ง บ้านจันทร์เพ็ญก็จะมีแผนผังที่ค่อนข้างชัดเจนและเป็นสัดส่วน⁷¹

2) การปลูกฝังความเชื่อในศาสนาให้คนในชุมชน

การปลูกฝังความเชื่อคาทอลิกให้มั่นคงในหมู่ชาวท่าแร่เป็นบทบาทที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของบาทหลวงยอแซฟ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าท่านเป็นคนดูและเคร่งครัดในศาสนา ไม่ชอบให้ชาวบ้านประพฤติตัวผิดหลักศาสนา ผู้ที่ทำผิดจะถูกท่านเขียน หรือไม่ก็ต้องสารภาพบาปและคุกเข่าขอโทษต่อหน้าคนจำนวนมากในโบสถ์ เด็ก ๆ ต้องตื่นแต่เช้ามีดเพื่อไปเรียน คำสอนที่โบสถ์ก่อนไปโรงเรียนทุกวัน หมู่สาวห้ามคุยกันตามลำพัง ดังที่ลุงเลี่ยน พาพรหมฤทธิ์ เขียนเล่าไว้ในหนังสือผู้เป็นแบบอย่างชีวิต ตอนหนึ่งว่า

⁶⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ 4, หน้า 40-41.

⁶⁹ โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 348.

⁷⁰ สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณารักษ์), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง, หน้า 111.

⁷¹ สัมภาษณ์ บาทหลวงขวัญ ถิ่นวัลย์, 7 กรกฎาคม 2547.

“คุณพ่อโยแซ คุณพ่อเจ้าวัดตอนนั้นท่านเคร่งมาก ท่องคำสอนไม่ได้ ก็โดนเขียน หนุ่มสาวคุยกันไม่ได้ ทำผิดกฎผิดเกณฑ์จะถูกทำโทษไม่เว้น ในวัดนอกวัด อย่างมีคนหนึ่งแหกย่าเมียไปเอาเมียใหม่ แล้วลงแขก สร้างบ้านใหม่ คุณพ่อคนหนึ่งไปรื้อบ้านเขาและบอกให้พวกเขาทำเอง แล้วคาดโทษพวกที่ไปช่วยสร้างบ้านหลังนั้นด้วย ท่านไม่ให้ช่วย พวก“อโปสตาตา” (พวกทิ้งศาสนา)

ยังจำได้ว่า คุณพ่อได้ท่องข้อห้ามหลาย ๆ อย่าง เช่น อย่าประแบ่งแต่งตัว ให้เขาชม ห้ามขายหญิงเจรจากันสองต่อสอง อันเป็นเหตุให้เป็นความ อุลามกได้ เป็นต้น”⁷²

ซิสเตอร์ท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “กรณีที่คุณทำผิดต้องไปสารภาพและขอโทษต่อหน้า คนมากๆ คือ ไม่ได้ทำพิธีทางศาสนา, ลักขโมย, แต่งงานกับคนต่างศาสนา และท้องไม่มีพ่อ”⁷³

อุปนิสัยของบาทหลวงโยแซฟ ยังได้มีการกล่าวถึงไว้ในหนังสืองานวชิรสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอล ตอนหนึ่งว่า

“...ตลอดเวลากว่า 50 ปี ท่านได้กลับไปเยี่ยมบ้านเกิดครั้งเดียว ครั้งนั้นก็หลังจากการทำงานมิสซังได้ 40 ปีแล้ว นับว่าเป็นผู้เสียสละ อย่างน่าชมที่สุด ท่านชอบประหยัดในการกินอยู่ไม่ชอบรับเนื่อบ่อยนัก จนคุณพ่อปลัดผู้หนึ่งกล่าวต่อหน้าท่านว่า “สำหรับวัดทำแร่พระบัญญัติ ห้ามเนื่อ ต้องเปลี่ยนใหม่อย่าเอาเนื่อเป็นอาหารในวันศุกร์และวันอื่นๆ ด้วย”

ยังมีเรื่องที่น่าชม คือ คุณพ่อกอมบุริเออประสงค์ให้คนญวนเกิดในประเทศไทยเป็นคนไทยจริง ๆ ท่านจึงกำหนดให้เรียนคำสอนคริสตังต์ และแก้บาปเป็นภาษาไทยหมด ท่านไม่ส่งเสริมการอ่านภาษาญวน เพียงแต่ อนุโลมให้สวดภาษาญวนในวัดบ้างเท่านั้น ดังนั้นบรรดา ลูก ๆ ของชาวญวน จึงมีจิตใจเป็นไทยอย่างไม่เอนเอียง ดังปรากฏเมื่อพวกญวนอพยพเข้ามา

⁷² เสรี พงศ์พิศ (บรรณารักษ์), ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต, หน้า 91-92.

⁷³ สัมภาษณ์ ซิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยส์คำ, 29 มิถุนายน 2547.

ในประเทศไทย จัดตั้งสมาคมขึ้นนี้ เพื่อส่งเสริมกิจการทางประเทศของเขา ไม่มี
กฎเกณฑ์ใดเลย ซึ่งสภาพเช่นนี้อาจไม่พบหลายแห่งนัก ...”⁷⁴

สำหรับข้อความดังกล่าวมาี้มีความเป็นไปได้สูงทีเดียวเพราะจากการที่ได้
สอบถามคนญวนเก่าในเมืองสกลนครเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมเวียดนาม
ในจังหวัดสกลนคร ก็ได้ทราบว่าคนญวนที่ทำแรงแม่ไม่เคยมีปฏิริยา ไม่พูด ไม่อยากแสดงตัวเกี่ยวกับ
เรื่องนี้⁷⁵ ซึ่งอาจเป็นเพราะผลจากนโยบายของบาทหลวงยอแซฟก็เป็นได้ ส่วนเรื่องที่ท่านอนุโลม
ให้มีการสวดภาษาญวนบ้างนั้น ชาวบ้านบอกว่าผู้ที่สวดส่วนใหญ่แล้ว ก็คือ พวกพ่อค้าญวน
รุ่นเก่าและจะสวดตอนไปร่วมพิธีมิสซาที่วัดตอนเช้ามีด (เวลาประมาณตี 5)⁷⁶

ด้วยบทบาทของบาทหลวงยอแซฟและการร่วมมือของชาวบ้านทำแรงแม่ ทำให้ชุมชน
แห่งนี้เป็นชุมชนคาทอลิกที่มีความมั่นคงในศาสนาอย่างมาก บรรยากาศความเคร่งศาสนาของ
ชุมชนนั้นชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า พอตกกลางคืนทุกบ้านพ่อแม่จะนำลูกสวดภาวนา เสียงสวดนั้นดัง
รับกันเป็นทอดๆ ในหมู่บ้าน⁷⁷ ความศรัทธาในศาสนายังเห็นได้จากการนิยมให้ลูกหลานบวชเป็น
บาทหลวงเพราะถือว่าเป็นพรสูงสุดของพระเจ้า ถ้าบ้านไหนมีลูกหลานบวชจะถือว่าเป็นเรื่อง
น่ายินดี และภาคภูมิใจมาก⁷⁸ ด้วยความมั่นคงในศาสนาดังที่กล่าวมาี้ทำให้เมื่อต้องเผชิญกับ
ภาวะการณ์เปียดเบียนศาสนาในช่วง พ.ศ. 2483 – 2487 ชุมชนนี้ก็ยังสามารถประคับประคองและ
รักษาความศรัทธายึดมั่นในศาสนาจนรอดพ้นวิกฤตการณ์ครั้งนั้นมาได้ด้วยดีซึ่งจะได้กล่าวถึง
รายละเอียดในบทที่ 4

ข. ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ

ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจน คือ ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ
ที่มีเพิ่มขึ้นมากจากเมื่อครั้งแรกตั้งชุมชน โดยผู้ที่มีบทบาทมากที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านนี้
ได้แก่ ชาวญวน โดยเฉพาะพ่อค้าญวนรุ่นเก่า ความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพของคนญวน
มีส่วนอย่างมากที่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น นอกจากอาชีพหลักในการทำนาแล้ว
อาชีพด้วยการทำการค้าทางไกล เป็นต้นว่า ค้าหนังสัตว์ ค้าปลาร้า การรับจ้างบรรทุกฟืนไปบ่อ

⁷⁴ อนุสรณ์งานพิธีสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอล ฯ หน้า 12-13.

⁷⁵ สัมภาษณ์ ภูวนารถ เหงียนยื่อ, 23 มิถุนายน 2547.

⁷⁶ สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 3 กรกฎาคม 2547.

⁷⁷ สัมภาษณ์ บาทหลวงเส็งยม ดีศรีวรกุล, 8 กรกฎาคม 2547.

⁷⁸ สัมภาษณ์ บาทหลวงวีระเดช ใจเสวี, 2 กรกฎาคม 2547.

ตะกั่วในลาว เหล่านี้ล้วนเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ไม่น้อย นอกจากนี้ความขยันขันแข็งของคนลาวยังเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนพื้นเมืองให้มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้บ้านท่าแร่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงกว่าหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียงในยุคนั้น⁷⁹

ผู้ที่มีบทบาทช่วยส่งเสริมความมั่นคงด้านเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนอีกท่านหนึ่งก็คือ บาทหลวงยอแซฟ กล่าวคือ ท่านได้ช่วยให้ชาวท่าแร่ได้ไปทำงานรับจ้างชนพื้นให้โรงงานถลุงแร่ของฝรั่งเศสในลาวซึ่งได้รับค่าตอบแทนสูง ทำให้ชาวท่าแร่ในช่วงนั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ในหนังสือผู้เป็นแบบอย่างชีวิตเล่าไว้ว่า “มีฝรั่งทำงานที่เหมืองแร่ฝิ่งลาวมาหาคุณพ่อยอแซฟให้ท่านช่วยหาเกวียนให้จะให้ไปขนพื้นที่เหมืองตะกั่ว คุณพ่อยอแซฟ ให้กงตาบา เชียงบุรี กับนายฮ้อยไธ เป็นหัวหน้าหาเกวียนได้มา 70 - 80 เล่ม ออกเดินทางมุ่งหน้าไปทางศรีสงคราม ต่อไปท่าอุเทน เอาเกวียนลงเรือ แล้วต้อนวัวข้ามแม่น้ำโขง ขึ้นฝั่งแล้วเดินทางต่อไปอีกประมาณ 40 กม. ก็ถึงเหมืองของบริษัทฝรั่งเศส มีคนงานไปรับจ้างขุดแร่อยู่ที่นั่นเป็นพัน...”⁸⁰

หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมอันได้แก่ อาคารบ้านเรือนของชาวท่าแร่ก็เป็นประจักษ์พยานที่แสดงถึงฐานะอันเป็นปึกแผ่นของกลุ่มพ่อค้าชาวลาวได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอาคารก่ออิฐถือปูนของนายคำสอน อุดมเดช (องบั้ง) ,นายคำสิงห์ อุดมเดช (องเด),นายเลื่อง โสริณทร์ (องเลื่อง) และนายเพ็ง อุดมเดช อาคารเหล่านี้สร้างแบบสถาปัตยกรรมฝรั่งเศสและต้องใช้ทุนทรัพย์ในการก่อสร้างมากสะท้อนให้เห็นฐานะอันมั่นคงของผู้เป็นเจ้าของ เพราะ “การปลูกสร้างบ้านเป็นคฤหาสน์มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ – สังคมของชุมชนด้วย และอาจถือได้ว่าเป็นค่านิยมหรือแฟชั่นในกลุ่มผู้ที่มีฐานะดีที่ผ่านการสะสมทรัพย์จากการค้าขายจนมั่งคั่ง การมีอาคารที่อยู่อาศัยสง่างาม จึงเป็นการแสดงความมั่นคงให้ผู้อื่นยอมรับ”⁸¹ อาคารเหล่านี้สร้างขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน คือ รว พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา โดยเฉพาะบ้านของนายคำสิงห์นั้น มีหลักฐานเป็นปูนปั้นเขียนปีที่สร้างชัดเจน คือ พ.ศ. 2476 แสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น พ่อค้าลาวเหล่านี้มีฐานะมั่นคงแล้ว นอกจากอาคารแบบฝรั่งเศสแล้ว ในชุมชนท่าแร่ยังมีสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจอีกหลายหลัง ได้แก่ เรือนไม้ของชาวลาวที่เคยใช้เป็นเรือนร้านค้า มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น หลายหลังมีขนาด

⁷⁹ สัมภาษณ์ ดัน ยงบรรทม, 18 กรกฎาคม 2547.

⁸⁰ เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต, หน้า 23-24.

⁸¹ สุรัตน์ วราภรณ์, เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนาม, หน้า 49-50.

ใหญ่ มีการแกะสลักไม้เป็นส่วนประดับตกแต่งอย่างงดงาม เรือนไม้เหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้น
ในราว 60 -70 ปีมาแล้ว

จากหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมเหล่านี้อาจจะพอสันนิษฐานได้ว่าช่วง พ.ศ. 2470
เป็นต้นมาชุมชนแห่งนี้คงมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงพอสมควรแล้วเพราะอาคารบ้านเรือน
ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในช่วงนี้ แต่ข้อสังเกตที่น่าสนใจ ก็คือ ความมั่นคงนี้ส่วนใหญ่เป็นของกลุ่ม
คนญวน ส่วนกลุ่มคนพื้นเมืองนั้นฐานะทางเศรษฐกิจคงไม่ค่อยดีนัก อาคารบ้านเรือนของ
คนพื้นเมืองส่วนใหญ่ปลูกสร้างอย่างง่าย ๆ ด้วยวัสดุที่หาได้ตามท้องถิ่น เช่น ไม้ หญ้าแฝก
ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากลักษณะความถนัดในการประกอบอาชีพและหลักฐานด้านสถาปัตยกรรม
แล้ว จึงอาจสรุปได้ว่าผู้ที่มีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน ก็คือ กลุ่มคน
ญวน โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ อีกทั้งมีความสามารถ
ในการค้าขายซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ใช่คุณสมบัติที่เด่นชัดของคนพื้นเมือง

ค. ความมั่นคงทางการศึกษา

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนอีกประการหนึ่ง คือ ความมั่นคงทางด้าน
การศึกษา ช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมาเป็นเวลาเพียงพอที่ทำให้การวางรากฐานการศึกษาของชุมชน
เข้มแข็งมั่นคงขึ้นตามลำดับ ส่วนสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางการศึกษา ก็คือ

1) นโยบายของพระศาสนจักรในการส่งเสริมการศึกษา

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ว่าวิธีการหนึ่งที่มิชชันนารีนิยมใช้ในการเผยแผ่
ศาสนา ก็คือการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาและปลูกฝังความเชื่อในศาสนาให้กับเยาวชน
ในชุมชนท่าแร่ก็เป็นเช่นนั้นและผู้ที่มิบทบาทสำคัญ คือ บาทหลวงยอแซฟ ท่านเป็น
ผู้วางรากฐานทางการศึกษาให้แก่ชาวบ้านโดยมีผลงานสำคัญ ได้แก่

(ก) การตั้งโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลเพื่อให้การศึกษาแก่นูตรหลานของชาว
ท่าแร่ ในระยะแรกวิชาที่สอนในโรงเรียนเน้นวิชาทางด้านศาสนาซึ่งเป็นไปตามจุดประสงค์ของการ
เผยแผ่ศาสนาคาทอลิกดังที่กล่าวมาแล้ว ดังปรากฏในคำให้การของหลวงแก้วสุวรรณ
อดีตกำนันตำบลท่าแร่กล่าวถึงเรื่องการศึกษาในระยะแรกนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

“...เมื่อท่านบาทหลวง ย กอมบริเออร์ มาตั้งสอนศาสนาอยู่ที่บ้านท่าแร่ได้
1 ปี จึงได้ปลูกสร้างโรงเรียน 2 โรงเรียน คือ ชายโรงเรียน หญิงโรงเรียน เพื่อ
สั่งสอนเด็กในทางศาสนา คือ สอนหนังสือโรมัน เป็นส่วนใหญ่ ส่วนหนังสือไทย
ถึงแม้สอนบ้างก็เล็กน้อย นายตันเป็นครู ครูที่สอนนี้เป็นคนของท่านบาทหลวง

นายตัน เป็นครูอยู่ประมาณ 4-5 ปี ก็ลาออกและกลับไปกรุงเทพฯ แล้วนายกับ เป็นครูแทน นายกับลาออก นายเกาะเป็นครูแทน เป็นครูอยู่คนหนึ่ง ๆ ในราว 3-4 ปี ก็ลาออก โดยกลับไปกรุงเทพฯ แต่พวกที่กล่าวนี้ไม่มีตำแหน่งเงินเดือน เลย โดยเป็นครูสอนในทางศาสนา แต่อยู่ในความอุปการะคุ้มครองของท่าน บาทหลวง เมื่อ นายเกาะลาออกแล้ว นายย้อย เดชาเลิศเป็นครูแทน แต่เกี่ยวกับการสอนในทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่เหมือนกัน แต่ว่ามี การสอนหนังสือไทย บ้าง เช่น อ่าน เขียน และคำนวณเลขเท่านั้น โรงเรียนได้รื้อและปลูกถึง 3 ครั้งโดยย้ายที่ดินปลูก ส่วนโรงเรียนที่ตั้งสอนอยู่ทุกวันนี้ ปลูกขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2457... เมื่อปลูกโรงเรียนนี้แล้ว นายย้อย เป็นครูใหญ่คนเดียว และมาตอนนี้ จึงมีการสอนภาษาไทยโดยมาก เช่น อ่าน เขียน คำนวณเลขต่าง ๆ ส่วนศาสนานั้นไม่สู้มี ถึงมีก็เฉพาะแต่พวกนักเรียนหญิง...”⁸²

จากหลักฐานนี้สันนิษฐานได้ว่าโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลคงสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 2428 และเมื่อสอบถามชาวบ้านถึงเรื่องโรงเรียน ส่วนใหญ่บอกว่าได้เรียนที่อาคารเรียน เป็นตึก 2 ชั้น ทาสีเหลืองจึงนิยมเรียกว่า โรงเรียนเหลือง⁸³ ซึ่งน่าจะเป็นโรงเรียนหลังที่สร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2457 ที่กล่าวถึงนี้เอง หลังจากครูย้อย เดชาเลิศ ถึงแก่กรรมแล้ว ก็มีครูสอนที่โรงเรียนนี้ สืบต่อมาอีกหลายคน รวมทั้งครูศรีสวาทและครูปรารถนาซึ่งเป็นลูกชายของครูย้อยด้วย โรงเรียนนี้ได้เปิดสอนภายใต้การดูแลของบาทหลวงเรื่อยมา จนถึงพ.ศ.2466 บาทหลวงยอแซฟ ได้ยื่นเรื่องต่อทางการขอจัดตั้งโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลเป็นโรงเรียนประชาบาล และได้รับ อนุญาตในปีพ.ศ.2467 โรงเรียนแห่งนี้จึงมีฐานะเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกของชาวท่าแร่ มาเป็นเวลานาน ชาวบ้านเล่าว่าไม่ว่าฐานะยากจนเพียงใด ทุกคนมีโอกาสได้เรียนที่โรงเรียน แห่งนี้⁸⁴ โอกาสในการศึกษาการศึกษาของชาวท่าแร่ในสมัยนั้นจึงนับว่าดีกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง

⁸²สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 51/33 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง บาทหลวง ย กอมบริเออร์ เจ้าอธิการวัดคริสตังโรมันคาทอลิก ต.ท่าแร่ อ.ธาตุเชิงชุม ขอรับจัดตั้ง ร.ร.ประชาบาล ต.ท่าแร่ (9 สิงหาคม 2466 – 15 สิงหาคม 2467).

⁸³สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 27 มิถุนายน 2547.

⁸⁴สัมภาษณ์ ผุ่น ศรีชาวรรณ, 27 มิถุนายน 2547.

และปรากฏว่ามีเด็กจากหมู่บ้านอื่นที่นับถือพุทธ เช่น บ้านพะโค^{*} ก็มาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ด้วยเช่นกัน

(ข) การตั้งอารามภคินีรักกางเขนท่าแร่

นอกจากโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลแล้ว บาทหลวงยอแซฟยังเห็นความสำคัญของการมีคณะซิสเตอร์เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของบาทหลวง เพื่อช่วยเผยแพร่คำสอน ช่วยดูแลวัด และช่วยสอนในโรงเรียนของวัด ท่านจึงได้ดำริจะสร้างอารามภคินีขึ้นที่ท่าแร่ หลังจากได้ปรึกษากับพระสังฆราชแกวงและได้รับความเห็นชอบด้วยแล้ว ท่านจึงเริ่มดำเนินการรวบรวมหญิงสาวที่ประสงค์จะอุทิศตนเพื่อช่วยงานพระสงฆ์ในด้านการสอนคำสอนและด้านอื่นๆ มีผู้สมัครรุ่นแรกจำนวน 8 คน ท่านได้ส่งหญิงสาวเหล่านั้นไปรับการฝึกอบรมที่อารามเชียงใหม่ ประเทศลาว ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2465 ระหว่างนั้นท่านก็ได้สร้างอารามขึ้นที่บ้านท่าแร่ หลังจากได้รับการฝึกอบรมเรียบร้อยแล้วหญิงสาวเหล่านั้นก็กลับมาที่ท่าแร่เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2466 โดยมีคุณแม่ ยูสตา มาริอา เปียม ชาวบ้านปากซันได้ตามมาเป็นอธิการของคณะด้วย เมื่อมีความพร้อมทุกประการแล้ว บาทหลวงยอแซฟจึงได้ขออนุญาตพระสังฆราชแกวงตั้งเป็นอารามภคินีคณะรักกางเขน^{**} อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2467 และท่านได้ทำหน้าที่เป็นจิตตาคิการ (ผู้ดูแล) คณะภคินีใหม่นี้เรื่อยมาจนกระทั่งมรณภาพในวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2482⁸⁵ การจัดตั้งอารามดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีชาวท่าแร่ได้มีโอกาสทางการศึกษามากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย และอารามนี้ยังคงเปิดดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลนั้นเปิดสอนมาจนถึงพ.ศ.2515 จำนวนนักเรียนมีเพิ่มมากขึ้น จำเป็นต้องขยายอาคารเรียน แต่ทางวัดไม่สามารถดำเนินการของโรงเรียนต่อไปได้จึงโอนกิจการของโรงเรียนให้แก่ทางการ โดยทางมิสซังมอบที่ดินด้านหลังสุสานวัดท่าแร่เพื่อเป็นที่ก่อสร้างอาคารเรียน และสร้างแล้วเสร็จในปีพ.ศ.2516 ตั้งชื่อว่าโรงเรียนท่าแร่วิทยา เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้น

^{*}บ้านพะโค เป็นหมู่บ้านเก่าแก่อายุไล่เลี่ยกับบ้านท่าแร่ คนในหมู่บ้านนี้นับถือพุทธศาสนา บาทหลวงยอแซฟเคยเข้าไปเผยแพร่ศาสนาแต่ไม่ประสบความสำเร็จ คนบ้านพะโคกับบ้านท่าแร่แม้จะต่างศาสนาแต่ก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ภายหลังมีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ บ้านพะโคกลายเป็นหมู่ที่ 2 ของตำบลท่าแร่ในปัจจุบัน

^{**}คณะซิสเตอร์รักกางเขนหรือภคินีรักไม้กางเขน ก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยพระสังฆราช ลังแบร์ต เดอ ลาม็อต ในพ.ศ. 2215 เพื่อช่วยเหลือบาทหลวงในการปฏิบัติงานแพร่ธรรม

⁸⁵ สํารายณ์ วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 332 - 333.

ป.1 ถึงชั้น ป. 6 โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลจึงยุติบทบาทลงนับแต่นั้นมา และอาคารเรียนถูกรื้อไปเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ไม่เหลือร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน

(ค) การตั้งโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ

หลังจากบาทหลวงยอแซฟมรณภาพในพ.ศ.2482 บาทหลวงเกลาดิอุส บาเยได้เป็นเจ้าอาวาสวัดท่าแร่องค์ต่อมา ท่านได้สานต่อแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาของบาทหลวงยอแซฟด้วยการตั้งโรงเรียนมัธยมเซนต์ยอแซฟขึ้นในพ.ศ.2482 และตั้งชื่อโรงเรียนเพื่อเป็นเกียรติแก่บาทหลวงยอแซฟ แต่น่าเสียดายที่โรงเรียนนี้เปิดดำเนินการอยู่เพียง 1 ปีก็ถูกปิดไปในช่วงกรณีพิพาทอินโดจีนในพ.ศ.2483

2) นโยบายของรัฐในการขยายการศึกษา

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความมั่นคงทางการศึกษาในชุมชน คือ นโยบายของรัฐบาลในการขยายการศึกษา กล่าวคือ ในพ.ศ. 2452 รัฐบาลมีนโยบายจัดการศึกษาขั้นต้นสำหรับประชากรตามหัวเมือง ต่อมาในพ.ศ. 2454 รัฐมีนโยบายให้กระทรวงปกครองท้องที่จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอแก่จำนวนเด็กที่อายุสมควรเล่าเรียนทุกตำบล โดยกระทรวงธรรมการมีหน้าที่วางหลักสูตรและระเบียบการต่างๆ ของโรงเรียนให้เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบและความประสงค์ของบ้านเมืองที่จะให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดี⁸⁶ นโยบายดังกล่าวทำให้โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลโอนไปเป็นโรงเรียนประชาบาลในพ.ศ.2457 หลักสูตรที่ใช้เรียนก็เปลี่ยนมาใช้ของทางราชการ เช่น วิชาคำนวณ วิชาอ่านและเขียนภาษาไทย และรื้อโรงเรียนจากอาคารไม้มาสร้างเป็นตึกทาสีเหลือง ต่อมารัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในพ.ศ. 2464 เพื่อเป็นการขยายการศึกษาให้แพร่หลายทั่วราชอาณาจักรอย่างจริงจัง⁸⁷ นโยบายดังกล่าวก็ส่งผลให้โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลต้องเปลี่ยนฐานะเป็นโรงเรียนประชาบาลเต็มรูปแบบตั้งแต่นั้นมา

จะเห็นได้ว่านโยบายของรัฐดังที่กล่าวมาส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาในชุมชนจากเดิมที่มีลักษณะเหมือนโรงเรียนราษฎร์ที่อยู่ในความดูแลของบาทหลวง เปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนของรัฐบาล อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเปลี่ยนรูปแบบของโรงเรียนและหลักสูตรการเรียน

⁸⁶ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ) (กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2517), หน้า 53.

⁸⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 59 - 60.

แต่บาทหลวงยอแซฟก็ยังมีบทบาทร่วมกับคนในชุมชนในการดูแลกิจการด้านต่างๆของโรงเรียน ต่อมาในรูปแบบของสภากรรมการโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอล

นอกจากช่วยเหลือชุมชนในเรื่องการประกอบอาชีพและการศึกษาแล้ว บาทหลวงยอแซฟยังมีบทบาทช่วยเหลือชาวบ้านในด้านสุขภาพอนามัยด้วย ชาวบ้านคนใดที่เจ็บป่วยก็สามารถไปขอยาจากท่านได้ เพราะยาของคุณพ่อเป็นยาฝรั่งมีคุณภาพดี ชาวบ้านจึงนิยมขอยาจากท่าน ชิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยคำเล่าให้ฟังว่าเมื่อตอนที่ท่านยังเด็กเกิดเลือดกำเดาไหล ทำอย่างไรเลือดก็ไม่หยุด แม่ต้องให้พี่สาวของท่านไปขอยาจากบาทหลวงยอแซฟมารักษา เลือดจึงหยุดไหล⁸⁸

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าผู้ที่มีบทบาทมากในการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนก็คือ บาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ นอกจากคุณสมบัติส่วนตัวของท่าน เช่น ความเคร่งครัดในศาสนา ความสามารถทางสถาปัตยกรรม และให้ความสำคัญกับการศึกษาแล้ว ระยะเวลากว่า 52 ปีที่ท่านเป็นเจ้าของวัดทำเรานั้นเป็นระยะเวลาที่เพียงพอที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกผูกพัน เคารพรัก และให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานด้านต่างๆ ของท่านจนเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงขึ้นตามลำดับ

ง. ความมั่นคงทางการเมือง

ในช่วง 5 ทศวรรษแรกชุมชนนี้ยังต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือ การที่ชุมชนดำรงอยู่ได้ในสภาวะดังกล่าว น่าจะแสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้มีความมั่นคงทางการเมืองพอสมควร จากการศึกษาพบว่า ความมั่นคงทางการเมืองของชุมชนน่าจะมีสาเหตุจาก

1) ได้รับความคุ้มครองจากคณะสงฆ์และองค์กรทางพระศาสนาจักร ตามที่กล่าวไปแล้วว่าบ้านท่าแร่มีลักษณะการปกครองที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรของพระศาสนาจักรด้วย สิ่งนี้น่าจะเป็นฐานอำนาจสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้บาทหลวงยอแซฟสามารถแสดงบทบาทในการปกป้องคนในชุมชนได้อย่างเต็มที่

⁸⁸ สัมภาษณ์ ชิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยคำ, 26 มิถุนายน 2547.

2) อิทธิพลของฝรั่งเศสที่มีอยู่มากในอินโดจีนในช่วงนั้น⁸⁹ น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางการเมืองมากขึ้น เพราะทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเกรงใจไม่กล้ากระทำการรุนแรงกับบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ด้วยปัจจัยทั้งสองประการที่กล่าวมาประกอบกับการร่วมมือระหว่างบาทหลวงกับคนในชุมชนส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้มีความมั่นคงทางการเมืองและสามารถดำรงอยู่ได้ในระยะเวลายาวนาน

3.5 ปัญหาและอุปสรรคในการก่อตั้งชุมชน

3.5.1. สาเหตุของปัญหา

ปัญหาและอุปสรรคที่ชุมชนแห่งนี้ต้องเผชิญในระยะแรกของการก่อตั้ง คือ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงและเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกจนคร สาเหตุของความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาดังนี้ คือ

ก. ปัญหาไฟร์ ทาส และคนของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองหนีเข้ามาเรียนศาสนา กับบาทหลวงเพื่อหลบเลี่ยงการเสียส่วยและการเกณฑ์แรงงานของรัฐ

ปัญหานี้สืบเนื่องมาตั้งแต่เมื่อเริ่มตั้งกลุ่มคริสต์ชนที่สกจนคร เมื่อบาทหลวงพาคริสต์ชนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ท่าแร่ก็ปรากฏว่ามีราษฎรหลบหนีมาอยู่กับบาทหลวงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังจะเห็นได้จากมีใบบอกจากเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกจนครร้องเรียนมาที่กรุงเทพฯเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่เสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...ด้วย ณ วันเดือนเจ็ดปีวอกสอศก บาทหลวงอเล็กซิส บาทหลวงชาเวียร์ฝรั่งเศส ขึ้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ดอนบ่อ ริมแม่น้ำหนองหาน แขวงเมืองสกจนคร ไกลประมาณสามร้อยเส้นเศษ ครั้นถึง ณ วันเดือนหกข้างแรมปีระกาศพิศก ภรรยาน้อยทำวพระชัตติยะคนหนึ่ง และทาสพระยาประจันตประเทศธานี เจ้าเมืองผู้ถึงแก่กรรม ทาสข้าพระพุทธเจ้า ทาสราชวงศ์ ทาสราชบุตร บุตรหลานกรมการที่ได้ลักหลังมือและแขนขาว ชายหญิงใหญ่่น้อย ต่างคนต่างยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนที่ดอนบ่อเข้าอยู่กับ

⁸⁹โปรดดูรายละเอียดใน เพ็ญศรี ติ๊ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย, หน้า 5 - 55.

บาทหลวงอเล็กซิส บาทหลวงซาเวียร์ฝรั่งเศส แล้วกลับมาทะเลาะโลมเกลี้ยกล่อม
 ยูยงเอาทาสพระยาประจันตประเทศธานีเจ้าเมืองผู้ถึงแก่กรรม แลทาส
 ข้าพระพุทธเจ้า ทาสราชวงศ์ ทาสราชบุตร บุตรหลานกรมการไปอยู่กับ
 บาทหลวง อเล็กซิส บาทหลวงซาเวียร์ รวมเป็นคนชายหญิงใหญ่น้อย 306 คน
 กระปือของข้าพเจ้าผู้เมียเผือกดำ 53 ตัวให้ทาสรักษาทำไร่นาก็เอาไปด้วย...
 ครั้นข้าพระพุทธเจ้าแต่งท้าวเพี้ยบุตรหลานกรมการไปขอเอาตัวทาสชายหญิง
 ซึ่งไปอยู่กับบาทหลวง อเล็กซิส บาทหลวงซาเวียร์ ฝรั่งเศส คินมาใช้สอย
 การงานนั้น บาทหลวงฝรั่งเศสหาส่งทาสให้ข้าพระพุทธเจ้าไม่
 เมื่อข้าพระพุทธเจ้าจะไปจับเอาก็กลัวจะเกิดวิวาทกับบาทหลวงฝรั่งเศส...”⁹⁰

ในใบบอกอีกฉบับหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“...อนึ่งเมื่อวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายแรมหกค่ำปีจออัฐศกศักราชพันสองร้อย
 สี่สิบแปดปี อำแดงคำพาหนึ่งอำแดงบุญมีหนึ่งอำแดงดวงตาหนึ่งรวมสามคน
 ภรรยาน้อยข้าพระพุทธเจ้า ภากันหลบตัวหนีไปอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศส
 ข้าพระพุทธเจ้าแต่งให้ท้าวพระพิพิศม์ท้าวพระไชยสุริยวงษท้าวจันสุริยวงษกับ
 เพี้ยมีชื่อไปถึงบ้านบาทหลวงแล้ว ได้ขึ้นไปร้องขอเอาภรรยาน้อย
 ข้าพระพุทธเจ้ากับบาทหลวง บาทหลวงก็ออกมาทำอำนาจซึ่งโกรธเอามือตบ
 ท้าวพิพิศม์หลบไม่ทันถูกขากรไรกรแก้มซ้ายทีหนึ่ง แล้วเอาท้าวตบท้าวพระ-
 พิพิศม์ตบที่ ๑ แล้วบาทหลวงเอามือตบท้าวไชยสุริยวงษหลบไม่ทัน
 ถูกตบคอที่ ๑ ท้าวพระพิพิศม์ท้าวพระไชยสุริยวงษกรมการหนีได้ จึงกลับคืน
 มาแจ้งความแก่ข้าพระพุทธเจ้าดังนี้...”⁹¹

เหตุการณ์ยังมีได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ ในใบบอกฉบับเดียวกันยังกล่าวถึงเหตุการณ์
 ต่อไปอีกซึ่งสรุปได้ว่า หลังจากเกิดการวิวาทกันครั้งนั้นแล้ว ต่อมาอำแดงคำภาเป็นคู่กับ
 นายมาตซึ่งเป็นคนเข้ารับราชการกับบาทหลวงจนตั้งครอบครัว เจ้าเมืองแต่งกรมการไปสอบถาม

⁹⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5
 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง ใบบอกเมืองสกลนคร (ตุลาคม ร.ศ 104-31 ธันวาคม ร.ศ 109).

⁹¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5
 กระทรวงต่างประเทศ เรื่องราษฎรเมืองสกลนคร นครพนม เข้ารีตถือศาสนาบาดหลวงมาก ตัวเลขและภรรยา
 คำทาส หนีไปอยู่กับบาทหลวง เจ้าเมืองจะเกณฑ์ราชการและเก็บส่วย บาดหลวงขัดขวางไว้ (4 กุมภาพันธ์
 ร.ศ. 109 - 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109).

อ้าแแต่งคำภำภำก็ยอมรับว่ำจริง เจ้ำเมืองจึงแต่งกรมกำรไปขอตัวอ้าแแต่งคำภำภำและน่ำมำตข่ำยชู้มำข่ำระคว่ำม บำทหลวงไม่ยินยอมและไปย้งศำลเมืองสกลนคร กล่ำวถ้อยคำวิวำทไม่ยอมให้ศำลข่ำระคว่ำม เหตุกำรณั้ครั้งนี้อยู่เป็นเรื่องสำคัญ เจ้ำเมืองจึงทำหนังสือร้องเรียนไปย้งส่วนกล่ำงซึ่งจะกล่ำวถึงอีกครั้งหนึ่งในห้วข้อเรื่องคว่ำมพยำยำมในกำรแก้ปัญหำของฝ่ำยเจ้ำหน้ำที่กรมกำรเมือง

ข. ปัญหำคว่ำมขัดแย้งเนื่องจ่ำกเรื่องกำรเกณฑ์ไพร่พลและเสปียงอำหำร

นอกจ่ำกปัญหำคว่ำมขัดแย้งที่เกิดจ่ำกไพร่ท่ำสหลบหนีกำรเกณฑ์แรงงำนในภำวะปกติแล้ว กำรเกณฑ์ไพร่พลและเสปียงอำหำรในย่ำมศึกสงครามก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประกำรหนึ่งที่ทำให้เกิดคว่ำมขัดแย้งระหว่ำงบำทหลวงกับเจ้ำหน้ำที่กรมกำรเมือง กล่ำวคือ ในช่วงระยะแรกของการก่อตั้งชุมชนทำแ่นั้นในภำคอีสานเกิดเหตุกำรณั้สำคัญอีกเหตุกำรณั้หนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อคว่ำมสัมพันธ์ระหว่ำงบำทหลวงกับเจ้ำหน้ำที่กรมกำรเมือง นั้นคือ ปัญหำที่ “กลุ่มเงินฮ่อจำนวนมำกได้ก่อคว่ำมวุ่นว่ำยเผำเมืองเวียงจันท์นับตั้งแต่ว.ศ.2418เป็นต้นมำและต่อมำกลุ่มเงินฮ่อก็ได้ก่อเหตุขึ้นอีกหล่ำยเมืองท่ำงฝ่งแคว้นพวนต่ำมหัวเมืองในภำคอีสานดังนั้นจึงได้มีกำรเกณฑ์กำล่งไพร่พลไปช่ยรบ กำรเกณฑ์ข่ำวปลำอำหำรเพื่อสนับสนุนกองทัพอและช่ยผู้ที่อยู่พพหนีภัยพวกล้อ กำรที่ไพร่พลตัวเลกหลบหนีไปอยู่กับำทหลวงและไม่ยอมให้คว่ำมร่วมมือกับท่ำงรำชกำรในย่ำมศึกสงครามเช่นนี้ จึงถือว่าพฤติกรรมของบำทหลวงในกำรให้คว่ำมคุ้มครองเป็นเรื่องร่ำยแรง”⁹²

กำรปรำบฮ่อในครั้งนั้นพระบำทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้ำอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้ำบรมวงศ์เธอ กรมพระย่ำรำบปรำบกำรเป็นแม่ทัพใหญ่ คุมทัพและไพร่พลขึ้นไปตั้งปรำบฮ่อที่เมืองหนองค่ำยในเดือน 12 ปีมะแม พ.ศ.2426 และมีสรำตรำแ่งให้เจ้ำเมืองเตรียมเกณฑ์ไพร่พล ตลอดจนเครื่องศำสตรำวุธและเสปียงอำหำรไว้ให้พร้อม⁹³ มีหลักฐาน

⁹² สุรัตน์ วรำนครรัตน์, “ปัญหำกำรเผยแพร่วศำสนำของบำทหลวงฝรังเศสในหัวเมืองอีสาน (ศึกษาเฉพาะกรณีเมืองอุบลรำชธำนี นครพนม สกลนคร พ.ศ.2426 – 2431,” หน้ำ 227 ใน เอกสรำรเนื่องในกำรสัมมนำเรื่อง 300 ปี คว่ำมสัมพันธ์ไทย – ฝรังเศส ภำควิชำประวัติศำสตร์ มหำวิทยำลัยรำมค้ำแหง 14 – 15 ธันวาคม 2527(กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ , 2527).

⁹³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 5 มท เล่ม 24 เอกสรำรกรมรำชเลขำธิกำร รัชกำลที่ 5 กระทรวมมำทไทย เรื่อง “สรำตรำเจ้ำพระย่ำจักกรีฯ มำถึงเจ้ำเมืองอุบลและเมืองอื่น ๆ” (พ.ศ. 2426).

กล่าวว่าในครั้งนั้นเมืองสกลนครถูกเกณฑ์กำลังพล 1,000 คน ช้าง 25 เชือก ช้างสาร 3,000 ตัว และโคต่าง 100 ตัว⁹⁴

ในปี พ.ศ. 2430 พระยามหาอำมาตย์ได้มีท้องตราสั่งเมืองต่างๆ ให้ระวังรักษาด่าน และเตรียมเสบียงอาหารไว้ เวลาต่อมากองทัพฮ่อตีเมืองหลวงพระบางแตก ชาวเมืองหนีกองทัพฮ่อมาอยู่ที่เมืองปากลาย เมืองปากเฮือง และเมืองหนองคายเป็นอันมาก พระยาราชวรานุกูล แม่ทัพที่หนองคายจึงมีท้องตราให้เมืองต่างๆ ส่งเสบียงอาหารหรือเงินส่วยเพื่อให้การช่วยเหลือไพร่พลในกองทัพ⁹⁵ ครั้งนั้นทางเมืองสกลนครเห็นว่าหากเอาเงินส่วยซื้อข้าวส่งให้เป็นเสบียงของกองทัพที่เมืองหนองคายจะสิ้นเปลืองมาก จึงใช้วิธีเกณฑ์ข้าวจากราษฎร (โดยเกณฑ์เอาจากพวก เลกที่ยังส่งข้าวขึ้นฉางหลวงไม่ครบตามจำนวน) และเกณฑ์คนคุมข้าวไปส่งที่เมืองหนองคาย ปรากฏว่า “...บาทหลวงฝรั่งเสศกึ่งดไว้เสียไม่ให้อีกตัวเลขที่เข้าเรียนศาสนาเสียเข้าคองเมือง แลไม่ให้คนที่ต้องเกณฑ์ไปคุมโค คุมเรือบรรทุกเข้าไปส่งเมืองหนองคายแลบ้านพันลำไม่...”⁹⁶

นอกเหนือจากหน้าที่ในการจัดหาไพร่พลและเสบียงอาหารแล้ว เมืองสกลนคร ยังได้รับปืนหลวงที่เรียกว่าปืนทน 6 กระบอก ปืนคาบศิลา 100 กระบอก ไปเพิ่มเติมกับของเก่า ที่มีอยู่แล้ว 50 กระบอก และปืนขานกยาง 156 กระบอก ด้วยเหตุนี้เจ้าเมืองจึง “...ให้ทำพิธีกรรมการเกณฑ์ไพร่พลตัวเลขเมืองสกลนครแลเมืองขึ้นกองขึ้นตามหมวดตามกองทำตึกใส่ปืน แลลูกกระสุนดินดำของหลวงไว้สำหรับราชการ ครั้นพอหมื่นนายหมวดเกณฑ์ไพร่พลตัวเลขที่เข้าเรียนศาสนา กับบาทหลวงให้มาทำตึกใส่ปืนลูกกระสุนของหลวง บาทหลวงฝรั่งเสศกึ่งดเอา ตัวเลขพวกเข้าเรียนศาสนาที่ต้องเกณฑ์นั้นไว้ไม่ให้มาทำตึกปืนหลวงไม่...”⁹⁷

การขัดขวางการเกณฑ์แรงงานในราชการแผ่นดินของบาทหลวงยังปรากฏในกรณีอื่นอีก เช่น ในพ.ศ. 2429 เมื่อทางเมืองสกลนครเกณฑ์ตัวเลขชายฉกรรจ์ไปส่งพระเจ็ยรราช ยกบัตรเมืองหนองคาย ซึ่งขณะนั้นมาช่วยราชการเมืองสกลนครและจะไปช่วยราชการเมือง กาศสินธุ์ บาทหลวงก็ขัดขวางไม่ยอมให้คนที่เข้ารับมาช่วยราชการ และในปีเดียวกันเมื่อมีการ

⁹⁴ สุรัตน์ วรางค์รัตน์ (บรรณารักษ์), ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร, หน้า 23.

⁹⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12 ก เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง โบบอกเมืองสกลนคร (1 กันยายน 2432).

⁹⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม - ร.5 ต/33 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่อง ราษฎรเมืองสกลนคร นครพนมเข้ารับพิธีสาสนาบาทหลวงมาช.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

เกณฑ์ตัวเลกตามหมวดกองต่างๆ เพื่อติดตามเจ้าเมืองไปกรุงเทพฯ ในการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธีตั้งสรองและเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช บาทหลวงก็ขัดขวางไม่ยอมให้ลูกศิษย์ที่ถูกเกณฑ์ไปช่วยราชการ⁹⁸

การขัดขวางการเกณฑ์แรงงานของบาทหลวงตามที่กล่าวมานี้ ทำให้เจ้าหน้าที่กรมการเมืองไม่สามารถปฏิบัติราชการตามที่ได้รับมอบหมายมาได้ และส่งผลกระทบต่ออำนาจหน้าที่ของตนโดยตรง จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่กรมการเมือง

อาจกล่าวได้ว่าการดำเนินงานในการเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่บาทหลวงพยายามปกป้องคนที่เข้ามานับถือศาสนา กลายเป็นช่องทางให้ราษฎรหลบหนีการเสียส่วยและการเกณฑ์แรงงานของรัฐมาขอความคุ้มครองจากบาทหลวง สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออำนาจหน้าที่รวมทั้งผลประโยชน์ทั้งของแผ่นดินและผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าหน้าที่กรมการเมือง เช่น การหลบหนีของข้าทาสของเจ้าเมืองกรมการเมืองทำให้ขาดแคลนแรงงานทำนาและงานภายในบ้านเรือน การหลบหนีของตัวเลกไปอยู่กับบาทหลวงทำให้การเก็บเงินส่วยลดลงไม่ครบตามจำนวนตัวเลก นอกจากนี้การหลบหนีของไพร่พลตัวเลกไปอยู่กับบาทหลวงในยามที่บ้านเมืองประสบปัญหาเรื่องความมั่นคงทางชายแดน ทำให้ทางราชการสูญเสียไพร่พลในการทำศึกสงครามนั้น ถือเป็นเรื่องร้ายแรงเพราะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศโดยตรง ด้วยสาเหตุที่กล่าวมาจึงทำให้เกิดการต่อต้านการดำเนินงานของบาทหลวง และกลายเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชน

ค. ปัญหาเนื่องจากความแตกต่างทางด้านสังคม วัฒนธรรม และความคิดระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่กรมการเมือง

ความแตกต่างในประเด็นนี้ทำให้มุมมองของทั้งสองฝ่ายแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงาน ขณะที่ฝ่ายบ้านเมืองเห็นว่าการมีไพร่ ทาส การเก็บส่วย การเกณฑ์แรงงาน เป็นเรื่องปกติในระบบการปกครองของไทย แต่พวกมิชชันนารีเห็นว่าเป็นเรื่องของการกดขี่เอารัดเอาเปรียบผู้น้อย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

“ สำเนาความบาทหลวง Prod’homme ผู้ครองคริสตังค์เมืองลาวไปยัง
ท่านสังฆราช Gerazen เพื่อนำขึ้นถวายพระเจ้านงยาเธอ
มีใจความสังเขปดังต่อไปนี้

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน.

1. เจ้าเมืองสกลฯ ใช้ราษฎรทำบ้านเรือนให้เปล่าโดยไม่ให้ค่าจ้าง ,
ทำเหมือนเป็นงานหลวง
2. เจ้านายต้องการไปไหนด้วยธุระส่วนตัวก็เกณฑ์เอาราษฎรไปด้วย
แล้วไม่ให้ค่าจ้าง
3. เจ้านายเกณฑ์เอาหมูเปิดไก่อของราษฎรไปกินเปล่าๆ โดยไม่จ่ายเงิน
4. เมื่อเจ้านายเอาช้างม้าวัวควายถวายข้าหลวง , ก็เกณฑ์เอาเงิน
ค่าของที่เขาเอาไปถวายนั้นจากราษฎร
5. เจ้านายฯ ไปกรุงเทพฯ มักเกณฑ์เอาเงินค่าเดินทางในกิจการส่วนตัว
จากราษฎร...”⁹⁹

ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางความคิดในเรื่องระบบการเกณฑ์แรงงานและการเก็บส่วยได้ชัดเจน การที่บาทหลวงมีมุมมองเช่นนี้อาจเป็นเพราะไม่เข้าใจระบบการปกครองของไทยอย่างถ่องแท้จึงมองการกระทำของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองว่าเป็นการไม่ยุติธรรมต่อราษฎร ข้อสันนิษฐานอีกประการหนึ่ง คือ การปกป้องคนที่มาเข้ารีตอาจเป็นการกระทำโดยตั้งใจของบาทหลวง เพื่อใช้เป็นแรงจูงใจให้คนเข้ามานับถือศาสนาต่างๆ ก็เป็นไปได้ และไม่ว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของบาทหลวงจะเป็นอย่างไรก็ตาม ปัจจัยดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งในช่วงระยะแรก ๆ ของการก่อตั้งชุมชน

ง. ปัญหาเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส

สาเหตุของความขัดแย้งอีกประการหนึ่งที่น่าจะเป็นไปได้ คือ เจ้าหน้าที่บ้านเมืองหวาดระแวงว่าบาทหลวงมีความเกี่ยวข้องกับการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส กรณีของบ้านท่าแร่ นั้น หลังจากตั้งมาได้ระยะหนึ่งก็มีความมั่นคงก้าวหน้ากลายเป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญแห่งหนึ่ง และเป็นที่ตั้งเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสแวะมาพบปะกับบาทหลวง ดังปรากฏในเอกสารของวัดท่าแร่ ตอนหนึ่งว่า

“กรมการเมืองสกลนครมีหนังสือมายังท่านบาทหลวง แจ้งข่าวจัดการรับรอง Monsier Cognard และท่าน Commissaire กรมแผนที่ฝรั่งเศสซึ่งจะเดินทางมาจากนครพนมมาเมืองสกลฯ ฉะนั้นขอให้ท่านบาทหลวงตักเตือนคริสตังค์

⁹⁹บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 56 ไม่ระบุวันเดือนปี, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ให้ช่วยกันออกเสปียงอาหาร และทางเมืองสกลฯ จะแต่งกรมการท้าวเพี้ย 20 คน ให้เอาเรือมารับ Monsier Cognard ที่บ้านท่าแร่”¹⁰⁰

การที่เจ้าหน้าที่ระดับสูงของฝรั่งเศสและมาที่ชุมชนแห่งนี้อาจทำให้เจ้าหน้าที่ของเมืองสกลนครมองบาทหลวงว่ามีความเกี่ยวพันทางการเมืองกับฝรั่งเศสก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก แม้จะมีความขัดแย้งกับบาทหลวง แต่เจ้าหน้าที่และทางรัฐบาลเองก็ต้องระมัดระวังไม่ให้กระทบรุนแรงกับมิชชันนารีฝรั่งเศสโดยมีเหตุสำคัญที่ถูกนำมาพูดถึงอยู่เสมอคือ เกรงจะกระทบกระเทือนพระราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศสดังตัวอย่างที่ปรากฏในใบบอกต่อไปนี้

“...ทุกวันนี้ท้าวเพี้ยตัวเลขเมืองสกลนคร แลเมืองขึ้นกองขึ้นเมืองสกลนคร เหน้ท้าวเพี้ยตัวเลขพวกที่เข้าเรียนศาสนาไม่ได้ไปราชการแลไม่ได้เสียเงินส่วยของหลวงแลไม่ได้เสียเข้าจางคงเมืองก็มีใจกำเริบหลบหนีราชการเข้าไปเรียนศาสนาเป็นอันมากเนื่องๆ อยู่มิได้ขาดจนตราบท้าวทุกวันนี้...เมื่อข้าพระพุทธเจ้าแต่งท้าวเพี้ยไปเอาตัวผู้ช้ดราชการที่เข้าเรียนศาสนามาทำโทษตามฉันทราชการนั้นฤกแล้วจะเป็นการก่อวิวาทกับบาทหลวงฝรั่งเศส ก็กลัวจะไม่ชอบข้อสัญญาทางพระราชไมตรี ทุกวันนี้ข้าพระพุทธเจ้าจัดราชการฉลองพระเดชพระคุณก็หาได้โดยสะดวกไม่ มีแต่การลำบากยากยิ่งหาที่สุดมิได้...”¹⁰¹

สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าอิทธิพลของฝรั่งเศสที่มีอยู่มากในเวลานั้น ได้มีส่วนช่วยเหลือต่อการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีอยู่ไม่น้อยทีเดียว

ประการที่สอง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นส่วนใหญ่แล้วเป็นความขัดแย้งในสมัยที่พระยาจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เป็นเจ้าเมือง ท่านผู้นี้มีความขัดแย้งกับมิชชันนารีมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่ท่านยังเป็นอุปราช กล่าวคือ

¹⁰⁰ บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 77 ลงวันที่ 9/10/1891, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง, (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁰¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม - ร.5 ต/33 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่อง ราษฎรเมืองสกลนคร นครพนมเข้ารีตถือศาสนาบาทหลวงมากฯ .

“...คุณพ่อเกโกเมื่อถูกส่งไปที่เมืองสกลนคร ได้ไปพบกับพวกคริสตังใหม่จำนวนแปดสิบคนซึ่งเป็นชาวเวียดนาม และถูกรังควาญอย่างรุนแรงจากพวกเจ้านายต่างๆ ซึ่งในพวกนั้นก็มียุทธเจ้าเมืองที่ขุนซ่องหมองใจเอามากๆ อยู่แล้วที่ไม่สามารถเอาพวกนี้มาไว้ใต้อาณัติของตน แต่ก็นับว่ายังดีอยู่ที่เจ้าเมืองผู้มีอายุได้แปดสิบปีท่านนั้นเป็นผู้มีน้ำใจดี และไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อพวกคุณพ่อเจ้าเมืองท่านนี้ยังได้มีน้ำใจดีต่อพวกเรา ได้ออกมาเยี่ยมเยียนพวกเรากี่หลายครั้ง ผู้ที่ยังเกลียดชังพวกเราก็คงมีแต่รองเจ้าเมืองและลูกน้องของท่านเท่านั้น...”¹⁰²

รองเจ้าเมืองที่ถูกกล่าวถึง คือ อุปราชโง่นคำซึ่งต่อมาได้เป็นพระยาประจันตประเทศธานี ส่วนเจ้าเมือง คือ พระยาจันตประเทศธานี (ปิด) ท่านเป็นเจ้าเมืองสกลนครระหว่าง พ.ศ. 2421 จนถึง พ.ศ. 2427 ก็เสียชีวิตเพราะอหิวาตกโรค ขณะที่มีอายุได้ 69 ปี ในจดหมายนี้เข้าใจผิดว่า ท่านมีอายุได้ 80 ปี¹⁰³ ความขัดแย้งระหว่างอุปราชโง่นคำกับมิชชันนารีอาจเป็นเพราะความแตกต่างในเรื่องความคิดของข้าราชการไทยกับมิชชันนารีในเรื่องต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อท่านเป็นเจ้าเมืองความขัดแย้งก็ทวีความรุนแรงขึ้นและคุณจะมีเรื่องส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะภรรยาน้อย ตลอดจนข้าทาสบริวารของท่านได้หนีมาเรียนศาสนาที่บาทหลวงที่ทำแร่ในตำนานพงศาวดารสกลนครซึ่งเขียนขึ้นในสมัยพระยาประจันตประเทศธานีกล่าวถึงกลุ่มคริสต์ชนบ้านท่าแร่เอาไว้เพียงสั้นๆ ว่า

“ครั้นถึงปีมะแม เบญจศก จุลศักราช 1245 พุทธศักราช 2426 บาทหลวงอาเล็กซิสโปรดมชาวชาติฝรั่งเศษมาตั้งสอนศาสนาโรมันแคธอลิกอยู่บ้านท่าแร่แขวงเมืองสกลนคร มีราษฎรพลเมืองข้าทาส เจ้าเมืองกรมการสมัครเข้าถือศาสนาโรมันแคธอลิกจำนวนมาก บาทหลวงสร้างวัดสร้างโบสถ์ใหญ่โตด้วยอิฐด้วยหิน ต่อมาในสมัยที่บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงการปกครองทันเวลา ราชการเจริญขึ้นอำนาจบาทหลวงน้อยลง ราษฎรพากันออกจาก

¹⁰²จดหมายจากเมืองสกลนครลงวันที่ 20/09/2427 A.M.E.,Vol 895, folio 369 อ้างถึงใน โรแบร์ กอสเต, การแพร่ธรรมในประเทศไทย, หน้า 291.

¹⁰³เรื่องเดียวกัน.

ศาสนาบาทหลวงเป็นอันมาก โดยเหตุที่เขาเห็นว่าไม่มีประโยชน์ พวกที่ถือศาสนาบาทหลวงยังอยู่บ้านท่าแร่ตำบลเดียว”¹⁰⁴

ในเอกสารฉบับนี้แม้ไม่ได้กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองกับบาทหลวงไว้ตรงๆ แต่นัยยะของข้อความที่เขียนไว้ก็แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งดังกล่าวได้พอสมควร

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กรมการเมืองกับบาทหลวงนี้ เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้กับทั้งสองฝ่ายอยู่ตลอดมาในช่วงแรกของการตั้งชุมชนและส่งผลกระทบต่อการค้าเนินงานของทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ฝ่ายเจ้าหน้าที่กรมการเมืองไม่สามารถปฏิบัติราชการได้โดยสะดวก อีกทั้งสูญเสียแรงงานและทรัพย์สินอันเป็นผลประโยชน์ส่วนตน ขณะที่ฝ่ายบาทหลวงก็ได้รับผลกระทบในแง่ของการเป็นอุปสรรคในการตั้งชุมชน เช่น ราษฎรที่จะเข้ามาอยู่ในชุมชนก็จะถูกเจ้าหน้าที่ขัดขวาง, เมื่อเข้ามาอยู่ในชุมชนก็ถูกทางราชการส่งเจ้าหน้าที่มาตามตัวกลับ (ดังที่ปรากฏในบันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้าและใบบอกที่ได้ยกตัวอย่างไปในข้างต้นแล้ว) หรือถูกกีดกันแก่งัดด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป อย่างไรก็ตามทั้งสองฝ่ายได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว ดังนี้

3.5.2 ความพยายามในการแก้ปัญหา แบ่งเป็นประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

ก. ความพยายามในการแก้ปัญหาของเจ้าหน้าที่กรมการเมือง

เมื่อเกิดปัญหาคนหลบหนีไปอยู่กับบาทหลวง เจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนคร ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยการทำใบบอกแจ้งเรื่องไปยังส่วนกลาง เพื่อให้ส่วนกลางกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาให้ หลักฐานที่พบ คือ พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) ได้ทำใบบอกร้องเรียนไปยังกรุงเทพเพื่อให้อภัยโทษแก่ปัญหาเหล่านี้ เช่น มีใบบอก 2 ฉบับเขียนในเดือนธันวาคม พ.ศ.2432 ร้องเรียนไปยังส่วนกลาง ฉบับหนึ่งมีใจความสำคัญว่าด้วยเรื่อง “ราษฎรเข้ารีตถือศาสนาบาทหลวงมาก ตัวเล็กและภรรยาข้าทาสหลบหนีไปอยู่กับบาทหลวง เจ้าเมืองท้าวเพี้ยจะใช้ราชการและเลขส่วยของหลวงบาทหลวงก็ขัดขวางไว้ ครั้นให้ท้าวเพี้ยไปว่ากล่าวกับบาทหลวงตามท้าวราชการ บาทหลวงทำอานาจตบตีท้าวเพี้ยด้วยความเจ็บอาย อีกฉบับหนึ่งเป็นบัญชีท้าวเพี้ยราษฎรที่เข้ารีตถือศาสนาบาทหลวง เจ้าเมืองกรมการเมืองจะเกณฑ์ไปรักษาด่านแลเกณฑ์ราชการสิ่งใด ก็เป็นที่ขัดขวางต่อราชการทุกอย่าง”¹⁰⁵

¹⁰⁴ สุรัตน์ วรวงค์รัตน์ (บรรณารักษ์), ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร, หน้า 21.

¹⁰⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่องราษฎรเมืองสกลนคร นครพนม เข้ารีตถือศาสนาบาทหลวงมาก ฯ.

ทางส่วนกลางได้ช่วยแนะแนวทางการแก้ปัญหาโดยต้องระมัดระวังไม่ให้กระทบกระเทือนทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ดังนั้นแนวทางในการแก้ปัญหาจึงต้องใช้วิธีละมุนละม่อม ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของประเทศทั้งสอง ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ให้เสื่อมเสียเกียรติยศของฝ่ายบ้านเมืองด้วย ดังตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือของเจ้าพระยารัตนบดินทรมหากัลยานมิตรที่สมุหนายกมาถึงพระยาประจันตประเทศธานี มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“... บัดนี้เจ้าพนักงานกรมท่ามีหนังสือรับสั่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศวงษาโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ที่ 156 ลงวันที่ 3 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 108 มายังกรมมหาดไทยว่า ท้าวเพี้ยตัวเลขที่ถือศาสนาโรมัน กะทอลิกอยู่กับบาทหลวงนั้น คนมีชื่อทั้งนี้ก็หาได้ตกเป็นคนสับแยกต์ คนต่างประเทศไม่ คงเป็นคนในบังคับไทยทั้งสิ้น ถ้ามีราชการกะเกณฑ์ใช้สอย ถูเก็บส่วยของหลวงก็ต้องกะเกณฑ์ใช้สอยเก็บเงินส่วยตามธรรมเนียม บ้านเมือง ถ้าคนมีชื่อทั้งนี้หลบหนีราชการอย่าไม่ให้เก็บเงินส่วย เข้าไปแอบแฝง อยู่ในบ้านบาดหลวง ๆ พุดจาซัดขวางไว้ประการใด ก็ให้จับกุมบุตรภรรยาของ ตัวไพร่มาเป็นจ่านำเร่งรัดเอาตัวไพร่จงได้ ถ้าตัวไพร่ยกครอบครัวเข้าไปอยู่ในบ้านบาดหลวง จะจับกุมผู้ใดมาเป็นจ่านำเร่งรัดเอาตัวไม่ได้ ก็ให้คิด รอบคอบหาท่าทางจับกุมคนมีชื่อเมื่อเวลาออกจากบ้านบาดหลวงมาใช้ ราชการเก็บส่วยตามธรรมเนียม อย่าให้ล่วงเกินเข้าไปจับคนในบ้าน บาดหลวงให้เป็นที่หมองหมางแก่ทางพระราชไมตรีได้ ถ้าได้ตัวคนมีชื่อมาแล้ว บาดหลวงจะมาพุดจาเกี่ยวข้อห้ามปรามประการใด ก็อย่าให้เจ้าเมืองกรมการ ท้าวเพี้ยเชื้อพืงและเกรงกลัวบาดหลวงเป็นอันขาด ถ้าบาทหลวงตั้งทำ ทำอำนาจทุบตีท้าวเพี้ยกรมการดังที่ไปมาแล้วอย่างใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการ ท้าวเพี้ยต่อสู้ด้วยกำลังรักษาอำนาจบ้านเมืองไว้ อย่าให้บาดหลวงเป็นอันตราย ถึงชีวิตแลล่วงเกินลบล้างอำนาจบ้านเมืองให้เป็นที่เสื่อมเสียทางเกียรติยศ ได้..”¹⁰⁶

ประเด็นสำคัญมากที่ปรากฏในเอกสารนี้คือ การที่ทางส่วนกลางได้ชี้แจงให้เจ้าหน้าที่ กรมการเมืองได้ทราบว่าคนที่ถือศาสนาคาทอลิกไม่ถือว่าเป็นสับแยกต์(subject) ของฝรั่งเศส ดังนั้นคนเหล่านี้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง เหตุที่ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นประเด็นสำคัญ

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

เพราะเรื่องสัปเยกต์หรือคนในบังคับของชาติตะวันตกนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยตรงและเป็นเรื่องที่สร้างปัญหาทางการปกครองให้กับไทยมาก¹⁰⁷ เหตุที่ส่วนกลางต้องชี้แจงในประเด็นดังกล่าวน่าจะเป็นเพราะพฤติกรรมของบาทหลวงที่ปกป้องคนที่มาเข้ารับศีลด้วยการไม่ให้เสียส่วย ไม่ให้ไปตามหมายเกณฑ์แรงงาน ไม่ให้ขึ้นศาล รวมทั้งโจมตีการกระทำของเจ้าหน้าที่ว่าเป็นการกดขี่ ไม่ยุติธรรมนั้น เป็นเช่นเดียวกับพฤติกรรมของกงสุลฝรั่งเศสที่ปกป้องคนในบังคับของตน ดังนั้นทางส่วนกลางจึงต้องชี้แจงไม่ให้ข้าราชการในท้องถิ่นเข้าใจผิด จนไม่กล้าดำเนินการใดๆ กับคนที่ทำผิดกฎหมาย อันจะส่งผลเสียกับราชการแผ่นดินได้

ข. ความพยายามในการแก้ปัญหาของบาทหลวง

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ส่งผลให้บาทหลวงประสบปัญหาในการดำเนินงาน ถูกเจ้าหน้าที่ร้องเรียนเรื่องที่มีคนหลบหนีมาเรียนศาสนาอยู่กับบาทหลวง อีกทั้งราษฎรในชุมชนถูกกลั่นแกล้งโดยเจ้าหน้าที่กรมการเมือง เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ฝ่ายของบาทหลวงก็มีความพยายามในการแก้ปัญหาด้วยเช่นกัน โดยมีหนังสือร้องเรียนไปยังเจ้าหน้าที่กรมการเมือง, รัฐบาลส่วนกลาง, ข้าหลวงที่ปกครองหัวเมืองอีสาน หรือร้องเรียนไปยังประมุขของมิสซังสยามในขณะนั้น เช่น บาทหลวงโปรดมได้ทำหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองไปยังพระสังฆราชเยราเซน (Gerazen) ประมุขของมิสซังสยามเพื่อนำขึ้นถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงษ์วโรปการซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในขณะนั้น ตามที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ส่วนทางฝ่ายมิสซังสยามได้พยายามในการแก้ปัญหาโดยการชี้แจงข้อเท็จจริงให้ทางส่วนกลางได้ทราบ ดังปรากฏในหนังสือของพระสังฆราชเยราเซนกราบทูลชี้แจงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงษ์วโรปการในเรื่องที่บาทหลวงถูกเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนครร้องเรียน ลงวันที่ 11 มกราคม รัตนโกสินทรศก 108 ความตอนหนึ่งว่า

“วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน กับวันที่ ๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ พระองค์ได้มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้า ด้วยบาทหลวงเป็นข้อต่างๆ เมื่อเวลานั้นข้าพเจ้ายังหาทราบความโดยชัดแจ้งได้ขอผิดไว้ให้บาทหลวงมาตามธรรมเนียมทุกปี บัดนี้ข้าพเจ้าทราบความโดยถ้วนถี่ ขอแสดงแก่พระองค์ตามความซื่อสัตย์แล้ว

¹⁰⁷โปรดดูรายละเอียดใน จริยาวรรณ อภรณ์รัตน์, “ปัญหาของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524).

ข้อหนึ่งซึ่งว่าอำแดงคำ พำอำแดงบุญมี อำแดงกองตากรรยาของผู้ว่าราชการ เมืองสกลนครหนีไปอยู่ที่บาทหลวง แล้วผู้ว่าราชการให้กรรมการไปขอต่อ บาทหลวงๆ หายอมให้ไม่ บาทหลวงเอาทำวถีบ เอามือตบกรรมการ ผู้ว่า ราชการได้ขอเอาตัวหญิง ๓ คนนี้หลายครั้ง บาทหลวงขัดขวางเสีย จนอำแดง คำมีครรภ์กับนายมาตศิศาบาทหลวง ความข้อนี้เมื่อเดิมกรรมการไปหา บาทหลวงจะรับเอาหญิง ๓ คนนั้นไป บาทหลวงรับกรรมการโดยธรรมเนียมอันดี แล้วเรียกหญิง ๓ คนมาต่อหน้ากรรมการ กรรมการก็ถามหญิงนั้นว่าทำไมจึงหนี มาอยู่ที่บาทหลวง ต้องกลับไปกับท่านเจ้าเมืองเถิด ฝ่ายบาทหลวงไม่ขัดขวาง ที่จะไม่ให้ไปก็หาไม่ได้ หญิง ๓ คนร้องทุกข์ต้องทนความข่มเหงเหลือเกินหนักหนา ไม่เป็นทาสก็ใช้เหมือนเป็นทาส ไม่ยอมเป็นภรรยา ก็จะข่มขืนด้วยอำนาจ นอกกว่านั้นหญิง ๓ คนได้ให้การว่าอยากจะได้เรียนศาสนาเข้าเป็นคฤศตัง ฝ่ายบาทหลวงเป็นแต่คนกลางทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นจะข่มขืนตัวหญิงทั้ง ๓ คน ซึ่งหาเป็นทาส ซึ่งหายอมเป็นภรรยาไม่ ก็จะเป็นความข่มขืนเหลือความ เทียงธรรม ด้วยว่าหญิงนั้นเป็นคนมีได้อยู่ในอำนาจผู้ใด ซึ่งอำแดงคำมีครรภ์ กับนายมาตนั้นก็ไม่ประหลาดใจเพราะว่ามีสามีอยู่แล้ว ฝ่ายกรรมการไปขอตัว หญิงนั้นหลายครั้งหลายหน หญิงไม่ยอมไปเป็นอันขาด กรรมการหยาบเข้าทั้ง กริยา วาจา บาทหลวงจนใจให้ไล่เสียจากบ้าน เพราะว่าเป็นการสบประมาท เหลือทน แต่หาได้ทุบตีเป็นแผลฟกซ้ำแห่งใดแห่งหนึ่งไม่...”¹⁰⁸

นอกจากนี้พระสังฆราชเยราเซนยังได้ชี้แจงข้อที่บาทหลวงถูกร้องเรียนข้ออื่นๆอีก เช่น ข้อที่บาทหลวงเขียนนายเทินซึ่งเคยเป็นคริสตังแต่ภายหลังไม่สมัครถือศาสนาคาทอลิก 50 ที่ ชี้แจงว่าเป็นธรรมเนียมการลงโทษคริสตังที่ทำความผิด, ข้อที่ว่าเลิกได้ตอบเจ้าหน้าที่ไปเกณฑ์ให้ ไปทำราชการว่าถ้าได้เงินค่าจ้างจึงจะไปนั้น ชี้แจงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้ เลิกเสียเงินปีละสิบสลึง แล้วให้ชักเอา ๒ สลึงสำหรับเป็นเงินเดือนให้เลิกที่ถูกเกณฑ์ไปรับราชการ ทางไกลไม่ให้เดือดร้อน แต่เจ้าเมืองกรรมการเมืองขอเลขบั้งหลวง ไม่ยอมให้เงินตามพระราช กำหนด อีกข้อหนึ่งที่ว่าคนที่ถือศาสนาคาทอลิกแล้วก็พากันไปรวมถือน้ำในวัดบาทหลวง ชี้แจงว่า

¹⁰⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่องราษฎรเมืองสกลนคร นครพนม เข้ารีตถือศาสนาบาทหลวงมาก ๆ.

ไม่น่าจะเป็นความผิด เพราะบาทหลวงโปรดมได้เคยปรึกษากับท่านข้าหลวงเมืองอุบลราชธานีแล้ว ท่านข้าหลวงว่าให้รวมถือน้ำในวัดบาทหลวงก็ได้¹⁰⁹

ท้ายที่สุดความพยายามแก้ปัญหาเรื่องดังกล่าวนี้ยุติลงที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวงวงษ์โรประการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ทรงมีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่กรมการเมืองดำเนินการตามกฎหมายบ้านเมือง และถ้าถูกบาทหลวงทำร้ายทุบตีก็ให้ “..เจ้าเมืองกรมการเมืองเพี้ยต่อผู้ด้ยกำลังรักษาอำนาจบ้านเมืองไว้ อย่าให้บาดหลวงเปนอันตรายถึงชีวิตแลล่วงเกินลบล้างอำนาจบ้านเมืองให้เป็นที่เสื่อมเสียทางเกียรติยศได้”¹¹⁰ ส่วนเรื่องที่บาทหลวงร้องเรียนว่าเจ้าหน้าที่กรมการเมืองฉ้อราษฎร์บังหลวงนั้น ก็ให้ดำเนินการสืบสวนหาความจริงต่อไป¹¹¹

ความพยายามในการแก้ปัญหาของผู้นำในชุมชนที่เห็นได้ชัด คือ บทบาทของบาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออที่มีหนังสือร้องเรียนไปยังข้าหลวงเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท่าแร่อันเป็นผลจากการกระทำของเจ้าหน้าที่กรมการเมืองหลายครั้ง เช่น

“ข้าพเจ้าบาทหลวง ย. กอมบูริเออ...เจ้าอธิการวัดมหาพรหมเทวดามีคาแอล คำนับแจ้งความมายังพระวิสุตรพลชั้นรั้วช่วยเมืองสกลนคร ทราบด้วย :

ณ วันที่ 14 ตุลาคม ร.ศ. 119 ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปแจ้งความต่อท่านให้ทราบว่า ชาวบ้านท่าแร่โกรธกันวุ่นวายไม่ถูกต้องกันเพราะกรมการนายอำเภอชมชื่นใจของคนลาวนั้นให้อยู่ได้บังคับผู้ใหญ่บ้านซึ่งตัวไม่ได้สมัครกรมการนายอำเภอไม่อนุญาตให้เลือกผู้ใหญ่บ้านตามความชอบใจของลูกบ้านใจความในหนังสือของข้าพเจ้ามีพอประมาณดังนั้น ท่านก็มีตอบมายังข้าพเจ้า ณ วันที่ 17 ตุลาคม เป็นคำล่อยๆ จะให้ข้าพเจ้าจับพิรุหรือก็ได้ จะให้เป็นที่ยึดถือว่าท่านเป็นที่ยุติธรรมก็ไม่ได้ด้วย

...ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือมาชี้แจงต่อท่านให้ทราบว่า ถ้าชาวบ้านท่าแร่เกิดวุ่นวายต้องแตกแยกจากถิ่นฐานแห่งตนและไปอยู่อื่น ก็เพราะท่านเองไม่ได้จัดให้เขาเลือกเอาผู้ใหญ่บ้านตามพระราชบัญญัติ ปี 116 ข้าพเจ้าจำเป็นจะได้

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

มีคำไปแจ้งต่อท่านพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย ณ กรุงเทพฯ

แต่คนพวกลาวพวนที่ตั้งเรือนฟากวัดข้างตะวันออกเรียกว่า บ้านกลาง
ได้แต่งคนผู้มีชื่อครั้งหนึ่งสองครั้งไปกราบเรียนต่อท่านว่า ไม่สมควรเอาขุนขจร
ญวนเป็นผู้ใหญ่บ้าน ท่านก็เลยทำเพิกเฉย ไม่รับเอาคำร้องทุกข์ของคนลาวนั้น
ทั้งตอบว่าไม่เป็นธุระของราษฎรที่จะเลือกเอาผู้ใหญ่บ้าน

ข้อหนึ่งจำพวกลาวไทยซึ่งตั้งบ้านเรือนฟากหนทางริมบ้านญวน
ข้างตะวันตกซึ่งเรียกว่าบ้านลาวป่าหว่านได้ให้ผู้มีชื่อมาร้องทุกข์ต่อท่าน
ด้วยสิ้นสุดจิตใจ แต่ครั้งคนนั้นว่าไม่สมควรจะเอาหลวงประเทศเป็นผู้ใหญ่บ้าน
ท่านก็ยังข่มเหงใจคนลาวนั้นให้รับหลวงประเทศเป็นผู้ใหญ่บ้านให้จงได้
ท่านทำดังนี้ท่านก็ยังเห็นว่าท่านทำถูกต้องตามพระราชบัญญัติหรือ
ส่วนข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ถูกต้องเลย...”¹¹²

ในหนังสือฉบับเดียวกันนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องที่พระวิสุตรพลขันธุ์เป็นใจให้
หลวงประเทศซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านเบียดบังเอาตัวเลขของเพี้ยแก้วสุวรรณกำนันบ้านท่าแร่ไปเป็น
ของตน เพื่อให้เลขของตน (หมายถึงหลวงประเทศ) ทำงานเบากว่า*

ตอนท้ายของหนังสือฉบับนี้มีว่า

“ฉันใดก็ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านจะได้จัดการให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ
กฎหมายต่อไปเบื้องหน้า และจะไม่เป็นการจำเป็นให้ข้าพเจ้าเอาหนังสือ
ฉบับนี้ไปเสนอต่อผู้ใหญ่ให้เป็นการลือชาปรากฏไป อันการที่จะให้ชาวบ้าน
ท่าแร่แตกแยกจากบ้านเพื่อให้วัดที่ข้าพเจ้าได้ตั้งนั้นเป็นวัดร้างไปก็เป็นอันตราย

¹¹² หนังสือออก เรื่องที่ 10 ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 119, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-
หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

*งานที่กล่าวถึง คือ งานตามหมายเกณฑ์ของเมืองสกลนครที่ให้เพี้ยแก้วสุวรรณ และหลวงประเทศ
ทำไม้สำหรับปลูกศาลากลางเมืองสกลนคร โดยในหมายนั้นระบุให้เพี้ยแก้วสุวรรณ มีเลข157 คน ต้องทำไม้
เป็นราคา 9 บาท ให้หลวงประเทศมีเลข 85 คน ต้องทำไม้เป็นราคา 6 บาท แต่หลวงประเทศกลับชิงเอาตัวเลข
ของเพี้ยแก้วสุวรรณ จำนวน 30 คนไปเป็นของตัวเอง เพื่อจะให้เลขของตัวเองทำงานเบากว่า

ใหญ่แก่ข้าพเจ้าแลพระศาสนาคาทอลิกด้วย ไม่บังควรที่ข้าพเจ้าจะนิ่งต่อไปได้...”¹¹³

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางฝ่ายบ้านเมืองมีหนังสือตอบกลับมาว่าอย่างไร แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นข้อน่าสังเกต ก็คือ ในการร้องเรียนของบาทหลวงนั้น แสดงให้เห็นว่าบาทหลวงรู้กฎหมายของบ้านเมือง และมักใช้คุณสมบัติข้อนี้ในการกล่าวอ้างเสมอ และสิ่งนี้น่าจะเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่กรมการเมืองเกรงใจ ไม่กล้าดำเนินการรุนแรงต่อบาทหลวง นอกเหนือจากประเด็นเรื่อง “ เกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนทางพระราชไมตรี “ ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้ว

3.5.3 ผลของการแก้ปัญหา

ความพยายามของทั้งสองฝ่ายในการแก้ปัญหาถึงแม้จะไม่ทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติลงโดยสิ้นเชิง แต่ก็ได้มีส่วนช่วยความขัดแย้งลดความรุนแรงลงจนไม่บานปลายไปกระทบกระเทือนความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศ อย่างไรก็ตามความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่บ้านเมืองกับบาทหลวงดูเหมือนจะลดความรุนแรงลงหลังจาก พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา ซึ่งน่าจะมีสาเหตุจากการปฏิรูปการปกครองในอีสานที่ส่วนกลางส่งข้าหลวงมาปกครองเมืองต่างๆ ทำให้อำนาจของเจ้าเมืองกรมการเมืองลดน้อยลง โดยเฉพาะเรื่องผลประโยชน์ที่เคยได้รับการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานก็เป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่กรมการเมืองไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่เหมือนในอดีต ส่งผลให้ความขัดแย้งที่เกิดจากการที่บาทหลวงพยายามคุ้มครองคนที่มาเข้ารับราชการเก็บส่วยและเกณฑ์แรงงานลดลงตามไปด้วย ประกอบกับในปี พ.ศ. 2436 เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้อำนาจของฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นในอีสานและอาจเป็นปัจจัยทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองต้องระมัดระวังในการปฏิบัติต่อมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสมากยิ่งขึ้นก็เป็นได้

ช่วงประมาณ พ.ศ. 2445 เป็นต้นมาแนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างบาทหลวงกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองมีแนวโน้มที่ดีขึ้นซึ่งน่าจะเป็นเพราะกลุ่มเจ้าเมืองเก่าหมดอำนาจลงเนื่องจากส่วนกลางนำระบบเทศาภิบาลมาใช้เต็มรูปแบบโดยส่งข้าหลวงมาปกครองเมืองสกลนคร ส่วนเจ้าเมืองคนเดิมถูกลดฐานะกลายเป็นที่ปรึกษาในการบริหารราชการเท่านั้น ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นเห็นได้จากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมาขอความช่วยเหลือจากมิชชันนารี เช่น ใน พ.ศ. 2448 พระยาอนุบาลสกลเขตต์ เจ้าหน้าที่เมืองสกลนครได้มีหนังสือมาขอให้

¹¹³ หนังสือออก เรื่องที่ 10 ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 119, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ท่านบาทหลวง ยอแซฟ กอมมูริเออ สั่งซื้อบ้านพัก กลอนและกุญแจสำหรับติดบานประตู¹¹⁴ อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ "...เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2443 นายไพศาลศรีมานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมือง โทธิไพศาลมีหนังสือมาเรียนท่านบาทหลวง เจ. คอมมูริเออ แสดงความประสงค์จะปลูกฝัสดาข จึงได้ใช้ราชวงศ์มุกรมาขอปลูกฝัสดาข และขอเชิญท่านบาทหลวงไปตั้งปลูกฝัสดาขที่เมือง โทธิไพศาล เพราะตัวเจ้าเมืองเองพร้อมทั้งข้าราชการและราษฎรพอใจจะปลูกด้วยกันทั้งสิ้น"¹¹⁵

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ ก็คือ ความช่วยเหลือที่บาทหลวงให้กับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง มักเป็นความช่วยเหลือทางด้านวิทยาการความรู้ต่างๆ เช่น เรื่องการรักษาพยาบาล การสั่งซื้อวัสดุ อุปกรณ์ที่ทันสมัย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นคุณูปการที่มีชนชั้นนำมีต่อสังคมไทยตลอดมานั่นเอง

กล่าวโดยสรุปแล้วช่วง 5 ทศวรรษแรกของชุมชนนับได้ว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญ เพราะเป็นช่วงเวลาของการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชนอย่างแท้จริง ความเปลี่ยนแปลง ด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของชุมชน ความมั่นคงด้านศาสนา ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษาล้วนเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้าง ความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนก็คือ บาทหลวงยอแซฟ กอมมูริเออ และแม้จะต้องประสบปัญหา อุปสรรคต่างๆ ในระยะแรกของการก่อตั้ง ชุมชนแห่งนี้ก็สามารถผ่านพ้นมาได้ด้วยดีและมีความ เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ ในหนังสือประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศ ลาว กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

"...คุณพ่อกอมมูริเออได้อยู่เป็นเจ้าวัดท่าแร่จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2480) หลังจากนั้นท่านก็ได้ลาพักและถึงแก่กรรมภาพที่บ้านท่าแร่ เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) ขณะนั้นคริสตังบ้านท่าแร่มีจำนวน 3,000 คน เป็นกลุ่มคริสตังที่ใหญ่ ที่สุดและเข้มแข็งที่สุดในภาคอีสาน"¹¹⁶

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹⁴ บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 289 ลงวันที่ 16/05/1905, เอกสารของอัคร-
สังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹¹⁵ บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 214 ลงวันที่ 1/08/1900, เอกสารของอัคร-
สังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹¹⁶ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 80.

ช่วง พ.ศ. 2483 -2487 ชุมชนคริสตังที่ใหญ่และเข้มแข็งที่สุดในภาคอีสานแห่งนี้ ต้องเผชิญภาวะการรณเปียดเบียนศาสนาอันเป็นผลจากนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงเวลาดังกล่าวแม้จะเป็นเวลาเพียง 5 ปี แต่ก็นับได้ว่าเป็นช่วงที่สำคัญ และทำทหายความมั่นคงทางศาสนาของคนในชุมชนอย่างมาก ดังจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ช่วงเผชิญกับการเบียดเบียนศาสนา

(พ.ศ. 2483 – 2487)

เวลา 55 ปีหลังจากการก่อตั้ง ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ได้พัฒนากลายเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงในหลายๆ ด้านและที่สำคัญประการหนึ่งก็คือความมั่นคงทางด้านศาสนา แต่ในปีถัดมาความมั่นคงด้านศาสนาของชุมชนก็ถูกทดสอบด้วยภาวะการณ์ที่ทางฝ่ายพระศาสนจักรเรียกว่า “การเบียดเบียนศาสนา” และด้วยเหตุที่บ้านท่าแร่เป็นชุมชนคาทอลิกซึ่งถือหลักศาสนาเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิต ดังนั้นการต้องเผชิญกับภาวะการณ์เบียดเบียนศาสนาแม้ภาวะดังกล่าวจะกินเวลาเพียง 5 ปี แต่ก็ถือได้ว่าเป็นความสำคัญอย่างมาก ดังจะกล่าวเป็นประเด็นในการศึกษาดังนี้

4.1 ความหมายของการเบียดเบียนศาสนา

คำว่า การเบียดเบียนศาสนาเป็นศัพท์เรียกของพระศาสนจักร สรุปความหมายโดยรวมได้ว่า หมายถึงภาวะที่การเผยแพร่ศาสนาถูกขัดขวางจากฝ่ายเจ้าหน้าที่บ้านเมืองหรือฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กับศาสนาคาทอลิก การเบียดเบียนศาสนาเกิดขึ้นในประเทศตะวันตกนับตั้งแต่มีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์แล้ว¹ สำหรับการเบียดเบียนศาสนาในประเทศไทยเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระเพทราชาสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากพระองค์ไม่พอพระทัยที่พวกมิชชันนารีเกี่ยวข้องกับการเมืองในราชสำนักและเกือบจะทำให้กรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ในครั้งนั้นพวกมิชชันนารีถูกเบียดเบียนศาสนาและถูกห้ามไม่ให้เผยแพร่ศาสนาในหมู่คนไทย คนมอญและคนลาว² พอถึงพ.ศ. 2482 คริสต์ชาวไทยก็ต้องเผชิญกับภาวะการเบียดเบียนศาสนาอีกครั้งหนึ่งซึ่งเกิดจากสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

¹โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า 26 – 65.

²โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เสรี พงศ์พิศ, คาทอลิกกับสังคมไทย, หน้า 85 – 100.

4.2 สาเหตุของการเบียดเบียนศาสนาในช่วงพ.ศ. 2483 – 2487

การเบียดเบียนศาสนาในช่วงนี้เกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

4.2.1 นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2481 – 2487 ตลอดระยะเวลาที่เป็นผู้นำประเทศ จอมพล ป. มีนโยบายเน้นหนักไปในการสร้างชาติ หรือ ที่นิยมเรียกกันว่า นโยบายชาตินิยม โดยการทำนุบำรุงประเทศไทย ให้เจริญก้าวหน้าเพื่อประโยชน์ของประชาชนไทย ให้คนไทยเป็นผู้มีวัฒนธรรมและประกอบอาชีพ โดยสุจริตให้กว้างขวางออกไป สำหรับเหตุผลที่รัฐบาลจอมพล ป. ให้ความสำคัญต่อนโยบายชาตินิยมอย่างมากนั้น ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาค บุนนาค ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “...อาจเป็นเพราะสงครามที่อุบัติขึ้นในทวีปยุโรปในพ.ศ. 2482 กำลังขยายตัวเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อไทยด้วย อย่างน้อยก็ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งคนไทยจำเป็นต้องพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในประเทศเพื่อความเป็นเอกภาพของบ้านเมืองอันจะทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ในภาวะการณดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงดำเนินการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมเพื่อให้คนไทยไม่ว่าเชื้อชาติใดหรือศาสนาใด มีความสำนึกของความเป็นไทยด้วยการประพฤติเป็นแบบแผนเดียวกันตามข้อกำหนดของรัฐนิยม...”³

รัฐนิยมที่กล่าวถึงนี้ หมายถึง ประเพณีนิยมที่คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้ในรูปของประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี มีความมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความเจริญของประเทศชาติ รัฐนิยมประกาศใช้เป็นทางการตั้งแต่พ.ศ. 2482 – 2485 รวมทั้งหมด 12 ฉบับ⁴ เป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล แต่ข้อที่น่าสนใจคือรัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับนี้ไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการนับถือศาสนาของคนในชาติแต่อย่างใด

³ปิยนาค บุนนาค, นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 – 2516) (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 99.

⁴โปรดดูรายละเอียดของรัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับใน รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 110 – 118.

นอกจากรัฐธรรมนูญที่รัฐบาลนำมาใช้ในการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้ คือ การ "ใช้หลักศาสนาในการสร้างเอกภาพของชาติ"⁵ ด้วยวิธีนี้ศาสนาพุทธจึงถูกนำมาใช้ในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เห็นได้จากตัวอย่างของการกำหนดวีรกรรม ของรัฐบาลจอมพล ป. โดยวีรกรรมข้อที่ 4 ก็คือ ไทยเป็นชาติพุทธศาสนายิ่งชีวิต อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ " คำปราศรัยของหลวงวิจิตรวาทการเนื่องในวันมาฆบูชา (11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941) โดยเน้นให้คนไทยตระหนักถึงความยิ่งใหญ่ของชาติ และขอให้ถือความเป็นเอกภาพของชาติเหนือความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งยังได้แสดงถึงชัยชนะต่อคริสต์ศาสนาว่า "มีคริสต์ศาสนิกชนหลายร้อยคนได้กลับใจเข้ามาสู่ร่มเงาของพุทธศาสนา"⁶

การใช้ศาสนาพุทธในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะการถดถอยของศาสนา เพราะมีนโยบายที่แสดงออกอย่างชัดเจนว่าคนไทยต้องนับถือศาสนาพุทธ และเมื่อได้ศึกษาเอกสารต่างๆ ในสมัยจอมพล ป. แล้วพบว่าไม่มีข้อบังคับหรือกฎหมายใดที่ระบุถึงการนับถือศาสนาของคนในชาติ นอกจากวีรกรรมข้อที่ 4 ตามที่กล่าวมานี้ ดังนั้นการใช้ศาสนาเพื่อประโยชน์ในการสร้างชาติจึงน่าจะเป็นนโยบายของรัฐที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเปื่อยยุ่ยของศาสนา

การใช้นโยบายที่เน้นความสำคัญของศาสนาพุทธส่งผลกระทบต่อประชาชนที่นับถือศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาคริสต์ทั้งนิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ รวมทั้งศาสนาอิสลามด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่า "เมื่อพ.ศ. 2484 ทางราชการห้ามชาวมลายูมุสลิมเรียนคัมภีร์อัลกุรอานภาษามลายู และภาษาอาหรับซึ่งเป็นการขัดกับการปฏิบัติกิจทางศาสนาของอิสลามิกชน"⁷ แต่ในบรรดาศาสนาต่างๆ นั้น ศาสนาคาทอลิกดูเหมือนจะได้รับผลกระทบมากที่สุดเพราะ

⁵ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2527), หน้า 89.

⁶ หมายถึง หลักหรือแนวทางปฏิบัติของคนไทย วีรกรรมมีทั้งหมด 14 ข้อ ประกาศใช้โดยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ใน พ.ศ. 2485

⁷ คำปราศรัยของหลวงวิจิตรวาทการเนื่องในวันมาฆบูชา (11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1941) อ้างถึงใน ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 89 – 90.

⁸ เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร, หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กบฏ..หรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้ พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 34.

นอกจากจะถกมองว่าเป็นศาสนาอื่นแล้ว ศาสนาคาทอลิกยังถกมองว่าเป็นศาสนาของประเทศฝรั่งเศสซึ่งกำลังมีปัญหาขัดแย้งกับไทยอยู่ในเวลานั้น ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

4.2.2 ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสอันเป็นผลเนื่องมาจากกรณีพิพาทอินโดจีน

ใน พ.ศ. 2483 เกิดกรณีพิพาทอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส กล่าวคือ ไทยเจรจาขอปรับปรุงเส้นเขตแดนด้านอินโดจีน โดยยื่นขอเสนอ 3 ข้อต่อฝรั่งเศส คือ

1. วางแนวเส้นเขตแดนตามลำแม่น้ำโขงให้เป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ คือ ถือร่องน้ำลึกเป็นเกณฑ์

2. ปรับปรุงเขตแดนให้เป็นไปตามธรรมชาติ คือ ให้ถือว่าแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน ตั้งแต่ทิศเหนือลงมาจดทิศใต้จนถึงเขตแดนกัมพูชาโดยให้ฝ่ายไทยได้รับดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามกับหลวงพระบาง และตรงข้ามปากเซคืนมา

3. ขอคำมั่นว่าถ้าหากอำนาจอธิปไตยของฝรั่งเศสในอินโดจีนเปลี่ยนไปแล้ว ขอคืนแคว้นลาวและกัมพูชาให้แก่ประเทศไทย

ผลการเจรจา คือ รัฐบาลฝรั่งเศสตอบปฏิเสธข้อเสนอก่อนของ ไทย จอมพล ป. จึงขอมติของนิสิตนักศึกษาประชาชนเข้าสับสนุนข้อเรียกร้องของไทยที่ขอให้มีการปรับปรุงเขตแดนอินโดจีน ปรากฏว่ามีนิสิตนักศึกษาและประชาชนเข้าร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนเป็นจำนวนมาก

ต่อมาเหตุการณ์ชายแดนทางด้านอินโดจีนเข้าขั้นวิกฤต เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 เครื่องบินฝรั่งเศสมาทิ้งระเบิดที่จังหวัดนครพนม ไทยจึงทำการรบโต้ตอบฝรั่งเศส ในวันที่ 28 พฤศจิกายนนั่นเอง ขณะที่การรบดำเนินอยู่ญี่ปุ่นได้แทรกแซงเข้ามาขอเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทครั้งนี้ รัฐบาลไทยและฝรั่งเศสยอมรับข้อเสนอบุญในที่สุดไทยกับฝรั่งเศสเจรจาสันติภาพกันที่กรุงโตเกียว ผลการเจรจาก็คือไทยได้ดินแดนที่เรียกร่องจากฝรั่งเศสคืน เช่น ดินแดนหลวงพระบางฝั่งขวา จำปาศักดิ์ ศรีโสภณ และพระตะบอง^๑

เหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีนครั้งนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อความสัมพันธ์ไทยกับฝรั่งเศส กล่าวคือ คนไทยมองว่าฝรั่งเศสเป็นชาติศัตรู ความรู้สึกดังกล่าวถูกปลุกเร้า

^๑ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 149 – 150.

ให้เข้มแข็งขึ้นด้วยกระแสนิยมการปกครองที่เน้นนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล ภาวะการณ์ดังกล่าวนี้
ที่นำไปสู่สถานการณ์ที่ทางฝ่ายศาสนจักรเรียกว่า “การเบียดเบียนศาสนา” ขึ้นในประเทศไทย

4.3 ภาวะการเบียดเบียนศาสนาในประเทศไทยจากหลักฐานของพระศาสนจักร

ภาวะการเบียดเบียนศาสนาในประเทศไทยที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2483 – 2487
ไม่ได้มีการบันทึกไว้ในเอกสารของทางราชการ แต่จะมีกล่าวถึงไว้มากในเอกสารของพระ
ศาสนจักร ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้เพราะศาสนาคาทอลิกได้รับผลกระทบอย่างมากในช่วงเวลา
ดังกล่าว เช่น ในหนังสือนักโทษ...นักบุญ กล่าวถึงสาเหตุที่เกิดการเบียดเบียนศาสนาไว้ว่า
“...เกิดขึ้นจากความรู้สึกเป็นศัตรูต่อฝรั่งเศสและศาสนาที่ถูกถือว่าเป็นศาสนาของฝรั่งเศส
ประกอบกับลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ลัทธิชาตินิยมนี้ถือว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำ
ชาติไทย คนไทยคือคนพุทธ แม้แต่พระมหากษัตริย์ยังเป็นพุทธมามกะด้วย...”⁹

หลังจากไทยประกาศสงครามกับฝรั่งเศส รัฐบาลประกาศกฎอัยการศึกในเขตจังหวัด
ชายแดน 24 จังหวัด ส่งผลให้เกิดการเบียดเบียนคริสต์ศาสนาขึ้นในประเทศไทย พระสังฆราช
แปร์รอสได้เขียนจดหมายถึงศูนย์กลางคณะที่กรุงปารีส รายงานเกี่ยวกับการเบียดเบียนศาสนา
ดังนี้

“การเบียดเบียนต่อศาสนาคาทอลิกได้เริ่มขึ้นวันที่ 20 พฤศจิกายน 1940
เวลา 10.00 น. ตอนเย็นบรรดามิชชันนารีฝรั่งเศสที่พักอาศัยอยู่ในจังหวัด
ต่าง ๆ ของไทยที่เกิดกรณีพิพาทอินโดจีน แต่ละองค์ต่างก็ได้รับการเยี่ยมเยียน
จากเจ้าหน้าที่ตำรวจหลายนายซึ่งบังคับให้พวกเขาลงชื่อด้วยการสัญญาว่า
จะเดินทางออกจากพื้นที่ภายในเวลา 48 ชั่วโมง วันรุ่งขึ้นมิชชันนารีแต่ละองค์
ได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พร้อมกับมีคำสั่งห้ามเดินทางออกไป ข้าพเจ้าได้ส่ง
บรรดาพระสงฆ์พื้นเมืองจากวัดอื่นไปทำหน้าที่แทนพวกเขา พระสงฆ์ 2 องค์
ในจำนวนเหล่านี้ ทั้ง ๆที่เป็นคนไทยได้ถูกจับกุมโดย เจ้าหน้าที่ตำรวจและถูกใส่
ความกล่าวหาว่า “เป็นแนว ที่ 5” ถูกจองจำในคุกเป็นเวลา 3 เดือนในตอนแรก
พวกเขาถูกตัดสินในเดือนมีนาคมให้จำคุกคนละ 2 ปี พระสงฆ์ไทยองค์ที่ 3

⁹ สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญ วีรกรรม จิตตารมณ์ และชีวิตศักดิ์สิทธิ์ของบุญราศี
นิโคลาส บุญเกิด กฤษบำรุง พระสงฆ์และมรณสักขี (กรุงเทพฯ: แผนกประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุ
อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, 2543), หน้า 36.

ถูกขังอยู่ในคุกตั้งแต่วันที่ 12 มกราคม ยังคงรอคอยการพิพากษาและคำตัดสิน โดยไม่มีความผิด วันที่ 14 กุมภาพันธ์ รัฐบาลไทยได้เรียกประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อให้พวกคริสตังละทิ้งศาสนา พวกลูกจ้างของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้รับคำสั่งให้ไปวัดมหาธาตุซึ่งเป็นวัดพุทธ รัฐมนตรีหลายนายที่เป็นสมาชิกของคณะรัฐบาลได้ดำเนินการประชุม ด้วยการบอกกับบรรดาผู้เข้าประชุมว่า พวกเขาต้องเซ็นชื่อลงในเอกสารที่เตรียมมาเพื่อการนี้เพื่อยืนยันว่าพวกเขาเป็น คนพุทธ ซึ่งจงรักภักดีต่อประเทศไทย คาทอลิกบางคนได้เซ็นชื่อเช่นเดียวกับ พวกโปรเตสแตนต์จำนวนมาก พวกที่นับถือลัทธิขงจื้อ, พวกอิสลาม เป็นต้น แต่ ส่วนมากได้ปฏิเสธ ทั้ง ๆ ที่ถูกใช้อำนาจในการเกลี้ยกล่อมทุกวิถีทาง รัฐบาล ไทยในขณะนี้ ถือว่าไม่ได้บังคับใครให้เปลี่ยนศาสนา แต่แสดงความปรารถนา เพียงอย่างเดียวว่าประชาชนทุกคนควรนับถือศาสนาเดียวกัน แม้ว่าการ ประกาศเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อหลอกลวงสาธารณชนต่างชาติ ข้อเท็จจริง ก็คือว่าบรรดาลูกจ้างฝ่ายปกครองที่ไม่ประกาศตัวเป็นพุทธได้ถูกไล่ออก จากงาน บรรดาพ่อค้าที่เป็นคริสตังถูกรวมหัวไม่ทำการค้าด้วย และห้ามซื้อ สินค้าของพวกพ่อค้าคริสตัง พวกเกษตรกรและลูกจ้างแรงงานอื่น ๆ ที่หาเข้า กินค้าถูกเรียกตัวไปโดยนายอำเภอเพื่อทำการประชุมให้ละทิ้งศาสนา ตราบใด ที่พวกเขาปฏิเสธ พวกเขาก็ถูกบังคับให้อยู่ที่นั่น ไม่สามารถไปทำงานได้ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาไม่มีอะไรเลี้ยงตัวเองและครอบครัวของพวกเขา

ภายหลังการประชุมให้ละทิ้งศาสนาที่จัดขึ้นทุกแห่งในวันเดียวกัน การเบียดเบียนทำได้อย่างอิสระ พวกผู้ก่อเหตุร้ายได้รวมตัวกันเป็น “คณะเลือดไทย” และรอดตัวว่าเป็นผู้ที่รัฐบาลสนับสนุน ในหมู่บ้านคริสตัง หลายแห่งวัดคาทอลิกถูกโจมตีในระหว่างเวลากลางคืน ทูบทำลายไม้กางเขน, รูปปั้นต่าง ๆ, ศาสนนิกายที่ศักดิ์สิทธิ์, ฉีกทำลายและทำทูลจารภาพวาดนักบุญ ต่าง ๆ และศาสนนิกายต่าง ๆ ขณะรอคอยเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งได้ไปแจ้งความ และขอความช่วยเหลือ ก่อนที่เขาจะมา พวกผู้ก่อเหตุร้ายก็หนีไปแล้ว... ”¹⁰

¹⁰จดหมายของพระสังฆราชแปร์รอสถึงกรุงปารีส ลงวันที่ 28 เมษายน 1941, A.M.E.,

ผู้ที่มีบทบาทมากในการเบียดเบียนศาสนา คือคณะเลือดไทย ซึ่งหมายถึง”กลุ่มคนไทยที่อ้างว่าเป็นผู้รักชาติ ทำหน้าที่สนับสนุนนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล เพื่อส่งเสริมความเป็นชาตินิยม สมาชิกของคณะทุกคนจึงถูกปลุกฝังให้มีจิตสำนึกว่า “ศาสนาโรมันคาทอลิก เป็นศาสนาต่างชาติ เป็นศาสนาของศัตรู ผู้ที่นับถือศาสนานี้ ก็เป็นศัตรูของชาติไทย”¹¹

คณะเลือดไทยเริ่มก่อตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ แล้วแพร่กระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ วิธีการของคณะเลือดไทยที่ใช้ต่อต้านศาสนา คือ การออกใบปลิว บทความ และนามบัตรสนเท่ห์ เพื่อเชิญชวนให้คนไทยมารักชาติและทำการต่อต้านศาสนาคาทอลิก ดังตัวอย่างใบปลิวฉบับหนึ่งซึ่งมีข้อความดังนี้

“ที่เกิดของคณะเลือดไทยเราคือจังหวัดพระนครแล้วได้กระจายออกไปทุกหนทุกแห่ง เช่น “คณะเลือดไทยเชียงใหม่” เชื่อว่าพวกเราทั้งหลายคงได้พบข่าวจากหนังสือพิมพ์บางฉบับลงข่าวว่า “คณะเลือดไทยเชียงใหม่” ได้พร้อมใจกันไม่ยอมทำการติดต่อกับพวกบาทหลวงและนางชี ตลอดจนพวกที่นิยมลัทธิศาสนาโรมันคาทอลิก มีอาทิเช่น ไม่ยอมขายอาหารให้แก่คนจำพวกนี้ โดยที่ถือว่าบุคคลจำพวกนี้เป็นศัตรูของชาติไทย และพร้อมพร้อมกันนี้ กรรมกรรถทุกชนิดไม่ยอมให้บุคคลจำพวกที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยสารรถยนต์ของตน ถึงแม้ว่าพวกเขาจะได้รับค่าจ้างอย่างแพงแสนแพง เขาก็หาได้พึงปรารถนาไม่ และ “คณะเลือดไทย” ในจังหวัดพระนครซึ่งเป็นที่มาแห่งคณะเลือดไทย ก็ไม่ยอมทำการซื้อสิ่งของที่เป็นของชนชาติศัตรูกับเรา และพวกที่นิยมลัทธิของศัตรูเป็นอันขาด

นี่คือความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของพวกเราชาวไทย “สาขาคณะเลือดไทยพนัส” รู้สึกปลื้มยินดีนักในความสำเร็จ อันใหญ่หลวงของคณะเลือดไทยที่ได้ปฏิบัติมาทุก ๆ คราว สุดที่จะหาคำใดมากล่าวให้ดียิ่งกว่านี้ได้

ฉะนั้น “สาขาคณะเลือดไทยพนัส” จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ร่วมกันว่า นับแต่วินาทีนี้เป็นต้นไป เราเลือดไทย จะไม่ยอมให้บุคคลจำพวกที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยสารรถยนต์ หรือยอมรับใช้ ตลอดจากการสนับสนุนด้วยประการใด ๆ ดังกล่าวมาแล้ว เพราะเลือดไทยถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นศัตรูของชาติไทยเรา และพวกที่นิยมลัทธิของศัตรู พวกเราถือว่าเขาลืมชาติ ลืมศาสนา

¹¹ สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญ, หน้า 38.

อันแท้จริงของเขาเสียสิ้น มัวเมาไปหลงนิยมลัทธิอันเป็นศัตรูของเรา พวกเรา
จึงนึกดูซิว่ารัฐบาลจับพวกแนวที่ 5 ได้นั้น เขาเหล่านั้นก็คือพวกที่นับถือศาสนา
โรมันคาทอลิกซึ่งได้รับคำสั่งสอนของศัตรู คอยหาโอกาสที่จะเอาพวกเราเป็น
ทาสของเขา ตลอดจนทำลายชาติของเราให้ย่อยยับไป พวกเราจะต้องระวัง
แนวที่ 5 นี้ยิ่งมาก และช่วยกันกำจัดลัทธิอันนี้ให้สิ้นเชิง...”¹²

ในภาคอีสานก็ได้รับผลกระทบจากสภาวะดังกล่าวนี้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในจังหวัดนครพนม สกลนคร หนองคาย และอุดรธานี ในหนังสืออัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง
กล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงนี้ไว้ว่า

“...วัดวาอารามถูกปิดหมดและถูกรื้อทำลาย บ้านพักพระสงฆ์ถูกใช้เป็นที่พัก
วัดของพระภิกษุหรือที่พักราชการ ศาสนภัณฑ์ และของมีค่าของวัดตามที่ต่าง
ๆ ถูกริบและทำลาย คริสต์ชนถูกห้ามปฏิบัติศาสนกิจ ถูกข่มขู่และถูกบังคับให้
เลิกนับถือศาสนา ใครไม่ทำตามจะได้รับโทษ บางคนถูกจับขังคุกหรือถูกฆ่า
ตาย เช่น ที่บ้านสองคอน อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม

บรรดาพระสงฆ์ไทยที่เหลืออยู่ถูกจับขังคุกและถูกทรมาน เช่น คุณพ่อ
เอ็ดเวิร์ด ถึง นำลาก ถูกจับที่หนองแสง หลังถูกปล่อยตัวไม่นานได้ถูกจับอีกครั้ง
ด้วยข้อหาเป็นแนวที่ 5 และถูกส่งตัวไปล่ามโซ่ที่เรือนจำกลางบางขวาง จังหวัด
นนทบุรี คุณพ่อเปาโลศรีนวล ศรีวรกุล และคุณพ่ออินตณคำผิง กายราช
ถูกจับขังที่เรือนจำจังหวัดสกลนคร เป็นเวลาเกือบ 2 เดือน คุณพ่อยอห์น
บัพติสต์แห่ง ยวงบัตริ ถูกจับที่บ้าน โพนสูงขณะที่กำลังเจาะหาแหล่งน้ำเพื่อให้
ชาวบ้านได้มีน้ำดื่มน้ำใช้ โดยถูกตั้งข้อหาว่ากำลังขุดหาวัตถุโบราณอันเป็น
สมบัติของชาติและถูกส่งตัวไปคุมขังที่เรือนจำจังหวัดอุดรธานีเป็นเวลา 1 ปี
คุณพ่อยวง สตีอกแกร์ ถูกตัดสินจำคุก 2 เดือน ในข้อหาเมื่อฤดูร้อนปีนั้น
ไปอนุญาตให้ภิกษุมีเพียงคุณพ่อวิกตอร์ สีนวน ถิ่นวัลย์ เพียงคนเดียวที่รอดพ้น
จากการถูกจับขังคุก ส่วนที่อุบลราชธานี คุณพ่ออินตณหมุน ธารา เจ้าอาวาส

* แนวที่ 5 หมายถึง คนต่างด้าวที่ทำหน้าที่เป็นจารชนให้กับชาติของตน

¹² ใบบลิวเผยแพร่ของคณะเลียดไทยสาขาพนัสนิคม ลงวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2484
(1941), AAB, Perros, Letter Confidential อ้างถึงใน สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญ, หน้า 39.

วัดหนองคูและคุณพ่ออัลแบร์ต ดง เจ้าอาวาสวัดหนองทาม ถูกบังคับให้ละทิ้ง
สมณเพศแต่ไม่สำเร็จ...”¹³

จะเห็นได้ว่าผู้ที่ได้รับผลกระทบมากในการเบียดเบียนศาสนา ก็คือ บาทหลวงทั้งที่เป็น
ชาวฝรั่งเศสและบาทหลวงพื้นเมือง เพราะเป็นบุคลากรที่มีบทบาทในการเผยแพร่ศาสนาโดยตรง
และนอกจากศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกแล้ว นิกายโปรเตสแตนต์ก็ต้องเผชิญภาวะการณ
เบียดเบียนศาสนาเช่นกัน ดังมีกล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย
ตอนหนึ่งว่า “...ผลกระทบต่อคริสตจักรในที่นี้ก็คือ ขณะที่แรงแห่งลัทธิชาตินิยมซึ่งเกิดขึ้นโดยมี
เป้าหมายสำคัญ คือ ฝรั่งเศส ทำให้เกิดแรงเคียดแค้นต่อฝรั่งเศสชาติอื่น ๆ รวมไปถึงหน่วยงานทาง
คริสต์ศาสนา โดยเฉพาะฝ่ายคาทอลิก และเป็นการง่ายที่รัฐบาลจะใช้อำนาจบีบบังคับให้
คริสต์ศาสนิกชนชาวไทยละทิ้งความเชื่อ และรับเอาพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ”¹⁴
โดยสภาวะที่ชาวโปรเตสแตนต์ต้องเผชิญในช่วงเวลาดังกล่าว ก็คือ

“ สมัยสงคราม คริสตจักรทุกแห่งถูกปิดหมด และห้ามมีการนมัสการ
โดยใช้กุฎยการศึกซึ่งห้ามมีการชุมนุมเกิน 5 คนขึ้นไป คริสตศาสนิกชน
ส่วนใหญ่ถูกบีบบังคับจากสังคมกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกกีดกันข่มขู่ ทั้งจากคน
ในสังคมและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และเพ่งเล็งว่าเป็นสายลับของฝ่ายสัม
พันธมิตร...คริสตจักรและคริสตศาสนิกชนที่ได้รับการกระทบกระเทือนมาก
ที่สุดส่วนใหญ่จะอยู่เขตทางเหนือ เพราะเป็นเขตงานที่มีคริสต์สมาชิก
มากที่สุดและอยู่รอบนอกซึ่งมักจะถูกเจ้าหน้าที่ข่มขู่อยู่เสมอ จากเอกสาร
บันทึกของภาคที่ 1 เชียงใหม่ ได้กล่าวถึงสภาพชีวิตคริสตจักรโดยทั่วไปในสมัย
สงครามว่า บางคริสตจักรได้งดการนมัสการชั่วคราวเนื่องจากความ
หวาดกลัว...ในเขตเชียงราย คริสตจักรถูกทางการสั่งปิดและยึดเอกสารต่างๆ
เช่น สมุดรายงานการประชุมคณะกรรมการ ประวัตินิตยสาร ตลอดจนงานศาสน
สมบัติของคริสตจักร...สำหรับในเขตอื่นๆ ในภาคเหนือ สภาพชีวิตของ
คริสตจักรทั่วไปอยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ส่วนใหญ่แล้วคริสตจักรถูก
ปิด คริสตศาสนิกชนต้องแอบซ่อนทำการนมัสการตามบ้านของผู้นำ

¹³ สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณารักษ์), อัศจรรย์สมณพลท่าแร่ – หนองแสง, หน้า 22.

¹⁴ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 89.

หรือคริสตศาสนิกชนคนอื่นๆ บางส่วนได้รับการข่มขู่จากเจ้าหน้าที่จันตอง ไปละทิ้งความเชื่อ และประกาศตนเป็นพุทธมามกะยังที่ว่า การอำเภอ...”¹⁵

จะเห็นได้ว่าสภาพการณ์ดังกล่าวคล้ายคลึงกับที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคริสต์ชนคาทอลิก ในหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นโดยไม่มีคำสั่งเป็นทางการ จากรัฐบาล ดังมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า

“จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุซึ่งเคยเป็นข้าราชการอำเภอสี่ห้าแห่งในช่วง สงครามได้กล่าวว่า ทางกรมไม่เคยมีคำสั่งให้ปิดคริสตจักรแต่อย่างใด และการที่ห้ามการนมัสการก็เป็นไปตามกฎอัยการศึก และเพื่อความปลอดภัย จึงไม่สมควรที่จะมีการชุมนุมกันเป็นกลุ่มใหญ่ การที่คริสตศาสนิกชนได้รับการ ข่มเหงและถูกกีดกันทางสังคมอย่างหนักหน่วงในช่วงนี้ เชื่อแน่ว่า ทางฝ่ายรัฐบาลยังมีข้อหาตระแวง ทั้งยังเห็นว่ากลุ่มคริสต์ศาสนิกชนเป็น สายลับหรือเป็นผู้เข้าร่วมกับพวกฝรั่ง...”¹⁶

ส่วนบาทหลวงสุรชัย ชุ่มศรีพันธ์ นักวิชาการของฝ่ายคาทอลิก ได้ตั้งข้อสังเกต และ พยายามหาข้อสรุปเกี่ยวกับการเบียดเบียนศาสนา ไว้ว่า

“...ท่าทีที่เป็นทางการจริง ๆ ของรัฐบาลไทยตอนนั้น เป็นท่าทีที่ไม่มี การเบียดเบียนศาสนา จะเป็นรัฐธรรมนูญก็ดี ประกาศของอธิบดีกรมตำรวจก็ดี หรือว่าของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในตอนนั้นก็ดี ทั้งหมดต่าง กล่าวไว้ว่า ประเทศไทยให้เสรีภาพทางศาสนา นี่คือการที่ทางการ แต่ท่าทีที่ไม่เป็น ทางการก็คือพยายามที่จะให้พุทธศาสนาเท่านั้นเป็นศาสนาประจำชาติ เนื่องจากมีความไม่ค่อยชอบใจผู้ใดก็ตามที่เป็นคาทอลิก หรือผู้ใดก็ตาม ที่ติดสอยห้อยตามชาวฝรั่งเศส ไม่ว่าจะด้านศาสนาหรือว่าด้านการเมือง หรือว่าด้านใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส จะเป็นทางวิทยุก็ดี ทางสื่อต่าง ๆ หรือว่าทางหนังสือพิมพ์ ก็พยายามจะให้คนไทยทั้งหมดถือว่าตนเป็นคนพุทธ และต้องพยายามรักษาศาสนาพุทธไว้ให้ได้ เพราะว่าศาสนาคาทอลิกจะมา ทำลายศาสนาพุทธ ประชาชนทั่วประเทศตอนนั้นเกิดความรู้สึกต่อต้าน และเกลียดชังศาสนาคาทอลิก จนทำให้ประชาชนตามจังหวัดต่างๆ ด้วยการ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94 -95.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

สนับสนุนทางอ้อม ไม่เปิดเผยของพวกนายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัดต่างๆ ในตอนนั้น ส่งเสริมและไม่ห้ามปรามด้วยให้มีกลุ่มขึ้นมาตามจังหวัดต่างๆ เรียกว่าคณะเลือดไทย เป็นเหมือนกับผู้แทนประชาชนที่จะต่อต้านศาสนาคาทอลิก มีการเผาวัด มีการออกจดหมายเวียนเพื่อเชิญชวนทุกคนไม่ให้คบค้าสมาคม ไม่ให้ซื้อของที่เป็นของคนคริสต์ ไม่ขายของให้ ไม่ติดต่อ ซึ่งทำให้ความรู้สึกของบรรดาคริสต์ชนทั้งหมดตอนนั้นมีความรู้สึกหวาดกลัว ไม่ค่อยกล้าที่จะเปิดเผยว่าตัวเองเป็นคาทอลิก...”¹⁷

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือ “การเบียดเบียนศาสนา” จากมุมมองและจากหลักฐานของศาสนจักรแต่หลักฐานของฝ่ายรัฐบาลที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ นั้น เท่าที่สำรวจได้ในขณะนี้ ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานหรือเอกสารชิ้นใดที่จะแสดงนโยบายหรือคำสั่งใด ๆ ที่ให้ดำเนินการวิตรอนสิทธิเสรีภาพของชาวคาทอลิก ในรัฐนิยมฉบับต่าง ๆ , ในคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ไม่พบข้อความที่บ่งบอกนโยบายการปฏิบัติต่อผู้ที่นับถือศาสนาคาทอลิกอย่างชัดเจน ในหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ยกมาอ้างถึงในหนังสือนักโทษ นักบุญ เป็นคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตอนหนึ่งว่า “อนึ่งความจริงนั้น ความแตกต่างกันในความนับถือศาสนา ไม่เป็นเหตุให้ขัดกันหรือต้องผัดใจกันในระหว่างมนุษย์แต่ประการใดเลย ในทางความนับถือใครจะนับถือศาสนาใดก็ได้”¹⁸ เป็นการแสดงให้เห็นว่านายกรัฐมนตรีไม่ได้กีดกันในการนับถือศาสนา

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ ข้อมูลบางส่วนของศาสนจักร และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน แสดงให้เห็นว่าผู้ที่กระทำการเบียดเบียนทางศาสนาจริง ๆ ส่วนใหญ่ก็คือเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ครู ตำรวจ นายอำเภอ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจว่าบุคคลเหล่านี้ทำตามคำสั่งของผู้ใด

อย่างไรก็ตามนี่เป็นเพียงการสันนิษฐานเท่านั้น เรื่องการเบียดเบียนศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและกระทบความรู้สึกของหลายฝ่าย จึงจำเป็นต้องศึกษาด้วยความรอบคอบและตรวจสอบหลักฐานอย่างระมัดระวัง ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุดนั่นเอง

วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2484 ไทยกับฝรั่งเศสยอมตกลงสงบศึกตามข้อเสนอญัตินาโตเกียว ฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนตามที่ไทยเรียกร้อง เหตุการณ์นี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ

¹⁷ สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, งานศึกษารณีนุคโพนิโคลาส บุญเกิด กฤษบำรุง เป็นบุญราศี (กรุงเทพฯ: แผนกประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุครุฑวงษ์มณฑลกรุงเทพฯ, 2543) , หน้า 37-38.

¹⁸ คำของหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ในหนังสือ “ตำรวจ” เล่ม 9 หน้า 34 อ้างถึงใน สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญฯ, หน้า 37.

ฝรั่งเศสที่ขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม แถลงการณ์ต่อหนังสือพิมพ์และมหาชนว่า ฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนให้ไทย นับจากนี้ห้ามมิให้ทำร้ายชาวฝรั่งเศส ห้ามต่อต้านประเทศฝรั่งเศส นับจากนี้ไปไทยกับฝรั่งเศสเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2484 อธิบดีกรมตำรวจประกาศยกเลิกคำสั่งเดิมทุกข้อที่ทำการต่อต้านฝรั่งเศส ดังปรากฏในเอกสารดังต่อไปนี้

กรมตำรวจสันติบาล

คำสั่งที่ 9/2484 (1941)

เรื่อง ยกเลิกคำสั่งที่ให้จัดการแก่คนเชื้อชาติฝรั่งเศสในบางกรณี

ตามคำสั่งกรมตำรวจที่ 6/2483 ลงวันที่ 28 พฤศจิกายน 2483 และคำสั่งที่ 1/2484 ลงวันที่ 6 มกราคม 2484 เรื่องจัดการแก่คนเชื้อชาติฝรั่งเศสในบางกรณี...บัดนี้สมควรยกเลิกคำสั่งที่ได้กล่าวนี้ได้แล้ว ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเป็นอันว่าคนเชื้อชาติฝรั่งเศส (คนฝรั่งแท้) จะเดินทางเข้ามาหรือผ่าน หรือพักอาศัยหรือมีถิ่นอยู่ในจังหวัดใดในราชอาณาจักรก็ได้ แต่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายสำหรับคนต่างด้าว...¹⁹

กรมตำรวจ

วันที่ 28 กรกฎาคม พุทธศักราช 2484

(ลงนาม) อธิบดีกรมตำรวจ

พล ต.ต. อุดล อุดลเดชจรัส

จำกัดเขต : จำกัดเขตในจังหวัดปราจีนบุรี, นครราชสีมา (โคราช) และอุบลราชธานี
ห้ามคนต่างด้าว ไม่ว่าชาติไหน อยู่อาศัย เขาสามารถเดินทางผ่านมาได้ แต่อยู่ได้ไม่เกิน 48 ชั่วโมงเป็นอย่างมากที่สุดครั้ง

¹⁹คำสั่งที่ 9/2484 ของอธิบดีกรมตำรวจ ลงวันที่ 28 กรกฎาคม 2484 อ้างถึงใน สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญ, หน้า 56.

แต่ปรากฏว่าการเบียดเบียนศาสนามีได้สิ้นสุดลงตามสถานการณ์นี้ ในหลักฐาน ทั้งเอกสารและคำบอกเล่าแสดงให้เห็นว่าการเบียดเบียนยังคงดำเนินต่อมา ดังตัวอย่างที่ปรากฏ ในเอกสารที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติชุดหนึ่งว่าด้วยเรื่องสังฆราชปาซอตตีร้องทุกข์เรื่องศาสนาโรมันคาทอลิกไม่เป็นที่ยอมรับในภาคอีสาน (26 – 31 ต.ค. 2485) มีข้อความตอนหนึ่งในจดหมาย ร้องทุกข์ของสังฆราชปาซอตตี ลงวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2485²⁰ ว่าดังนี้

จเรินพร พนะท่านที่นับถือยิ่ง

ขณะที่ฉันขออน้อมเสนอใบสำคัญเหล่านี้มายังพนะท่าน ขอยังยืนยันอีกครั้ง หนึ่งว่า ฉันได้กระทำด้วยความเคารพ มายังท่านและประเทศไทย ซึ่งสูงศักดิ์ เช่นเดียวกับคราวก่อน ทั้งยังมีความหวังไว้วางใจในการเป็นผู้สูงศักดิ์และเที่ยงธรรม แห่งจิตใจของท่านด้วยเพื่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางศาสนา เป็นต้น ในจังหวัด สกลนครและนครพนม ซึ่งฉันได้ขอร้องหลายครั้งแล้ว ในสถานะที่ฉันเป็นสังฆราช แห่งภาคอีสาน....

ตัวอย่างของ “ใบสำคัญ” ที่แนบมานั้น เช่น

ใบสำคัญที่ 5

คำของครูसान ตำบลบ้านช้างมิ่ง

กล่าวในที่ประชุมนักเรียนทุกคน

เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ที่แล้วนี้ ครูसान ได้พูดในที่ประชุมต่อหน้านักเรียนทุกคน ของตำบลบ้านช้างมิ่งว่า

“รูปพระเยซู มันเปนแนวใด? เป็นรูปหมูรูปหมา. รูปกางเขนใน หลังโรงเรียน มันแมนผู้ใดเออลง? มันก็คือบักอันนี้ (คือตัวครูसानเอง) เออลง. ไม้กางเขนที่หอรดั่ง เป็นรูปติดระดั่ง ก็เอาเหล็กสี ๆ ออก บ่อเห็นบาปให้มืออง. ถ้าพระเยซูทำโทษ, รูปชีดินที่อยู่ในวันนั้น แมนผู้ใดเออลง? ทำไม่ไม่ทำโทษ? พวกที่นับถือศาสนาคริสต์น้อย หรือหลาย, ประเทศอังกฤษกริดเขาถือคริสต์, ไทยกับญี่ปุ่นไปรบเขา ทำไม่ไม่ชนะไทย? ศาสนาคริสต์นะ ทำบาปไหน ก็ตกนรก วันนั้นแหละ”

²⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท 3.1.4.9 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง “สังฆราช ปาซอตตีร้องทุกข์เรื่องศาสนาโรมันคาทอลิกไม่เป็นที่ยอมรับในภาคอีสาน ตามใบสำคัญที่แนบมา” (26 - 31 ตุลาคม 2485.

ใบสำคันที่ 6

ผลของการสำรวจ

จากจดหมาย วันที่ ๔ ตุลาคม ๑๙๔๒

ในวันที่แล้วนี้ หมอประจำตำบล ได้เที่ยวสำรวจส้วม ที่บ้านหนองเต็น ผลของการสำรวจก็คือ การปรับราว ๓๐ ราย ก็เพราะว่า ๓๐ รายนั้น ยังไม่มีส้วมที่เรียบร้อยแต่ผู้ถูกปรับนี้คือใคร? เป็นคาทอลิกล้วน ส่วนคนอื่น ๆ ที่ผิดในเรื่องนั้นมากกว่าบ้านคาทอลิกที่น่าสงสาร แต่คนอื่นไม่มีใครถูกปรับแม้แต่คนเดียวยิ่งกว่านั้น เป็นที่ซาบแนนอนแล้วว่า ผู้ที่ถูกปรับนั้น หากว่าโอนศาสนา เข้าถือพุทธศาสนา จะไม่ถูกรังแกรบกวนเลย

สาเหตุสำคัญที่ทำให้การเบียดเบียนศาสนาในประเทศไทยยุติลง ก็คือ การสิ้นสุดอำนาจของจอมพล ป. กล่าวคือ ภายหลังการสิ้นสุดอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเนื่องจากแพ้โหวตในสภาผู้แทนราษฎรในการเสนอร่างพระราชบัญญัติอนุวัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พุทธศักราช 2487 และร่างพระราชบัญญัติอนุวัติพระราชกำหนดสร้างพระพุทธรูปรมณทล พุทธศักราช 2487 นายควงอภัยวงศ์ ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อมาในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487²¹ รัฐบาลนายควงอภัยวงศ์ ได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาอีกครั้ง และได้คืนทรัพย์สินของวัดต่างๆ ที่ถูกยึดไปแก่พระศาสนจักร ภาวการณ์เบียดเบียนศาสนาจึงยุติลงตั้งแต่นั้นมา

4.4 บ้านท่าแร่กับการเผชิญภาวะของการเบียดเบียนศาสนา

ในภาวะที่คริสต์ชนทั่วประเทศต้องเผชิญกับความยุ่งยากนี้ ชาวบ้านท่าแร่ในฐานะที่เป็นชุมชนคาทอลิกที่สำคัญในภาคอีสานก็ได้รับผลกระทบอย่างมากจากเหตุการณ์ดังกล่าว คือ วัดท่าแร่ถูกปิด บาทหลวงเกลาดิอุส บาเย เจ้าอาวาสวัดท่าแร่และคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ต้องเดินทางออกนอกประเทศข้ามไปอยู่ที่ลาว บาทหลวงศรีนวล ศรีวรกุลและบาทหลวงคำผง กายราช ถูกจับติดคุกที่จังหวัดสกลนคร เป็นเวลาเกือบ 2 เดือน อารามภคนี้รักกางเขนแห่งท่าแร่ถูกปิด พวกซิสเตอร์ต้องหลบหนีไปอยู่ตามบ้านญาติพี่น้อง เมื่อวัดถูกปิดและบาทหลวงไม่มีเหลืออยู่แล้ว ก็มีพวกเจ้าหน้าที่ตำรวจ 4 – 5 คน เข้ามาอยู่ที่บ้านพักเจ้าอาวาสคอยควบคุมไม่ให้

²¹ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 211 – 212.

ชาวบ้านประกอบพิธีทางศาสนา ไม้กางเขนและรูปเคารพในศาสนาถูกรื้อทำลาย ที่โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลซึ่งเป็นโรงเรียนประถมที่วัดสร้างขึ้น ก็มีครูประจำบาลที่จังหวัดสงขลาเป็นครูใหญ่ ทำหน้าที่ชักจูงให้เด็กนักเรียนและชาวบ้านเลิกนับถือศาสนาคริสต์ แล้วเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ ในช่วงที่เกิดการเบียดเบียนขึ้นนี้ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า มีชาวท่าแร่บางกลุ่มหันมาเข้ากับฝ่ายเจ้าหน้าที่ มีทั้งกำนันและครูโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอล คนกลุ่มนี้เป็นพี่น้องในตระกูลเดียวกัน (ซึ่งไม่เอ่ยนามในที่นี้ เนื่องจากลูกหลานของคนในตระกูลนี้ยังมีชีวิตอยู่และอาศัยอยู่ที่ท่าแร่ในปัจจุบัน)คอยเกลี้ยกล่อมชักจูงให้ชาวบ้านเปลี่ยนศาสนา ใครไม่ทำตามก็จะถูกกลั่นแกล้งด้วยวิธีการต่าง ๆ

บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล เล่าให้ฟังว่าในช่วงนั้นท่านยังเป็นนักเรียนที่โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอล เวลาไปโรงเรียนครูจะพูดชักจูงให้เปลี่ยนศาสนา มีการบังคับให้สวดมนต์ให้กราบพระพุทธรูป ให้เลิกเคารพไม้กางเขน เลิกเคารพพระเยซู เด็กนักเรียนคนไหนไม่เชื่อฟังครูก็จะลงโทษโดยการให้ยืนขาเดียวกางแขนตากแดดอยู่เป็นเวลานาน ๆ บางครั้งก็ถูกตี²²

ยายบุญปลุก กายราช ซึ่งขณะนั้นยังเป็นนักเรียนโรงเรียนมหาพรหมมีคาแอล เล่าว่าถ้าเด็กคนไหนไม่ยอมเปลี่ยนศาสนาจะถูกทำโทษทุกวัน โดนทำแบบนี้อยู่ประมาณ 2 เดือน และยังเห็นครูคนหนึ่งปัสสาวะรดไม้กางเขน²³

พวกนักบวชในศาสนาเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นี้อย่างมาก ชิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยส์ เล่าให้ฟังว่า ช่วงที่เบียดเบียนศาสนานั้น ท่านเข้ามาบวชอยู่ในอารามภคินีรักกางเขนแล้ว มีข้าหลวงสุขจากจังหวัดสกลนครมาบอกให้ทิ้งศาสนา ให้พวกชิสเตอร์ถอดชุดนักบวชออกให้หมด แล้วให้กลับไปอยู่บ้านพ่อแม่ ช่วงนั้นมีตำรวจจากในเมืองมาอยู่ที่ท่าแร่ ห้ามไม่ให้ชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ คอยเดินตรวจตามบ้านไม่ให้ประกอบพิธีทางศาสนา ครั้งหนึ่งท่านเข้าไปสวดภาวนาในป่าศักดิ์สิทธิ์ (ป่าช้า) ของหมู่บ้าน ตำรวจเห็นก็เข้ามาห้ามไม่ให้สวดและขู่ว่าจะยิง แต่ท่านก็ไม่กลัว ยอมตายในศาสนา เมื่อตอนที่กลับมาอยู่บ้าน ก็ต้องถอดชุดนักบวชออก แต่ก็ยังแต่งตัวให้เรียบร้อย โดยใส่เสื้อเชิ้ตสีดำหรือสีขาว ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ลำบากต้องหาเลี้ยงตัวเองโดยการหาบมะม่วงไปขายที่สกลนคร²⁴

²² สัมภาษณ์ บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล, 8 กรกฎาคม 2547.

²³ สัมภาษณ์ บุญปลุก กายราช, 28 มิถุนายน 2547.

²⁴ สัมภาษณ์ ชิสเตอร์มะลิ น้อยหลุยส์, 29 มิถุนายน 2547.

ที่บ้านทุ่งมนหมู่บ้านคริสตังใกล้ๆบ้านท่าแร่ก็ถูกคุกคามในภาวะการณ์นี้เช่นกัน พระคุณเจ้าคายนี่ แสนพลอ่อน อดีตพระสังฆราชของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ซึ่งเป็นชาวทุ่งมนเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ตอนที่มีการเบียดเบียนศาสนานั้น ท่านมีอายุในราว 12 – 13 ปี ฟังกลับมาจากบ้านแถวที่หนองแสง จังหวัดนครพนม ซึ่งถูกปิดในช่วงเบียดเบียน ท่านกลับมาเรียนที่โรงเรียนบ้านทุ่งมน ท่านถูกครูบังคับให้ละทิ้งความเชื่อ ให้กราบพระ สวดมนต์ ท่านไม่ยอม ปฏิบัติตามก็ถูกครูลงโทษโดยใช้ไม้รองกระดานดำที่หนาประมาณฝ่ามือ ยาวประมาณวาครึ่ง มาตีท่านจนไม้หัก ทุกเช้าจะถูกครูทำโทษเป็นอย่างนี้เป็นเดือน แต่ท่านไม่ยอมละทิ้งศาสนา ยังมั่นคงในความเชื่อ ครั้งที่ร้ายแรงที่สุด คือ วันหนึ่ง มีตำรวจมาจากเมืองสกล 12 คน มาที่โรงเรียน มาขู่ให้เด็กนักเรียนทิ้งศาสนา ถ้าไม่ยอมก็ขู่จะใช้ปืนยิง ท่านเองถูกตำรวจเอาปืนกรอกปากขู่ว่าจะยิง สถานการณ์ตอนนั้นน่ากลัวมาก เพื่อน ๆ พวกกันร้องไห้ แต่ตำรวจก็ลดปืนลง ไม่ยิง แล้วปลดเข็มขัดเอามาฟาดนักเรียน ฟาดทั้งเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิงจนล้ม ตอนนั้นนายอำเภอ ตำรวจ ครูใหญ่ และครูอื่นๆ ก็ยืนดูอยู่²⁵

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทมากในการดำเนินการให้ชาวบ้านละทิ้งศาสนา ครูที่โรงเรียนมหาพรหมมีคาแอลนั้นได้บังคับให้เด็กนักเรียนและชาวบ้านมาเซ็นชื่อเข้านับถือศาสนาพุทธซึ่งมีบางคนยอมเซ็นเพราะความกลัวว่าจะถูกกักขังแกล้ง เหตุผลที่เจ้าหน้าที่ดำเนินการดังกล่าวน่าจะเป็นเพราะความสำคัญอันเป็นผลมาจากนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล ประกอบกับเจ้าหน้าที่ในภาคอีสานอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสงครามอินโดจีน สิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นแรงผลักดันให้เจ้าหน้าที่เหล่านี้เกิดความรู้สึกชาตินิยมและต่อต้านศาสนาคาทอลิกในฐานะที่เป็นศาสนาของฝรั่งเศสซึ่งเป็นชนชาติศัตรูรุนแรงขึ้นด้วย

มีอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านท่าแร่ได้รับผลกระทบอย่างไรในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่

ที่ 1299/2484

สกลนคร

ศาลากลางจังหวัด

17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484

แจ้งความมายังนายคำสิงห์, บ้านท่าแร่

²⁵ สัมภาษณ์ บาทหลวงคายนี่ แสนพลอ่อน, 16 มิถุนายน 2547.

เนื่องด้วยทางราชการได้สอบสวนนายศรีนวล และนายคำผง กายราษฎร์ (พระสงฆ์คาทอลิก) ในกรณีที่ต้องหาว่าเป็นจารกรรมให้แก่ฝรั่งเศส อินโดจีน ในการสอบสวนมีการพาดพิงถึงท่านและคนในบ้านท่าแร่บางคน นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่อง ๆ ว่า ท่านกับพวกได้พยายามที่จะทำการปลุกปั่น ชัดขวางชาวไทยที่จะกลับใจมานับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาของคนชาติ ไทย ทั้งเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 มีพระสงฆ์ในพุทธศาสนาไปเที่ยว รับบิดนทาตรและพักอยู่ที่บ้านท่าแร่ ก็ปรากฏว่ามีผู้เขียนประกาศขึ้นปิดในที ใกล้เคียง ๆ กับที่พักของพระสงฆ์แห่งพุทธศาสนา มีข้อความแสดงอาฆาต จะทำร้าย จะเอาปืนยิง จะเอาเพลิงเผาบ้านผู้นับถือพุทธศาสนา และทำการ ุปรการะพระสงฆ์ในพุทธศาสนาด้วย จึงสอให้เห็นเจตนาอันไม่ดีของ ชาวโรมันคาทอลิกบางคนในบ้านท่าแร่ ซึ่งจะทำการก่อกวนความสงบเรียบร้อย ขึ้นในระหว่างที่รัฐบาลประกาศใช้กฎอัยการศึก

จึงจำเป็นต้องทำการยึดอาวุธปืน และใบอนุญาตของคนในบ้านท่าแร่ ไปเก็บรักษาไว้และดำเนินคดีต่อไป

โดยเฉพาะตัวท่านและบางคน ทางการรู้สึกมีความเสียใจที่จะต้อง ดำเนินการสอบสวนและสังเกตการณ์ต่อไป ฉะนั้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าท่านจะออกไปนอกเขตจังหวัดสกลนคร จะต้องรายงานตัวขอรับอนุญาต ต่อนายอำเภอเมืองสกลนครเป็นลายลักษณ์อักษรเสียก่อนทุกครั้ง ถ้าท่าน ัดขึ้นไม่ปฏิบัติตามที่แจ้งมา ให้ทราบนี้ จะถือว่าท่านจงใจละเมิดอำนาจในการ รักษาความสงบเรียบร้อยของฝ่าย ปกครองบ้านเมือง²⁶

ลงชื่อ นายสุช ฉายาขวลิต

จะเห็นได้ว่าในภาวะของการเบียดเบียนศาสนา คนท่าแร่ทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นคนญวน หรือคนพื้นเมือง เด็กหรือผู้ใหญ่ ต่างก็ได้รับผลกระทบกันทั่วหน้า แต่คนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดก็คือ นักบวช ทั้งบาทหลวงและซิสเตอร์ต้องออกจากวัด บ้างก็ติดคุก สถานการณ์ดังกล่าวจึง สร้างความเดือดร้อนให้คนในชุมชนมาก และนำไปสู่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาเพื่อหา ทางออกที่ดีที่สุดให้กับชุมชน

²⁶ จดหมายของนายสุช ฉายาขวลิต ถึง นายคำสิงห์ อุดมเดช อ่างถึงใน สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, นักโทษ...นักบุญฯ, หน้า 53 – 54.

4.5 ความพยายามในการแก้ปัญหาของคนในชุมชน

บาทหลวงและคนในชุมชนพยายามช่วยกันแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.5.1 การแก้ปัญหาของบาทหลวงพื้นเมือง

ผู้ที่มีบทบาทมากในการพยายามคลี่คลายสถานการณ์ที่ยุ่งยากในขณะนั้น และคอยให้กำลังใจแก่สัตตบุรุษให้ยึดมั่นในศาสนา ก็คือ บาทหลวงชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บาทหลวงศรีนวล ศรีวรกุล

บาทหลวงศรีนวล เป็นชาวท่าแร่โดยกำเนิด เป็นบุตรคนที่ 7 ของนายหนูและนางหนูนา ศรีวรกุล* น้องชายคนหนึ่งของคุณพ่อก็ได้บวชเป็นบาทหลวงเช่นกัน คือ บาทหลวงคำจวน ศรีวรกุล

ช่วงเบียดเบียนศาสนาบาทหลวงศรีนวลเป็นอุปสังฆราช ทำหน้าที่ปกครองมิสซังแทนพระสังฆราชแกวง ท่านมีบทบาทมากในการช่วยเหลือบรรดานักบวช, ในการเรียกร้องสิทธิของชาวคริสต์ และช่วยปลูกปลอบให้กำลังใจชาวบ้านให้มั่นคงในความเชื่อ ชาวบ้านหลายคนเล่าว่า ท่านจะมาเยี่ยมเยียนตามบ้านสัตตบุรุษ บอกไม่ให้กลัวให้มั่นคงในศาสนาไว้²⁷

บาทหลวงศรีนวลถูกจับติดคุกที่สกลนครในช่วงเริ่มแรกของการเบียดเบียนศาสนา เมื่อออกจากคุกแล้ว ก็ได้มีบทบาทในการขอร้องให้บาทหลวงคณะซาเลเซียน** มาช่วยงานในภาคอีสาน ดังที่กล่าวไว้ในหนังสืออัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ ตอนหนึ่งว่า

นางหนูนามารดาของคุณพ่อศรีนวลเป็นลูกสาวอุปฮาดเมืองสกลนคร ส่วนมารดาของนางหนูนาเป็นน้องสาวของพระยาประจันตประเทศธานี (เงินคำ) อดีตเจ้าเมืองสกลนคร ขณะที่ยังสาวนางหนูนาสนใจศาสนาคริสต์ แต่บิดามารดาไม่เห็นด้วยจึงจับนางหนูนาขังไว้ นายเขียน (ต่อมาคือ ทนายเขียน อุปพงษ์) น้องชายคนสุดท้ายได้ช่วยพี่สาวออกมาพาไปส่งที่ดอนโพธิ์ ให้พี่สาวเดินทางไปท่าแร่คนเดียว บิดาของนางหนูนาไปหาคุณพ่อขอแซพที่วัด กล่าวหาว่าลักพาลูกสาวของตน แต่นางหนูนายืนยันว่ามาด้วยความสมัครใจ ท่านอุปฮาดจึงซักดาบขึ้นชี้ฟ้า สาบานตัดขาดความเป็นพ่อลูกกันตั้งแต่นั้น (เรื่องราวของนางหนูนายังเป็นที่ยึดจำกันได้ในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ชาวท่าแร่ และเล่าสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เรื่องดังกล่าวนี้มีเขียนไว้ในหนังสือผู้เป็นแบบอย่างชีวิต หน้า 8-9.

²⁷ สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 3 กรกฎาคม 2547.

** คณะซาเลเซียน ก่อตั้งโดยนักบุญ ยอห์น บอลโกในปีพ.ศ 2402 ในประเทศอิตาลี บทบาทเด่นของบาทหลวงคณะนี้คือการทำงานด้านสังคมและการศึกษา

“ คุณพ่อศรีนวล เมื่อออกจากคุกได้แสดงความกล้าหาญ ไปเยี่ยมและปลุกปลอบใจคริสต์ชนตามวัดต่าง ๆ ให้สู้ทนกับความลำบากด้วยความอดทน วันที่ 4 เมษายน ค.ศ.1941 (พ.ศ.2484) หลังจากเยี่ยมวัดและอารามที่อุบลฯ คุณพ่อได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเข้าพบพระสังฆราชราชกาเยตาโน ปาซอตตี ผู้ปกครองมิสซังราชบุรี และคุณพ่อโยฮัน กาเซตตา อธิการเจ้าคณะซาเลเซียน เพื่อขอให้ส่งพระสงฆ์มาช่วยในงานมิสซัง ในช่วงเวลาดังกล่าวกรุงโรมได้แต่งตั้งพระสังฆราชปาซอตตี ให้รับหน้าที่ปกครองมิสซังลาวเป็นการชั่วคราว คณะซาเลเซียนได้ส่งพระสงฆ์ 5 – 6 องค์มาช่วยงานตั้งแต่วันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ.1941 (พ.ศ.2484) จนถึงวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486)...”²⁸

เหตุที่บาทหลวงคณะซาเลเซียน สามารถปฏิบัติงานอยู่ในประเทศไทยได้ โดยไม่ต้องถูกส่งกลับประเทศเหมือนกับบาทหลวงฝรั่งเศสก็เพราะบาทหลวงคณะนี้เป็นชาวอิตาลีซึ่งในสภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น อิตาลีอยู่ฝ่ายอักษะฝ่ายเดียวกับญี่ปุ่น อิตาลีจึงไม่อยู่ในฐานะชนชาติศัตรูของไทยซึ่งขณะนั้นเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ บาทหลวงอิตาลีคณะซาเลเซียนจึงสามารถอยู่ในประเทศไทยได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เบียดเบียนศาสนา พระสังฆราชแกวง ผู้ปกครองมิสซังได้เลือกบาทหลวงศรีนวลเป็นอุปสังฆราช ให้เป็นผู้ปกครองมิสซังแทน และเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 วิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ที่กรุงเทพฯ ประกาศให้ชาวฝรั่งเศสทุกคนออกจากประเทศไทยภายใน 48 ชั่วโมง ในวันที่ 29 พฤศจิกายน พระสังฆราชแกวง และบาทหลวงฝรั่งเศสก็ถูกจับและส่งตัวออกจากประเทศไทย โดยข้ามแม่น้ำโขงไปประเทศลาว²⁹

คณะบาทหลวงซาเลเซียนที่เข้ามาปฏิบัติงานในภาคอีสาน ประกอบด้วย บาทหลวง ยอแซฟ ปีนัฟโฟ, บาทหลวงเกรสปี เดลปีโน, บาทหลวงยอแซฟ ฟอรัลลีชีนี, บาทหลวงอันเดร วิตราโน และบาทหลวงอังเยโล มาร์เกซี³⁰ บาทหลวงซาเลเซียนเหล่านี้ได้อาศัยพักตามบ้านเรือนคริสต์ชนที่ไว้ใจได้ เพื่อคอยเยี่ยมเยียนและให้กำลังใจคริสต์ชนตามหมู่บ้านต่าง ๆ ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าบาทหลวงมาร์เกซีทำหน้าที่ดูแลคริสต์ชนที่ท่าแร่นาโพธิ์และวัดไถ่เลี้ยง³¹ และขณะที่

²⁸ สํารานู วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 22.

²⁹ เกลาดิอุส บาย, ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานฯ, หน้า 201 – 202.

³⁰ อนุสรณ์สุวรรณสมโภชคณะซาเลเซียนแห่งประเทศไทย ค.ศ 1927 – ค.ศ 1977 (กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2520) หน้า 242.

³¹ สํารานู วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 29.

บาทหลวงซาเลเซียนปฏิบัติงานอยู่ในอีสาน พระสังฆราชปาซอตตีได้เดินทางมาเยี่ยม 2 ครั้ง ครั้งแรกวันที่ 1 พฤษภาคม – 21 มิถุนายน พ.ศ.2485 ครั้งที่ 2 วันที่ 9 กุมภาพันธ์ – 2 เมษายน พ.ศ.2486³²

เมื่อสงครามอินโดจีนสงบลงบาทหลวงศรีนวลได้เขียนจดหมายถึงข้าหลวงเมืองสกลนคร ลงวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2484 เพื่อขอให้คืนศาสนสมบัติของมิสซัง พร้อมทั้งเตือนเจ้าหน้าที่ไม่ให้ชักชวนคริสต์ชนให้หันมานับถือพุทธศาสนา โดยอ้างถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา 1 ว่าประชาชนชาวไทย ไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองของรัฐธรรมนูญนี้เสมอ และมาตรา 13 ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นการปฏิบัติกษต่อหน้าที่ แต่ดูเหมือนเจตนาของท่านศรีนวลจะไม่ใช่ผล วัตถุประสงค์ยังคงถูกปิด คริสต์ชนยังคงถูกห้ามปฏิบัติศาสนากิจ

ในที่สุดบาทหลวงศรีนวลได้เดินทางไปพบพระสังฆราชปาซอตตี และร่วมกันเขียนจดหมายลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2487 เรื่องทรัพย์สินสมบัติของมิสซังและเสรีภาพในการประกอบศาสนกิจเพื่อขอให้คืนวัดที่ถูกยึด พร้อมทั้งเสรีภาพในการนับถือศาสนาและคืนทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดแก่มิสซัง ทางราชการจึงได้มอบทรัพย์สินบางส่วนและอนุญาตให้ปกครองวัดท่าแร่ตาม“บันทึกการมอบหมายทรัพย์สินของและการอนุญาตให้เข้าปกครองวัดโรมันคาทอลิก บ้านท่าแร่” ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2487 โดยมีบาทหลวงศรีนวล เป็นผู้รับมอบ³³

บาทหลวงศรีนวลเองได้เขียนเล่าเหตุการณ์ตอนเบียดเบียนศาสนาเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ข้าพเจ้าคิดว่า เมื่อศาสนาได้สูญเสียทรัพย์สินฝ่ายวัตถุแล้ว ต้องรักษาทรัพย์สินอันประเสริฐที่ยังคงเหลืออยู่ คือ นางชีและสามเณร ข้าพเจ้าอพยพสามเณรจากหนองแสงไปท่าแร่ ส่งสามเณรไทยกลับบ้านพ่อแม่ ส่วนสามเณรลาวฝากไว้ตามบ้านของชาวท่าแร่ ต่อมาก็ส่งกลับฝั่งซ้าย... หลังจากนั้นข้าพเจ้าเองก็ถูกแก่งข้างคุกสกลนคร เป็นเวลาเดือนครึ่ง พอออกจากคุกก็เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อทำหนังสือร้องเรียนนายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลย์สงครามกับหลวงอดุลยเดช อธิบดีกรมตำรวจ ชี้แจงว่าการกั้นแก่งทางศาสนาแก่พวกเราชาวคริสต์เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญให้เสรีภาพทางศาสนา

³² เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานฯ, หน้า 204.

³³ สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 27.

แก่ชาวไทยทุกคนทั่วหน้า นอกนั้นยังได้ชี้แจงว่า ชาวเราคริสตังไม่คลั่งศาสนา จนลืมชาติ เราได้แสดงใจรักชาติมาแล้ว เช่น ได้ร่วมกับชาวไทยอื่น ๆ เดินขบวน ขอดินแดนที่เสียไปกลับคืน ได้บริจาคเงินมิใช่ช่วยราชการทหาร คริสตัง หลายคนกำลังรับราชการเป็นตำรวจทหารอยู่สมรมภูมิ จึงขอรัฐบาลได้โปรด พิจารณาคืนเสรีภาพทางศาสนาแก่เราและมอบวัดวาอารามที่ถูกยึดนั้นกลับคืน ต่อจากนั้นการก่อกวนแก่งก็ค่อยเพลาลงบ้าง แต่ยังมีประปรายเรื่อยไปจนถึง ปลายสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ จึงสั่งให้คืนวัดวาอาราม และให้เสรีภาพในการปฏิบัติศาสนาแก่ชาวคริสต์ เหตุการณ์ก็เป็นปกติตลอด มาจนบัดนี้”³⁴

จะเห็นได้ว่าบาทหลวงศรีนวล ศรีวรกุลเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างแท้จริงในการแก้ปัญหา ในช่วงการเบียดเบียนศาสนา โดยใช้วิธีการต่างๆ ทั้งเดินเรื่องกับทางราชการและปลุกปลอบให้ กำลังใจคริสต์ชน ความพยายามของท่านนับว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้บ้านท่าแร่ผ่านพ้นช่วงเวลา ที่ยุ่งยากในครั้งนั้นมาได้ด้วยดี

4.5.2 การแก้ปัญหาของคนในชุมชน

แม้จะตกอยู่ในภาวะที่ยากลำบาก แต่ชาวบ้านท่าแร่ส่วนใหญ่ก็ยังยึดมั่นในศาสนา คาทอลิก เนื่องจากถูกทางการสั่งห้ามไม่ให้มีการประกอบพิธีทางศาสนา ชาวบ้านจึงพยายาม แก้ปัญหาด้วยการแอบไปทำพิธีมิสซา ตามบ้านคน บางคนก็แอบทำพิธีมิสซาในป่า เจ้าของบ้าน หลังใหญ่ในท่าแร่บางคนได้อนุญาตให้ชาวบ้านไปประกอบพิธีมิสซาในบ้าน ชาวบ้านหลายคนบอก ว่าในช่วงนั้นเคยไปทำพิธี มิสซาที่บ้านองเฮียน (นายหนู บิดาของคุณพ่อศรีนวล ศรีวรกุล) บ้านองเด (นายคำสิงห์ อุดมเดช) และบ้านนายคุณ ตอนหนึ่งในหนังสือผู้เป็นแบบอย่างชีวิตเขียนถึง เหตุการณ์ช่วงนี้ไว้ว่า“...ตอนเบียดเบียนศาสนาระหว่างสงครามอินโดจีน ทางวัดเอาข้าวของ

³⁴ ศรีนวล ศรีวรกุล, อนุสรณ์ในโอกาสสุวรรณสมโภช คุณพ่อเปาโล ศรีนวล ศรีวรกุล (ครบรอบ 50 ปีของการบวชเป็นพระสงฆ์) วันเสาร์ที่ 8 พฤษภาคม 1982 (ม.ป.ท, ม.ป.ป), หน้า 9 -11.

พิธีมิสซาเป็นคำภาษาโปรตุเกส มาจากคำภาษาอังกฤษว่า mass พิธีนี้เป็นการระลึกถึงการ ล้นพระชนม์และการกลับฟื้นคืนชีพของพระเยซู สารสำคัญของพิธี คือ พิธีศีลมหาสนิทซึ่งเป็นการรื้อฟื้น การปฏิบัติของพระเยซูต่ออัครสาวกที่ทรงแบ่งขนมปังและเหล้าองุ่นให้สาวกในอาหารค่ำมื้อสุดท้าย ปิดท้ายพิธี มิสซาด้วยการรับศีลมหาสนิท คือ การรับพระกายและพระโลหิตของพระเยซูด้วยการรับประทานขนมปังและ เหล้าองุ่น (พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2548), หน้า 324 – 325.)

เครื่องใช้ในวัด เช่น จอกกาลิกซ์ เสื้อผ้าทำมิสซา เอาไปฝากไปซ่อนไว้ที่บ้านองบา (ปู่ย่า ในที่นี้ หมายถึง พ่อแม่ของนายจำนงค์ พงศ์พิศ) เป็นสิบหีบ ถ้าทางการเขารู้เข้าจับได้ก็จะถูกโทษหนัก ติดคุก แต่พ่อไม่กลัว ระหว่างเบียดเบียนศาสนาชาวบ้านไปวัดกันที่บ้านลุงคำมาจับได้ก็จะถูก โทษหนัก ติดคุกแต่พ่อ ก็ไม่กลัว ระหว่างเบียดเบียนศาสนา ชาวบ้านไปวัดกันที่บ้านลุงคำมา (นายคุณ)...บ้านองเด อดเหลือง (นายเลื่อง ไสรินทร์) อดเฮียน...”³⁵

บ้านนายคุณหรือนายคำมาที่ชาวบ้านเอ่ยถึงนั้น เป็นเรือนไม้ขนาดใหญ่ เจ้าของคือนายคุณ เป็นพ่อค้าขายข้าว มีฐานะร่ำรวย อายุรุ่นราวคราวเดียวกับพวกองบั้ง อดเด ตระกูลของนายคุณ คือ จำปาราช ตัวนายคุณนั้นเกิดที่บ้านทุ่งมน ภายหลังจึงมาอยู่ที่ท่าแร่³⁶ ตอนที่บาทหลวงอิตาลีคณะซาเลเซียนเข้ามาช่วยกิจการบาทหลวงในภาคอีสานนั้น ได้มาเช่าบ้านนายคุณเป็นที่พัก (ช่วงนั้นนายคุณไปอยู่ที่อื่นแล้ว) บ้านนายคุณจึงมีสถานะเสมือนวัดกลางๆ ตาทองคายนและภรรยาเล่าให้ฟังว่า ตนและภรรยามีพิธีแต่งงานที่บ้านนายคุณในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2486 โดยมีบาทหลวงอังเยโด มาร์เกซี ทำพิธีให้³⁷

ความมั่นคงในความเชื่อของชาวบ้านท่าแร่ ปรากฏให้เห็นชัดเจนในหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่ง คือ จดหมายร้องทุกข์ของราษฎรนับถือโรมันคาทอลิก ตำบลท่าแร่ จังหวัดสกลนคร มีไปถึงรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย มีเนื้อความดังนี้

ตำบลท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๕

เรื่อง ขอร่วมทำพิธีในศาสนา และเปิดวัดโรมันคาทอลิก

เรียน ชาวราษฎร์ถือศาสนาโรมันคาทอลิก ตำบลท่าแร่

ถึง พระท่านรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย

ด้วยพวกข้าพเจ้าที่มีรายนามส่งมาพร้อมคำร้องนี้ นับถือศาสนาโรมันคาทอลิก มาตั้งแต่บิดามารดาปู่ย่าตายาย โดยบริสุทธิ์ใจและชอบธรรมทุกประการ แต่ขณะเมื่อประเทศไทย เกิดพิพาทกัน กับประเทศอินโดจีน

³⁵ เสรี พงศ์พิศ (บรรณารักษ์), ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต, หน้า 83.

³⁶ สัมภาษณ์ กาไสย ยงบรรทม, 27 มิถุนายน 2547.

³⁷ สัมภาษณ์ ทองคายน มังคายน, 16 กรกฎาคม 2547.

ฝรั่งเศส ผู้ที่ถือศาสนาโรมัน คาทอลิกในตำบลนี้ และบ้านใกล้เคียงถูกเจ้าหน้าที่บางท่านและครูประจำบาลขอให้ละทิ้งศาสนาโรมันคาทอลิก แล้วให้เซ็นชื่อเข้านับถือพุทธศาสนาก็มีบ้างเล็กน้อย แต่จิตใจเขาก็ยังคงถือศาสนาโรมันคาทอลิกเหมือนอย่างเดิม วัดโรมันคาทอลิกทุกแห่งถูกเจ้าหน้าที่สั่งให้ปิดหมด พระสงฆ์ นางชี ก็ต้องออกจากที่พักไปหมด พวกข้าพเจ้าจึงไม่มีโอกาส ได้ร่วมพาวณา และรับศีลรับพร ในสถานที่บูชาของพวกข้าพเจ้า คือ วัดโรมันคาทอลิก ครั้นต่อมาการพิพาทระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินโดจีนฝรั่งเศสสงบลงแล้ว พวกข้าพเจ้าจึงได้ยื่นคำร้องขอร่วมทำพิธีและเปิดวัดต่อจังหวัด ในเวลา ท่านนายสุข ฉายาชวาสิทธิ์ เป็นข้าหลวงท่านก็ไม่อนุญาตให้เปิดวัดและทำพิธี เป็นครั้งที่ ๑ ครั้นต่อมาอีก หลวงสุภาภิกขวิเลขาการ มาเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสกลนคร พวกข้าพเจ้าก็ได้ยื่นคำร้องต่อจังหวัด ขอร่วมทำพิธีและเปิดวัดเป็นครั้งที่ ๒ อีก แต่ท่านก็ไม่อนุญาตให้เปิดวัดและประชุมทำพิธีเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นพวกข้าพเจ้าจึงได้ยื่นคำร้องต่อพระท่านรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย เพื่อขอความกรุณาอนุญาตให้ชาวชนบ้านท่าแร่ และบ้านคริสตังทุกแห่ง ในจังหวัดนี้ ได้บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ตามความมุ่งหวังอันเลิศของท่านผู้นำประเทศ โดยเข้าร่วมทำพิธีในวัดโรมันคาทอลิก และรับคำสอนจากพระสงฆ์ ผู้นำศาสนาตั้งที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนั้น

ด้วยความเคารพอย่างสูง

ในตอนท้ายของจดหมายเป็นบัญชีรายนามผู้ถือศาสนาโรมันคาทอลิกของบ้านท่าแร่ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 2595 คน³⁸

ที่กล่าวมาในข้างต้นนอกจากทำให้เห็นความพยายามในการแก้ปัญหาของชาวบ้านแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีร่วมมือกันของคนในชุมชนที่พยายามช่วยกันแก้ปัญหา

³⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท 3.1.4.9 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จดหมายร้องทุกข์ราษฎรนับถือศาสนาโรมันคาทอลิก ต.ท่าแร่ จ.สกลนคร ขอร่วมทำพิธีในศาสนาและเปิดวัดโรมันคาทอลิก (25 สิงหาคม 2485).

ทั้งคนญวนคนพื้นเมือง คนรวยคนจนต่างมีส่วนร่วมช่วยเหลือกันในการแก้ปัญหา ซึ่งสิ่งดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงและผ่านพ้นปัญหาต่างๆ มาได้ด้วยดี

ช่วงที่มีการเบียดเบียนศาสนานั้น แม้จะถูกห้ามปฏิบัติศาสนกิจแต่ในด้านวิถีชีวิต การหาเลี้ยงชีพของชาวบ้านก็ยังเป็นไปตามปกติ การทำนา การค้าขาย การประมง ยังคงเป็น อาชีพหลัก ของชาวท่าแร่เหมือนที่เคยเป็นมา

4.6 ผลกระทบต่อชุมชน

การเบียดเบียนศาสนาส่งผลกระทบต่อชุมชน คือ ทำให้มีบางคนเปลี่ยนไปนับถือ ศาสนาพุทธก็เพราะความกลัวการข่มขู่จากเจ้าหน้าที่ของรัฐและคนกลุ่มนี้เกือบทั้งหมดก็กลับใจมา นับถือศาสนาคริสต์ตามเดิมหลังจากที่การเบียดเบียนสิ้นสุดลง บางคนเกรงปัญหายุ่งยากก็ย้าย ออกไปตั้งหลักแหล่งที่อื่น³⁹

บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุลตั้งข้อสังเกตไว้ว่า คนที่ยอมเปลี่ยนศาสนาในช่วง เบียดเบียนนั้น ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง ที่เป็นคนญวนมีน้อย เหตุที่คนญวนมีศรัทธามั่นคงใน ศาสนามากเพราะปลูกฝังความเชื่อมาตั้งแต่อยู่เวียดนาม⁴⁰

หากวิเคราะห์สถานการณ์การเบียดเบียนศาสนาที่บ้านท่าแร่ตามหลักฐานที่ปรากฏ แล้ว ช่วงที่สถานการณ์มีความรุนแรงน่าจะเป็นช่วง 2 ปีแรก (พ.ศ.2483 -2484) เท่านั้น หลังจากพ.ศ. 2484 เหตุการณ์น่าจะลดความรุนแรงลง เนื่องจากในพ.ศ. 2484 ได้มีบาทหลวง คณะซาเลเซียนเข้ามาช่วยดูแลกิจการของศาสนจักรในอีสานแล้ว ประกอบกับได้พบหลักฐาน สำคัญจำนวนหนึ่ง ที่เก็บไว้ที่มีสซึ่งท่าแร่-หนองแสง หลักฐานนั้นคือเอกสารที่มีลักษณะคล้าย หนังสือสัญญาที่ชาวบ้านเขียนเป็นคำชี้แจงถึงเจ้าอาวาสวัดท่าแร่ เพื่อสารภาพบาปที่ได้เปลี่ยนไป นับถือศาสนาพุทธ และขอกลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ เอกสารนี้เท่ากับสำรวจพบมีจำนวน 19 แผ่น เป็นเครื่องยืนยันว่าช่วงที่เบียดเบียนศาสนานั้น มีชาวบ้านบางส่วนเปลี่ยนไปนับถือศาสนา พุทธจริง จำนวนไม่น้อยกว่า 19 คน ส่วนสาเหตุที่ทำให้ต้องหันไปนับถือพุทธ ก็เนื่องจากถูกบีบ บังคับ หรือกลัวอันตราย เอกสารที่พบนี้แต่ละแผ่นระบุวันเดือนปีที่เขียนไว้ด้วย โดยเริ่มมีตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2485 ไปจนถึงปีพ.ศ 2486 จึงน่าจะสันนิษฐานว่าในปีพ.ศ.2485

³⁹ สัมภาษณ์ บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล, 8 กรกฎาคม 2547.

⁴⁰ สัมภาษณ์ บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล, 8 กรกฎาคม 2547.

สถานการณ์เริ่มคลี่คลายลงแล้ว จึงได้มีชาวบ้านเขียนใบสัญญาขอกลับใจมานับถือศาสนา
คาทอลิก สำหรับตัวอย่างของเอกสารดังกล่าวที่จะยกมาแสดงให้เห็นต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะไม่ระบุชื่อ
บุคคลลงไป ทั้งนี้เพราะเกรงว่าจะมีผลกระทบต่อบุคคลผู้นั้นและลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

ตัวอย่างเอกสาร

หมู่ที่ ๓ ตำบลท่าแร่

ใบสัญญากลับใจเข้าถือศาสนาโรมันคาทอลิก

วันอังคารที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๘๕

ข้าพเจ้า.....ขอสารภาพว่าได้เซ็นชื่อยอมถือพุทธศาสนา
เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๔ เวลาที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเป็นครูอยู่นั้น ได้ยอม
สละทุนทรัพย์และช่วยเหลือกิจการบางอย่างทางศาสนาพุทธ ด้วยคำแนะนำ
ของผู้มีอำนาจเหนือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ข้าพเจ้าทำไปเช่นนั้น ทำไปเพราะคำชู้
คำยุยงของเจ้านาย ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ มกร ๒๔๘๕ ข้าพเจ้ามาคิดเห็นว่
การกระทำเช่นนั้นไม่ดี ข้าพเจ้าจึงยอม สละตำแหน่งเป็นครู ลาออกเพื่อจะ
กลับใจเข้าถือศาสนาโรมันคาทอลิก ซึ่งเป็นศาสนาที่ข้าพเจ้าเห็นว่าดี ข้าพเจ้า
เต็มอกเต็มใจจะถือโดยดีต่อไปจนตลอดชีวิต ข้าพเจ้าขอ สัญญาว่าเมื่อศาสนา
โรมันคาทอลิกคืนมาได้เปิดวัดแล้ว ข้าพเจ้ายอมให้พระสมัยลงโทษข้าพเจ้าตาม
ความผิดที่ได้กระทำทุกอย่างทุกประการ

(ลงชื่อ)ผู้ปฏิญาณตน

.....พยาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลท่าแร่

๑๐ ม.ค ๑๙๔๓

ข้าพเจ้า..... ขอทำความชี้แจงต่อคุณพ่อดังต่อไปนี้ คือ

๑.ข้าพเจ้าได้ยอมเซ็นนับถือศาสนาพุทธ เนื่องจากทางราชการชู้เขี้ยว ฉะเพาะ
หย่างยิ่งเวลานั้น เป็นเวลาที่ทางการบ้านเมืองกำลังปั่นป่วนในเรื่องศาสนา และ

ข้าพเจ้า เองก็รู้สึกมีความกลัวในความขู่เช่นนั้น จึงได้ยอมเซ็นชื่อ ทั้งนี้ข้าพเจ้ามิได้เต็มใจเซ็นเลย แม้แต่น้อย

๒.เมื่อข้าพเจ้าเซ็นชื่อแล้ว ทางราชการได้เรียกตัวเข้าไปทำพิธีเข้าพุทธมามะกะที่วัดธาตุ นอกจากนี้ทางราชการยังได้สั่งให้ครูนำเด็กนักเรียนคริสตังค์สวมมนต์ไหว้พระ ข้าพเจ้าก็ได้นำสวด แต่มิได้บังคับขู่เซ็นเลยแม้แต่น้อย

๓.บัดนี้ข้าพเจ้ายอมรับสภาวะความผิดที่ทำไปดังกล่าวแล้วต่อพระสมัย และยอมปฏิบัติตามที่พระสมัยจะกำหนดใช้โทษทุกหย่าง จึงขอกลับจิตต์กลับใจเข้ามานับถือพระศาสนาคริสตังค์อย่างเดิม

.....

.....พยาน

.....

ในพ.ศ.2487เมื่อเหตุการณ์เปียดเบียนศาสนายุติลง ทางมิสซังได้ให้บาทหลวงสมุห์ พานิชเกษม จากจันทบุรีที่ขึ้นมาช่วยงานมิสซังในยามฉุกเฉิน เป็นเจ้าอาวาสวัดท่าแร่ คอยดูแลการจัดวัดวาอารามให้เป็นปกติดังเดิม

การที่คนในชุมชนมีความศรัทธายึดมั่นในศาสนา ย่อมเกิดแต่การวางรากแห่งความศรัทธาที่แข็งแกร่งโดยมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสนับแต่ก่อตั้งชุมชน ความเคร่งครัดในศาสนาของบาทหลวงยอแซฟตลอดระยะเวลา 52 ปี ของการเป็นเจ้าอาวาสน่าจะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้รากนั้นหยั่งลึกในจิตใจของคนในชุมชน เมื่อเกิดภาวะที่ทำทลายความเชื่อ คนส่วนใหญ่ในบ้านท่าแร่จึงยังดำรงความศรัทธาของตนไว้ได้ อีกทั้งความสามัคคีร่วมมือกันแก้ปัญหาระหว่างบาทหลวงและคนในชุมชนก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนนี้ผ่านพ้นเหตุการณ์ครั้งนั้นมาได้ด้วยดี และพร้อมที่จะช่วยกันฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าดังที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 5

ช่วงการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน

(พ.ศ. 2488 – 2508)

บ้านท่าแร่ในช่วงพ.ศ. 2488 - 2508 ถือได้ว่าเป็นช่วงของการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน ให้เจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริงโดยเฉพาะในด้านการศึกษาด้านศาสนา ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงนี้มีดังต่อไปนี้ คือ

5.1 การพัฒนาทางการศึกษา แบ่งเป็นประเด็นในการศึกษาได้ดังนี้

5.1.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญประการแรกที่เกิดขึ้นในชุมชน ก็คือ พัฒนาการทางด้านการศึกษาค้นบ้านท่าแร่กลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตอีสานเหนือ โดยมีสาเหตุสำคัญ คือ นโยบายของศาสนจักรที่ต้องการฟื้นฟูสถานศึกษาและองค์กรในศาสนาให้กลับสู่ภาวะปกติหลังผ่านพ้นช่วงของการเบียดเบียนศาสนา ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ เพื่อให้บรรลุตามนโยบายดังกล่าวทางมิสซังลาว ซึ่งดูแลชุมชนบ้านท่าแร่อยู่ในขณะนั้น ได้เริ่มดำเนินการเปิดอารามและสถานศึกษาของชุมชนที่ถูกปิดไปในช่วงเบียดเบียนศาสนา ได้แก่

1 ธันวาคม พ.ศ.2487 เปิดอารามภคินีรักกางเขนแห่งท่าแร่

พฤษภาคม พ.ศ.2490 เปิดโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ฝ่ายมัธยม

นอกจากการเปิดสถานศึกษาที่มีอยู่เดิมแล้ว ทางมิสซังลาวยังดำเนินการสร้างบ้านเณรเล็กหรือที่เรียกว่าสามเณรลัยขึ้นที่ท่าแร่ในพ.ศ. 2497 เพื่อแทนบ้านเณรที่หนองแสง จังหวัด

มิสซังลาวตั้งขึ้นในพ.ศ. 2442 ตามนโยบายของสำนักวาติกันที่กรุงโรมเพื่อให้เกิดความสะดวกในการดูแลปกครองกลุ่มคริสต์ชนในภาคอีสานและลาว ก่อนหน้านี้ (พ.ศ. 2424 – 2441) การดูแลกลุ่มคริสต์ชนในภาคอีสานและลาวอยู่ในความดูแลของมิสซังสยาม แต่ภายหลังเมื่อกลุ่มคริสต์ชนในอีสานและลาวมีเพิ่มขึ้น ประกอบกับความไม่สะดวกที่บาทหลวงจะต้องเข้าไปรายงานผลการปฏิบัติงานที่กรุงเทพฯทุกปี ในที่สุดทางสำนักวาติกันจึงให้แบ่งออกเป็นมิสซังลาวในปีพ.ศ. 2442 เพื่อความสะดวกในการจัดการปกครองขององค์กรศาสนาคาทอลิก (สำราญ วงศ์เสงี่ยม(บรรณารักษ์), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง, หน้า 12)

นครพนม ซึ่งถูกระเบิดทำลายเมื่อครั้งสงครามอินโดจีนในพ.ศ. 2483 และตั้งชื่อว่า “บ้านณรพาทิมา”

หลังจากเปิดอารามและสถานศึกษาทั้ง 3 แห่งแล้ว ก็ได้ดำเนินการพัฒนาจนสถานศึกษาดังกล่าวนี้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตอีสานเหนือ (ประกอบด้วยจังหวัดอุดรธานี นครพนม สกลนคร หนองคาย เลย ขอนแก่น และกาฬสินธุ์) โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนมัธยมเซนต์ยอแซฟและบ้านณรพาทิมานั้นถือได้ว่ามีมาตรฐานสูงและสร้างชื่อเสียงให้ชุมชนเป็นอย่างมาก ดังที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

5.1.2 การดำเนินการพัฒนาสถานศึกษา

สถานศึกษาทั้ง 3 แห่งหลังจากเปิดดำเนินการแล้วก็ได้มีการพัฒนา ดังต่อไปนี้

ก. โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ

ในระยะแรกที่เปิดดำเนินการอีกครั้งหนึ่งนั้นโรงเรียนเซนต์ยอแซฟมีสถานะเป็นทั้งโรงเรียนและบ้านณรพาทิมาเพราะมีจุดประสงค์ในการเปิด คือ เพื่อให้การศึกษาอบรมแก่สามเณรและยุวเณรโดยเฉพาะ แต่ก็ไม่ปฏิเสธที่จะรับนักเรียนในพื้นที่ หลังจากเปิดดำเนินการได้ระยะหนึ่งโรงเรียนแห่งนี้ก็มีพัฒนาการก้าวหน้าขึ้นตามลำดับโดยการบริหารของมิสซัง ดังมีกล่าวไว้ในหนังสืออัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ ตอนหนึ่งว่า

“...ปีค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) โรงเรียนได้ขยายการศึกษาเป็นโรงเรียนแบบสหศึกษา รับนักเรียนทั้งชายและหญิงแต่แยกอาคารเรียนและห้องเรียน มีนายบุญถม หงส์ทอง เป็นครูใหญ่ โรงเรียนนี้ได้เจริญก้าวหน้ามีนักเรียนเพิ่มมากขึ้น ในปีเดียวกันทางมิสซังได้สร้างอาคารใหม่ขึ้นทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านท่าแร่ เพื่อเป็นสถานับนอกรวมเฉพาะสามเณรเท่านั้น สร้างเสร็จในปีค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) จึงได้ขออนุญาตตั้งบ้านณรพาทิมาเป็น “โรงเรียนวรวรรณพิทยาคาร” แยกจากโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ท่าแร่ โดยมีนายบุญถม หงส์ทอง เป็นครูใหญ่ ในขณะที่โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ท่าแร่ บาทหลวงปีโอไอศวรรย์ จันทรลือชัย ได้รับหน้าที่เป็นครูใหญ่และผู้จัดการ สืบต่อมาและได้พัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าเป็นที่ยอมรับของนักเรียนและผู้ปกครองในจังหวัดใกล้เคียง จนได้รับการรับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาลในปีค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) นับเป็นโรงเรียนเอกชนแห่งแรกที่ได้รับการรับรองเช่นนี้ในจังหวัดสกลนคร โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา

ปีที่ 1* จนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกไป ล้วนแต่ก้าวหน้าในการศึกษาระดับสูงขึ้นไปและประสบผลสำเร็จในอาชีพ การงาน ทั้งนี้เพราะการบริหารงานอย่างเอาใจใส่จริงจังของบาทหลวงและ ภคินีแห่งสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง นับเป็นโรงเรียนเอกชนดีเด่นแห่งหนึ่ง ในภูมิภาคนี้¹

จุดเด่นสำคัญของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ คือ มีมาตรฐานการศึกษาสูง โดยเฉพาะวิชา ภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เพราะครูผู้สอนส่วนใหญ่เป็นบาทหลวงชาวต่างประเทศหรือถ้าเป็นคนไทยก็เป็น คนที่มีความรู้ดี วิชาวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์ก็เป็นวิชาที่มาตรฐานสูงเช่นกัน จุดเด่นทางด้าน วิชาการดังที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะเด่นของโรงเรียนที่ก่อตั้งโดยมิชชันนารีในศาสนาคาทอลิก มาตั้งแต่ครั้งอดีตแล้ว เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนเซนต์โยเซฟ ที่ก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ล้วนแต่เป็นโรงเรียนที่มีจุดแข็งในการศึกษาทั้งสิ้น² จุดแข็งดังกล่าวเป็นแรงดึงดูดให้มีเด็กนักเรียน จากจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานเข้ามาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้จนภายหลังทางโรงเรียนต้องสร้างหอพัก สำหรับนักเรียนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุลอดีตอธิการ วิทยาลัยเซนต์ยอแซฟในปีพ.ศ. 2505 เล่าไว้ว่า ช่วงที่ท่านเป็นอธิการนั้นโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ มีนักเรียนมากเกือบ 2 พันคน จุดเด่นของโรงเรียนคือด้านภาษาภาษาอังกฤษ วิชาการด้านอื่นๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ก็เข้มข้นมาก ช่วงนั้นถ้าเทียบกับโรงเรียนอื่นในจังหวัด สกลนครและเขตอีสานเหนือแล้วการศึกษาที่ท่านนับว่าโดดเด่น และการศึกษาที่มีหอพักก็ยิ่งทำให้มีคน ต่างถิ่นมาเรียนมากขึ้น³

อาจารย์นิทัศน์ เสมอพิทักษ์ ศิษย์เก่าท่านหนึ่งของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟเล่าให้ฟังว่า สมัยท่านเรียนที่โรงเรียนเซนต์ยอแซฟนั้น ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังในเรื่องการศึกษามาก เด็กนักเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* หลังจากเปิดทำการได้ระยะหนึ่ง ทางการได้โอนโรงเรียนประชาบาลมหาพรหมมีคาแอล มารวมอยู่กับโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ตั้งแต่นั้นมาโรงเรียนเซนต์ยอแซฟจึงมีทั้งระดับประถมและมัธยม

¹ สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสงฯ, หน้า 405.

² โปรดดูรายละเอียดใน สุพรรณิ กาจันษฐิติ, “บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507).

³ สัมภาษณ์ บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล, 2 เมษายน 2549.

เซนต์ยอแซพมีมาจากเกือบทุกจังหวัดในประเทศไทย มาตรฐานการศึกษาที่นี้ถือว่าสูงมาก ในช่วงนั้นโรงเรียนนี้มีชื่อเสียงมากกว่าโรงเรียนสกลราชซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดสกลนคร⁴

นอกจากจุดเด่นทางด้านวิชาการแล้ว โรงเรียนแห่งนี้ยังส่งเสริมทางด้านดนตรีและกีฬา ในหนังสืออนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปีกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “วงดนตรีสากลวงแรกของท่าแร่ คือวงดนตรี “เซนต์โจแจสแบน” ตั้งขึ้นและดำเนินการโดยคณะครูโรงเรียนเซนต์ยอแซพ เมื่อประมาณปีพ.ศ. 2504 เป็นวงดนตรีที่มีชื่อเสียงมาก”⁵

กล่าวได้ว่ามาตรฐานและชื่อเสียงของโรงเรียนเซนต์ยอแซพเกิดขึ้นโดยการบริหารของมิสซังและเป็นจุดเด่นสำคัญด้านการศึกษาของบ้านท่าแร่ในช่วงนั้น ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเช่นเดียวกับบ้านเนรพาติมา ท่าแร่ ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

ข. สามเนราลัยหรือบ้านเนรพาติมา ท่าแร่

ก่อนจะมาเป็นบ้านเนรพาติมา สถานศึกษาแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาโดยย่อ ดังนี้

เมื่อมิชชันนารีรุ่นแรกเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในภาคอีสาน นอกจากจุดมุ่งหมายหลักคือการเผยแผ่ศาสนาแล้ว บาทหลวงโปรดมมองเห็นความจำเป็นของการเตรียมบุคลากรในการเผยแผ่ศาสนา ได้แก่ บาทหลวงและครูสอนคำสอน ด้วยเหตุนี้จึงตั้งสามเนราลัยแห่งแรกขึ้นที่ดอนโตนซึ่งเป็นเกาะเล็กๆ กลางแม่น้ำโขงในประเทศลาวขึ้นในพ.ศ. 2434 สามเนราลัยแห่งนี้เป็นที่ตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกอบรมเนรและอบรมครูสอนคำสอนในเวลาเดียวกัน สามเนราลัยดอนโตนดำเนินการมาจนถึง พ.ศ. 2444 ก็พังทลายลงเพราะพายุไต้ฝุ่นจนไม่สามารถซ่อมแซมได้ ต่อมามิสซังลาวได้ตั้งสามเนราลัยแห่งใหม่ชื่อว่า สามเนราลัยนาซาเรธในพ.ศ. 2445 สถานศึกษาแห่งนี้เปิดมาถึงพ.ศ. 2451 ก็เลิกใช้เป็นที่ฝึกอบรมสามเนร แต่ใช้เป็นที่ฝึกอบรมครูสอนคำสอนอย่างเดียว ส่วนสามเนรนั้นทางมิสซังส่งไปเรียนที่สามเนราลัยบางช้าง จังหวัดสมุทรสงครามและสามเนราลัยพระหฤทัย จังหวัดชลบุรี ปรากฏว่าการส่งสามเนรไปเรียนที่ไกลๆ ก่อให้เกิดปัญหามากมาย ทางมิสซังลาวจึงตั้งสามเนราลัยขึ้นใหม่ที่หนองแสง จังหวัดนครพนมในพ.ศ. 2481 พอถึงพ.ศ. 2483 เกิดกรณีพิพาทอินโดจีน บาทหลวงชาวฝรั่งเศสในอีสานถูกขับไล่ออกนอกประเทศ วัดวาอารามถูกปิด รวมทั้งสามเนราลัยแห่งนี้ด้วย สามเนรถูกส่งตัวกลับบ้านส่วนอาคารของสามเนราลัยถูกระเบิดทำลายเสียหายทั้งหมด ต่อมาเมื่อสงครามและการเบียดเบียนศาสนาสงบลง คณะผู้บริหารของมิสซังนำโดยบาทหลวงเกลาดิอุส บาเย บาทหลวง

⁴ สัมภาษณ์ นิตส์น์ เสมอพิทักษ์, 27 มิถุนายน 2547.

⁵ อนุสรณ์ท่าแร่ครบรอบ 100 ปี, หน้า 58.

ศรีนวล ศรีวรกุล และบาทหลวงแห่ง ยวงบัตริ ได้ปรึกษากันจะตั้งสามเณรลัยแห่งใหม่ขึ้นและเห็นตรงกันว่าสถานที่เก่าที่หนองแสงไม่เหมาะจะสร้างขึ้นมาอีกเพราะอยู่ใกล้แม่น้ำโขงถูกน้ำกัดเซาะพังทลายทุกปีจึงตัดสินใจย้ายไปสร้างที่หมู่บ้านท่าแร่⁶

ด้วยเหตุดังกล่าวสามเณรลัยที่บ้านท่าแร่จึงเริ่มก่อตั้งขึ้น โดยในระยะแรกสามเณรลัยอยู่รวมกับโรงเรียนเซนต์ยอแซฟที่เปิดขึ้นอีกครั้งในพ.ศ. 2490 ในปีแรกนั้นมีสามเณรจากทั่วภาคอีสานมาสมัครเข้าเรียนจำนวน 32 คน ในระหว่างที่ยังไม่มีที่พักได้ให้บรรดาสามเณรพักอาศัยที่อาคารของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ โดยมีบาทหลวงวันดี พรหมสาขา ณ นคร เป็นอธิการ ระยะแรกโรงเรียนเซนต์ยอแซฟจึงเป็นทั้งโรงเรียนและสามเณรลัยไปพร้อมกัน โดยมีบาทหลวงของมิสซังทำหน้าที่บริหารงานของสามเณรลัยเช่นเดียวกับโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ต่อมากิจการของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟเจริญก้าวหน้ามีนักเรียนเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งจำนวนสามเณรด้วย ทางผู้บริหารของมิสซังจึงคิดที่จะเปิดสามเณรลัยแห่งใหม่ในที่ดินของมิสซังซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านท่าแร่โดยแยกเป็นเอกเทศจากโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ สามเณรลัยแห่งใหม่ก่อสร้างในพ.ศ. 2495 แล้วเสร็จในพ.ศ. 2497 สามเณรลัยแห่งใหม่เป็นอาคารขนาดใหญ่ก่ออิฐถือปูน 3 ชั้น มีพิธีเสกเปิดอาคารอย่างเป็นทางการในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2497 ซึ่งตรงกับวันฉลองการประจักษ์มาของแม่พระมารีอาที่เมืองฟาติมา จึงได้ถวายสามเณรลัยแห่งนี้แด่แม่พระแห่งเมืองฟาติมาและตั้งชื่อว่า “สามเณรลัยฟาติมา” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา⁷

ในระยะแรกสามเณรที่อยู่วัดสามเณรลัยฟาติมาต้องเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนเซนต์ยอแซฟซึ่งเป็นปัญหายากสำหรับสามเณร ต่อมาทางมิสซังจึงเปิดโรงเรียนวรวรรณพิทยาคารขึ้นที่สามเณรลัยฟาติมาเพื่อจัดการศึกษาของตนเองในพ.ศ. 2498 การที่สามเณรต้องเรียนที่โรงเรียนเซนต์ยอแซฟและต่อมาเรียนที่โรงเรียนวรวรรณพิทยาคารนั้น เพื่อเรียนวิชาสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนการเรียนที่สามเณรลัยเป็นการเรียนวิชาทางศาสนา

การบริหารงานของสามเณรลัยฟาติมาอยู่ในความดูแลของคณะบาทหลวงของมิสซังท่าแร่ โดยในช่วงพ.ศ. 2498 – 2512 อยู่ในความดูแลของบาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่ง

⁶50 ปีแห่งพระพร บ้านเณรฟาติมา ท่าแร่ 9 ตุลาคม ค.ศ. 2004 (ม.ป.ท, ม.ป.ป), หน้า 81 – 84.

* หมายถึงเหตุการณ์ตอนที่แม่พระมารีอาแสดงปาฏิหาริย์ปรากฏพระองค์ให้เด็ก 3 คนที่ตำบลฟาติมา ประเทศโปรตุเกสได้เห็น ในวันอาทิตย์ที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2460 ชาวคริสตังถือว่าวันนี้เป็นวันสำคัญทางศาสนา

⁷50 ปีแห่งพระพร บ้านเณรฟาติมาฯ, หน้า 86 -87.

กรุงปารีสเพื่อเป็นการจัดระเบียบและวางรากฐานการศึกษาของสามเณรลัยให้ก้าวหน้าตามความประสงค์ของคณะผู้บริหารมิสซัง หลังจากพ.ศ. 2512 คณะบาทหลวงพื้นเมืองของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ -หนองแสงจึงได้รับหน้าที่ดูแลสามเณรลัยแห่งนี้สืบต่อมา⁸

สามเณรลัยฟาติมาหรือที่นิยมเรียกกันว่าบ้านเณรฟาติมานั้น เป็นบ้านเณรเล็ก มีหลักสูตรการเรียน 6 ปีหากเทียบหลักสูตรการศึกษาทั่วไป ก็คือ การศึกษาระดับมัธยมต้นถึงมัธยมปลาย ผู้ที่เข้ามาเรียนต้องเป็นคริสตังและมีความประสงค์จะบวชเป็นบาทหลวง^{*} เมื่ออยู่ปีสุดท้ายนักเรียนต้องสอบเทียบวุฒิมัธยมปลายของสายวิชาสามัญ^{**} เมื่อสอบได้แล้วทางบ้านเณรจะบรรจุให้สามเณรเหล่านั้นเป็นครูหรือลาตินิสต์เพื่อช่วยสอนสามเณรรุ่นน้อง^{***} โดยให้ครูเหล่านี้สอนเรียนในภาคเช้า ส่วนภาคบ่ายให้เรียนวิชาภาษาละติน ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสเพื่อเตรียมตัวสำหรับการเรียนในระดับที่สูงขึ้นไป⁺ จุดเด่นของสามเณรลัยฟาติมาคือ ความเข้มข้นทางด้านวิชาการ นอกจากนี้ยังมีความโดดเด่นด้านดนตรี กีฬา รวมทั้งความประพฤติที่ดี มีระเบียบวินัย มีคุณธรรม จริยธรรม โดยผู้ที่มีบทบาทมากในการสร้างมาตรฐานทางด้านต่างๆ ก็คือบาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสที่ทำหน้าที่บริหารดูแลสามเณรลัยในช่วง 15 ปีแรกของการก่อตั้ง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ความเข้มข้นทางด้านวิชาการเป็นคุณสมบัติเด่นของเด็กนักเรียนที่นี่ อาจารย์นิคม กายราช ศิษย์เก่าของสามเณรลัยฟาติมา(พ.ศ. 2503 – 2512) เล่าให้ฟังว่า การเรียนที่บ้านเณรเข้มข้นมากเรียนทั้งวิชาสามัญและวิชาทางศาสนาด้วย ตอนที่อาจารย์เรียนอยู่นั้นภาษาละติน

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89 - 95.

^{*} ผู้ที่เข้ามาเรียนในสามเณรลัย ไม่จำเป็นต้องบวชเป็นบาทหลวงทุกคน ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ทางบ้านเณรจะให้สามเณรทดสอบและพิจารณาความต้องการที่แท้จริงของตนเองด้วยการให้ฝึกงานตามแนวทางของการเป็นบาทหลวง เช่น งานช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้คน ช่วยบาทหลวงประกอบพิธีกรรมต่างๆ หากสามเณรคนใดพบว่าตนไม่ต้องการบวชเป็นบาทหลวง ก็สามารถเปลี่ยนแนวทางไปใช้ชีวิตตามความต้องการของตนได้

^{**} วุฒิการศึกษาระดับมัธยมปลายจะเปลี่ยนไปตามข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการแต่ละสมัย เช่น ม.6 ม.8 หรือ ม.ศ 5

^{***} ครูช่วยสอนหรือลาตินิสต์ของบ้านเณรฟาติมาเริ่มมีครั้งแรกในพ.ศ. 2501

⁺ หากลาตินิสต์คนใดต้องการศึกษาต่อก็จะไปเรียนต่อบ้านเณรกลางอีก 2 ปี และบ้านเณรใหญ่อีก 7 ปี(เทียบเท่าระดับปริญญาตรี) การศึกษาในระดับที่สูงขึ้นนี้เน้นการเรียนทางด้านทฤษฎีและปรัชญาทางด้านศาสนา

ยังเป็นภาษาทางศาสนาอยู่ ดังนั้นนักเรียนที่บ้านแฉกรต้องเรียนภาษาละติน เรียนภาษาฝรั่งเศส ส่วนภาษาอังกฤษนั้นต้องเรียนอยู่แล้ว การเรียนของที่นี่เข้มข้นกว่าที่อื่นเพราะมีครูคนไทยและครูฝรั่งเป็นคนสอน (ครูฝรั่งก็คือบาทหลวงของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสที่ดูแลโรงเรียนอยู่ในขณะนั้น) เด็กที่เรียนบ้านแฉกรสมัยนั้นถือว่าเก่ง ที่บ้านแฉกรใครสอบได้ไม่ถึง 50 เปอร์เซนต์ไม่ได้เลื่อนชั้น ต้องสอบได้ 65 เปอร์เซนต์ขึ้นไปจึงจะได้เลื่อนชั้น⁹ คุณภาพทางการศึกษาของนักเรียนที่บ้านแฉกรถือว่าดีโดดเด่นดังที่บาทหลวงแบร์นาร์ด กิลแมง อธิการิกรบ้านแฉกรฟาติมาองค์ที่ 4 (พ.ศ. 2508 – 2511) เขียนเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า “ผลทางด้านการศึกษาก็เป็นที่น่าสังเกต เวลาแฉกรสอบวิชาสามัญ เช่น ม.3 ป.6 (ระดับจังหวัด) ก็ไม่เป็นสิ่งที่น่าแปลกใจว่า พวกเขาได้อันดับต้นๆ เป็นกลุ่มกันเลย เช่น ถ้าสอบเข้า 13 คน แฉกรยอมได้อันดับ 1 หรือ 2 จนถึง 13, 14 แฉกรเก่งเป็นพิเศษในวิชาภาษาอังกฤษ แม้แต่ที่บ้านแฉกรใหญ่ปีนัง (มาเลเซีย) พวกเขาจารย์สังเกตดูว่า นักศึกษาที่มาจากท่าแร่ยอมใช้ภาษาอังกฤษคล่องกว่าเพื่อนๆ ที่เคยเรียนในสถาบันอื่นๆ มาก่อน”¹⁰

นอกจากความโดดเด่นทางการศึกษาแล้ว ด้านกีฬาและดนตรีก็เป็นคุณสมบัติเด่นเช่นกัน ในด้านกีฬานั้นเริ่มในสมัยที่บาทหลวงยักเกอแมงเป็นอธิการ (พ.ศ. 2496 – 2508) ท่านได้ซื้อที่ดินเพิ่มเติมเพื่อใช้เป็นสนามฟุตบอลของสามแฉกร ทำให้ “กีฬาฟุตบอลเป็นกีฬาอดฮิตของสามแฉกรและสร้างชื่อเสียงให้สามแฉกรมาตั้งแต่อดีตภายใต้ชื่อ “ทีมฟาติมา” ที่ทุกทีมต่างเกรงกลัว”¹¹ นอกจากนี้บาทหลวงยักเกอแมงได้จัดหาอุปกรณ์กีฬา เช่น อุปกรณ์ยิมนาสติก มาให้นักเรียนออกกำลังกาย ทำให้การแสดงยิมนาสติก กายกรรม และยูโด กลายเป็นกิจกรรมเด่นของสามแฉกรในช่วงนั้น ส่วนการส่งเสริมด้านการดนตรี กิจกรรมเด่นของสามแฉกรคือการขับร้องประสานเสียงเพื่อใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา รวมไปถึงการตั้งวงดนตรีไทยสำหรับให้สามแฉกรได้แสดงในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วันเด็ก วันฉลองสามแฉกราลัย

สำหรับด้านคุณธรรมจริยธรรมนั้นเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการคัดเลือกเด็กที่จะเข้าเรียนที่บ้านแฉกรแล้ว อาจารย์นิคม กายราชเล่าไว้ว่า เด็กที่จะเข้าบ้านแฉกรต้องจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และต้องเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวคริสตังที่ดี มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ตัวเด็กเองก็ต้องเป็นเด็กที่มาร่วมกิจกรรมกับทางวัดสม่ำเสมอ เมื่อผู้ปกครองของเด็กแจ้งความจำนงกับบาทหลวงเจ้าอาวาสวัด บาทหลวงจะเรียกเด็กมาอยู่ในสายตาเป็นพิเศษ เช่น ให้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการทำพิธีมิสซา เมื่อเห็นว่าเด็กเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีก็จะส่งเข้า

⁹สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 25 ธันวาคม 2547.

¹⁰50 ปีแห่งพระพร บ้านแฉกรฟาติมาฯ, หน้า18.

¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

บ้านแฉกร เมื่อเข้าบ้านแฉกรทางโรงเรียนก็จะดูผลการเรียนควบคู่ไปกับความประพฤติของสามแฉกร โดยเน้นให้สามแฉกรเป็นคนมีระเบียบวินัย มีความประพฤติดี และเอาใจใส่ในการเรียน¹²

คุณสมบัติด้านต่างๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากการวางรากฐานของบาทหลวง คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสเห็นได้จากที่ ดร. เสรี พงศ์พิศ ศิษย์เก่าท่านหนึ่งได้เขียนเล่าถึงบรรยากาศการเรียนที่สามแฉกราลัยฟาติมาช่วงที่ท่านเรียนอยู่ไว้ตอนหนึ่งว่า

“ผมเรียนภาษาอังกฤษกับคุณพ่อบริสซอง ต่อมากับคุณพ่อแบร์ทอลด์ จำได้ว่าเรียนภาษาอังกฤษสองสามปีก็ “อ่านออก – เขียนได้ – พูดได้” ที่ทำได้ไม่ใช่เพราะคนเรียนเก่ง แต่เพราะคนสอนเก่งต่างหาก คุณพ่อสอนให้เราเรียนภาษาอังกฤษให้คิดเป็นฝรั่งไม่ใช่เรียนภาษาอังกฤษคิดเป็นไทย ท่านทำให้เราอ่านหนังสือเป็นบ้างเป็นหลัง หนังสือนิทาน นวนิยายคลาสสิกต่างๆ ที่เขาทำให้ง่าย (simplified) บอกเกรดไว้เสร็จตั้งแต่พื้นฐานไปถึงขั้นสูง อ่านแล้วให้ตอบคำถามท้ายเล่ม (อ่านเอาเรื่อง) แล้วเอาไปให้คุณพ่อดู ท่านตรวจเสร็จก็ให้คะแนนแต่ละข้อ ได้เท่าไรก็เก็บเป็นคะแนน สะสมและเอาคะแนนนี้ไปแลกเปลี่ยนรางวัล เป็นขนมบ้าง ภาพสวยๆ สมุดของเล่น เป็นต้น ...คุณพ่อยังโรเนียวบทสนทนาภาษาอังกฤษแจกพวกเรา ให้ท่องแล้วเอาไปพูดคุยกันระหว่างพัก คุยได้เท่าไรก็ลงเอาไว้ เอาไปรวมคะแนนแจกของอีก ...ภาษาฝรั่งเศสก็ได้เรียนกับคุณพ่อกี๊แมงเช่นกัน เรียนตั้งแต่ ม.4 ถึง ม.8 เรียนวันละชั่วโมง... คุณพ่อสอนดีมากและทำให้เราเข้าใจไม่เพียงแต่ภาษาฝรั่งเศส แต่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวฝรั่งเศส รวมไปถึงวิถีคิดของฝรั่งตะวันตกโดยรวม... ภาษาอังกฤษชั้นสูงนั้นเรียนกับคุณพ่อจักแมงกับคุณพ่อปาแซค คุณพ่อจักแมงสอนไวยากรณ์ หลักภาษา คุณพ่อปาแซคสอนให้รู้จักการเขียนเรียงความ ภาษาอังกฤษซึ่งผมยังใช้วิธีนั้นจนถึงทุกวันนี้... ชีวิตที่บ้านแฉกรมีระเบียบวินัย มีตารางเวลาที่ชัดเจน คุณพ่อสอนให้ตรงต่อเวลา ...เวลาที่มีความสุขที่สุดน่าจะเป็นเวลาเล่นกีฬาซึ่งเล่นกันทุกวันตอนบ่ายๆ แล้วแต่ใครชอบอะไร อดใจอะไร...คูร์กู่แค้นฟุตบอลของเราคือเซนต์ยอแซฟ เล่นกันที่ชาวบ้านก็มาดูกันเต็ม มากันเป็นร้อยๆ เพราะสมัยนั้นไม่มีทีวี ไม่มีถ่ายทอดฟุตบอลทีวี อดใจทุกวัน ...ตอนค่ำหลังกินข้าวก็มักจะมีการซ้อมร้องเพลง ตอนแรกๆ ก็เป็น

¹² สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 25 ธันวาคม 2547.

คุณพ่อเลอติ๊ก ต่อมาก็คุณพ่อจ๊กแมงบ้าง คุณพ่อกี๋แมงบ้างที่เป็นผู้ฝึกนำ ก็ได้เรียนการร้องเพลงจากตรงนั้นมากทีเดียว เพราะร้องประสานเสียงเกือบทั้งหมดเป็นเพลงของวัด ร้องในวันฉลองสำคัญโดยเฉพาะวันคริสต์มาส...”¹³

บรรยากาศทางการศึกษาที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นบทบาทของบาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสในการวางรากฐานการศึกษาให้กับบ้านเณรฟาติมาได้เป็นอย่างดี และการที่ต้องปลูกฝังการศึกษาอย่างเข้มข้นให้แก่สามเณรนั้น อาจเป็นเพราะสามเณรวัลย์เป็นแหล่งผลิตบุคลากรที่สำคัญ คือ บาทหลวงซึ่งถือได้ว่ามีความสำคัญและมีบทบาทมากที่สุดในการเผยแพร่ศาสนาดังนั้นจึงต้องวางพื้นฐานการศึกษาที่ดีให้แก่สามเณรเพื่อจะได้เป็นบาทหลวงที่มีศักยภาพต่อไป

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนที่บ้านเณร คือ การที่เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษา นอกจากมาตรฐานทางการศึกษาที่เข้มข้นแล้ว หากเด็กคนใดมีการเรียนดี มีความประพฤติเหมาะสม ทางบ้านเณรก็จะส่งไปศึกษาต่อบ้านเณรใหญ่ ในสมัยที่ยังไม่มีการตั้งบ้านเณรใหญ่คือวิทยาลัยแสงธรรมที่จังหวัดนครปฐมนั้น เด็กที่ได้รับการคัดเลือกจะได้ไปเรียนบ้านเณรใหญ่ที่ต่างประเทศ เช่น บาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุล ได้ไปเรียนที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี อติตพระอัครสังฆราชคาโยน์ แสนพลออัน ได้ไปเรียนที่ปารีส ประเทศมาเลเซีย

กล่าวได้ว่าด้วยคุณสมบัติที่โดดเด่นทั้งด้านการศึกษา ดนตรี กีฬา และคุณธรรม ทำให้สามเณรวัลย์ฟาติมาเป็นสถานศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตอีสานเหนือ โดยเฉพาะในช่วงแรกๆ ของการก่อตั้งสามเณรวัลย์แห่งนี้มีสถานภาพเป็นศูนย์กลางการศึกษาของพระศาสนจักรในภาคอีสานอย่างแท้จริง เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวมิสซังท่าแร่มีบ้านเณรเล็กเพียงที่เดียวคือสามเณรวัลย์แห่งนี้ ดังนั้นสามเณรจากภาคอีสานจึงต้องมาเรียนที่นี่

นอกจากโรงเรียนเซนต์ยอแซฟและสามเณรวัลย์ฟาติมาจะทำให้บ้านท่าแร่มีความสำคัญทางการศึกษาแล้ว สถานที่อีกแห่งหนึ่งที่มีบทบาทในการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับสตรีชาวท่าแร่ สถานที่แห่งนี้คือ อารามภคินีรักกางเขนซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

ค. อารามภคินีรักกางเขนท่าแร่

เมื่อเปิดอารามอีกครั้งหนึ่งในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2487 ปรากฏว่ามีภคินีจำนวน 12 คนกลับเข้ามาอยู่ในอารามซึ่งภคินีกลุ่มนี้เป็นภคินีรุ่นแรกก่อนสงครามอินโดจีนที่ต้องออกจาก

¹³ 50 ปีแห่งพระพร บ้านเณรฟาติมาฯ, หน้า 117 - 119.

อารามไปในช่วงของการเบียดเบียนศาสนา เมื่อฟื้นฟูอารามขึ้นมาใหม่ภคินีคณะรักกางเขนก็ได้ดำเนินงานสานต่อตามเจตนารมณ์ของบาทหลวงยอแซฟ กอมบูริเออ ผู้ก่อตั้ง กล่าวคือ

1. งานแพร่ธรรมสอนคำสอนตามวัด ตามโรงเรียนและหมู่บ้าน
2. งานด้านการศึกษา สอนนักเรียนตั้งแต่ระดับก่อนวัยเรียนจนถึงระดับมัธยมศึกษา
3. งานสงเคราะห์ เช่น เลี้ยงดูเด็กกำพร้า คนชรา คนป่วยที่ยากจน คนที่เป็นโรคเรื้อน ให้การศึกษาวิชาชีพและการพัฒนาแก่หญิงสาวและแม่บ้าน รวมทั้งการให้การศึกษาดบรมชีวิตครอบครัว¹⁴

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2489 เป็นต้นมาภคินีได้สืบเปลี่ยนกันทำงานตามวัดและโรงเรียนในเขตจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ อุดรธานี หนองคาย เลย กรุงเทพฯ และปากซัน (ประเทศลาว)¹⁵

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการปฏิบัติงานของภคินีในอารามรักกางเขน ส่วนด้านการศึกษาของยุวเณรี* ในระยะแรกที่เปิดอารามหลังช่วงเบียดเบียนยุวเณรีจะเรียนที่โรงเรียนมัธยมเซนต์-ยอแซฟ โดยเรียนร่วมกับเณรและเด็กนักเรียนชายหญิงทั่วไป แต่แยกอาคารและห้องเรียนระหว่างชาย - หญิง ภายหลังจึงได้ย้ายมาเรียนในอารามรักกางเขนโดยมีภคินีที่มีความรู้เป็นผู้สอนสำหรับวิชาที่ยุวเณรีศึกษานั้นมีทั้งหลักคำสอนในศาสนาและวิชาพื้นฐานตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการโดยมีมาตรฐานในการศึกษาเข้มข้นโดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษ¹⁶ จึงนับได้ว่าอารามภคินีรักกางเขนช่วยเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับสตรีในชุมชนและได้ช่วยเหลือแบ่งเบาภารกิจของบาทหลวงด้วย

จะเห็นได้ว่าการฟื้นฟูและพัฒนาสถานศึกษาทั้ง 3 แห่งที่กล่าวมาได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนนี้มีความเข้มแข็งทางการศึกษา แต่ในการดำเนินงานดังกล่าวก็ต้องประสบปัญหาบ้างเช่นกัน ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

¹⁴“ประวัติภคินีคณะรักกางเขน ท้าแร่,” อุดมศาสตร์ 63(ธันวาคม, 2526), หน้า 43 - 44.

¹⁵เรื่องเดียวกัน.

* หมายถึง ผู้ที่เตรียมตัวจะบวชเป็นภคินี เป็นลักษณะเดียวกับสามเณรที่เรียนอยู่ที่สามเณราลัย และถ้ายุวเณรีคนใดไม่ต้องการจะบวชก็สามารถออกไปใช้ชีวิตตามแบบที่ตนต้องการได้

¹⁶สัมภาษณ์ ผ่องศรี พรหมอารักษ์, 11 กรกฎาคม 2547.

5.1.3 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาในการดำเนินงานพัฒนาการศึกษาของมิสซังส่วนใหญ่ ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงานและขาดกำลังคน ทางมิสซังได้พยายามแก้ปัญหาด้วยการ

ก. ขอความช่วยเหลือไปยังองค์กรของพระศาสนจักรทั้งในและต่างประเทศ

กรณีนี้เห็นได้จากเมื่อครั้งที่จะเริ่มสร้างตึกบ้านเณรฟาติมาในพ.ศ. 2491 ทางมิสซังโดยพระสังฆราชเกลาดิอุส บาเยได้ขออนุมัติเงินช่วยเหลือในการก่อสร้าง ในที่สุดพระสันตะปาปาปิโอที่ 12 ได้อนุมัติเงินก่อสร้างผ่านทางองค์กรนักบุญเปโตรเป็นเงินจำนวน 50,000 ดอลลาร์สหรัฐ¹⁷ นอกจากนี้ได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินแล้ว ทางมิสซังยังได้รับความช่วยเหลือทางด้านบุคลากรมาช่วยในการดำเนินงาน เช่น ได้รับความช่วยเหลือจากคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสในการดูแลวางรากฐานการศึกษาของบ้านเณรฟาติมาในช่วง 15 ปีแรกดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ข. ได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน

เมื่อทางมิสซังประสบปัญหาในการดำเนินงานไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม หลายครั้งมักจะได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน ทั้งในรูปแบบของกำลังเงินและช่วยด้านแรงงาน เช่น องเด (นายคำสิงห์ อุดมเดช) ได้บริจาคที่ดินส่วนหนึ่งให้บ้านเณรฟาติมาสำหรับก่อสร้างสถานศึกษา¹⁸ ตอนที่นักเรียนบ้านเณรต้องย้ายออกจากโรงเรียนเซนต์ยอแซฟก็ได้รับความช่วยเหลือจากนายฟังก์ ยงบรรทมขัณฑ์มาช่วยขนของ¹⁹ นอกจากนี้ชาวบ้านยังช่วยเหลือในกิจการต่างๆ ของสถานศึกษาในชุมชนด้วยการเข้าร่วมในกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นรวมทั้งการบริจาคสิ่งของต่างๆ ให้โรงเรียนด้วย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความร่วมมือระหว่างองค์กรของมิสซังกับคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาการศึกษาดำเนินไปได้ด้วยดี

5.1.4 ผลกระทบต่อชุมชน

การดำเนินงานของมิสซังควบคู่กับความร่วมมือของคนในชุมชน ทำให้เกิดความโดดเด่นของสามเณรฟาติมาควบคู่ไปกับชื่อเสียงของโรงเรียนเซนต์ยอแซฟและส่งผลให้บ้านท่าแร่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตอีสานเหนือ แต่สถานศึกษาทั้งสองแห่งนี้มีข้อแตกต่างกันอยู่ที่สามเณรฟาติมาต้อนรับเฉพาะนักเรียนที่เป็นคริสตังและต้องการบวชเป็นบาทหลวง ส่วนโรงเรียนเซนต์ยอแซฟรับนักเรียนทั่วไปทั้งที่เป็นคริสตังและไม่เป็น

¹⁷เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 221.

¹⁸สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 5 พฤษภาคม 2547.

¹⁹50 ปีแห่งพระพร บ้านเณรฟาติมาฯ, หน้า 86.

คริสตัง ดังนั้นข้อจำกัดนี้จึงทำให้มีนักเรียนมาเข้าเรียนที่โรงเรียนเซนต์ยอแซฟมากกว่าที่สามเณราลัย แต่สิ่งที่สถานศึกษาทั้งสองแห่งมีคล้ายคลึงกันก็คือการบริหารของคณะบาทหลวงของมิสซังมีส่วนอย่างมากในการวางรากฐานและสร้างคุณภาพทางการศึกษาให้กับสถานศึกษาทั้งสองแห่งนี้ แนวทางดังกล่าวเป็นนโยบายของพระศาสนจักรคาทอลิกในการเผยแพร่ศาสนาด้วยการวางรากฐานทางการศึกษาให้มั่นคงแก่ชุมชนที่เป็นคาทอลิก สิ่งดังกล่าวนี้นอกจากจะเป็นวิธีการที่พระศาสนจักรใช้ในการเผยแพร่ศาสนาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว คุณูปการที่สำคัญของวิธีการนี้ก็คือการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนในสังคมไทยโดยไม่จำกัดอยู่เฉพาะคนที่นับถือศาสนาคาทอลิกเท่านั้น และข้อสังเกตประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษาในประเด็นนี้ คือ การที่บ้านท่าแร่ได้รับความสนใจจากมิสซังในการขยายการศึกษาให้กับชุมชน อาจเป็นเพราะในช่วงนั้น (ตั้งแต่พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา) ชุมชนแห่งนี้เริ่มมีความสำคัญในด้านการปกครองของมิสซังแล้วเพราะเป็นที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชมิสซังลาว ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่การศึกษาในชุมชนจะได้รับความสนใจและได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังเพราะอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางของมิสซัง นอกจากนี้พัฒนาการด้านการศึกษาในชุมชนอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนถูกมองว่ามีความสำคัญและมีความพร้อมเพียงพอที่จะเป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราชในพ.ศ. 2508 ดังที่จะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

5.2 การพัฒนาสภาพของชุมชนสู่ความเป็นศูนย์กลางการปกครองของศาสนาคาทอลิกในภาคอีสาน

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ การที่มิสซังท่าแร่ได้รับสถาปนาให้เป็นอัครสังฆมณฑลในพ.ศ. 2508 เหตุดังกล่าวนี้ส่งผลให้บ้านท่าแร่ซึ่งเป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราชในช่วงนั้น มีความสำคัญในฐานะของศูนย์กลางทางการปกครองของศาสนาคาทอลิกในภาคอีสาน ดังประเด็นในการศึกษาดังต่อไปนี้

5.2.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเด็นนี้ เกิดจากปัจจัย 2 ประการ คือ

ก. ปัจจัยภายนอก

มีปัจจัยภายนอก 2 ประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

- 1) การที่ศูนย์กลางเดิมของมิสซังถูกทำลายในช่วงสงครามอินโดจีน
- 2) นโยบายของมิสซังลาวที่ต้องการให้คณะสงฆ์ชาวพื้นเมืองปกครองมิสซังอีสาน

ด้วยปัจจัยที่กล่าวมาทำให้ทางมิสซังต้องดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ

(ก) สร้างศูนย์กลางแห่งใหม่ของมิสซัง

ในปีพ.ศ. 2483 หนองแสงศูนย์กลางของมิสซังลาว* ถูกระเบิดทำลายได้รับความเสียหายมากในสงครามอินโดจีน ที่เรียกว่าเป็นศูนย์กลางของมิสซังนั้น หมายถึงเป็นสถานที่ที่บรรดาบาทหลวงในเขตการปกครองนั้นใช้เป็นที่มาประชุมเข้าเฝ้าฯ และเป็นที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชหรืออุปสังฆราชที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลมิสซัง²⁰ การที่หนองแสงถูกทำลายทำให้มิสซังมองหาศูนย์กลางแห่งใหม่เพื่อใช้เป็นฐานในการดำเนินงานด้านศาสนา และด้วยความเหมาะสมในหลายประการ ทำแล้วจึงได้รับเลือกให้เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ หลักฐานที่ระบุถึงการตั้งสำนักพระสังฆราชมิสซังลาวที่ทำแล้ว คือ บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเสงี่ยม ดีศรีวรกุลที่เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์ 50 ปี บ้านเณรฟาติมา ทำแล้ว ตอนหนึ่งกล่าวว่า “ปีค.ศ 1947(พ.ศ. 2490) กรุงโรมแต่งตั้งพระสังฆราชมิสซังภาคอีสานขึ้น คือ พระคุณเจ้าเกลาดิโอ บาเยต์ สงฆ์มิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส...หลังจากอภิเษกพระสังฆราชเกลาดิโอ บาเยต์ มาประจำที่วัดทำแล้ว โดยมีตึกของท่านส่วนตัว...”²¹ คำว่า “ตึกส่วนตัว” ในที่นี้จะหมายถึงสำนักพระสังฆราช ส่วนในหนังสือประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาวซึ่งเขียนโดยพระสังฆราชเกลาดิโอ บาเยต์ นั้น ก็มีกล่าวถึงสำนักพระสังฆราชที่ทำแล้วไว้เป็นครั้งแรกในเหตุการณ์ตอนที่ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชปกครองมิสซังลาวในพ.ศ. 2490 แล้ว และท่านก็ได้ “...จัดแบ่งเวลาของข้าพเจ้าออกเป็น 2 ภาค คือ หนึ่งเดือนจะอยู่ในลาว ณ สำนักพระสังฆราชที่ทำแยก อีกหนึ่งเดือนจะมาอยู่ในประเทศไทย ณ สำนักพระสังฆราชที่ทำแล้ว คุณพ่อแอล เดอโนด์ เป็นอุปสังฆราชของมิสซังและเป็นผู้แทนพระสังฆราชทางฝั่งลาว คุณพ่อศรีนวลเป็นผู้แทน

* ศูนย์กลางแห่งแรกของการแพร่ธรรมในภาคอีสานคือที่บึงกะแต้ว จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเปลี่ยนไปอยู่ที่คำแก้ว จังหวัดนครพนม เพราะที่ตั้งของคำแก้วอยู่กึ่งกลาง เดินทางไปสะดวกกว่าบึงกะแต้ว พอถึงพ.ศ. 2442 – 2483 ศูนย์กลางเปลี่ยนมาอยู่ที่หนองแสง จังหวัดนครพนมเนื่องจากสถานที่กว้างขวางและการคมนาคมสะดวกกว่าที่คำแก้ว ในช่วงเบียดเบียนศาสนา(พ.ศ. 2483 – 2487) บาทหลวงฝรั่งเศสต้องเดินทางไปอยู่ในลาว ช่วงนั้นศูนย์กลางของมิสซังอยู่ที่ทำแยกเป็นการชั่วคราว

** การประชุมเข้าเฝ้าฯของบาทหลวง หมายถึง การมาฟื้นฟูจิตใจ โดยจะเน้นการฟังเทศน์ แล้วบาทหลวงแต่ละท่านจะเฝ้าฯส่วนตัวในการไตร่ตรองชีวิตเพื่อฟื้นฟูจิตใจ แล้วจึงมีการประชุมปรึกษาหารือหรือดูงานด้วยกัน

²⁰ เกลาดิโอ บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนา, หน้า 112 – 113.

²¹ 50 ปีแห่งพระพร บ้านเณรฟาติมา ฯ, หน้า 77.

พระสังฆราชทางฝั่งไทย...”²² จากหลักฐานที่กล่าวมาพอจะสรุปได้ว่าสำนักพระสังฆราชที่ทำแรมน่าจะตั้งขึ้นในช่วงพ.ศ. 2490 และเป็นกรเพิ่มพูนความสำคัญให้กับชุมชนในฐานะเป็นศูนย์กลางของมิสซังตั้งแต่นั้นมา

(ข) ดำเนินการตามนโยบายของมิสซังลาวที่ต้องการให้คณะบาทหลวงชาวพื้นเมืองปกครองมิสซังอีสาน

นโยบายนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากช่วงเบียดเบียนศาสนา กล่าวคือ ในช่วงเบียดเบียนศาสนา พระสังฆราชอองรี โทมินแห่งมิสซังลาวได้ไปอยู่ที่สำนักพระสังฆราชท่าแขกในประเทศลาวในพ.ศ. 2488 กองทัพญี่ปุ่นยึดอินโดจีนของฝรั่งเศสรวมทั้งท่าแขกด้วย และได้สังหารชาวฝรั่งเศสทั้งหมดที่ทำแขกในฐานะของชาติที่เป็นศัตรู ในครั้งนี้บาทหลวงชาวฝรั่งเศสและพระสังฆราชอองรี โทมินถูกสังหารด้วย เหตุการณ์นี้ทำให้มิสซังต้องเลือกพระสังฆราชองค์ใหม่ ในการเลือกตั้งนี้พระสังฆราชปาซอดตีประมุขมิสซังราชบุรีซึ่งเคยมาช่วยงานอภิบาลคริสตังในภาคอีสานช่วงเบียดเบียนศาสนาได้เสนอโครงการให้มิสซังภาคอีสานเป็นมิสซังปกครองตนเองโดยมอบให้บาทหลวงพื้นเมืองชาวไทยเป็นผู้ปกครอง แต่เนื่องจากบาทหลวงไทยยังมีน้อย ท่านจึงคิดจะส่งบาทหลวงชาวเลเซียนมาช่วยในจำนวนเท่าที่ต้องการ แต่ข้อเสนอของพระสังฆราชปาซอดตีในครั้งนี้ยังไม่ประสบผล เพราะบาทหลวงพื้นเมืองยังไม่พร้อมและทางกรุงโรมก็ไม่ได้แสดงความคิดเห็นอะไร²³ แม้ความต้องการของพระสังฆราชปาซอดตียังไม่บรรลุผล แต่ความสำคัญของข้อเสนอนี้คือได้ทำให้สำนักวาติกันที่กรุงโรมเริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดนี้ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับนโยบายของกรุงโรมที่ต้องการให้บาทหลวงพื้นเมืองมีบทบาทในการปกครองตนเอง อันเป็นนโยบายตั้งแต่สมัยแรกตั้งกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อแล้ว และแนวคิดนี้ยังจะช่วยให้การปกครองในมิสซังต่างๆ สะดวกมากขึ้นเพราะบาทหลวงพื้นเมืองจะได้ทำหน้าที่ปกครองดูแลคริสตังในเขตพื้นที่ที่ตนเองมีความคุ้นเคยอยู่แล้ว นอกจากนี้ทางพระศาสนจักรคงเห็นว่าในขณะนั้นบาทหลวงพื้นเมืองมีศักยภาพเพียงพอที่จะปกครองมิสซังใหม่ได้เพราะบาทหลวงพื้นเมืองหลายองค์ได้มีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายสถานการณ์ความยุ่งยากของมิสซังในช่วงการเบียดเบียนศาสนา ดังที่กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 4

²² เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานฯ, หน้า 218 – 219.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 217.

ความพยายามจัดตั้งภาคอีสานของไทยเป็นมิสซังใหม่โดยให้บาทหลวงไทยเป็นผู้ดูแล มาประสบผลสำเร็จในพ.ศ. 2493 เมื่อกรุงโรมได้ออกกฤษฎีกาลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2493 ซึ่งมีข้อกำหนดว่า

1. ให้ส่วนมิสซังภาคประเทศลาวแยกออกไปเป็นเทียบเท่ามิสซังท่าแขก มอบให้ คณะสงฆ์มิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสเป็นผู้ดูแล
2. ให้ส่วนทางภาคอีสานของไทยซึ่งเป็นภาคเริ่มแรกเปลี่ยนชื่อจากมิสซังลาวมาเป็น มิสซังท่าแร่ มอบให้คณะสงฆ์มิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสเป็นผู้ดูแล²⁴

การแบ่งมิสซังในครั้งนี้มีนัยยะสำคัญ 2 ประการ คือ อย่างแรกทำให้บ้านท่าแร่ มีความสำคัญขึ้นมาอย่างแท้จริงในฐานะศูนย์กลางทางการปกครองเพราะเป็นที่ตั้งของสำนัก พระสังฆราชมิสซังท่าแร่ (ซึ่งโดยทางปฏิบัติแล้วสำนักพระสังฆราชจะถูกใช้เป็นสำนักงาน ศูนย์กลางในการปฏิบัติงานเผยแผ่ศาสนาของมิสซัง) โดยสำนักพระสังฆราชของมิสซังลาวที่มีอยู่ เดิมก็เปลี่ยนมาเป็นสำนักพระสังฆราชมิสซังท่าแร่ นัยยะสำคัญอย่างที่สองก็คือ แสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของชุมชนท่าแร่ที่ชื่อถูกนำมาใช้เป็นที่ชื่อของมิสซัง เพราะชื่อของมิสซังนั้นจะใช้ชื่อของ ศูนย์กลางที่ใหญ่ (หมายถึงมีจำนวนคริสตังมาก) และสำคัญที่สุดในเขตการปกครองนั้นๆ²⁵ การที่ ชื่อท่าแร่ซึ่งเป็นเพียงชื่อหมู่บ้านแต่ถูกนำมาตั้งเป็นที่ชื่อของมิสซังย่อมแสดงให้เห็นว่าทางมิสซัง ยอมรับความสำคัญของชุมชนแห่งนี้ไม่น้อยทีเดียว

ต่อมาเมื่อบาทหลวงพื้นเมืองมีความพร้อมมากขึ้นก็ได้ปรึกษากับพระสังฆราช เกลาดิอุส บาเย ในการที่จะจัดการปกครองมิสซังท่าแร่ ดังปรากฏข้อความในหนังสือประวัติการ เผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว ตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้า(พระสังฆราชเกลาดิอุส บาเย) ได้ศึกษาเรื่องนี้กับคุณพ่อศรีนวน และคุณพ่อแท่ง ตามรายงานประจำปีค.ศ 1949(พ.ศ. 2492) ในสองจังหวัด คือ จังหวัดสกลนครและนครพนมมีสัตตบุรุษคริสตังรวม 13,471 คน ส่วนอีก 13 จังหวัดที่เหลือของภาคอีสานนั้นมีคริสตังรวมกันเพียง 9,110 คน ยิ่งกว่านั้นในจำนวนบาทหลวงพื้นเมือง 13 องค์ที่ทำงานในมิสซังมี 11 องค์

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

²⁵ สัมภาษณ์ บาทหลวงสำราญ วงศ์เสงี่ยม, 30 มิถุนายน 2547.

ทำงานอยู่ในจังหวัดสกลนครและนครพนมแล้ว ซึ่งในจำนวนนี้ 9 องค์เป็นคน
เกิดในจังหวัดสกลนครเอง...”²⁶

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบาทหลวงพื้นเมืองมีความพร้อมพอสมควรแล้ว โดยเฉพาะในเขตอีสานเหนือ ด้วยเหตุนี้พระสังฆราชบาเยจึงเสนอให้บาทหลวงพื้นเมืองดูแล คริสตังในเขตจังหวัดนครพนมและสกลนครโดยให้แยกเป็นมิสซังหนึ่งต่างหากซึ่งบาทหลวงศรีนวล และบาทหลวงแท่งก็ยอมรับพร้อมทั้งขอเพิ่มจังหวัดกาฬสินธุ์ให้เข้ามารวมในเขตการปกครองด้วย

27

ต่อมาในพ.ศ. 2496 ได้ออกกฤษฎีกาแบ่งมิสซังในภาคอีสานออกเป็น

1. มิสซังท่าแร่ ประกอบด้วยจังหวัดสกลนคร นครพนมและกาฬสินธุ์ ให้บาทหลวงพื้นเมืองดูแล
2. เทียบเท่ามิสซังอุดรธานี ประกอบด้วยจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น หนองคายและเลย ให้บาทหลวงคณะพระมหาไถ่ดูแล
3. มิสซังอุบลราชธานี ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ นครราชสีมาและชัยภูมิ ให้บาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสดูแล²⁸

พ.ศ. 2502 บาทหลวงเกี้ยน เสมอพิทักษ์ บาทหลวงชาวท่าแร่ ได้รับแต่งตั้งจากกรุงโรม ให้เป็นประมุขขององค์ใหม่ของมิสซังท่าแร่ เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2502

พ.ศ. 2503 มิสซังท่าแร่ได้รับการยกฐานะจากกรุงโรมให้เป็นมณฑลโดยใช้ชื่อว่า สังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ซึ่งการเพิ่มชื่อหนองแสงเข้ามา น่าจะเป็นเพราะหนองแสงเคยเป็น ศูนย์กลางของมิสซังในระยะเริ่มแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2439 โดยใช้เป็นที่ตั้งของสำนักของอุปสังฆราช ผู้ปกครองมิสซังในสมัยนั้น และใช้เป็นสำนักมิสซังลาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 จนมาถูกระเบิดทำลาย ในปีพ.ศ. 2483 เมื่อเกิดกรณีพิพาทอินโดจีน

²⁶ เกลาดิอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 232.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233 – 234.

ในพ.ศ. 2508 มิสซังอุดรธานี มิสซังอุบลราชธานี มิสซังนครราชสีมา ได้รับสถาปนาเป็นสังฆมณฑล ส่วนมิสซังท่าแร่ได้รับการสถาปนาเป็นอัครสังฆมณฑลโดยมีรายละเอียดของการได้รับสถาปนา ดังนี้

วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2508 สมเด็จพระสันตะปาปาเปาโลที่ 6 ได้ประกาศสถาปนาสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ให้เป็นอัครสังฆมณฑล พระสังฆราชเกี้ยน เสมอพิทักษ์ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสังฆราชด้วย ซึ่งขณะนั้นในอัครสังฆมณฑลมีจำนวนคริสตชนทั้งหมด 22,221 คน ใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดสกลนคร นครพนม และกาฬสินธุ์ (จังหวัดมุกดาหารยังเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดนครพนม)²⁹

เหตุที่มีมิสซังใด ๆ จะได้รับการสถาปนาเป็นอัครสังฆมณฑลนั้น กระทั่งเผยแผ่ความเชื่อจะต้องพิจารณาจากกฎเกณฑ์หลายประการ เช่น ความสำคัญทางประวัติศาสตร์, จำนวนสัตตบุรุษและความพร้อมในด้านต่างๆ ซึ่งขณะนั้นมิสซังท่าแร่มีคุณสมบัติดังกล่าวครบถ้วนจึงได้รับการสถาปนาเป็นอัครสังฆมณฑล สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการหาที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์กลางทางการปกครอง โดยจะเลือกจากสถานที่ที่มีความเหมาะสมที่สุด ในที่สุดทางมิสซังพิจารณาเห็นว่าบ้านท่าแร่ซึ่งในปี พ.ศ. 2508 นั้นเป็นชุมชนคาทอลิกที่ใหญ่ที่สุดในอีสาน มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีความพร้อมในด้านต่างๆ และเป็นที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชมาตั้งแต่พ.ศ. 2490 มีความเหมาะสมมากที่สุดในการที่จะเป็นศูนย์กลางของมิสซัง จึงตั้งที่ทำการหรือที่เรียกว่าสำนักของพระอัครสังฆราชขึ้นที่ชุมชนแห่งนี้ การที่ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราชยิ่งทำให้บ้านท่าแร่ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในฐานะเป็นศูนย์กลางของการบริหารปกครองขององค์กรศาสนจักรในภาคอีสานอย่างแท้จริง และอาจกล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จยิ่งใหญ่สำหรับประชาชนทุกคนในชุมชนที่มีส่วนในการก่อร่างสร้างชุมชนแห่งนี้ขึ้นมา

²⁹ สาราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณารักษ์), อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง, หน้า 47.

มีจำนวนสัตตบุรุษ 5,349 คน (ข้อมูลจากรายงานประจำปี 1965 เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง).

**โดยในช่วงแรก (พ.ศ. 2508 – 2513) ยังใช้อาคารที่เป็นสำนักพระสังฆราชเดิมเป็นที่ทำการก่อนที่จะสร้างใหม่ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นในที่ดินฝั่งตรงข้ามเยื้องกับวัดท่าแร่ สำนักพระอัครสังฆราชแห่งใหม่นี้สร้างในพ.ศ. 2514 เมื่อแล้วเสร็จได้ใช้เป็นี่ทำการของอัครสังฆมณฑลและที่พักของบรรดาบาทหลวงเป็นเวลาประมาณ 11 ปี ก่อนจะสร้างสำนักอัครสังฆมณฑลหลังใหม่ที่สกลนคร ส่วนสำนักอัครสังฆมณฑลเดิมเปลี่ยนเป็นที่ทำการของหน่วยงานต่างๆ ที่เรียกว่า “ศูนย์คาทอลิกท่าแร่” ในปัจจุบัน

ข. ปัจจัยภายใน

นอกจากปัจจัยภายนอกดังกล่าวมาแล้ว ปัจจัยภายในก็น่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานภาพด้านศาสนาของชุมชนเช่นกัน ปัจจัยดังกล่าวได้แก่

1) ความมั่นคงของชุมชน

การที่ชุมชนใดจะได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของมิสซังนั้น ความพร้อมของชุมชนนั้นๆ น่าจะมีส่วนสำคัญในการพิจารณาของมิสซัง กรณีของบ้านท่าแร่ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความพร้อมเพราะมีความมั่นคงทางด้านศาสนา เศรษฐกิจ การศึกษาและการเมืองดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไปแล้วในบทที่ 3 อีกทั้งในช่วงพ.ศ. 2490 เป็นต้นมาชุมชนมีความโดดเด่นมากขึ้นโดยเฉพาะด้านการศึกษาอันเนื่องมาจากการสนับสนุนของมิสซัง คุณสมบัติต่างๆ เหล่านี้จึงน่าจะมีส่วนสำคัญในการได้รับเลือกให้เป็นศูนย์กลางของมิสซัง

2) มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม

ด้วยสภาพที่ตั้งของชุมชนที่ไม่ได้อยู่ติดแม่น้ำโขงซึ่งเป็นพื้นที่ได้รับความเสียหายมากจากสงครามอินโดจีน ชุมชนนี้จึงไม่ได้ล่อแหลมทางจตุตศศาสตร์เหมือนกับหนองแสงศูนย์กลางเดิมที่ถูกทำลายไป ประกอบกับที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ติดถนนใหญ่ทำให้การคมนาคมติดต่อกับที่ต่างๆ เป็นไปได้โดยสะดวก อีกทั้งการที่ชุมชนอยู่ติดหนองหารซึ่งเป็นแหล่งน้ำและแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชุมชนนี้มีความเหมาะสมกับการอยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้เป็นข้อได้เปรียบด้านทำเลที่ตั้งของบ้านท่าแร่ และน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนี้มีความเหมาะสมในการตั้งเป็นศูนย์กลางของมิสซัง

5.2.2 ปัญหาและอุปสรรค

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของชุมชนสู่ความเป็นศูนย์กลางในการปกครองของมิสซังนั้น ประสบปัญหาอยู่บ้างในด้านความไม่พร้อมของบุคลากร เห็นได้จากมิสซังต้องใช้เวลาประมาณ 3 ปีเพื่อให้บาทหลวงพื้นเมืองมีความพร้อมเพียงพอที่จะดูแลมิสซังที่ตั้งขึ้นใหม่³⁰ อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหาสำคัญนักเพราะเมื่ออาศัยความร่วมมือระหว่างพระสังฆราชกับบาทหลวงพื้นเมืองในการแก้ปัญหาทำให้การดำเนินงานของมิสซังลุล่วงไปได้ในที่สุด

³⁰โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เกลาดีอุส บาเย, ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสาน, หน้า 216 – 217 และ 226 – 232.

5.2.3 ผลกระทบต่อชุมชน

ผลของการดำเนินการทำให้ชุมชนท่าแร่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของพระศาสนาจักรในภาคอีสานตั้งแต่พ.ศ. 2490 ที่ชุมชนนี้เป็นที่ตั้งของสำนักพระสังฆราชแห่งมิตซังลาว และทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดสูงสุดในพ.ศ. 2508 อันเป็นปีที่ชุมชนได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราชแห่งอัครสังฆมณฑลท่าแร่ - หนองแสงตั้งที่กล่าวรายละเอียดไปในตอนต้นแล้ว

5.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ถึงการประกอบอาชีพของคนในชุมชนว่ามีอาชีพหลักคือการทำนา เมื่อถึงฤดูแล้งก็มีอาชีพเสริมด้วยการค้าขายทางไกลนั้น ช่วงประมาณพ.ศ. 2490 เป็นต้นมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพบางประการ กล่าวคือ การทำนายังเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน แต่การค้าทางไกลนั้นเสื่อมความนิยมจนเลิกไปในที่สุด อาชีพที่คนในชุมชนนิยมทำกันในขณะนี้คือ อาชีพรับจ้าง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเนื่องมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้ คือ

5.3.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

ก. นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคอีสาน

นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคอีสานที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ซึ่งประกาศใช้ในพ.ศ. 2501 นโยบายดังกล่าวนี้มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในภาคอีสานให้เจริญก้าวหน้าด้วยการสร้างระบบสาธารณูปโภคอันได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ การที่รัฐบาลมีนโยบายเช่นนี้เป็นผลมาจากสถานการณ์โลกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาอยู่ในภาวะสงครามเย็นซึ่งเป็นการต่อสู้ระหว่างลัทธิการปกครองแบบเสรีนิยมกับแบบคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำโลกเสรีขณะนั้นต้องการให้ไทยเป็นฐานสำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยการทุ่มเทความช่วยเหลือด้านต่างๆ ให้ไทยหลายประการ³¹ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ภาคอีสานได้รับ

³¹โปรดดูรายละเอียดใน แคมสุข นูมนนท์, ความสัมพันธ์ระหว่างไทย - สหรัฐอเมริกา ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พระนคร: สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 1 - 29.

ความสนใจจากรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมากเพราะเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในเวียดนาม เขมรและลาว ด้วยภาวะดังกล่าว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 จึงถูกประกาศใช้โดยมีจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่ง คือ การพัฒนาภูมิภาคอีสานให้มีความเจริญก้าวหน้าเพื่อสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์

เส้นทางคมนาคมจำนวนมากที่สร้างขึ้นในอีสานตามนโยบายของรัฐบาลดังที่กล่าวมาส่งผลกระทบต่อรูปแบบการประกอบอาชีพของชาวอีสานรวมถึงชาวบ้านท่าแร่ด้วย เพราะถนนหนทางที่สะดวกสบายและมีรถยนต์เป็นพาหนะในการขนส่งทำให้การค้าทางไกลที่ต้องใช้เวลาเดินทางรอนแรมนานนับเดือนไม่ใช่สิ่งจำเป็นอีกต่อไป การค้าทางไกล เช่น การค้าปลาร้า การค้าหนังสัตว์ การค้าของป่าซึ่งเคยเป็นอาชีพที่นิยมทำกันในหมู่ชาวบ้านท่าแร่ต้องยุติลงตั้งแต่วันที่ประมาณพ.ศ. 2505 เป็นต้นมา กำนันชอบ ตงกระพงษ์ เล่าให้ฟังว่า ตนและชาวบ้านส่วนใหญ่ในท่าแร่เลิกค้าปลาร้าประมาณพ.ศ. 2505 เพราะมีคู่แข่งมากขึ้น เขาใช้รถยนต์ขน เราสู้ไม่ไหวจึงเลิกขาย³² จากการสอบถามชาวบ้านอีกหลายคนก็ได้ข้อมูลตรงกัน คือ การค้าปลาร้าของชาวบ้านท่าแร่ต้องเลิกไปเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น ประหยัดทั้งเวลาและทุนทรัพย์มากกว่าการค้าแบบเดิม

การค้าข้าวเปลือกเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากความเจริญทางด้านคมนาคม กล่าวคือ แต่ก่อนพ่อค้าจะเอาข้าวเปลือกบรรทุกใส่เกวียนไปขายยังที่ต่าง ๆ เช่น จังหวัดนครพนม แต่เมื่อการคมนาคมเจริญขึ้นก็จะมีรถบรรทุกของเจ้าของโรงสีศรีสกลมาซื้อข้าวเปลือกของพ่อค้าชาวบ้านท่าแร่ถึงฉางที่เก็บข้าว คนที่เป็นพ่อค้าข้าวรายใหญ่ที่สุดในช่วงนี้คือองเลื่อง (นายเลื่อง โสรินทร์) ฉางข้าวขององเลื่องนั้นจุข้าวเปลือกได้ถึง 3 - 4 แสนกิโลกรัมลงมาก็คือเป็นพวกพ่อค้าญวนเก่า เช่น องเงิน (นายคำมี อุดมเดช)³³

อาชีพหนึ่งที่ชาวบ้านท่าแร่นิยมทำกันในช่วงหน้าแล้งหลังจากเลิกค้าปลาร้า คือ อาชีพรับจ้างขนฟืนให้โรงบ่มใบยาสูบที่บ้านแพง จังหวัดนครพนมซึ่งเป็นพื้นที่ๆ มีการปลูกยาสูบมาก

³² สัมภาษณ์ ชอบ ตงกระพงษ์, 3 กรกฎาคม 2547.

³³ สัมภาษณ์ สุรินทร์ วรรณธรรม, 13 กรกฎาคม 2547.

เป็นอันดับต้นๆ ในอีสาน เพราะมีดินดีเหมาะสมกับการปลูกยาสูบ กำนันชอบ ตงกระพวงษ์ ร่วมกับเพื่อนบ้านอีกหลายคนก็เคยไปรับจ้างชนพื้นที่บ้านแพง³⁴

การรับจ้างชนหินสร้างทางสายนครพนมถึงอุดรธานีก็เป็นอาชีพที่ชาวท่าแร่นิยมทำ ในช่วงนั้น ถนนสายนี้สร้างประมาณพ.ศ. 2488 ใช้เวลาสร้างประมาณ 10 ปี ชาวท่าแร่รับจ้างชนหินทำถนนในช่วงหน้าแล้ง พอถึงหน้าฝนก็กลับมาทำนาเหมือนเช่นเคย³⁵

ข. นโยบายความร่วมมือของรัฐบาลกับสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเวียดนาม

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการต่อสู้ระหว่างเวียดนามเหนือซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์กับเวียดนามใต้ซึ่งสหรัฐอเมริกาสนับสนุนอยู่ การสู้รบระหว่างเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ยืดเยื้อกินเวลาหลายปี ในช่วงสงครามเวียดนามนี้รัฐบาลไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสหรัฐฯ และให้ความร่วมมือในกรณีที่สหรัฐฯ จะมาตั้งฐานปฏิบัติการในไทยเพื่อคอยให้ความช่วยเหลือเวียดนามใต้ ในสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ระหว่างพ.ศ. 2504 – 2516 มีกองทหารสหรัฐฯ มาตั้งฐานทัพอยู่ในภาคอีสานหลายแห่ง เช่น จังหวัดนครพนม อุดรธานี และสกลนคร

ในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้เกิดความนิยมทำอาชีพใหม่ในหมู่ชาวอีสานทั่วไปรวมทั้งชาวท่าแร่ด้วย นั่นคือ การทำงานในฐานทัพของสหรัฐฯ ทั้งงานใช้แรงงานและงานด้านบริการต่างๆ เพราะได้รับเงินเดือนสูง มีคนท่าแร่หลายคนที่ได้ไปทำงานในฐานทัพเนื่องจากมีข้อได้เปรียบที่รู้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นผลจากการวางรากฐานทางการศึกษาในชุมชน เช่น ยายเทวจินดาน้อย เล่าว่า ตนไปทำงานในฐานทัพสหรัฐฯ ที่จังหวัดนครพนมอยู่ประมาณ 5 – 6 ปี ได้เงินเดือนประมาณ 7,000 บาท³⁶ ซึ่งถือว่าเป็นเงินจำนวนมากในสมัยนั้น ตาทองคาย มังกาย เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้ไปทำงานในฐานทัพของสหรัฐฯ และได้เงินเดือนดีนำมาจุนเจือครอบครัวให้อยู่

เหตุที่มีความนิยมปลูกยาสูบกันมากในอีสานช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาก็เนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ส่งเสริมให้มีการปลูกยาสูบในภาคอีสานเพื่อป้อนโรงงานยาสูบซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุวิทย์ วีระศาสตร์และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน (ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541), หน้า 23 – 25.)

³⁴ สัมภาษณ์ ชอบ ตงกระพวงษ์, 3 กรกฎาคม 2547.

³⁵ อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี, หน้า 26.

³⁶ ในพ.ศ. 2504 สหรัฐอเมริกาส่งทหารนาวิกโยธินมาประจำการที่จังหวัดอุดรธานี จากนั้นทหารสหรัฐฯ เริ่มมาประจำการในไทยมากขึ้นในพ.ศ. 2507

³⁶ สัมภาษณ์ เทว จินดาน้อย, 7 ธันวาคม 2547.

สุขสบายขึ้น³⁷ กล่าวได้ว่าการทำงานในฐานะทัพสหรัฐฯ ได้รับความนิยมนเพราะได้รับค่าตอบแทนสูง และมีส่วนช่วยให้หลายครอบครัวในบ้านท่าแรมมีฐานะดีขึ้นจากการประกอบอาชีพดังกล่าว

5.3.2 ผลกระทบต่อชุมชน

จากสาเหตุที่กล่าวมาก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน คือ นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาภาคอีสานด้วยการสร้างเส้นทางคมนาคมต่างๆ ทำให้การค้าทางไกลยุติลง ชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนไปทำอาชีพรับจ้างเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวแทนการค้าทางไกลแบบเดิม ส่วนนโยบายความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับสหรัฐฯ โดยการยอมให้สหรัฐตั้งฐานทัพในประเทศไทย ทำให้คนในชุมชนนิยมทำงานในฐานะทัพสหรัฐฯ เพราะได้ค่าตอบแทนสูง และส่งผลให้หลายคนในชุมชนมีฐานะดีขึ้น

5.4 การขยายตัวของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงประการสุดท้ายที่เกิดขึ้น คือ การขยายตัวของชุมชนโดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่อไปนี้ ได้แก่

5.4.1 สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีดังนี้ คือ

ก. การอพยพเข้ามาของชาวนวนช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

การอพยพเข้ามาของชาวนวนในช่วงนี้เกิดจากความวุ่นวายทางการเมืองในเวียดนาม กล่าวคือ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ฝรั่งเศสในฐานะประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรผู้ชนะสงครามได้หวนกลับมายึดครองประเทศต่างๆ ในอินโดจีนอีกครั้งหนึ่งรวมทั้งประเทศเวียดนามด้วย การกลับมาของฝรั่งเศสถูกต้องอย่างมากโดยขบวนการชาตินิยมในประเทศเหล่านี้ ฝรั่งเศสจึงใช้วิธีการปราบปรามอย่างรุนแรง เป็นผลให้คนนวนที่อาศัยอยู่ในลาวและเขมรจำนวนมากพากันอพยพเข้าสู่ไทยระหว่างปี.ศ. 2488 – 2489³⁸ เมื่ออพยพเข้ามาใหม่ๆ คนนวนต้องพึ่งพาอาศัยพวกนวนเก่าที่ตั้งรกรากอยู่ในภาคอีสานมาก่อนแล้วจึงมักเข้ามาอยู่ในที่ๆ มีคนนวนอาศัยอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีคนนวนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนท่าแรม

³⁷ สัมภาษณ์ ทองค้าย มังกาย, 2 กรกฎาคม 2547.

³⁸ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, นวนอพยพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521), หน้า 9.

คนญวนที่อพยพเข้ามาอยู่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ ชาวท่าแร่เรียกว่าพวกญวนใหม่ เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนในระยะแรกๆ พวกญวนใหม่จะมาปลูกกระท่อมอยู่ตามริมหนองหารหรือตามที่รกร้างที่ไม่มีคนอยู่ บ้างก็มาขออาศัยอยู่ตามใต้ถุนบ้านคน ส่วนมากจะอยู่แถวคุ้มบ้านใหม่ซึ่งเป็นที่อยู่ของคนญวนที่อพยพเข้ามาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ชาวบ้านเล่าว่าพวกนี้เมื่อแรกๆ เข้ามามีฐานะยากจนมาก มักประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น รับจ้างดำนา ต่ำข้าว เกี่ยวข้าว บางคนก็ปลูกผัก จับปลาที่หนองหาร หาบของไปแลกข้าว ผู้ชายหลายคนเป็นช่างไม้ ช่างก่อสร้าง พวกญวนใหม่ที่อพยพเข้ามานี้มีประมาณ 30 - 40 ครอบครัวโดยมากจะนับถือศาสนาคาทอลิก³⁹ และมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพเช่นเดียวกับพวกญวนเก่า เมื่ออยู่มาได้ระยะหนึ่งก็เริ่มมีฐานะดีขึ้น

พวกญวนใหม่มาอยู่ที่ท่าแร่ได้ประมาณ 14 - 15 ปีก็ต้องอพยพออกจากชุมชน โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการผลักดันให้ญวนใหม่อพยพกลับเวียดนามเนื่องจากทัศนคติของผู้นำไทยมองว่าชาวญวนเป็นภัยต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างญวนใหม่กับญวนคอมมิวนิสต์ในเวียดนามเหนือ⁴⁰ การผลักดันให้ญวนกลับประเทศเวียดนามเริ่มขึ้นในพ.ศ. 2503 - 2507 ในครั้งนั้นชาวบ้านเล่าว่าพวกญวนใหม่กลับไปเวียดนามมากพอสมควร แต่ก็มีบางส่วนที่ไม่ยอมกลับยังอยู่ท่าแร่ต่อมาจนถึงชั้นลูกหลานในปัจจุบัน เช่น องเกิน องโตน ส่วนใหญ่แล้วพวกญวนใหม่จะอพยพเข้าไปอยู่ในตัวอำเภอเมืองสกลนคร บางส่วนก็อพยพไปอยู่ในอำเภอต่างๆ ในจังหวัดสกลนคร เช่น อำเภออากาศอำนวย อำเภอพรรณานิคม ที่ยังอยู่ที่ท่าแร่ถือว่าเป็นส่วนน้อย⁴¹

ข. ผลจากการที่บ้านท่าแร่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและศูนย์กลางทางการปกครองของพระศาสนจักรในภาคอีสาน

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่าตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2490 เป็นต้นมา บ้านท่าแร่เริ่มมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางการศึกษาและทางการปกครองของศาสนาคาทอลิกในอีสาน สถานภาพดังกล่าวนี้ทำให้มีคนเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น เช่น นักเรียนจากจังหวัดต่างๆ ที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนเซนต์ยอแซฟ หรือนักบวชและบุคลากรในองค์กรของศาสนาคาทอลิกที่เข้ามาอยู่ในชุมชนเพื่อปฏิบัติหน้าที่

³⁹ สัมภาษณ์ นิคม กายราช, 4 กรกฎาคม 2547.

⁴⁰ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขจัดภัย นุราชพัฒน์, ญวนอพยพ, หน้า 23 - 33.

⁴¹ สัมภาษณ์ บัวไหล โต่งกาโงง, 12 กรกฎาคม 2547.

นอกจากนี้ก็ยังมีความที่เข้ามาอยู่ในชุมชนด้วยเหตุผลอื่นๆ เช่น แต่งงานกับคนในชุมชน เข้ามาทำงาน ฯลฯ ซึ่งมีสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยแรกๆ ของการก่อตั้งชุมชนแล้ว

5.4.2 ผลกระทบต่อชุมชน

การอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนของคนกลุ่มต่างๆ ทำให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้น การขยายตัวของชุมชนเห็นได้จากพื้นที่เดิมของบ้านท่าแร่เริ่มคับแคบไม่เพียงพอกับความต้องการ ผู้คนจึงเริ่มไปตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณพื้นที่ฝั่งตรงข้ามวัดท่าแร่ซึ่งแต่เดิมไม่มีใครไปอยู่ สิ่งที่เป็นข้อยืนยันได้ชัดเจนถึงการขยายตัวของชุมชนในช่วงนี้ ก็คือ ในพ.ศ. 2499 ตรงกับสมัยของกำนันกิมเสมอพิทักษ์ ทางราชการได้พิจารณาเห็นว่า ตำบลท่าแร่มีชุมชนหนาแน่น ควรจะจัดให้มีองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสุขาภิบาล เนื่องจากจำนวนประชากรและรายได้เข้าเกณฑ์ที่จะเป็นสุขาภิบาลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรส่วนมากมีการศึกษา⁴² ต่อมาสุขาภิบาลท่าแร่ได้รับการจัดตั้งเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2499⁴³

แต่มีประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ หลังจากที่เข้าไปศึกษาข้อมูลในชุมชนแล้วผู้วิจัยคิดว่า การเข้ามาของกลุ่มญวนใหม่น่าจะมีผลต่อการขยายตัวของชุมชนมากนัก หรือถ้าจะมีผลต่อการขยายตัวก็น่าจะมีผลเฉพาะในช่วงแรกๆ ที่อพยพเข้ามา(ประมาณ พ.ศ. 2488 – 2502) เนื่องจากญวนกลุ่มนี้เข้ามาอยู่ในชุมชนในระยะเวลาไม่นาน คือ อยู่ประมาณ 14 ปีจากนั้นส่วนหนึ่งก็ต้องอพยพกลับประเทศเนื่องจากการผลักดันของรัฐบาลไทย แต่ส่วนใหญ่ที่อพยพเข้าไปค้าขายอยู่ในเมืองสกลนคร ญวนใหม่ที่ยังอยู่บ้านท่าแร่มีเป็นส่วนน้อย ดังนั้นการอพยพเข้ามาของญวนใหม่จึงไม่น่าจะมีผลต่อการขยายตัวของชุมชนมากนักรวมทั้งไม่น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเหมือนญวนรุ่นเก่าที่เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโดยเฉพาะในด้านการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาในประเด็นนี้ไม่ตรงกับสมมติฐานข้อ 2 ที่ตั้งไว้ว่าการอพยพเข้ามาของชาวเวียดนามช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ อย่างไรก็ตามประเด็นนี้ควรจะได้มีการศึกษาเพิ่มเติมให้ลึกซึ้งกว่านี้เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด

⁴² อนุสรณ์ท่าแร่ครบ 100 ปี , หน้า 31.

⁴³ บรรยายสรุปเทศบาลตำบลท่าแร่ อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร 12 กรกฎาคม 2547 (ม.ป.ท), หน้า 1. (เอกสารอัดสำเนา)

หากมองในภาพรวมแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนช่วงพ.ศ. 2488 - 2508 ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา ด้านสถานภาพความเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของศาสนา ด้านการประกอบอาชีพและด้านการขยายตัวของชุมชนนั้น ส่วนใหญ่แล้วมีสาเหตุสำคัญจากปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของรัฐและนโยบายของพระศาสนจักร แต่ที่มีความสำคัญมากที่สุดน่าจะได้แก่ความเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา และด้านสถานภาพความเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของศาสนา เพราะความเปลี่ยนแปลงทั้งสองประการนี้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งและได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราช อันเปรียบเสมือนหัวใจหลักทางการปกครองของพระศาสนจักรคาทอลิกในภาคอีสาน ซึ่งสิ่งดังกล่าวอาจนับได้ว่าเป็นพัฒนาการสูงสุดของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมาในพ.ศ. 2427

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

บทสรุป

ชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร ก่อตั้งขึ้นด้วยสาเหตุสำคัญ คือ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กรมการเมืองกับมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคาทอลิก ในจังหวัดสกลนคร ความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากมิชชันนารีปกป้องคนที่มาเข้ารีตถือศาสนาคาทอลิกจากการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานของรัฐ เมื่อความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ บาทหลวงชาเวียร์ เกโกและครูทันจิงพากลุ่มคริสต์ชนจากสกลนครอพยพมาตั้งหลักแหล่งที่บ้านท่าแร่ในพ.ศ. 2427 โดยกลุ่มคริสต์ชนเมื่อแรกเริ่มของการตั้งชุมชนประกอบด้วยคนญวนและคนพื้นเมืองซึ่งเป็นทาสที่ได้รับการไถ่แล้วจำนวนประมาณ 150 คน

หลังจากก่อตั้งชุมชนแล้ว บ้านท่าแร่ได้มีพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงหลายประการเกิดขึ้นในชุมชน โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วง 5 ทศวรรษแรกของการก่อตั้งชุมชน (พ.ศ. 2427 – 2482)
ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีสาเหตุจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน กล่าวคือ

การขยายตัวของชุมชน มีสาเหตุจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเดือดร้อนจากนโยบายของรัฐในการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานและนโยบายของพระศาสนจักรที่ใช้วิธีการเผยแพร่ศาสนาโดยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่มาเข้ารีต ทำให้ประชาชนใช้การเข้ารีตเป็นช่องทางในการหลบหนีการเก็บส่วยและการเกณฑ์แรงงานเข้ามาอยู่ในชุมชนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ ปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองและปัญหาความแห้งแล้งอดอยากในเวียดนาม ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนญวนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน

ความมั่นคงของชุมชน มีสาเหตุจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ได้แก่ นโยบายของรัฐบาลและนโยบายของพระศาสนจักรในการส่งเสริมการศึกษา บทบาทของบาทหลวงในการเป็นผู้นำและช่วยเหลือชุมชนในด้านต่างๆ ความสามารถและความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพของกลุ่มคนญวนและคนพื้นเมือง รวมทั้งความเหมาะสมของสภาพทางภูมิศาสตร์ ส่งผลให้ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านการศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง

ช่วงเผชิญกับภาวะการเบียดเบียนศาสนา (พ.ศ. 2483 – 2487)
ความเปลี่ยนแปลงด้านความมั่นคงของศาสนาในชุมชน โดยมีสาเหตุสำคัญจากปัจจัยภายนอก 2 ประการ คือ นโยบายชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และวิกฤตการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสอันเนื่องมาจากกรณีพิพาทอินโดจีน สาเหตุดังกล่าวทำให้เกิดภาวะการเบียดเบียนศาสนาในชุมชน โดยผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากภาวะดังกล่าวคือ

บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่ต้องเดินทางออกนอกประเทศและบาทหลวงพื้นเมืองที่ถูกจับขังคุก ส่วนผลกระทบต่อชุมชน คือ ทำให้บางคนในชุมชนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธเพราะกลัวจะถูกลงโทษจากทางราชการ แต่ด้วยความพยายามแก้ปัญหาของพระศาสนจักร บาทหลวงพื้นเมืองและคนในชุมชน ประกอบกับการเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลทำให้ชุมชนกลับคืนสู่สภาวะปกติ

ช่วงการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน (พ.ศ. 2488 – 2508) มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น 4 ประการ ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา ด้านสถานภาพทางศาสนา ด้านการประกอบอาชีพ และด้านการขยายตัวของชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากสาเหตุดังต่อไปนี้

การพัฒนาด้านการศึกษา เกิดจากปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของมิสซังที่ต้องการฟื้นฟูการศึกษาในชุมชน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานก็คือคณะบาทหลวงของมิสซัง ปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะดำเนินงานส่วนใหญ่คือการขาดแคลนงบประมาณ แต่ทางมิสซังก็สามารถแก้ปัญหาได้โดยการขอความช่วยเหลือจากองค์กรของพระศาสนจักรในต่างประเทศ และได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน ผลของการดำเนินการดังกล่าวทำให้ท่าแร่มีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตอีสานเหนือ

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของชุมชนสู่ความเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของพระศาสนจักรในภาคอีสาน เกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของพระศาสนจักรที่ต้องการให้พระสงฆ์พื้นเมืองจัดการปกครองตนเองและการที่ศูนย์กลางเดิมของการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานถูกทำลาย ประกอบกับปัจจัยภายในคือความมั่นคงของชุมชนและความเหมาะสมทางสภาพภูมิศาสตร์ ส่งผลให้บ้านท่าแร่ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งของสำนักพระอัครสังฆราชซึ่งมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางการปกครองของพระศาสนจักรคาทอลิกในภาคอีสาน

การเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพ เกิดจากปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของรัฐบาลในการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคอีสานประกอบกับความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับสหรัฐอเมริกาโดยการยอมให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพในประเทศไทย ส่งผลให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง คือ เลิกการค้าทางไกล และนิยมมาประกอบอาชีพรับจ้างทำงานในฐานทัพสหรัฐฯ

การขยายตัวของชุมชนเกิดจากปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองในเวียดนามช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเนื่องมาจากฝรั่งเศสกลับมายึดครองเวียดนามและปราบปรามขบวนการชาตินิยมเวียดนามอย่างรุนแรง ปัญหาดังกล่าวทำให้มีชาวนวนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในท่าแร่ ส่งผลให้ชุมชนขยายตัวในช่วงประมาณ พ.ศ. 2489 – 2503 หลังจากนั้นคนญวนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งอพยพกลับเวียดนามตามนโยบายของ

รัฐบาลไทย แต่ส่วนใหญ่อพยพไปอยู่ในตัวเมืองสกลนคร ที่ยังอยู่บ้านท่าแร่มีจำนวนไม่มากนัก นอกจากนี้ก็ยังมีปัจจัยภายในที่ทำให้ชุมชนขยายตัว ได้แก่ การที่ชุมชนมีความสำคัญในด้านการเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและการปกครองทางศาสนา ก็ทำให้มีคนเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น การขยายตัวของชุมชนเห็นได้จากมีคนในชุมชนไปสร้างบ้านเรือนในบริเวณฝั่งตรงข้ามวัดท่าแร่ และการที่ชุมชนได้รับการยกฐานะเป็นสุขาภิบาลในพ.ศ. 2499

กล่าวได้ว่าผลที่ได้จากการวิจัยส่วนใหญ่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ยกเว้นประเด็นที่ตั้งสมมติฐานไว้ว่าการเข้ามาของชาวเวียดนามช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลทำให้ชุมชนขยายตัวและมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ แต่จากการศึกษาพบว่าชาวเวียดนามที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างชัดเจน คือ กลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เรียกว่ากลุ่มญวนเก่า ส่วนกลุ่มญวนใหม่ที่อพยพเข้ามาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนมากนัก เพราะอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลาไม่นาน อีกทั้งส่วนใหญ่ก็อพยพไปอยู่ที่อื่นและบางส่วนอพยพกลับเวียดนาม

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือ ในเรื่องปัญหาและอุปสรรคของชุมชนจากการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญที่ชุมชนต้องเผชิญ คือ ความขัดแย้งกับข้าราชการท้องถิ่น เห็นได้จากช่วงแรกตั้งชุมชนมีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่กรมการเมืองสกลนคร ช่วงเบียดเบียนศาสนาก็มีความขัดแย้งกับข้าราชการท้องถิ่น คือ ตำรวจ ครู และนายอำเภอ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยในท้องถิ่นที่ชาวบ้านมักจะขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจจะมีสาเหตุจากเจ้าหน้าที่ปฏิบัตินอกเหนือคำสั่งของทางราชการ หรือมีเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวมาเกี่ยวข้อง กรณีของบ้านท่าแร่นั้นความขัดแย้งในช่วงแรกๆ ของการตั้งชุมชนแม้จะเป็นเรื่องใหญ่แต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่กล้าดำเนินการรุนแรงเพราะเกรงอำนาจของบาทหลวงและอำนาจของฝรั่งเศสที่มีอยู่มากในเวลานั้น แต่ช่วงเบียดเบียนศาสนาเจ้าหน้าที่ดำเนินการค่อนข้างรุนแรงกับชุมชนเพราะช่วงนั้นบาทหลวงฝรั่งเศสต้องเดินทางออกนอกประเทศไม่สามารถดูแลปกป้องชุมชนได้ อีกทั้งอิทธิพลของฝรั่งเศสในประเทศไทยในขณะนั้นก็ลดน้อยลง เพราะต้องคืนดินแดนให้ไทยจากกรณีพิพาทอินโดจีน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความมั่นคงของชุมชนแห่งนี้น่าจะขึ้นอยู่กับบทบาทของบาทหลวงและอิทธิพลของฝรั่งเศสที่มีอยู่ในเมืองไทยในขณะนั้นมากพอสมควรทีเดียว

กล่าวโดยสรุปแล้วความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเกิดจากปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายใน ได้แสดงให้เห็นถึงสิ่งสำคัญ คือ ทำให้เราเห็นว่าชุมชนแห่งนี้ได้รับผลกระทบอย่างไรจากบริบททางประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือผลกระทบจาก

นโยบายของรัฐ และแม้ว่าการวิจัยเรื่องนี้จะใช้แนวทางในการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือให้ความสำคัญกับเรื่องราวหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน แต่ก็ไม่ได้ละเลยกับการตรวจสอบข้อเท็จจริงกับเอกสารของทางราชการ ดังนั้นผลที่ได้จากการศึกษาแม้จะได้ข้อสรุปเป็นภาพของชุมชนแต่ก็มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือที่นิยมเรียกกันว่าประวัติศาสตร์ส่วนกลาง เพราะช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์อีสานในภาพรวมว่าได้รับผลกระทบอย่างไรจากนโยบายของรัฐในยุคที่ก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในสมัยรัฐบาลยุคประชาธิปไตย รวมทั้งปฏิกิริยาของแต่ละชุมชนที่มีต่อปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบซึ่งข้อมูลเหล่านี้แทบจะไม่เคยมีบันทึกไว้จากส่วนกลาง ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาเรื่องความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคาทอลิกบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2427 – 2508 จะเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจประวัติศาสตร์อีสานในภาพรวมให้เด่นชัดและลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

- ประวัติภคินีคณะรักกางเขน ท่าแร่. อุดมสาร 63 (ธันวาคม 2526): 42 - 45.
- 50 ปี แห่งพระพรบ้านเนรพาทิมา ท่าแร่ 9 ตุลาคม ค.ศ.2004. ม.ป.ท: ม.ป.ป.
- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2505-2507.
- กอสเต โรแบ, การแพร่ธรรมในประเทศไทย (ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึง ปี 1910). แปลโดย สมบัติ
ถาวร. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท), 2542..
- กอสเต โรแบร์. ย้อนรอยประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมนำความรอดสู่อีสานบ้านเฮา. (อุบลราชธานี
: ม.ป.ท.).
- กีรติ บุญเจือ. วิวัฒนาการของหมู่บ้านมิตตคาม. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2525.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ญวนอพยพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521.
- เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กบฏ...หรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้. พิมพ์
ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548.
- ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน พ.ศ.2443-2468.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์, 2528.
- ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ). กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2517.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ 4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลอุดรและ
มณฑลอีสานของสมเด็จพระเจ้าดำรงราชานุภาพ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร, 2463.
- ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ 1453 - 1804. เล่ม 1. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์, 2542.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. ประวัติการทูตของไทย. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2486.
- บรรยายสรุปเทศบาลตำบลท่าแร่ อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร 12 กรกฎาคม 2547.
(ม.ป.ท: ม.ป.ป.).
- บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 19 ลงวันที่ -/7/1888, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-
หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 25 ลงวันที่ -/8/1888, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-
หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 56 ไม่ระบุวันเดือนปี, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 70 ลงวันที่ 18/8/1891, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

บันทึกเหตุการณ์และหนังสือเข้า เรื่องที่ 77 ลงวันที่ 9/10/1981, เอกสารของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

บาย , เกลาด็อส์ , พระสังฆราช. ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว. แปลโดยพระสังฆราช เกียน เสมอพิทักษ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2527.

ประชุมพงศาวดารเล่ม 15 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27). กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2506.

ประชุมพงศาวดารเล่ม 22 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 (ต่อ) 37 และ 38). กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2511.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. “ซูแปร์ดีซัง”: ประวัติศาสตร์คาทอลิกในประเทศไทย สมัยอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์. ฉบับร่างครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ฝ่ายประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1998.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2548.

ปรีชา จินตเสวีวงศ์. แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยแสงธรรม, 2531.

ปิยนาด บุนนาค. นโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2475-2516). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

พรรณี พลไชยชา. บทบาทของมิชชันนารีโรมันคาทอลิกในอีสานปี พ.ศ. 2424 – 2496. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

เพ็ญศรี ด้ก (บรรณารักษ์). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.

ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรตติ้ง, 2543.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง , คณะมนุษยศาสตร์. เอกสารการสัมมนา 300 ปี ความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศส . กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคุณพินอักษรกิจ ,2527.

รอง ศยามานนท์ . ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2520..

ลือชัย ครุฑน้อย. ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาเมืองกับ แหล่งน้ำ: กรณีศึกษาเมืองสกลนคร-หนองหาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

โลเนย์ , อาเดรียง. สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส. แปลโดย ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร , 2528

วิทยาลัยแสงธรรม (บวรนาธิการ). ประวัติพระศาสนาจักรคาทอลิกไทย: สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึง สังกายนาวาติกันที่ 2 (พ.ศ.2098 – พ.ศ.2508). กรุงเทพฯ : วิทยาลัยแสงธรรม, 2533.

สมบัติ พลายน้อย. ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2505.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (1) มท 3.1.4.9 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จดหมายร้องทุกข์ราษฎร นับถือศาสนาโรมันคาทอลิก ต. ท่าแร่ จ. สกลนคร ขอร่วมทำพิธีในศาสนาและเปิดวัดโรมันคาทอลิก (25 สิงหาคม 2485).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (1) มท 3.1.4.9 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง สั่งกรมราชเลขาธิการ เรื่อง ร้องทุกข์เรื่องศาสนาโรมันคาทอลิกไม่เป็นที่ยอมรับในภาคอีสานตามใบสำคัญที่แนบมา (26 – 31 ตุลาคม 2485).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม ร .5/33 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่อง ราษฎรเมืองสกลนคร นครพนม เข้ารีตถือศาสนาบาดหลวงมาก ตัวเลขและภรรยา ค่าพาหนะหนีไปอยู่กับบาดหลวง เจ้าเมืองจะเกณฑ์ใช้ราชการและเก็บส่วย บาดหลวงขัดขวางไว้ (4 กุมภาพันธ์ ร.ศ 109 – 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ109).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 5 ม 2.12/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง ใบบอกเมืองสกลนคร (ตุลาคม ร.ศ 104 – 31 ธันวาคม ร.ศ. 109).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ . ศธ 51/33 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง บาทหลวง ย กอมบริเออร์ เจ้าอธิการวัดคริสตังโรมันคาทอลิก ต. ท่าแร่ อ. ธาตุเชิงชุม ขอรับจัดตั้ง ร.ร ประชาบาล ต. ท่าแร่ (9 สิงหาคม 2466 – 15 สิงหาคม 2467).

- ลำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณาธิการ). อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ประวัติ ข้อมูล และ การดำเนินงาน. สกลนคร : เอส.พี. เซอร์วิส (สมศักดิ์การพิมพ์), 2543 .
- สุพรรณณี กาญจนขจรจิตติ. บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.
- สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธ์. งานศึกษากรณีคุณพ่อนิโคลาส บุญเกิด กฤษบำรุง เป็นบุญราศี. กรุงเทพฯ: แผนกประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, 2543.
- สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธ์. นักโทษ...นักบุญ วีรกรรม จิตตารมณ์ และชีวิตศักดิ์สิทธิ์ของ บุญราศี นิโคลาส บุญเกิด กฤษบำรุง พระสงฆ์และมรณสักขี. กรุงเทพฯ: แผนกประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, 2543 .
- สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ (บรรณาธิการ). ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร (ฉบับพระยาประจันต-ประเทศธานี (ไฉ่น้ำ พรหมสาขา ณ สกลนคร). สกลนคร: สโมสรไลออนส์สกลนคร, 2524.
- สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์. เรือนพักอาศัยชาวไทย – เวียดนาม บ้านท่าแร่ สกลนคร. สกลนคร: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร , 2542.
- สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์และคณะ. ประวัติศาสตร์สกลนคร. สกลนคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร , 2537 .
- เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). ผู้เป็นแบบอย่างชีวิต. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2543 .
- เสรี พงศ์พิศ. ศาสนาคริสต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- เสรี พงศ์พิศ. คาทอลิกกับสังคมไทย สี่ศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน. กรุงเทพฯ: ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527..
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสกลนคร. มรดกล้ำค่าที่บ้านท่าแร่. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ท้องถิ่น ณ ศูนย์แคธอลิก ท่าแร่ 24 – 25 สิงหาคม 2539. สกลนคร : ม.ป.ท , 2539.
- หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย. ประวัติศาสตร์ญวน-ไทยในเรื่องเขมร-ลาว รวบรวมจากเอกสารกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: เจริญผล, 2522.
- อนุสรณ์งานวชิรสมโภช 75 ปี วัดอัครเทวดามีคาแอล บ้านท่าแร่ อ. เมือง จ. สกลนคร และงานพิธีสมโภชศีลอนุกรมของคุณพ่ออันตน คำผิง กายราช กับคุณพ่อปอล คำจวน ศรีวรกุล ลู่วัดท่าแร่. ม.ป.ท , ม.ป.ป.
- อนุสรณ์ท่าแร่ครบรอบ 100 ปี. สกลนคร: ม.ป.ท, 2527.

อนุสรณ์ในวโรกาสสุวรรณสมโภช คุณพ่อเปาโล ศรีนวล ศรีวรกุล (ครบรอบ 50 ปี ของการบวช เป็นพระสงฆ์) วันเสาร์ที่ 8 พฤษภาคม 1982. ม.ป.ท, ม.ป.ป.

อนุสรณ์สุวรรณสมโภชคณะซาเลเซียนแห่งประเทศไทย ค.ศ. 1927 – ค.ศ 1977. กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2520.

อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง. โบสถ์ญากลับใจเข้าถึศาสนาโรมันคาทอลิกของราษฎร ต. ท่าแร่ จ. สกลนคร จำนวน 2 ฉบับ (5 มกราคม 2485 และ 1 มกราคม 2486).

อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง. สถิติจำนวนสัตตบุรุษสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ปี 2507 – 2508 (VICARIATUS APOSTOLICUS THARE – NONGSENG 1964 – 1965).

สัมภาษณ์

กาไสย ยงบรรทม. สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2547, 3 กรกฎาคม 2547, 16 กรกฎาคม 2547, และ 18 กรกฎาคม 2547.

เกษม ไสรินทร์. สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2547.

ขวัญ ถิ่นวัลย์, บาทหลวง. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2547.

คายนี แสนพลอ่อน, บาทหลวง. สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2547.

คำพา อยู่แร่. สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2547.

ชอบ ตงกระพงษ์. สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2547 และ 10 กรกฎาคม 2547.

ตัน ยงบรรทม. สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2547, 14 กรกฎาคม 2547 และ 13 กรกฎาคม 2547.

ตั้น เด่นชัยรัตน์. สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2547.

เทวา จินดาน้อม. สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2547 และ 30 มิถุนายน 2547.

ทองคาย มังกาย. สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2547 และ 16 กรกฎาคม 2547.

ทองใส กายราช. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2547.

นิคม กายราช. สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2547, 5 พฤษภาคม 2547, 4 กรกฎาคม 2547 และ 18 กรกฎาคม 2547.

นิต์ศน์ เสมอพิทักษ์. สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2547 และ 14 กรกฎาคม 2547.

บุญปลุก กายราช. สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2547.

บัวไหล โต้งกาโพง. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2547.

ฝุ่น ศรีขาวรรณ. สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2547.

ภูวนารถ เหงียนย็อ. สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2547.

มะลิ น้อยหลุยคำ. สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2547 และ 15 กรกฎาคม 2547.

ลัดดา มังกาย. สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2547 และ 16 กรกฎาคม 2547.

เลี่ยน พาพรหมฤทธิ์. สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2547 และ 12 กรกฎาคม 2547.

วีระเดช ใจเสรี, บาทหลวง. สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2547.

สุก ตระกูลมา. สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2547.

เสงี่ยม ดีศรีวรกุล, บาทหลวง. สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2547 และ 15 กรกฎาคม 2547.

ลำราญ กายราช. สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2547.

ลำราญ วงศ์เสงี่ยม, บาทหลวง, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2547.

อดุลย์ ตระกูลมา. สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2547.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

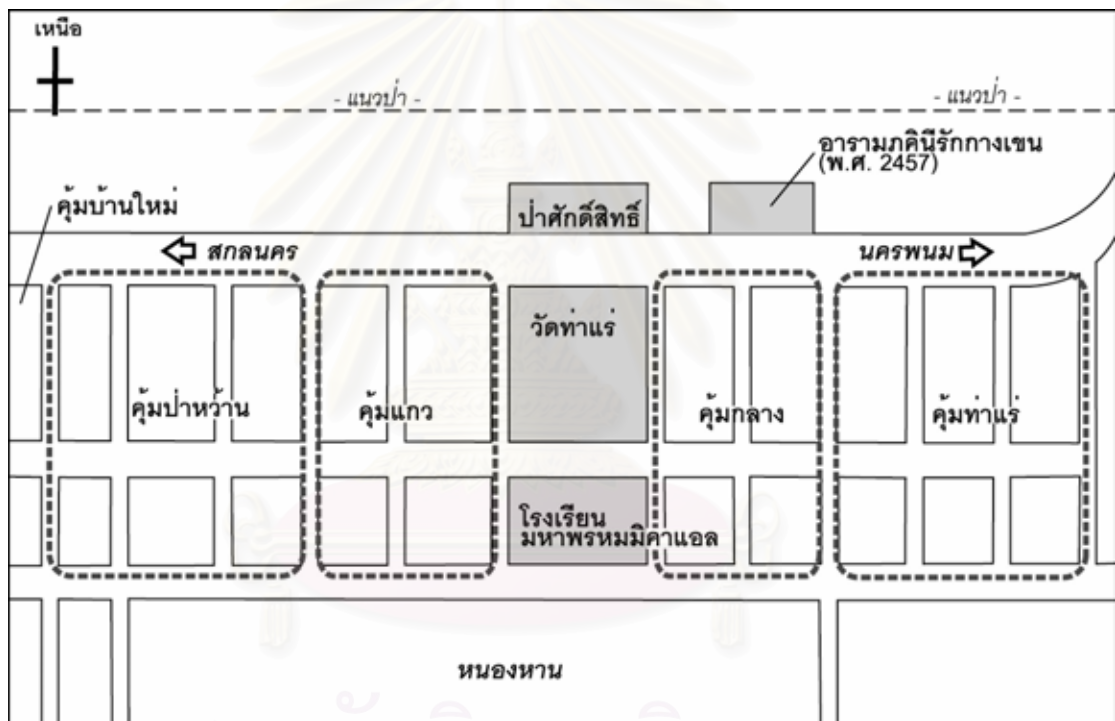

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ภาพที่ 1 แผนผังแสดงบ้านท่าแร่ช่วง 5 ทศวรรษแรกของชุมชน (พ.ศ. 2427 – 2482)

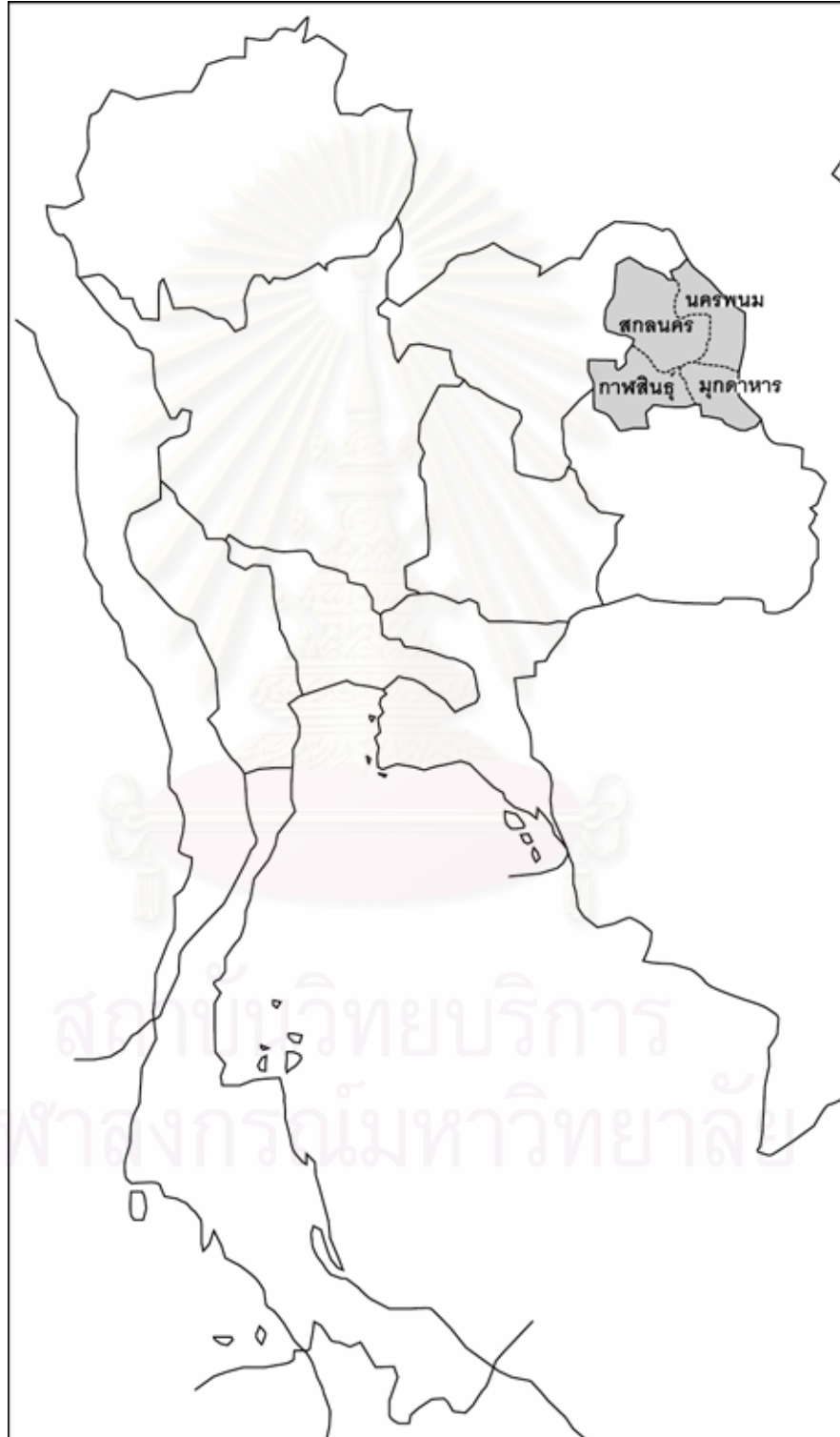

ที่มา: จำลองจากเอกสารและคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

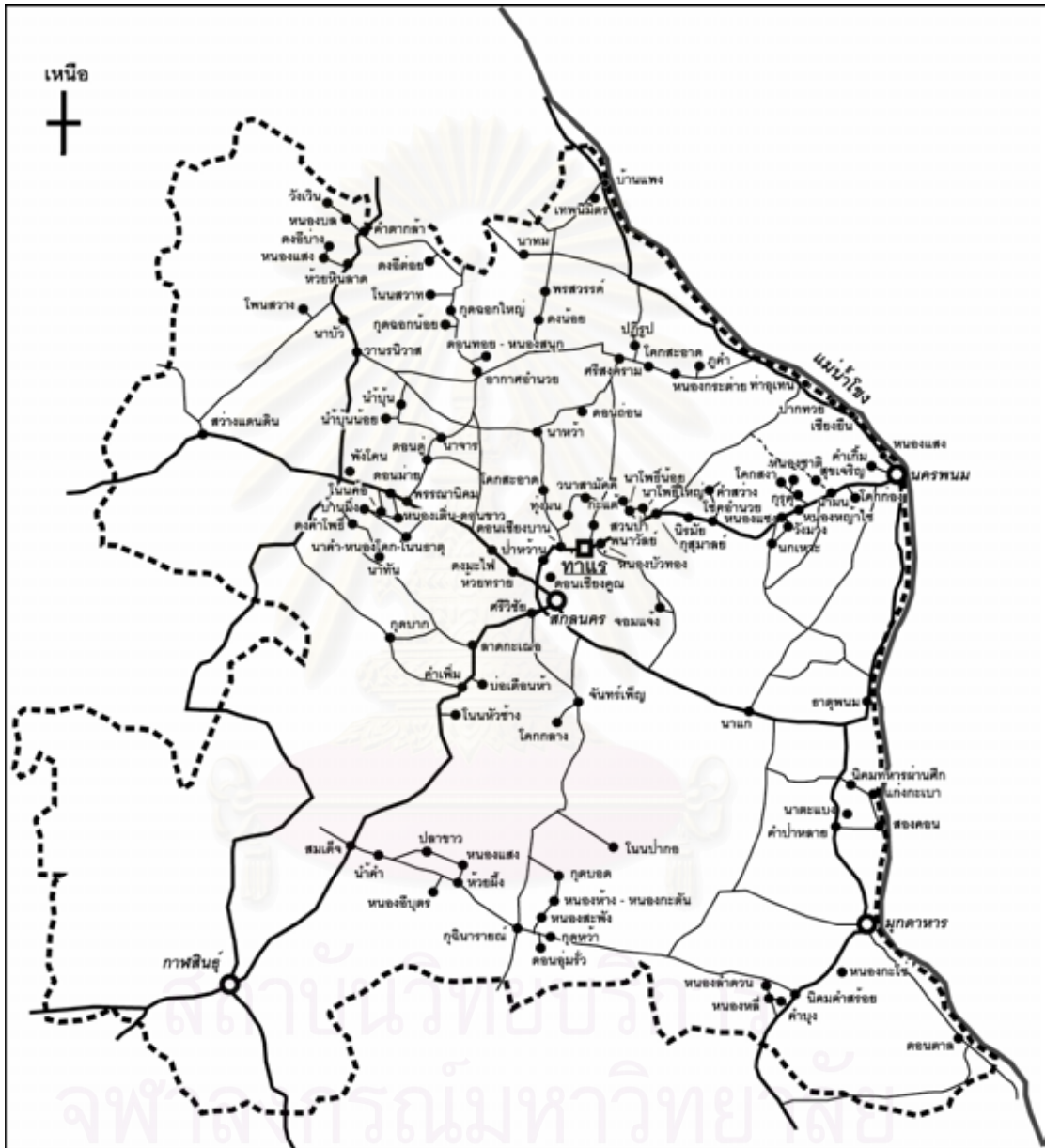
ภาพที่ 2 แผนที่แสดงเขตการปกครองของสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง

ที่มา: จากหนังสือ อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ประวัติ ข้อมูลและการดำเนินงาน

ภาคผนวก ค

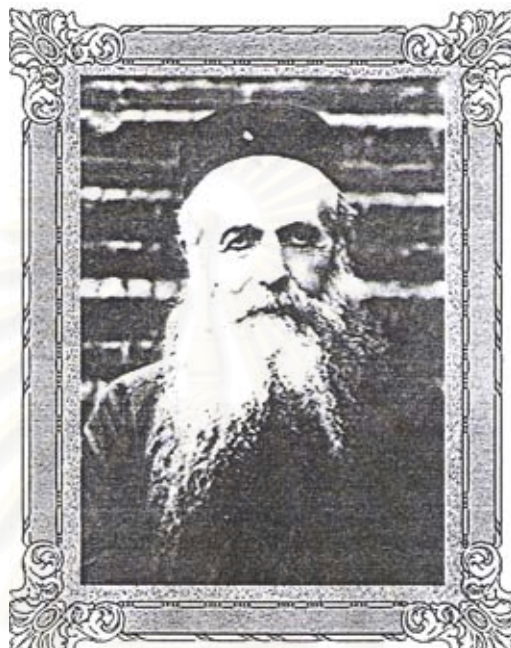
แผนที่ผังเขตแสดงที่ตั้งคริสตชุมชน อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ปี พ.ศ. 2543

ที่มา: ดัดแปลงจากหนังสือ อัครสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ประวัติ ข้อมูลและการดำเนินงาน

ภาคผนวก ง

ประวัติบาทหลวงยอแซฟ กอมบูรีเออ เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดมหาพรหม-
มีกาแอล (พ.ศ. 2428 – 2480)

บาทหลวงยอแซฟ กอมบูรีเออ เกิดเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2404 ที่มูล เดอ บาเรส สังฆมณฑลโรแดส แคว้นอาเว รอง ประเทศฝรั่งเศสในครอบครัวของชาวนา ก่อนที่จะย้ายไปตั้งหลักแหล่งที่โรยัก สังฆมณฑลแซงฟลูร์ แคว้นกันตาล และเข้าบ้านเณรใหญ่ที่นั่นในปีพ.ศ.2422 ต่อมาได้เข้าบ้านเณรของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ.2425 จนกระทั่งบวชเป็นพระสงฆ์เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2427 และได้รับมอบหมายให้เดินทางประเทศสยาม โดยออกจากบ้านเณรที่ถนนดือบักเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2427

เมื่อท่านเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่บาทหลวงโปรดมเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อรับสิ่งจำเป็นสำหรับงานแพร่ธรรมและขอมิชชันนารีไปช่วยที่ภาคอีสาน พระสังฆราชเวย์จึงให้ท่านเดินทางไปพร้อมกับบาทหลวงโปรดม การเดินทางใช้ม้าเป็นพาหนะ จนถึงนครราชสีมา อุบลราชธานี จากนั้นเดินทางไปบ้านคำแก้ม(นครพนม) ในที่สุดก็เดินทางมาถึงท่าแร่(สกลนคร) เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ 2428 ขณะนั้นกลุ่มคริสต์ชนที่ท่าแร่ตั้งได้ประมาณ 7 เดือน มีคริสต์ชน 147 คนและผู้สมัครเรียนคำสอน 692 คน ในระยะแรกบาทหลวงโปรดมทำหน้าที่เป็นผู้สอนคำสอนคริสต์ชนใหม่และผู้สมัครเรียนคำสอน ขณะที่บาทหลวงยอแซฟ เริ่มเรียนภาษา ต่อมาก่อนที่บาทหลวงโปรดมจะเดินทางออกจากท่าแร่ ท่านได้แต่งตั้งให้

บาทหลวงยอแซฟเป็นเจ้าของอาวาสองค์แรกของวัดท่าแร่ นับเป็นเจ้าอาวาสที่หนุ่มที่สุด มีอายุเพียง 23 ปี โดยมอบหมายให้บาทหลวงดาแบงเป็นพี่เลี้ยงและสอนคำสอนพร้อมกับล้างบาปผู้สมัครเป็นคริสต์ชนจำนวนหนึ่ง จากนั้นในเดือนตุลาคมปีนั้นเอง บาทหลวงดาแบงได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา ที่อุบลฯ บาทหลวงยอแซฟจึงต้องรับผิดชอบคริสต์ชนที่ท่าแร่ตามลำพัง มีครูทันเป็นผู้ช่วยและมีบาทหลวงเกโกจากวัดคำแก้วแวะมาเยี่ยมบ้างเป็นครั้งคราว¹

จากปีพ.ศ.2428 ท่านได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดท่าแรมมาจนถึงพ.ศ.2480 ก็ออกจากตำแหน่งแต่ยังทำหน้าที่เป็นจิตตาทิการ(ผู้ดูแล)อารามภคินีรักกางเขนท่าแรมสืบมาจนถึง พ.ศ. 2482 ก็ถึงแก่กรรม ตลอดระยะเวลากว่า 52 ปีที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดท่าแรม ท่านได้สร้างคุณูปการมากมายให้แก่ชุมชน เป็นต้นว่าวางแผนผังของหมู่บ้านอย่างเป็นทางการวางรากฐานด้านการศึกษา ด้านศาสนา ช่วยเหลือชาวบ้านในการประกอบอาชีพฯลฯ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในด้านจัดตั้งชุมชนคริสตังในบริเวณรอบๆชุมชนท่าแรมและบริเวณอื่นในจังหวัดสกลนครด้วย นับได้ว่าท่านเป็นมิชชันนารีที่มีบทบาทเด่นรูปหนึ่งในภาคอีสาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สำราญ วงศ์เสงี่ยม (บรรณารักษกร), อัศวสังฆมณฑลท่าแร่ – หนองแสง ประวัติ ข้อมูล และการดำเนินงาน, หน้า 111-112.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสาลินี มานะกิจ เกิดเมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2512 จังหวัดอุทัยธานี สำเร็จปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ (เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2535 สำเร็จการศึกษาปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2540 และเข้าศึกษาในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2545 โดยได้รับทุนโครงการพัฒนาอาจารย์ของทบวงมหาวิทยาลัยระหว่างปีการศึกษา 2545 – 2546 ปัจจุบันเป็นอาจารย์ในหมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย